

WOMEN AND MINORITIES ARCHIVES

Ромски архив

Демократична публичност
чрез право на история

РОМСКИ АРХИВ

Демократична публичност чрез право на история

Книгата е издадена по проект „Изграждане на дигитален ромски архив за Югозападна България – демократична публичност чрез право на история“, осъществен с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на студентски иновации на Институт „Отворено общество“ - София и Фондация Микрофонд - София.

Съдържанието на книгата е отговорност единствено на авторите и при никакви обстоятелства не може да се приема, че отразява официалното становище на Институт „Отворено общество“ - София и на Фондация Микрофонд - София.

DocWoment

Поредица: Архиви на жени и малцинства

Редакционен съвет: Кристина Попова, Марияна Пискова, Петър Воденичаров, Анастасия Пашова, Милена Ангелова, Нурие Муратова

Book Series: Women and Minorities Archives

Editorial Board: Kristina Popova, Marijana Piskova, Petar Vodenicharov, Anastasya Pashova, Milena Angelova, Nurie Muratova

Volume 5

РОМСКИ АРХИВ

Демократична публичност чрез право на история

Съставителки: © Анастасия Пашова, Нурие Муратова

ROMA ARCHIVE

Democratic Publicity by Rght of History

Editors: © Anastasiya Pashova, Nurie Muratova

ISBN 978-954-00-0119-7

Университетско издателство “Неофит Рилски” – Благоевград

2017

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР.....	5
И РОМИТЕ ИМАТ ПРАВО НА ИСТОРИЯ	
Петър Воденичаров	
ЖИЗНЕНИ РАЗКАЗИ.....	14
АРХИВНИ ДОКУМЕНТИ.....	228
АРХИВНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ИСТОРИЯТА НА РОМИТЕ	
В СИСТЕМАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ДЪРЖАВНИ АРХИВИ.....	283
Марияна Пискова	

CONTENTS

INTRODUCTION.....5

Petar Vodenicharov

LIFE NARRATIVES.....14

ARCHIVE DOCUMENTS.....228

**ARCHIVE DOCUMENTS ABOUT ROMA HISTORY
IN THE SYSTEM OF BULGARIAN STATE ARCHIVES.....283**

Mariyana Piskova

ПРЕДГОВОР

И РОМИТЕ ИМАТ ПРАВО НА ИСТОРИЯ

Петър Воденичаров

Ромите са изключени от националния исторически разказ и припознавани като малцинство, което не се интересува от историята и социалните проблеми на обществото. Книгата, която предлагаме, цели да направи чуваеми за обществото историята на общността, нейното участие в социалния, културния, икономически и политически живот, да очертае политиките на държавата към ромската общност в различни исторически периоди.

В основата на нашия изследователски подход лежи теория на критическия дискурсен анализ на Норман Феаклаф за отношението между езика и властта (Fairclough 2001). Според него всеки икономически и политически елит се стреми и към символна власт, която да го легитимира в обществото. Тази власт се осъществява не само чрез четвъртата власт - медиите, но и чрез политики на паметта, осигуряващи власт над миналото и позитивна идентичност чрез доминиращ исторически разказ. Господстващите групи се стремят да наложат своя символен код като единствен и обективен, поради което Н. Феаклаф ги определя като „говорещите“ в обществото, а маргинализираните групи като „неми“. Немите са принудени да се нагласят към доминиращия код, докато доминиращите групи са склонни да пренебрегват и дискредитират алтернативни символни кодове. Различното място в социалната йерархия поражда различни значения, но само доминиращите значения се учленяват, обективират и празнуват чрез научни, образователни и медийни институции. Доминиращият код е необходим, доколкото има интегративна социална функция, но той има и репресивни функции, доколкото защитава статуквото и се противопоставя на социалните промени и преразпределението на властта. Крайната маргинализация и стигматизация на определени групи е опасна, тъй като води до гетоизация, свързана с учленяване на непрозрачни жаргони и антиезици, радикално отхвърлящи доминиращия символен код. Антиезикът е форма на съпротива, той преобръща наложените официални значения и служи за изг-

раждане на алтернативна подземна идентичност, което пък от своя страна води до социални напрежения, конфликтност и радикализъм. За да изпълни интегративната си функция, доминиращият код трябва да бъде гъвкав и отворен за договаряне и предоговаряне на социалното споразумение, да позволява диалог между конкуриращи се кодове. Немите групи от своя страна трябва да се приучат да говорят, да учленяват позитивни значения и идентичности и да влизат в диалог с официалните дискурси. Историческата памет е основа на позитивната идентичност, като под история се разбира не само голямата политическа история, но и социалната, културната, стопанската история, историята на ежедневието и манталитетите. Маргинализираните групи трябва да създадат говорещи елити, които да имат самосъзнание за участието на техните общности в социалния, културния, икономически и политически живот, а доминиращите групи да се научат да припознават постиженията на маргинализираните групи в историческия процес.

Ф. Блоуин и У. Розенберг (F. Blouin, W. Rosenberg 2010) описват появата и функциите на новите архиви на идентичността. Те изтъкват, че репрезентацията на социалната памет се утвърждава от доминиращи наративи с тяхната способност да се съпротивяват на самата идея за множественост на миналото. Постмодерната архивна концепция превръща самите исторически факти и техните хранилища във висша степен дискусийни. Авторите твърдят, че няма неутрален архив от гледна точка на знанието, което създава. Архивите не говорят сами по себе си, а придобиват смисъл чрез историците и архивистите, които ги използват. Днес все по-голяма популярност придобиват архивите на идентичност, създадени около конкретните истории на конкретни социални групи. Архивите от инертно хранилище се превръщат в пространство, около което и вътре в което се разгарят ожесточени спорове. Архивите се нуждаят от четене с оглед на това как, за какво и защо са събирани материалите и такъв прочит се отнася не само до документите, но и до институционалните форми. Трябва да се анализират социокултурните и социополитически конвенции, които стоят зад тяхното възникване, както и въпросът какво означава тяхното мълчание? Ако работещият с архивите историк не анализира по какъв начин източниците са събирани, оценявани и каталогизирани ще стигне до тези изводи, за които източниците са били подбирани. На монументалните държавни архиви, отразяващи доминиращи социокултурни и социополитически ценнос-

ти, се противопоставят архивите на идентичности, които са организирани с оглед на нови представи за това какво е важно от историческа гледна точка, те издигат на преден план такива репрезентации на личността като пол, етническа и расова принадлежност, гражданство, противоречащи на господстващата интерпретация на историята, историческите авторитети, които определят оценката и съхраняването на документация. Различни „въображаеми общности“, свързани с принадлежност към подчинен етнос или раса, създават своя собствена йерархия на исторически авторитети, отличаващи се от основополагащи се исторически архиви. Архивите на идентичност включват скрити в държавните архиви документи, както и нови източници като визуални материали и устни свидетелства. За тяхното развитие принос има и историзацията на другите хуманитарни науки – антропология, социология, културология, които откриват нови източници и въвеждат саморефлексивността при работата с архивни източници. Така се появяват нови „истории отдолу“ – истории на хора без история или със забравена история.

Настоящата книга е резултат от проект „„Изграждане на дигитален ромски архив за Югозападна България – демократична публичност чрез право на история“, подкрепен от Програмата за подкрепа на студентски иновации на Институт „Отворено общество“ - София и Фондация Микрофонд - София.

В дейностите по проекта взеха участие студенти роми, както и техни колеги студенти по социология, педагогика, история и архивистика, които посещаваха специално организирани за тях курсове по устна история и архивистика. Студентите се подготвиха за събиране на устни ромски жизненни истории в Югозападна България, както и архивни документи за участието на ромите в културния, социален и политически живот и документи, свързани с държавните политики към ромите по времето на социализма. Целта на теренните и архивни проучвания беше съвместно с преподавателите да се изгради дигитален архив от документи, жизненни истории, визуални материали и други егодокументи. Въз основа на своите проучвания студентите подготвиха свои доклади и презентации, представени на студентска конференция. Най-интересните жизненни истории и архивни документи включихме в настоящата книга, а най-интересните визуални материали представихме на изложба „Ромска история и култура“, организирана в Югозападния университет „Неофит Рилски“. При подбора на автобиографии следвахме хронологичен принцип,

като се стремяхме да представим различните поколения. Това позволява да се очертаят както традициите, така и насоките на социална промяна. Надяваме се, че проектът допринесе: за преодоляване на негативните предразсъдъци към ромите (поддържани главно от медиите); за повишаване на квалификацията и образователния интерес на ромските студенти, както и на самооценката на ромската общност в цялост.

По традиция у нас ромите се разглеждат като аисторическа общност и изследванията са насочени главно към техния фолклор, обичаи и обичайно право. С нашия проект се опитвахме да запълним тази празнина, като променим архивната политика към тях, осигуряваща историческо самосъзнание и съберем устни автобиографични разкази, хвърлящи светлина върху тяхната близка история, ежедневието и ценности. Проектът не е първи опит в тази посока. Преди години беше публикувано учебно помагало „История, ежедневието и ценности на ромската култура” (Пашова, Нунев 2009), предназначено за ученици в смесените региони, както и две книги с устни автобиографични интервюта и изследвания на ромите (Пашова 2002, 2010). Проектът беше разработен от изследователски екип към Центъра по мултимедии и дигитални архиви към ЮЗУ „Неофит Рилски“. В екипа са включени доц. д-р Анастасия Пашова, специалист по интеркултурно образование и ромска култура, ръководител на проекта; доц. д-р Кристина Попова, специалист по устна история, автобиографистика и нова и най-нова история на България; доц. д-р Петър Воденичаров, специалист по социолингвистика, изследвания на малцинствата, джендър изследвания; доц. д-р Марияна Пискова, архивист; гл. ас. д-р Нурие Муратова, архивист и специалист по дигитални архиви и архиви на малцинства; гл. ас. д-р Милена Ангелова, специалист по социална история. Традиционните ни партньори са ДА "Архиви", ЦДА, регионалните архиви и музеи. В осъществяването на дейностите по проекта включихме както 13 ромски студенти от различни специалности в Югозападния университет, които събираха устни автобиографични интервюта, така и 14 студенти от специалностите архивистика, педагогика, социология, които проучваха ромски документи в регионалните архиви в

Благоевград, Кюстендил и Перник, Централния държавен архив, София, Комисията по досиетата¹.

Ромите имат значимо устно наследство и затова включихме в дигиталния архив, част от който представяме в тази книга, интересни автобиографични разкази, които осветляват тяхната близка история, жизнени светове и ценности. При събирането на устни автобиографии студентите се натъкнаха на някои трудности, свързани с недоверието на ромите към институциите, на много от интервюираните за първи път им се налагаше да разкажат цялата си житейска история, някои от проблемите идваха и от това, че българският език не им е майчин език, особено при по-възрастното поколение. Транскрибираните жизнени истории предаваме без редакция, съхранявайки автентичния диалект, само някои изрази от ромския език са преведени в скоби. Променили сме личните имена само по желание на интервюираните.

При проучването на архивните документи, свързани с ромите, трябваше да преодолеем редица трудности поради архивната политика към ромите в миналото. От 14 век ромите се установяват трайно в България и вземат участие в политическия, социален и културен живот. Поради липсата на собствени публични институции, техните приноси са пренебрегвани и не са добре документирани. Това ги поставя в позиция на мълчаливо малцинство, което няма своя история. От създаването на държавните архиви в страната, държавната политика не подкрепя съхраняване на специални документални фондове, отнасящи се до миналото на ромите. Ромите са социално изключени от националния исторически разказ и поради архивната политика през тоталитарния период. Например: от 4000 архивни фонда на Централния държавен архив има само два отделни фонда, свързани с живота на ромите – за ромския театър в София и ромското училище в Шумен. Това е причина за невъзможността за познаване на ромската история, а изследванията в последните десетилетия да са насочени предимно към ромски фолклор, обичаи и обичайно право. Липсата на интерес към миналото на ромите, техните институции и елит, трудности и постижения се дължи на дефицит и труден достъп до писмени документи, разпръснати в различни архивни фондове. В резултат на изследване на регионалните архиви

¹ АКРДОПБГДСРСБНА – Архив на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия и на нейната администрация

в Благоевград, Кюстендил и Перник, както и документите за ромите от Югозападна България в Централния държавен архив, София и Комисията по досиетото, създадохме дигитален ромски архив². Проучвахме и документи за ромите в регионалните музеи на Югозападна България.

Надяваме се, че с тази книга ще запълним някои дупки в паметта за ромското малцинство и ще допринесем за преодоляването на широко разпространени предразсъдъци, че ромите нямат история, а само фолклор и нямат интерес към обществото и политиката. Събирането и публикуването на тези жизнени истории и архивни документи ще допринесе за демократизация на историческото знание, за повишаване на ромската самооценка и ще повиши самосъзнанието на ромите за ценността на документите от миналото.

От друга страна включването на студенти роми и студенти архивисти, социолози и педагози в проекта допринася за преодоляване на етноцентричността и етничните стереотипи в образованието, като окуражава интеркултурния диалог, повишава образователните амбиции на ромите, както и изследванията на ромската история и антропология и прави ромите по-чуваеми в обществото, медиите и науката. Студенти от всички педагогически специалности по заповед на МОН задължително изучаван като избираема дисциплина курс по „Интеркултурно образование“. Институционализирането, дигитализирането, отпечатването и популяризирането на ромския архив ще повиши неговата ефективност като осигури широк и лесен достъп до документите не само на студенти и преподаватели, но и на учители, медии, ромски и други граждански сдружения като предпоставка за разработване на нови учебни курсове, свързани с ромската история и култура, нови курсови и дипломни работи, нови проекти и нов медиен образ на ромите. Създаденият дигитален архивът ще продължи да се използва и обогатява с нови материали, събирани от курсови и дипломни работи на студенти от хуманитарните специалности. Дигиталният архив дава възможност на всички, които желаят да изпращат свои материали за постоянно допълване и обогатяване на документалния масив. Ще се търсят възможности в бъдеще за разширяване на архива на национално ниво. Обогащените и нови университетски курсове ще бъдат включени в учебните планове на различни специалности.

² <http://roma-swu.weebly.com/>

Настоящото издание има за цел да представи няколко основни групи документи, които полагат началото на ромския архив: устни разкази на роми от различни поколения, писмени свидетелства от представители на ромското население (изложения и молби до институции), както и документи на политиките на властта към ромите. Всяка една от тези групи документи носи своето важно значение и притежава своя специфичен език.

Тези напълно различни по произход документални свидетелства показват както отсъствията на диалог между населението и институциите от една страна, така и дълбоката обвързаност на преживяванията на хората с историческото време в България. Първата група показва ромите не като обект, а като субект на историческото действие. Исторически събития – политически промени в България, бомбардировките в София 1943-1944г., изселвания, лагери: всичко онова, което преживява страната слага отпечатък върху колективната памет на ромите. Тези силни преживявания са важна отправна точка за търсене на общи места на паметта на поколенията, израснали в последното столетие в България.

...“Бомби падат, горят къщи, хората бягат и майка ми тръгнахме от тука към „Факултета” – спомня си за преживения ужас на бомбардировките в София родената в 1935 г. Мая, която едва не загубва живота си тогава - ама ние тука не живеехме, в хлебозавода имахме къща. Оттам като тръгнахме нагоре да отиваме, а майка ми с другите деца, а мене ме изостави до една канавка. Минават дето бягат от бомбардировките хората и ме намериха у дъжда, вземаха ме, заведоха ме с тях. И след това майка ми, като спреха бомбардировките, свират сирените за отбой, майка ми почнала да ме търси, че няма ме. Другите деца покрай нея, а мене ме нема. И хората питат: „Това момиче на кого е, на кого е куклата?” Майка ми ме видя, прегърна ме и дойде и почна да плаче. ”Боже, как така направи да остане това дете живо и здраво”!

Тези спомени са не само част от ромската памет, те са неотделима част от историята на София в едни от най-драматичните ѝ времена. Така личните истории на ромите участват в общия процес на спомняне за миналото в нашето

общество. Заедно с това разказите, които публикуваме отразяват техните главни житейски вълнения – оцеляване, работа, семейство, както и голямото значение на традициите и преди всичко на вярата, особено при по-младите поколения.

Сред малкото свидетелства на ромите, съхранени в архивите са техни молби към институции, от които представяме три документа, за да покажем значимостта на този жанр. Тези документи отразяват както значимостта на случаите, при които хората контактуват с институциите, особено политиките на преименуване и други подобни поводи, свързани с посегателствата върху традициите и достойнството на ромите, както и стратегиите, които те следват в очакванията си правата им да бъдат зачетени от страна на властта.

Третият дял от документите дава представа за политиките на властта, за нейните цели и средства, за отношението на властите към ромското малцинство в годините на социализма. Несъмнено тези политики, както и отношението на властта има своето широко обществено въздействие и трябва да бъдат анализирани. Основните групи документи, които представяме дават едно начало, което е отправна точка към обогатяването на ромския архив в бъдеще.

Надяваме се, че книгата, която предлагаме, ще бъде интересна за широк кръг читатели – антрополози, историци, социолози, лингвисти, педагози, както и за представителите на граждански сдружения, работещи с малцинства.

Искаме да благодарим на нашите студенти София Тодорова Захова, Рамзи Рамзиев Шикиров, Стоян Благоев Лулчев, Асен Димитров Стоянов, Мария Александрова Дончева, Даниела Ташкова Михайлова, Мартина Георгиева Гигова, Георги Илиев Георгиев, Георги Тодоров Тодоров, Катерина Йорданова Панкова, Кирилка Емилова Методиева, Маргарита Димитрова Касабова, Ивет Събева Яворова, Гергана Христова Георгиева, Искър Бисеров Дедов, Вероника Симеонова Йорданова, Веселина Каdifова Огнянова, Анна Анхел Пачеко, Ирина Георгиева Ангелова, Александра Велкова Демерджиева, Руслан Благоев Лулчев, Христина Албенова Мурева, Христина Валериева Гецова, Яна Емилова Коцакова, Аделина Петрова Корунова, Йорданка Смилянова Пройкива, Имирка Джамалова Близнакова, без които тази книга не би била възможна.

Специално благодарим и на Тихомир Радославов, който ни предостави записани от него жизнени разкази.

Библиография

N. Fairclough 2001: Language and power, London

F. Blouin, W.Rosenberg 2010: Processing the past. Contesting Authority in the history and the archives, Oxford

Анастасия Пашова, Йосиф Нунев 2009: История, ежедневие и ценности на ромската Благоевград

Анастасия Пашова 2002 : Толерантност в различността, Благоевград

Анастасия Пашова 2010 : Детство и жизнени светове на роми в Западна България, София

ЖИЗНЕНИ РАЗКАЗИ

Ние бяхме седем деца, имахме и едни близначета

Ерина, р. 1921

Казвам се Ерина Станоева Джаверска. Родена съм на 13 април 1921 г. в с. Микрево. Майка ми се казваше Митра Кьосева, баща ми се казваше Станой Джеверски. Ние бяхме седем деца, имахме и едни близначета. Аз съм учила до 4-то отделение. Живеехме в една стая и тя беше от плет и кал, имахме огнище, което го ползвахме като печка. Като седнехме да ядем, ядохме всички от една паница и тя беше от глина. На 12 години бегали сме от училище и сме одили аргати да си изкарваме по някой лев и да се изхранваме, и останалите пари си ги чувахме, като дойдат празници да се купим някоя дреха или обувки (ние едно време сме немали обувки, а имахме цървули).

На 15-16 години са ме аресовали и почнат да ме глават за тоя за оня. И веднъж татко ме откара на нивата да садим жито и минаха едни от там и ме харесали и след една две седмици идат дома уж да купуват кон, а всъщност са дошли на оглед. Мина се няколко време и пак дойдоха и питат нашите дали ме дават. Татко ме даваше, а мама не ме даваше, и они си тръгнаха и викат ние пак ще доидим и тогава ще си я вземеме с нас. И мама ми вика на мене "Тия са много бедни, немат пари, имот немат, каша немат, като идеш там ке прокопсаш", и аз и викам „Оти тук да не аргатувам“.

Един ден беха пратили по един комшия, че ке дойдат другата седмица. И аз си събрах багажа и си тръгнах с тях. Като ойдох кашата беше турска. След 1-2 седмици почина свекоро. Живеехме много трудно и мизерно. Мъжа ми се казваше Томан Теонов. Той е роден на 20 февруари 1925 г. Те бяха три деца, имаше брат и две сестри. Моя свекор се женил три пъти. Първата му жена била много болна и починала (не е имал деца от нея). Втората му жена се казвала Елена, тя е гледала на икони и е била цръкварка. Третата му жена била гръккия от Гърция, но с нея не е живял дълго, тя е била много мързелива и си бегала, ошла си пак по Гърция. След много мизерия и труд си направихме голяма къща, сега имам трима синове, имам седем внука и три правнуци.

Аз самата вярвам във възмездието, така като знам, че утре ще съмне. Виждала сам такива, ще ги нарека “злодей”, извършвали много мърсотия в живота си. Когато възмездието ги споходи или споходи техните деца и внуци, те стават християни и набожни, пълнят храмове и църкви, отправят молби към Бог да им прости, но за тях е късно. Самата аз съм страдала от такива магии и вярвам в такива магии, и от рода на магията.

Сега ще ти разкажа една истинска случка с един много добър другар, с който бяхме неразделни през юношеските години. След години той създаде семейство, имаше две големи деца и макар че живеехме в един град, се бяхме забравили. Срецахме се понякога случайно и разменяхме по някоя дума за работа, семейство, общи познати. От него разбрах, че съпругата му боледува и че често се е налагало да лежи по болници и санаториуми. Срегнах я по улиците бледа и отслабнала, не ми беше удобно да се интересувам какво е заболяването и. Веднъж отново срещнах приятеля си на улицата, след като не бях го виждала много време. Стори ми се блед и отслабнал, а бледият му цвят на лицето говореше, че нещо със здравето на този човек не е наред. Говорехме за обикновени неща, когато го попитах, как е със здравето съпругата му, той сподели, че не само тя, но и той се чувствал зле. Предложих му след работа да дойде със съпругата му у нас, тъй като вече бях убедена, че страданията и заболяването на двамата съпрузи е предизвикано от въздействието на черната магия. Вечерта дойдоха у нас и съпругата ми довери на какво се дължат страданията им. Двора и къщата им била пълна с магии и за двамата, като тези за съпругата му били слагани... преди няколко години, а тези за приятеля ми по различно време, от преди няколко месеца. Бяха ходили на много места, бяха им казвали за магиите, но никои не беше им помогнал.

Злосторникът се оказа злосторница и когато съпругата назова името и между двама възникна разправия. Оказа се, че завистницата няколко години била любовница на съпруга. Това не било тайна нито за съпругата, нито за близките и познати. Имало е случай, когато в отсъствието на съпругата, възлюбената е била водена в жилището. Болната знаеше за тези изпълнения на съпруга си. Връзката за любовниците започнала да става скандална и мъжът решил на сложи край на отношенията им. Отхвърлената и унищожена любовница се озлобила срещу бившия си приятел и решила да умъртви и него. Ма-

гията е била и за двамата еднаква. Те са били правени от едни и същи хора, владеещи черната магия.

Спомням си, че когато изчистихме от магии двора и първия етаж от къщата им се оказа, че е останала още една, сложена на втория етаж. Там беше гостната им, подредена изискано и с вкус. Когато най-сетне открихме и последната магия в подвързията на една от многото книги в библиотеката им, домакинята изруга омърлушения си съпруг. Съпругата го попитала:

“А бе, драги, ти нали каза, че любовницата си на втория етаж не си я водил?”

Той започнал да мрънка и да обяснява, че това било само веднъж по време на голяма им любов.

Здравето и на двамата се възстановило скоро след това, вследствие приложеното лечение. Забравиха за болките и разправиите и сега живеят добре, имат вече внуци, а за приятеля ми от младежките години, бе урок за цял живот.

А сега ще ти разкажа друга случка пак за магии. Една майка научила, че една моя приятелка е излекувала болен, когото тя лично познавала, а и от негови близки научила, че няма да го бъде. Запозната много добре със случая, тя дойде с молба към моята приятелка, да и помогне и на нейния син. Майката през цялото време плачеше и подсмърчаше, обясняваше къде и в колко болници е лежал синът и въпреки това състоянието му се е влошило. Приятелката ми и каза да го доведе за преглед. Двамата дойдоха на следващия ден.

Синът – млад мъж, ветеринарен лекар, имаше семейство с малко дете... Когато бил четиринадесет годишен, започнал да получава епилептични припадъци, в началото рядко, а после зачестили. Беше слаб и блед, виждах как краката му трепереха, макар че беше седнал на дивана, защото страхът от евентуален припадък го травматизираше. Притесняваше се, че по време на работа ще получи припадък при животните и това ще бъде фатално за него. Заболяването му беше проява на магия, която беше сложена преди много години за дядото на младия мъж. Той почина внезапно, връщайки се от полето, когато бил само 26 години в разцвета на силите си, без преди това да е боледувал от нищо. Неговият син – бащата на дошлия за преглед, неколkokратно бе лежал в болница в прединфарктно състояние. На двегодишното дете на младия доктор, при преглед установил шум на сърцето. Нещата се усложняват и от факта, че маги-

ята предизвикала смъртта на дядото, беше сложена преди години в къщата им, на чието място сега беше построена кооперация. Тя беше нанесла много и различни поражения на няколко поколения от рода на починалия. На сина и майката не казахме нищо за всичко това, защото щеше да им се стори невероятно. Изпратихме ги с уговорката болният да започне да идва на лечение, но съпругата ми не беше сигурна дали ще успее да му помогне, след като магията си стоеше и не беше възможно да бъде отстранена нейното въздействие. Болният започна да идва на сеанси всеки ден с определени почивки, като съпругата ми се надяваше по време на лечението да разбере начина, по който да премахне въздействието, причинило заболяването. На болния бяха направени серия биосеанси, но подобрение почти нямаше. Една нощ се яви духа на починалия от магията, дядото на момчето, и ни каза това, което трябва да направим, за да спрем действието на магията. Изпълнихме всичко, което ни каза, независимо от многото безсънни нощи и обикаляне из околностите на града, за да открием местата, където някого е имало манастири или параклиси. Здравословното състояние на болния започна да се подобрява. След около два месеца лечението му приключи и изчезнаха не само припадъците, а и страхът от тях. Подобри се и състоянието на бащата на болния, който така и не разбра на какво се дължи това. За облекчението, което бил получил и баща ми, затова че отново започнал да се събира с приятели на чашка и се чувствал така, както преди заболяването си, разбрахме от младия доктор.

Около половин година младият мъж не е имал абсолютно никакъв проблем, нито оплаквания. Белият цвят на лицето му беше изчезнал, той се успокоил и започнал да се събира с приятели в компании. И от време на време се обаждал, че е добре.

Една привечер дойде разтревожен и каза, че през деня е почувствал отново признаците и симптомите на състоянието му като преди припадъка. На лицето му се чело уплаха и разочарование на човек, който е прогледнал, радвал се е на белият свят и отново е изгубил зрението си. Нашето притеснение беше не по-малко, защото неговото изцеление струваше на приятелката ми труд, безсънни нощи и напрежение. Оказа се, че влошаването на състоянието на излекуваният се дължи на магия, сложена на местоработата му. Докторът бил влязъл в конфликт с един от местните големци на селото, който наредил

да се заколят здрави животни, карайки го да потвърди, че те са болни и се налага тяхното унищожение.

Открили са били магията на тайно място в бюрото на доктора и след няколко сеанса отново беше излекуван – да, но злосторникът започнал често да го подпитва как е със здравето, сигурен в изпитаният си начин на разправа. В такива именно случаи, страдащият не знае как да отговори на въпроса на злосторника... Ако каже, че е зле, ония ще отиде и ще направи нова магия, за да го довърши. Ако каже, че е добре, злосторника ще отиде и ще попита на онзи дето е платил, защо нищо не става. Тогава владеещият черната магия може да разбере, че направеното е махнато и да направи друго. Новата магия не е била закъсняла и след не много дълго време се е появила.

Според прогнозата на моята приятелка, след около една година душата на селския... целеше да се пресели в отвъдното или казано по-просто щеше да му се случи смъртно преめждие. Препоръчали на доктора да си смени работата. Той споделил това с родителите си, при което майката надала страшен вой и за всичко упрекнала нас, забравяйки, че синът и беше излекуван благодарение на това, че откликнахме на молбите и сълзите и.

Докторът излезе по-умен от майка си и прецени, че наистина е по-добре да напусне. Намери си по-добра работа и се премести. Майката започна да сипе обиди и клетви по моята приятелка, а когато се случеше да я срещне обръщаше гръб. От тогава минаха доста години, през които излекуваният никога не ни забрави. Обаждаше се, когато има възможност, за да ни каже, че е добре. Забрави за заболяването си и се дразнеше единствено на глупостите на майка си. Същото време тя загуби съпруга си, който починал преди да навърши пенсионна възраст и остана сама да плаща за неблагодарността си.

През младежките години работех с един човек, който познавах сравнително добре и бях останала с добро впечатление от него. От тогава бяха минали доста години, той беше създал семейство имаше и две деца, но го беше сполетяло нещастие. Говореше се, че най-вероятно е болен от рак, защото не му помагаша вече и честите посещения в болницата, където ходеше за кръвопреливане. Той беше едър снажен мъж, но сега едва годен. Жълто-синкавият, нездрав цвят на лицето му говореше, че скоро ще напусне земния свят. На това мнение бяха и неговите близки и познати, защото всяка седмица вече му се налагаше кръвопреливане. Не мога да си спомня кой от починалите му родни-

ни беше, но помня много добре това, което каза. Освен хемофилия, имал и направени магии въздействието на които довело до критичното състояние на здравето му. Ако нямаме възможност да помогнем в най-лошия случай да предупредим съпругата му в какво се състои работата, за да се насочи към някого, който може да и помогне. Предупредих я, че не разполага с много време и ако иска да му помогне, трябва да направи това, което и казвам. Лечението щеше да ни струва много безсънни нощи, умора, напрежение и притеснения. Злосторничката – негова роднина се беше потрудила така добре, че сложените магии бяха затрили не само него, а и цялото му семейство. Болният започна да се възстановява бързо, кръвопреливанията се разрешиха рязко и след три месеца той забрави за болницата. Възстанови се и започна отново да гледа животни в къщата на село. След няколко месеца е ходил на профилактичен преглед, при който се е оказало, че лигавицата на стомаха, която преди това постоянно кървеше се е възстановила, което учудило лекуващият го лекар. Кървенето от лигавицата на стомаха започваше веднага, след като беше сложена нова магия, затова щом почувстваше и най-леко влошаване на здравето си, болният идваше веднага, за да проверим къде е сложена магията и да я махнем. Това разбира се случи няколко пъти за една година, през която не се наложи кръвопреливане, защото болният се възстановяваше веднага след като отстраним отрицателното влияние. Това им струваше много труд, напрежение, преумора, защото злосторницата ги поставяше все по-трудни задачи с много неизвестни. Ще разкажа само два от случаите, за които си спомням.

Магиите бяха направени от ходжа на далечно село и сложени извън гробището, до оградата в същото село. Злосторницата сигурно е решила да не ги носи по пътищата със себе си, а може и този, който ги е правил да и е казал къде и как да бъдат сложени.

Тръгнахме още първата нощ към селото, аз и приятелката ми и те двамата. Този път болният беше се почувствал много зле и бързахме още първата нощ да махнем магиите, защото престояването им само една нощ в близост до гробището щеше да му причини ново кървене, което после трудно може да се овладее.

Пристигнахме късно през нощта. Много трудно открихме мястото, където бяха сложени магиите, защото беше обрасло с трева, тръни и храсти. Бяха заровени да телената ограда на гробището. Казах на жената на болния да я

изведе настрани и ако и стане много зле или изгуби съзнание, да ме извика веднага. Изнесохме се бързо от там, защото и на болният започна да му прилошава. Излязохме извън селото и след като се отдалечихме на светлината на фенерче, което бяхме взели със себе си, започнахме да търсим, прехвърляйки внимателно пръста.

Болният стоеше настрани, защото му стана зле, а аз не биваше да участвам в търсенето, тъй като магиите бяха за него. Открихме едната, ровехме и прехвърляхме пръстта дълго време, но другите две липсваха, ясно, че бяха останали неизкопани, защото по всяка вероятност са били заровени по дълбоко. Не бях направила 20-30 крачки, когато усетих, че болният не ме следва. Върнах се обратно и го открих на полянката, превит от болка в стомаха. Подпрях фенерчето на един камък и така натъпках торбата, че трябваше да я влача по земята. Изненадах се когато болният ме посрещна на крака. Болките му бяха изчезнали преди няколко минути. Това беше сигурен признак, че магиите са извадени. Намерихме две еднакви магии с написани на ръка арабски букви, сгънати по един и същи начин във вид на триъгълник. Различавах се само по смисъла на написаното и бяха с различно въздействие. Болният и този път се възстанови бързо и се размина с кръвопреливане.

Вторият от случаите, който ще разкажа, ще помня винаги. Една вечер се обади съпругата на болния и каза, че се почувствал отново зле. Този път обаче и самата тя не била добре. Молеше приятелката ми, обяснявайки по телефона, че главата щяла да и се пръсне от болки, да провери какво става и на какво се дължи това.

Магиите този път бяха две, като с внимание бяха удостоени и двамата съпрузи. Не знам защо, но злосторницата беше направила за първи път магии и против жената. На това се дължаха и болките и в главата. И двамата се чувстваха зле, макар че магиите още не бяха сложени. Злосторницата имаше намерение да ги сложи в жилището им в града. Обяснихме на жената всичко това, като я предупредихме да чака гостите и да внимава като дойде злосторницата, да не я оставя сама, за да няма възможност да сложи магиите.

Беше късно през нощта, когато съпругата на болния отново се обади. Каза ми, че току що е изпратила злосторницата и съпругата и, дошли ненадейно на гости при тях. Оплака се, че болките в главата и са станали непоносими, въпреки изпитите хапчета. Гостенката дошла уж да разглежда някакви мебели

у тях, но домакинята вървяла плътно до нея през цялото време. Останала само единствено, когато отишла до тоалетната.

Магиите бяха сложени въпреки предупрежденията на приятелката ми. Болните бяха два, а при телефонния разговор съпругата даваше да се разбере, че ако не отидем до тях същата нощ, не би могла да доживее до сутринта от болки. Случило се така, че и приятелката ми имала гости същата вечер и нямаше възможност да отидем веднага.

На другия ден съпругата на болния се обади по телефона. Обясни, че е търсила безрезултатно навсякъде в антрето и настоя да отидем, защото не можела да понася вече болките. Няколко секунди след това приятелката и каза да отмести шкафчето за обувки независимо че вече е било преместено. Открихме двете магии във вид на триъгълници. Домакинята взе двете магии и бандерона и започна да се чуди, как е възможно да ги намери, след като тя е местила шкафчето и няколко пъти е чистила зад него. Тя е била много ядосана. Не ми го каза в очите, но за нея беше ясно, че я обвинява в шарлатанство, а и тонът и бил такъв, че аз веднага си тръгнах. През живота си е понасял много обиди и никога не се унижавал да се оправя.

След като се прибрах у дома, когато съпругата на болния се обадила зарадвана, че болките в главата и изчезнали. Съпругът и се върнал и след като му обяснила къде се намират магиите, той се сетил, че излизайки бръкнал в сакото на якето си, закачено в антрето, и взел две пачки пари от там. Когато изваждал парите му се сторило, че нещо изпаднало, след което видял липсващия бандерол на една от пачките банкноти. Очевидно е, че в джоба му са били пуснати двете триъгълничета, когато злосторницата е отивала сама до тоалетната. И така магиите се оказали зад шкафчето за обувки заедно с бандерола от парите, след като домакинята вече е чистила.

След махането на магиите, болният се оправил без никакво лечение, но с нея беше изчезнал ентузиазма, с който му помагахме, за което той нямаше никакво вина. Съпругата му беше разправяла, че заболяването на съпруга и било изчезнало не в следствие на нейните усилия, а на тези на лекарите. Болният ходеше само на изследвания в болницата.

Скоро след това приятелката ми се премести в София, а след две години научих, че е била починала. Тя притежаваше и дарбата да лекува изкълчвания, измествания, дископатия и беше помогнала на много страдащи.

Не знам дали това, което беше дала на хората и завидеа, но тези, които се осмеляват да се месят в божиите работи, ще кажа, че възмездието за тях ще бъде от най-страшните.

Сега ще разкажа една истинска случка за един от моите синове. Той беше войник и се казваше Симо, почна да оди с една туркиня и он ми вика на мене “Нещо не съм добре”. Ошел бил на реката и си бил свалил потнико, и го сложил на един камък. Видела го туркинята и хвана та му взела потнико, и така той се завъртял към нея насила може би, после ходих на една пангарджика и ми рече, че му е направена магия, и ми рече да и занеса нишан от него и ке развали магията.

Отнесох едно копче и тя гледаричката ме излаже, че ще го оправи и нищо не стана. После ходих при един гледарец и он ми вика донеси ми от него и от нея нишан и я отнесох и той счупи яйцето, като го счупи и пусна нишана вътре и нейният нишан се загна да стигне неговия нишан, гонеха се във водата и после се събраха в едно място. И аз му викам “Не се вземайте” и он ми вика на мен “Не бой се” и ми даде некаква вода да напръскам само него. И като напръсках нищо не стана.

После ходих на някаква от Югославия да ми гледа, за сино ми ойдох, и ми хвана ръката и ми каза “Много лошо си патила от сино ти”, взе едно яйце и дума и нещо бае и ми каза да го отнеса яйцето в незнаен гроб и да приложи това яйце там и утре да идеш да го вземеш, и да му даде да хапнат от яйцето понеже и она иска да хапне и он иска да хапне от яйцето.

После одих на друга гледаричка и ми каза да ида на кръстопът, да взема песък, и да ида при них и да го тура под нейното легло да лежи она. И она била отишла при майка и, и она го хвърлила във водата и аз веч немам какво да правя, що ми каза всичко съм свършила, но не става. Хвана и ида при баба Ванга.

Дойде ми редо да влезе на вратата и она ми вика:

“Ти за сино ти ли си дошла, ти ли ке го оправиш сино ти?...Не можеш да го разделиш. Иди при пазача от вълка и го питай какво страда от неговия син?”

И аз му казах мойта история и он ми вика „И моят син го нема никакъв днеска, нема му едни дрехи, утре други дрехи. Един бригадир видел сино ми с една циганка да продават кошери по мегдано“. И отишал си един ден у дома и баща му го питал „Къде одиш, бе ти? - Ми, по града съм на квартира“. Видел

ги един ден, един човек и казва ми „Видех сино ти да бере прачки, да плете кошери с една циганка“. После минал покрай них и ги видел с тая циганка и двамата с кошери. Дошел с некаков от Горна Кадийца и ми вика „Ида до вас, че много сте тъжни. Аз ке го оправя сино ти.“ А аз му викам, ако го оправиш ке те запомна като мое чедо“. И ми вика: „Дай ми 500 лева и до една седмица ке го оправя, ке разваля магията“. И аз му викам „Като го оправиш, тогава ке ти дам парите“. И аз като му казах това и той повече не се върна.

После одих на Бучино, да ми гледат на захар. Че като ми дойде редо и влязох и ми вика „Офатан е омагьосан. Не може да се оправи, никой не може да ги раздели“.

Един ден се бяхме събрали отвънка и мина една циганка, и дойде до мене, и ми вика „Искаш ле да разтурим магията на сино ти?“ И аз ѝ викам „до сега де ли не съм одила и никой не можа да го оправи, да развали магията, та ти ле ке го развалиш! И она ми вика „Донеси един бел конец“.

Почна да го връзва на девет възела и да дума нещо, и духа с устата и от едната страна стана като я зема и стана като клавиша, после хвана другата страна и стана като змия, и ми вика и дума „Донеси пари и ке развалим магията“. А на мене почна да ми зашамати главата. Аз и викам „Седи тука, аз ке ти донеса пари. И она ме чака дълго време и си бега, никой не може да развали магията...!!!

Съседите ни бяха българи, с които винаги сме били в добри отношения

Севда, р. 1924

Казвам се Севда Методиева Ангелова. Родена съм на 10.02.1924 година в град Самоков. На 37 години останах вдовица. Майка съм на шест деца – пет момичета и едно момче. Баща ми работеше във воденицата, а майка ми в завода. Имам две сестри и трима братя, които са по-малки от мен. Когато ходеха на работа моите родители, аз се грижех за моите по-малки братя и сестри. Обикновено сутрините ставах много рано, за да ги нахраня и преоблека. След това

приготвих обяд за родителите ми – омесвах хляба и го занасях в комшиите. След което носех обяда на моите родители в работата. Живеехме в съседство с българи, с които се разбирахме много добре. В оставащото ми малко време играехме с другите деца на жмушка, на семейства по каруците на нашите родители. Поради грижите за по-малките аз няхах възможност да посещавам училище и останах неграмотна. И те всички след това ходеха на училище. Имах кратко детство. По нашите традиции и по волята на баща ми ме омъжи на 18 години. Съпругът ми беше по-възрастен от мен и преди това семеен с пет деца. Сватбата ни по традиция продължи три поредни дни – единият ден с файтони из града, а другият ден боядисване на косата с къна и на третия ден тържество с булчинска рокля в огромна палатка. Мъжът ми беше един от най-добрите ковачи – занаятчий в града. Аз също работех с него в работилницата ни, която се намиреше в къщата ни. Едновременно с това изпълнявах домакинските си задължения и отглеждах всичките си деца, както своите, така и заварените.

Ние живеехме в голяма фамилна къща, която се намира в центъра на град Самоков. Съседите ни бяха българи, с които винаги сме били в добри отношения и сме си помагали взаимно. При мъжа ми идваха хора от Благоевград, Сандански, Пловдив. Той също пътуваше с кон и каруца дни наред, за да продава стоката си. Освен пари в замяна са му давали картофи, месо и други продукти. Отговорността за материалната обезпеченост на голямото ни семейство бе негова. Когато се разболя, както и по време на дългото си боледуване, той не преставаше да пътува и до сетния си дъх се грижеше за нас. Това е и доказателство за най-висшата ценност за нас ромите – семейството. Когато останах вдовица най-малката ми дъщеря беше на 5 години. Най-голямата ми дъщеря и син ми помагаша, като работеха в работилницата, а аз започнах работата в текстилното предприятие „Рилски лен” в града. Положението ни беше много тежко, тъй като децата ми ходеха на училище и нуждите ни постоянно се увеличаваха. Но въпреки това аз успях да ги изуча, всички завършиха средно образование и след това успяха да си намерят работа в тогавашните предприятия в града. Моите шест деца се задомиха на възраст 20-23 год. по свое желание и по свой избор. Аз сега съм на 83 години, имам 4 внука и 8 правнука, като не всичките ми внуци са семейни. Като всеки възрастен човек съм болна,

но моите деца се грижат много за мен и аз се чувствам удовлетворена от живота си и че съм го изживяла пълноценно.

Когато започна прекръстването в нашия край си мислехме, че тая заповед не е издадена от БКП

Асибе, р. 1930

Родена съм на 5. III. 1930 г. Майка ми ме е родила тук в село, та оттогава до сега аз от селото не мърдам. Баща ми все ми викаше „Момиче, прави сметка тук да си останеш в село, че освен теб друг не искам да ме гледа на старини”, а аз имах и една сестра – Кунка. Не знам как стана, то любовта не може да се обясни, имах три момчета – Юсеин, Алил, Махмуд и три момичета – Айше, Занка и Фатме. Аз гледах децата, имахме и животни, та и тях гледах, а мъжа ми Али почти цяла година беше полски пазач, само зимата почиваше. Когато започна прекръстването в нашия край си мислехме, че тая заповед не е издадена от БКП, все си виках това някои хаймани гледат да създадат напрежение в държавата, за да свалят Живков. Все си виках, аз не съм неграмотна да вярвам на милиционерите и кметовете, понеже имах 7 клас, то навремето до 7 клас се учеше основно образование, те гледат само те да са добре, а населението да бъде мачкано и подигравано и се молех Живков да разбере за тази подигравка с народа и да ги вкара по затворите тези, които преименуваха хората с мюсюлмански имена. А то какво било, това било работа точно на тези, чийто доверие съм имала и съм се молела те да са на власт, та да си гледам децата и да им помагам да градят семейства. Не знам, защо, но си мисля, че най-тежко смяната на имената на мюсюлманите премина в нашето село. Прекръстването в селото не мина без бой и насилие. В края на 1981 и началото на 1982 година доста хора се преименуваха и кмета и полицията си мислеха, че всички ще идат доброволно да си ги сменят, ама накрая останахме двајсетина къщи, които не искахме да приемем други имена. След като Яшар бе бит на следващата вечер дойдоха други полицаи в селото ни, обикаляха къщите в махалата, дойдоха и у нас и ме попитаха: „Къде е

главата на това семейство?” Не разбрах за какво го търсят и им казах: „Няма го”, а той наистина не си беше у нас и пак ме питат: „А къде е?” Отговорих им „На работа” – отговарям аз, ала как им отговарям и аз не знам, като краката ми трепереха направо не ме държаха, ръцете ми, гласът ми всичко ми трепереше. „Къде работи?” – пак ме питат и тогава, аз замълчах и те ми казват „Да се хванете утре с твоя мъж и да идете да си смените имената, вашите и на децата, иначе ще трябва пак да идваме, ама тогава вече...” Само, че си тръгнах и като почнах да си скубя косите и като почнах да прегръщам децата, ама Махмуд ми беше най-малкия, той беше на 12 години, за него да си призная ми беше най-тежко. Цяла нощ не съм мигнала, цяла нощ стоях до леглото на Махмуд и си поплаквам, плача защото зная, че Али няма да позволи да си сменим имената, той беше инат човек, можеше да умира, но думата му на две не ставаше. Чаках го цяла нощ, защото той беше нощна смяна. На сутринта, само като си влезе през портата и като почнах да плача и му казвам, че милиционерите ще ни избият и мене и него и децата, па му рекох „Дай да им сменим имената, видя ли оная вечер, какво стана с Ешар”, а пък той ми дума „Теб като те е страх, мен не ме е страх от никой.” Плача и му се моля „Не е ли ти мило за децата бе? Поне заради тях се съгласи, никой в селото няма да те нарича с друго име освен с Али.” Знаех си аз, че той няма да иска да идем заедно с децата да сменим имената, той беше човек биткаджия, цялата махала я беше страх от него, като се ядоса биеше, който ми се изпречи на пътя, а пък да го видиш беше два метра човек с ей такива мускули. Избягах да ходя на центъра да не ме види кмета и пак да ми рече да си вземем да си сменим имената. Всеки ден треперих като лист да не влезнат полицаите и да ни избият, като гледах в махалата какво става, как биеха хората, то не бе чудо, то не бе покръстване. В началото на октомври милиционерите пребиха Алил и Али Асандревия, след две седмици биха и Али на Дръндо. На 2 ноември 1982 година милицията хвана Салко на Гюлбена, та го преби близо до училището. Тогава рекох на Али да идем и ние да се прекръстим, че и нас полицията ще ни хване да ни бие, че това не е шега работа, много ме беше страх, ама той ме блъсна с ръка и отиде, и седна пред къщата. Седя, седя, мисли два часа може и три ме извика и ми рече „Утре взимаш децата и отиваш да си смените имената, а пък аз ще видя какво ще правя, за мене не се бой.” Както ми каза мъжът ми така и направих. Станах сутринта на 3 ноември 1982 г. и отивам при кмета и му рекох така

„Другарю Георгиев, дошла съм с децата да си сменим имената”, а той ме пита за Али къде е и дали ще дойде, аз му казах: „Не иска, другарю Георгиев, не иска.” Кметът се ядоса и рече „Като не иска, негова си работа.” И така на четвърти ноември 1982 г. си смених имената вече приех Роза. Караджова по фамилията на мъжа ми, защото на брат му Ешар Куртов, дали тази фамилията - Караджов и на Али му годили тази фамилия.

Минаха се два месеца дни, а почти в цялото село, всички мюсюлмани си бяха сменили имената, само моят Али не щеше и не щеше. Така милицията започнала да пита къде работи Али, с кого работи, кога се прибира, с какво се прибира и други неща. Сега като се замисля и до ден днешен не можем да разберем кой го е изказал, кой е дал сведения на милицията, дали е кметът или някой комшия. Цяла зима Али все отлагаше и не щеше да иде да си смени имената, а и полицията го остави, не идва повече у нас. Пролетта на 1893 г. полицията го натисна да си смени името, защото само той не се бе преименувал. Али държеше много на своето и на думата си. Милиционерите са го дебнали една нощ, там на къра, дето Али беше пазач, и като му излязат изведнъж и му пресекат пътя, та да го хванат, ала той нали бе як, блъснал единия и побягнал. Тичал, тичал, ала около цялото ни село в кръг е направен един дренажен канал, та като прелива реката, та този канал да поема придошлата вода, за да не бъдат залети къщите на хората в селото. И така бягал той, бягал и стигнал до канала, ала там няма мост, няма нищо и от страх ли, от какво ли, прескочил канала, а канала да го видиш и до днеска си е голям. Милицията стреляла по него, но той им избягал, той минал от тази страна от към селото и се скрил в една от къщите. Към два часа през нощта дойдоха да го търсят у нас. Прескочиха оградата, разбиха вратата и влязоха в стаята ми, а ние с децата бяхме заспали и всички се уплашихме. „Казвай къде е?” – пита ме единият. Толкова се бях уплашила, а и гледам Махмуд да успокоявам лекичко ги попитах „Кой търсите?” Докато ми рече „Кой ли? Ти сега ще видиш...” и като ме удари с ръка, аз паднах. Рекох да стана и той пак ме удари. Децата почнаха да пищят, да плачат. Мислех си, че някой от комшиите ще дойде да ни помогне или поне брат му Ешар (Евтим), да ама не, страхът е по-голям от всичко, но аз на никой не се сърдя. Нередив се изправи и посегна на тоя полицай и другите двама насочиха оръжие срещу него. Тръгнаха си, а пък аз наистина не знаех, къде е Али и като почнах да плача, викам си, ако го намерят

сигурно ще го убият, мъртъв ще ми го докарат. А пък той се бил скрил у Рамадан Корчев, той ни даде тая къща, където живеехме, та живеем в нея и до днес, добър човек беше. По обяд дойде Рамадан и ми каза, че е скрил Али у тях, да не се притеснявам. После в цяло село почна да се говори за него, къде е Али, къде е Али, че бил прескочил дренажния канал, че е направил скок като на Васил Левски и всички започнаха да му казват Левски. След три дни Али (Левски) се прибра у нас и ми разказа какво му се е случило. Аз отново му натяквам да иде да си смени пустото име, та дано най-после ни оставят на мира, а той погледна и дума не обели.

Беше неделя, ей там на оная поляна, там се правеше всяка неделя пазар, та и моя мъж отиде на пазара. Казах му да не отива, ама той нищо ми не отвърна, все неговата си знаеше, тегло изтеглих с неговия инат. Отишъл той на пазара и всички го гледали учудено. Седял цял ден там, па се прибира, нито ми казва какво е правил там цял ден, нито нищо. Легна си да си почива, докато той си влезе в стаята и отдолу се задава нашият милиционер с още един милиционер. Направо влязоха и го арестуваха. Взеха го и го отведоха при кмета Георгиев. Кметът го питал, как иска да се казва, а пък той му отговорил „Аз си имам име”. Кметът го гледал, гледал, па казал: „Аз мюсюлманин в това село не познавам. Разбрах, че ти казват вече Левски в селото, че си прескочил дренажния канал...” и се смеел, „... е тогава Васил ще те пишем тебе, Васил Караджов”. Не го не помня точно, ама някъде към средата на 1983 година му смениха името. Пуснали го да си ходи, а той влязъл в кръчмата и като почнал, ударил тоя, ударил ония, без никой нищо да му направи, от яд. „Разберете Али съм аз, Али” и си тръгнал. Хората в селото му казваха Левски и така го запомниха и малките деца. Особено като падна комунизма и идваха да го търсят за работа все ме питаха „Чичата Левски тук ли е?” Като почина на надгробната му плоча го писахме с мюсюлманските имена, ако го бяхме писали друго щеше да се върне от Джанема (едно от имената на Рая) и да ни издуши всичките. Инша Аллах (ако Аллах пожелае) ще ни събере и на оня свят, та да сме си заедно.

*Почнаха бомбардировките, майка ми сама,
избягахме в скривалището*

Мая, р. 1935

Тридесет и пета година, на 28.04 съм родена. Почнах да пораснем. Станах на 7 годинки, баща ми почина. Майка ми остана вдовица. Тя сама ни отгледа шест деца. Сестра ми на 19 години почина. Родила и умре. Остави едно момче на годинка и половина. Мъжът и се ожени, не ще да гледа детето, изостави го.

Почнаха бомбардировките. Майка ми сама, избягахме в скривалището в квартала, където се скрихме. Там отидохме, да се крием де... Спреха бомбардировките, върнахме се, пак почнаха. Бомби падат, горят къщи, хората бягат и майка ми тръгнахме от тука към „Факултета“. Ама ние тука не живеехме, в хлебозавода имахме къща. Оттам като тръгнахме нагоре да отиваме, а майка ми с другите деца, а мене ме изостави до една канавка. Минават дето бягат от бомбардировките хората и ме намериха у дъжда, вземаха ме, заведоха ме с тях. И след това майка ми, като спреха бомбардировките, свират сирените за отбой, майка ми почнала да ме търси, че няма ме. Другите деца покрай нея, а мене ме няма. И хората питат: „Това момиче на кого е, на кого е куклата?“ Майка ми ме видя, прегърна ме и дойде и почна да плаче. ”Боже, как така направи да остане това дете живо и здраво“!

Отидохме си вкъщи, щом влезнахме вътре, другата ми сестра родила. Нема лекари, няма никой, кой да те спаси. Започнаха пак бомбардировки. Майка ми взе и убива бебето, а тя /сестрата/ не може да ходи, родилка на един – два часа. Имаше скривалище до общината. Отидохме там и хората не пускат. Детето беше увито и те мислят „Какво ли е увитото?“ Майка вика: „Не е кой знае какво, това е момче, ето вижте го детето“. И пуснаха я. Там имаше легла вътре. Сложиха там детето, а то само кръв. И сестра ми вика: „Защо, мамо, не ме остави долу, защо ме взе със себе си?“ „Как че те оставим, ти вътре че умреш.“

Върнахме се оттам другата сутрин, защото денонощно беше бомбардировката. Върнахме се оттам. Прибрахме се вкъщи, майка ми взема, изкъпа детето. Ние си играем с него, гледаме как шава, а ние бяхме останали само две

сестри /родилката е починала/. На втория ден пак почнаха бомбардировки и майка ми вика „Нема, каквото става ще става, тука ще седиме“. И идва един възрастен мъж, цел в кръв да се крие при нас. И майка ми взема, та го прибра ла вътре. И сестра ми казва: „Виж то какъв е, защо го взимаш?“ А майка ми „За нас добре ли ще е така, ако и на нас така стане?“. Сложила го майка ми , а той само кръв, на леглото почна тя да плаче: „Боже, боже, прибра мъжа ми млад и за какво?“ От страх баща ми почина, не от бомбардировките да кажеш. Ами ходи, беше само Александровска болница преди. Отидоха там и само „Здрасти“ със зет си, що е правил от уплах и умира. И плакахме. И брат ми отиде войник, единия. Спреха вече бомбардировките. Брат ми, дето беше войник, после дойде оттам, немаше работа никъде, като сега що нема. Вземаха го, изпратиха го на лагер.

Майка ми сама остана със сестра ми и ние четири души. Другия ми брат, дето остана и той отиде войник, в концлагер го откараха. Той по една година остана в лагера, в Белене беше. Дойде си оттам брат ми, майка ми се разболе вече, на 52 години почина. Разболе се майка ми и почна изселване. Братята ми и ние в село Травник. Толбухинско, заминахме. Изпратиха ни там колко седехме там, 6 години седехме. Гледахме крави. Майка ми работеше, братята работеха в стопанството – крави гледаха, овце гледаха, на роначката царевица, по полетата копахме. Станах на 14 – 15 години и почнах да работя с майка ми. И там дойде един и на 17 години ме излъга, а той 5 – 6 години по-голем. Майка ми тръгна вече да си дойде към София и аз оставам там. И вече започнах да работя там вече с Найден. А майка ми казва „ Нема ли да си заминеш?“, „Нема, майко!“, а тя „Прощавам ти тогава!“ и заплака. Брат ми, големият, разбрал че съм направила глупости и не ме иска вече. Момчето ме заведе у тех. Почнах да работя с него. Казвам му „Немаме пари, Найдене, да си направим сватба, да се оженим.“ А той ми дава, каквото трябва. И вече родителите му събираха пари. Правиха един джумбуш по турски, облекоха ми шалвари. Два дена ми беше сватбата. Майка ми не иска да дойде, братята ми не искаха и неговите родители и роднини само. Забременях с големия ми син, не с дъщеря ми Елена съм забременела. Родих я. Тогава майка ми дойде да види детето и ми казва „Ти си добре тука, майко, седи си!“ А аз и викам „Много ме бие.“ Ходихме да копаеме, оставям детето, връщаме се, а той каже „Не си си изкарала реда, къ-

дето копахме.” А аз викам „Като не можем, от гърдите ми млеко капе.” А той почна да ме бие.

На втория път пак майка ми дошла, а той ме бие и затова си бегах. Пораснало детето ми вече, а братята не ме искат с него. И аз им викам „Какво, да го изхвърлим ли навънка?” „Недей, ще го гледаме и ще го чуваме.” И почна да учи тя. Ожених се за втория ми мъж. Той оттука, от квартал „Барите”, към Суходол живее. А беше войник, като се запознахме. Закъсне за казармата. Седе тука 15 дена, в хлебозавода живеехме. Търсат го от казармата, а той се крие. А аз отпуска ли е или не е, не знам. А той вика „Да се ожениме, иначе затвор.” И аз, без да знае майка ми, отидох, направих всичките прегледи и сега е същото. Направих прегледите, ходих да взема случайни хора за свидетели. Подписахме граждански брак. Идвам си дома и разправям на майка ми, а тя „Ти колко време го познаваш, да нема пак некое дете тука, на главата ми?” , а аз „Нема бе, майко, нема. Искам с него да живея и повече няма да правя така.”

Седнахме, майка ми сготвила, приготвила само една тенджерка с манджа. Идва свекър ми. „Какво направихте, бе деца? Знаехте ли, че ние сме рода? Как можете такова нещо да направите?”. Викаме „От къде да знаем?”. С майка ми започнаха там да си говорят, кой от къде е, що е. Майка ми и свекър ми от Северна България и втори братовчеди. Викам им „Па що от това? Така се случило”, а свекър ми „Като имате деца, нема да живеят.” А майка ми „Стига глупости си говорил.” После дойдоха военните, вземаха мъжа ми, а свекър ми иска с него да живея. Отидох със свекър ми. А свекърва ми машеха отдалече почна да вика „Риста, какво иска тая жена, това момиче тука? За какво ти е? Нека тя остане при тебе, а аз си заминавам.” Отиде си тя, а аз останах със свекър ми. Започнах там да чистим, а то мръсно много. Минаха се два месеца, три и аз забременях. Дойде си момчето от казармата, пак заживяхме, пак се прибрахме при майка ми. Едно дете се роди, второ пак се роди. Мина се колко – 61 година се роди първото, после болният ми син – 63 година се роди. Па Траян 67 ли , 68 ли година, па Анжелка, па тая Васка. Аз това момиче не го исках, защото много деца. Работех в хлебозавода и взема та пуснах топлата вода на корема, та да го махам. Изпариох си корема. Закараха ме в „Пирогов”, тоя дето ми кара хлеба и там почнаха да викат хората „Боже, боже!”, а аз викам „Без да искам изпуснах водата.” Те, лекарите, вземаха, намазаха ми корема.

Дойде мъжа ми и аз му казах, а той вика „Кой ти каза тия работи да направиш?“ - Не искам повече деца“. И ми се роди детето не добре.

Ожени се голямото момиче. Аз работех у хлебозавода, а мъжът ми каруцарин беше, с коне работеше. Големото ми дете изучи 67-мо училище от първи до шести клас. Второто ми дете учи до 6 – 7 клас. Тая, болната Васка, учи във второ помощно училище. Излъга я тука едно момче, родила Трайчо, две близначета е родила. Едното излъгаха че е умряло, а то е живо, вземаха го от родилното и го откраднаха. Доведоха тука другото. Дойте си и почнахме да го гледаме детето, а то се родило 1600 грама, а другото, където го откраднаха 1900 грама. Почнахме да търсиме по съдилищата второто дете, а адвокатката вика „И да го търсиш и да не го търсиш, по-добре да живее там, тя няма да може да гледа две деца.“ А мъжът ми пици и плаче „Как няма да го гледаме, как гледаме това и другото ще гледаме.“ Започна да учи нейното дете. Остави го. Оженила се Васка. Търпим всичко. Големият син, ожени се, има три деца, има си и къща. А пък другия пет деца има. Разведе се с жена си. Ожени се за друга жена. Сега на 48 години е, а детето от втората жена е на 3 годинки. Дотегна ми живота!... Другият ми син, дето му затвориша фризьорския салон на „Опълченска“, най-много ми помага. Живее в апартамент в „Зона Б5“, с приятелката, ама не се разбират. Като дойде на гости, ми помага и аз се разбирам с нея, ама и викам „Требва с него да се разбираш!“ Българка е, ама не е от София. Анжелка, неговата сестра, ожени се също за българин, но и те не се разбират, ама мъжът и се грижи за детето. Децата не работят никъде, работят частно, само Анжела е на държавна работа. Тука в двора живее и брат ми, помага му за всичко, без жена е и той. 42 г. съм работила в Хлебозавода и Обувния, получавам 120 лв. пенсия. Не стига. Търсих си работа по входовете, а Анжелка ми се кара, че ме болят краката. Ама ако ме вземат, ще ходя да чистя.

За цената трябваше да се разберат те, за колко се продава булката

Ангел, р. 1936

Казвам се Ангел Атанасов Йорданов. Роден съм 1936 година на 2.02. Израснал съм в Свиленград. Общо сме 10 деца, аз съм вторият по големина. Майка ни и баща ми са ни отгледали като ходеха от град на град, от село на село и здраво работеха. Баща ни Али работеше ковач, а майка ни взимаше инструментите и обикаляше по къщите и продаваше, за да има храна за нас. Някои даваха и ядене и така ни отгледаха всички. Навърших 18 и почнах да работя при баща ми като ковач. Живяхме братята и сестрите заедно, цялото семейство. Но с времето сестрите се задомиха и всички се пръснахме по градовете, а аз останах с баща ми. Живеехме в кирпичена къща. Преди нямаше ток, вода и ходехме на кладенеца с кобилица да носим вода.

Аз почнах работа, запознах се с много турци и българи. Запознах се с един пехливан (борец) и той ме научи да се боря, да се бия. Станах силен мъж, аз тогава си бех и доста висок. Лека-полека свикнах със занаята на ковач. Доста работих и заякнах. Тогава станах истински мъж. Тръгнахме с майка ми и баща ми в друго село, заседнахме там. След време дойдоха няколко турци в селото, тогава се казваше Оршест, и ни заплашиха да се махаме. Но турчинът, който ме научи да се бия, беше ми казал, „Не се предавай, бори се до край“. Предизвиках ги да се борим – който надвие остава, а другите си тръгват. Аз нали бех висок 1,90, а те всички некакви дребни турчуляги, се сбихме. Преборих се с всички, след което те си тръгнаха, а ние останахме в селото. Аз и баща ми работехме усилено, а майка ми, жената обикаляше селото да продава. Минаха три месеца и ние се върнахме в Свиленград. След време отидох на гости на леля ми в Харманли. Запознах се с хубаво момиче, и тя циганка. Беше бъдещата ми жена. Но при нас имаше обичай. Булката дете я взимаш, трябваше да бъде девствена и да е нямала друг мъж. Върнах се в града и казах на нашите, че ще се женя. Изпратих ги да идат да се споразумеят за булката, както му е редът, иначе не става работата. За цената трябваше да се разберат те, за колко се продава булката. Беше скъпа булката. Това беше 1956 година. Направихме голяма сватба, с всичкото му, музиката, родата. Цели три дена, а не сега като тия младите, дете правят един ден всичкото му. Тогава имаше пари за такава

сватба. Отидохме до Харманли и взехме булката. Викат й Гинка Кирилова Кирилова. Тогава жената нямаше да взема името на мъжа, защото ние циганите не сме чули за това, не сме образовани ние. Сватбата беше един ден в Харманли и два дена е Свиленград. Последния ден от сватбата единият най-малък брат на баща ми имаше вражда с един дете беше на сватбата. И чичо ми изкара един нож и искаше да го удари оня. Скочиха още четирима върху него, върху чича ми и почнаха да налягат чича ми. Аз скочих върху тях и ударих единия, а другият ме удари в гърба с ножа. Паднах и нищо не можах да усетя. Скочиха всичката му рода и убиха единия от тия, а другите избягаха. После влезнах в болница. Жената Гинка плакала за мене, да не умра. Важното е, че съм се оправил и оживях. От всички аз последен се ожених – на 20 години, а жена ми беше на 16. Като излезнах от болницата, баща ми ми каза какво беше станало на сватбата. Чичо ми влезнал тогава в затвора, дете убил оня.

Мина време, живеехме с жена ми при нашите, после след една година жена ми забременя. Роди ми се син, кръстихме го на баща ми – Али. Родиха се още две деца и станаха общо пет, три момичета и две момчета. Баща ми почина същата година. А майка ми след девет години. Децата тогава беха вече големи. Взехме ковчег, сложихме майка ми, взехме дърва тогава и запалихме голям огън, аз останах с родата си цяла нощ, чакайки сутринта да я погребем. Към два часа на другия ден с каруцата и магарето тръгнахме към гробището. Погребяхме я и се върнахме. Направихме курбан, така се прави при нас.

Мина време. Взех жената и децата и тръгнах от село на село да работя, за да прехранвам децата си. Учих децата си как да успяват в живота. Минаха 10 години, някои от децата вече учеха, други не, защото някаше как. Децата пораснаха и всеки се ожени. Обаче единият ми син, най-големият Али, една вечер отишъл да пие и се сбил с некакви момчета, тогава като разбрах и аз отидох там. Беше голям бой. След няколко дни мен ме нападнаха като бех отишъл в кръчмата. Оттогава имам тия белези от нож по тялото, един ме намушка няколко пъти. Досега имам белезите. Оживях. Като излезнах от болницата, ги намерих ония и ги пребих като кучета, ама яко. Вкараха ме в затвора за година и шест месеца в Старозагорския затвор. Излежах присъдата и излезнах. Вече имах внуци, 9 таман. Много се радвах. На големия ми син детето, внука и внучката ми дойдоха с мен и Гинка да учат занаят в село Маджарово, защото работехме, за да има прехрана през зимата. Внукът Ангел и внучката

Бояна се учеха на труд. Върнахме се в града след месец. Внуците почнаха училище и нямаше кой да дойде с мене по селата, защото времената се променяха. Внуците се изучиха. Ние с жена ми остаряхме. Тя почина 1992 година. Останах сам. Големият син живее вече в друга къща, а малкият син остана при мен. Сега нема кой да ми пере, да чисти, да сготви. Вече нямам сила за работа. Синоевете идват от време на време да ме видят жив ли съм. Добре че внука ми Ангел кръстен на мен, мъж като дядо си, идва. Честно е момчето, съвестно. Добро момче, помага ми, храна ми носи. Работи той, труди се. Свири на китара, пее песни много хубаво. Изучено момче е. Повечето от децата ми успяха да се оправят въпреки трудните времена. Аз вече съм на 73 години и желая всичко добро на децата и внуците. Радвам се, че поколението продължава и оставят нещо след себе си. Животът вече не позволява да имаме по много деца, ама някои имат по много. Като нас.

*След като падна БКП и комунизма в България,
настана голямо объркване*

Шериф, р. 1937

В това село съм откакто майка ме е родила през 1937 г., тук израснах, прекарах младините си, създадох семейство, построих дом, отгледах и децата и внуците си. С жена ми Анка (Шерифовица), работихме във фабриката дълги години. Изучихме си децата, после купих къща и заживяхме с жена ми и малкия ми син Муто в нея, а моята къща я оставих на големия ми син Невзат, а бе с една дума устроих си децата. През 1970-те и 1980-те години селото ни бе много чисто, навсякъде алеи, нощно време бе като ден, навсякъде осветено, я сега излез вечери, та да видиш какъв мрак е. По онова време нямаше бедни, нямаше хора без работа, всичко живо работеше, кой във фабриката, кой в млекарницата в стопанството, в завода, на товарна гара и така. Понеже сега ни приближава събора, па като се сетя едно време как се правеше тоя събор, по времето на бай Тошо. Музиката свиреше по цял ден на площада, па ядене и пиене в лятната градинка, пък при Евгени Шоката какви забави се правеха.

Живковото време си беше много хубаво и много добро, който казва, че не е било добро, нека да дойде да ми каже на мене, та да видим, кое му е било лошото. Я да се поогледаме малко и да видим, че през онова време всички си изпонакупуваха и построиха къщи, изучиха си децата с помощта на държавата. Знам, че всички се ловят за това, че БКП преименува турците, помаците и нас циганите. Прекръстването стана, защото на тях им е било наредено от Русия и Партията не е виновна, пък и те (мюсюлманите) ако не се бяха инатили и се бяха преименували като мен по собствено желание, никой нямаше да ги закача. Когато в селото ни се чу, че всички с мюсюлмански имена трябва да се преименуваме, никой от нас в махалата не обърна внимание. Не се мина много и разбрах, че на Рамадан Алака момчето си е сменило името. Рекох си аз, че трябва да отида да го питам какво става, па ей къде е през една къща сме. Отидох у тях да видя каква е тая работа, но него го нямаше. На другия ден пак отидох. Гюлси като ме видя веднага ме покани да вляза. Влезнах аз и без да увъртам му рекох „А бе, Гюлси, я ми кажи какви са тия работи, вярно ли си сменил турското име?“ Той се засмя и ми рече „Вярно е аго Шерифе, вярно е. Така е решила Партията и ние, ако искаме да сме добре, трябва да изпълняваме нейните решения“. Поговорихме си час, час и нещо, ама и той не знаеше защо се правеше това, а се бе доверил на Партията. На другата сутрин станах и отидох при кмета. Влязох при кмета и му казвам „Г-н кмете, така и така, така и така...“ А той беше добър човек, Бог да го прости, веднага ме покани да седна и ми продума „Я ми кажи, Шерифе, до сега нещо да съм те лъгал и не само тебе, цялото село, не съм и няма да те излъжа. Това си е решение на Партията отгоре“ и се отнася за всички мюсюлмани в цяла България. По-добре се прекръстете сега, когато всичко е спокойно, че не се знае по-нататък какво може да стане. Щом другарят Живков е решил така, значи ще го изпълни. Като ми ги каза кмета тези неща и аз кандърдисах да се преименувам. Отидох след обяда с жената, синовете и снахите и се преименувахме. Смених си името от Шериф Мехмедов Османов на Шибил Михайлов Огнянов. След нас доста хора си смениха имената, до края на 1981 година и края на януари 1982 година, но след това няколко семейства в махалата казаха, че няма да се прекръстят и да се разделят с майчините си имена и предизвикаха милицията да ги натири и пак да се преименуват. Ние направихме по-добре, че си сменихме имената доброволно, иначе и ние щеше да си изпатим и нищо нямаше да постигнем,

пък така и аз си бях на работа и Невзат играеше футбол в „Спартак”. Няколко момчета ги махнаха от отбора, защото не бяха си сменили имената, като Рефат и Метко (Жабата), бяха добри футболисти, но заради тая работа ги махнаха от отбора.

След като падна БКП и комунизма в България, настана голямо объркване. Всичко що бе градил другаря Живков през всичките тези години рухна за нула време. Създадоха се частниците и стана много зле. Няма да забравя как Румен (Рамзи) Рагъов и Муто (Мустака) си вдигаха ръцете и викаха „СДС, СДС”, а забравиха, че БКП-то ги направи хора, Румен беше в читалището и водеше оркестър към него, а на тоя конкурс с оркестъра, а на оня конкурс с танцовия ансамбъл. Муто бе в Библиотеката, живот си живееше, а сега е тръгнал да се моли от къща на къща да изоре на някой човек двора и т.н. Сега като се сещам за онова време, много ме е яд, че си отиде и няма да се върне, а е дошло времето на мафията. Ето за това не поисках да си върна мюсюлманското име, защото както и да се казваш няма значение, няма го вече обикновения и нормален човек.

Голяма махала беше едно време - всека вечер джумбиш

Маргарита, р. 1937

Казвам се Маргарита. На 79 години съм. Пенсионерка съм. Бехме се либили с моя, ама не го исках. Той ме целува и викам „Требе на него да отивам, щом ме е целувал” и взимахме се. Те беха сиромаси, ама баща ми беше богат. Имах 4 деца, 5-то беше ненормално и 14 години го гледах. Не ни даваха помощ, ни на него, ни на мен, само моя работеше. Тухли правеше и после детето гледаш го 14 години, тоя мъж станал бригадир, водеше хора на полето, аз бех готвачка. Живяхме горе-долу, за четири души по един хлеб ни даваха, гладни бехме. Сега берекят, сега на тая власт много сме добре. С това болно дете много мизерия теглих, моя работеше на ресторант, всичко съм прала на ръце. Пране, пране, ето докъде стигнахме. Да видим сега кой ще ни гледа, снахите са отделни. Мизерно ги гледах.

Голяма махала беше едно време - всека вечер джумбиш, всека вечер хоро, хоро, та чак дойде пъдаринът, та ни гони и се чудиме къде да бегаме. Тогава живеехме в сламени къщи, тук-там некоя с керемиди. Тече, тече, та се чудиме къде да турим съдовете да събираме дъжда. Нема кой да гледа биволите, хайвани имахме и аз ги пасех. Брат ми беше мераклия да ходя на училище, взима ми моливи и тетрадки и ме прати. Отидох два дена и напуснах. Училището беше на селото. Не знам кой ми беше учител. Не ми хареса, така седна - стани, седни - стани...ааа-не! И си бегях. И срам ме беше да уча, аз бех по-голяма от другите.

9 септември като дойде, тухли карахме, бех на 16 години тогава, дойдох с пушки, викаха, музики, и аз се уплаших. Викам „Татко,страх ме е. ” Той вика „Нема страшно, партизани са”. Сега продавам семки, колко ли изкарвам, ама така да минава времето. Те моите внуци повече ги ядат...Седна, плета, плета тарлъци, какво да правя, да минава време. Сега си живея сама, сама си готва, сама си живея. Едно време бех хубава, ти да ме видиш. Моят дядо за мен умираше, ама за една нощ умре преди десет години. Дядото учи до трети клас, ама на старите години трети клас - той е повече от сега, па и магазинер беше и кръчма имаше тук в махалата. И аз работех в нея и се оправях без да съм учила. Щерката учи до осми клас, ама баща и я спря. Синът ми Данчо учи до XII клас, другите двама под VII клас. Сега нема ги дома, сама съм вкъщи, те са в Гърция. Внукът е тука, изкара за железничар, ама не работи. Паднах, да ти кажа, и много ме боли, но не съм отишла на доктор. Два пъти вече падам, скоро паднах не можах да говоря и като отидох, тя ми вика „На колко си години”, аз и казвам, тя ми вика „На колко си, толкова дена ще те боли”. Сега викам „Дженъм, нема да ида”. Не помна колко къщи са били - голема беше махалата, ама сега хептен стана. Животът сега е по-добре. За дърва отивахме на балкана, оттам носихме на гърба дърва, от балкана.

Ние си свикнахме от малки заедно да живеем с другите в селото и сме си мюсюлмани като тях

Рамиз, р. 1937

Аз съм роден през 1937 година в село Кочан. Имам трима братя и две сестри. Като малки живеехме в една къща няколко семейства – нашето и това на двамата ми чичовци /Самир и Фейзи/. Бяхме многолюдно семейство. Основното занимание на баща ми и чичовците беше търговия с животни. Помня какви бедни времена бяха тогава. Народът нямаше пари и плащаха кой с каквото намери. Някои даваха ниви, други заменяха за жито и каквото имат. Тогава нямаше като сега магазини да си купуваш ядене. Всичко си правехме сами. Отглеждахме си жито, картофи, боб и всичко останало. Ние, като семейство, което се занимаваше с търговия, много не работехме по нивите. Ходехме по селата с баща ми и чичовците и купувахме животни, а после ги продавахме и така... Много беше трудна търговията, защото народът нямаше пари. Не съм учил в училище. То и тогава нямаше училище, както сега. Имаше само до четвърто отделение, демек сега – четвърти клас. Мен нашите не ме пускаха да ходя на училище, понеже нямаше време да се занимавам с “даскало” и направо започнах с търговията. Понеже бях най-голям от братята и сестрите ми, мен ме водеха постоянно по пазарища и панаири да се уча на търговия, а малките си стояха в къщи и помагаха за къщната работа. Като отивахме на някой панаир и ни нямаше в къщи по няколко седмици. Тогава нямаше коли като сега. Пътувахме с каруци, в които си карахме неща, които ще ни потрябват по пътя. Имали сме много случаи в които ни ограбваха и тогава почти започвахме отначало всичко. Бяха много тежки времена.

Като бях на 15 години почина единият ми брат и си спомням, че беше много трудно за нашето семейство тогава....За тези неща...не ми се говори сега. Като станах на 18 години се ожених за Рамза, ама тя почина преди 2 години. От нея имам трима сина, от които двама кръстих на чичовците ми, а единият се казва – Файк. Не знам дали някой така се е разбирал с жена си, както аз и Рамза. Беше много оправна жена. Колко пъти съм пращал синовете при нея в къщи да вземете нещо, което съм забравил за из път, а тя вече го е приготвила и пуснала по някой в същото време да ми го донесе. Беше много съоб-

разителна жена, а и децата възпитаваше много добре. За разлика от другите цигани, нашите деца бяха много добре възпитани...не крадяха, не лъжеха и не правеха други там пакости, които правят останалите.

Като цяло, моят живот премина много трудно, с много изпитания и мъки. Най-напред започнахме да строим къща, та да се разделим от чичовците ми и техните семейства, че не можем да живеем 30 души в една къща, я. То да ти кажа честно, добре че дойде комунизма, та нещата в нашия край започнаха малко да се пооправят. Като започнахме да строим с децата и брат ми, понеже строяхме заедно къщите...не беше много лесно, да ти кажа. То от тогава си спомням, имаше една мисъл: “Който не се е женил и който не е строил, да го направи, за да види, че е доста мъка.” Сами си правехме тухлите от глина и после ги печяхме. Добре, че имахме едни братовчед, които имаха такъв занаят, та ни помагаша в правенето на тухлите. Те идваха в нашето село да правят тухли, понеже имаше добра глина за това, пък и времето беше добро...та и на нас помагаша. Добрата страна на големите семейства е, че работата спори, та и ние смогнахме да работим. Горедолу, бързо ги построихме къщите. Забави ни малко чакането докато станат тухлите, че те нали се пекат и после се използват. Иначе ще се разкапят от дъждовете. Ама през времето през което строяхме, се занимавахме и с търговията. Давахме няколко крави и две магарета на двама майстори, а те работеха на къщите в замяна.

Ние не сме от тия цигани, дето само обикалят с каруци по селата и просят или пък се занимават с дребни неща, като калайдисване на тепсии и казани. Баща ми разказваше една история, че като сме дошли циганите, са ни разделили по семейства и са ни разпръснали из цяла България да живеем, та да не сме на едно място всички и оттогава, ние живеем в Кочан. Имаме братовчеди по много краища, ама тук сме си свикнали с народа и си ни е най-добре. Хората в селото ни уважават, понеже не се занимаваме с кражби и пакости, като някои други цигани, а сме търговци...и така. Та като свършихме с къщите, нали ти казвам, дойде комунизма и нещата малко се промениха с тия ТКЗС-та. Докараха техники разни и малко търговията отслабна, но не чак толкова. Народът пак си имаше кравички и магаренца, които да отглеждат и горедолу свързвахме двата края. Децата малко се пообразоваха, колкото да могат да четат и пишат. Даже единият ми син – Фейзи, работи в кметството...там нещо помага на кмета за аварийни работи някакви и изхвърля боклука. Вторият ми

син Самир се образова със средно образование в Гоце Делчев в гимназията и сега се занимава с търговия на коли. Има някакви познати по Италия и оттам докарва коли и ги продава тука. Третият ми син още преди години се пресели да живее в Сатовча при едни наши братовчеди. Уж го пратихме да им помага, а взе че се ожени и реши да остане там. От синовете имам пет внука, ама най-голям пакостник излезе Самир. Той се жени 11 пъти за 15 години. От него имам двама внука. Единият живее при майка си, а другият му син сега живее при него и е от сегашната му жена. Помня много неща от село, ама няма да ни стигне времето сега да ти разказвам всичко. Най- интересно беше когато ни сменяха имената, когато дойде комунизма. Макар че бях малък, помня някои неща и от тогава. Например взеха ни всички ниви и ги направиха държавни, а ни пратиха да работим на други, дето не бяха наши. Сега в демокрацията пак стана нещо такова. Като дойде комунизма направиха магазини, направиха училището, детската градина, пътища направиха, докараха техника за работа, цехове направиха за хората да работят и каквото си изкарват после, с тези пари си купуват от магазина. И на нивите работеха, ама по-малко от преди. Преди беше много по-трудно...всичко си правехме сами...хляба, дървата си карахме с магарето. Ток нямаше, вода нямаше...както са сега чешмите в къщите. Сега е много по-лесно. Дървата ти ги докарват, ток има, магазинът е пълен с всичко, остава само да работиш...някъде трябва да изкарваш пари и можеш да си купиш всичко. Спомням си като докараха за първи път трактор тогава, та ние не знаехме какво е това. Преди в селото най-учени бяха ходжата, един санитар и един даскал. Сега има учени хора по нашето село. Преди си спомням по колко децата измираха, понеже нямаше доктор да ни лекува. Те и затова семействата бяха толкова големи, само нашето семейство беше от по-малките.

Аз иначе цял живот се занимавам с търговия, даже и сега постоянно съм до единия внук и го уча на занаят. Имам много приятели от времето в занаята и сега вкарвам и него в занаята на търговията с животни. Сега е лесно...идем с камиона при фермите в Асеновград, оттам купуваме коне и вземем животни и ги караме на пазарите по нашия край. Преди време даже продадох животни на едни гърци.

Вече съм на години, но още се крепя и обикалям с внука, но усещам, че скоро няма да мога вече да се занимавам с търговията, че ме налегнаха вече годините. Построихме си голяма плевня и мисля сега внука като докара доби-

тък за продаване, аз да го наглеждам, а той да обикаля и да се занимава с търговията. От пет внука, само той се занимава с животни. Другите пак се занимават с търговия, ама ходят по Турция, по Димитровград и търгуват с дрехи предимно, а Самир той му харесва да се занимава с колите...и това е.

То да ти кажа откакто почина Рамза не ми е много лесно. Така си бях свикнал с нея да си живея и сега ми е много тежко. Постоянно гледам да съм в движение, да не се застоявам на едно място, та да не мисля за лошите неща, ама годините натежават и това вече ми е малко трудно. Сега ми остана да се радвам на внуците...

Напоследък, със старостта, взех да се замислям за края, и сега ходя всеки петък когато съм си в село на джамията. За разлика от другите цигани по нашия край, ние в Кочан сме мюсюлмани. Някои по Пловдивско казват, че са турци, други не знам си какви, но ние си свикнахме от малки заедно да живеем с другите в селото и сме си мюсюлмани като тях. А и ходжата разправя интересни неща, като ходя в джамията. Гледам и единият ми внук ходи там с младежта, има си приятели, заедно са навсякъде и не се дели да ти кажа. Макар че сме цигани, добре живеем в Кочан, изобщо не се чувстваме различни от хората тук. Имаме братовчеди по други села и там не е като тука.

Като се замисля, доста неща се сещам за казване, ама сега трябва да тръгвам, че ще ходим с внука на пазара да продаваме и нямам много време.

Исправих се, бях целия в кръв, носът ми бе разбит

Мустафа, р. 1938

По времето на Живков бях овчар. Имах си всичко – мляко, вълна, сирене, месо и каквото ми душа искаше, това си правех. През ония години нямаше човек без работа, всичко живо бе на държавна работа ли, къде що ли, всички работеха и пари имаше. Жена ми работеше в село в стопанството, двете ми момичета работеха в консервната фабрика, всичко си беше много добре. Работехме ден в ден. Жена ми докато бе жива ми помагаше много, работеше наравно с мен.

След нашия събор 1981 г. отиваме с жена ми с каруцата на съседно село, там живееше синът ѝ. Преди да се омъжи за мен е имала друг мъж и момчето е от него. Да го видим какво прави, защото не дойде на събора и на „моята” ѝ е мъчно за него. Отидохме ние при момчето на гости да го видим как е, що е, да му занесем нещичко. Пристигнахме пред дома му, излезе той „Добре дошли”, „Добре заварили” и така... Влязохме вътре, момчето извади ядене и пиене и седнахме на масата „Как сте, що сте?” ме пита той и аз му казвам „Добре сме”. От дума на дума и леко по-леко той ни разказа, че в тяхното село е пълно с мюсюлмани и че кметът на селото и милицията са тръгнали от къща в къща да им сменят турските имена с нови християнски. Изслушах го и му викам: „Тая работа не ми харесва, я си обирайте багажа с твоята булка и тръгвайте с нас, в нашето село няма такива работи, в нашето село всичко е спокойно, живеем си мюсюлмани с християни и никой не ни закача”. Допита се той до жената си и тя се съгласи. Взехме момчето с жената и детето му, то беше бебенце, момиче. За него нямаше значение къде ще живее, защото той бе с християнско име, Арсо беше той, но явно се притесняваше за жена си, тя беше помакиня, казваше се Анифе. Дойдохме си ние в село, настанихме ги младите, жена ми набързо сготви и седнахме да ядем. След като се наядохме викнах Арсо да пушим наргиле, аз си го бях правил. Рекох му така „Ти ще работиш с мене, а жена ти нека да си седи, да си гледа бебето.” На сутринта станахме рано към пет и половина, ядохме и заминахме на кошарата, а там с овцете целия ден. Вечерта се прибрахме в дома. Хапнахме и си легнахме, всички бяхме изморени. Това се повтаряше всеки ден, това ни беше работата и прехраната. За мен друго освен работата нямаше, да но не така беше и за другите.

Не бяха се минали и два месеца от както си бях довел младите и булката на Арско му рече да си ходят в тяхното село, че тук ѝ било скучно, никъде не ходела, а и семейството ѝ много ѝ липсвало и се тревожила за него. Като рече момчето, че ще си ходят и аз им рекох, че ще ги закарам с каруцата. Беше средата на септември месец 1981 г. сутринта, впрегнах добичето, натоварихме с Арсо багажа и тръгнахме. По пътя гледам Арсо един умислен такъв, само пуши и въздиша, но и думичка не обелва. На него явно не му се връщаше там, но булчето го накара. Лека полека стигнахме ние едно село преди тяхното. Таман на влизане в селото и ни спира един милиционер. „Паспортите, другари”. Дадохме си паспортите и той ни рече, че не сме си сменили имената и трябвало

да ни откара в милицията. Аз му отвърнах „Чакайте, другарю милиционер, ние не знаем тая работа, момчето ми беше на гости и затова не сме си сменили имената, но като си отидем на село, ще идем да се преименуваме”. Той ни гледа, гледа и рече „Това момиче го карайте при кмета на селото да си смени името, сега ще ви се размине само с глоба, но следващия път, ако ви хвана със същите паспорти и тези имена да му мислите”. Закарах ги аз и със слизането от каруцата свата Исмаил като заплака и заразправя, че трябвало булчето да иде при кмета да си смени имената, че него го принудила полицията да се прекръсти, че му дали ново име – Ивайло. Поседяхме един – два часа и тръгнахме с жена ми Фатма. Прибрахме се в нашето село по тъмница. Хапнахме каквото имаше и аз я питам „Слушай, да ти кажа нещо аз, ти съгласна ли си да си сменим имената” и тя ми каза, че не е съгласна и аз я погледнах и продумах „И аз не съм съгласен”, па тя ме пита какво ще правим и аз ѝ рекох да се правим, че нищо не знаем.

Мина се една година от тази случка. През това време доста неща се случиха. Нашите комшии си смениха имената, а рано пролетта Карчовското племе и те се преименуваха, след това половината Менчовско племе и те си смениха имената. Бяхме останали или най-коравите или най-глупавите, които не бяхме си сменили имената. Кметът и милиционерът Величко Стоилов започнаха да обикалят къщите из махалата и да казват на „нашите” хора, че трябва да си сменят имената. След около една седмица вечерта чувам, че се пици, излязох пред нас и откъде Алико се чуват писъци, бой става, ама не смея да оставя жената с момичетата сами. Гледах, гледах, ама нищо не можах да видя в тая тъмнина. На сутринта ставам аз да ходя на кошарата и чувам на Кънката жена му да разправя, че Сина Ешарковица снощи спасила мъжа си от милицията иначе са щели да ги пребият, защото не си е сменил имената. Цял ден бях с овцете край реката и все си говоря сам на себе си „А бе той Аллах ни е пратил това зло, пратил ни е изпитание”. Прибрах се вечерта в къщи, хапнах и си легнах.

На следващия ден ставам рано и отива у Ешар да го видя как е. Отивам аз и той отвън на терасата, седнал на един стол и аз му думам „Какво става, бе Ешаре?” – а той ми вика „Влизай, влизай да не се надвиквам, да ни чуят хората”. Влязох аз вътре и той ме попита „Мустафа, пари имаш ли?” Не разбрах защо ме пита за пари, но му отговорих „Пари имам, колкото тежиш”. Като му

рекох така и той ми предложи да вземем да си съберем какъвто багаж можем и да избягаме на някъде, все ще видим на къде и аз го питам, къде да идем като в цяла България сменят имената и религията на мюсюлманите и той ми рече, че съм прав, ама в Турция не ги били сменяли и се засмя. След това се приближи до мен и лекичко ми прошепна „Дай да идем в Турция, имам роднини там”. Сам не можех да го реша аз това, не знаех Фатма какво щеше да каже и му рекох „Ешаре, трябва да тръгвам, ще помисля над твоите думи, ама трябва да тръгвам, че закъснявам, овцете мене чакат”. Цял ден тия думи и мисли са ми в главата. На другия ден жена ми Фатма я спряха от работата и не само нея, а всички работници в Стопанството, които са с мюсюлмански имена, имаше дори хора от съседни села. Началниците им казали, че са свободни от работа, докато не си сменят имената. Рекох на моята жена, че Ешар има роднини в Турция и ни вика да ходим там, но тя каза „Не и Не”, да си кажа честно и на мен не ми се ходеше, като знам, че тук съм пораснал и си ми е мило за селото. На сутринта отивам аз у Ешар, а той седи пред терасата ама един ни жив ни мъртъв, навел глава и с един изнемощял глас ми рече да вляза.. Седнах до него на един стол и му казах, че Фатма не иска да ходим никъде, пък и аз нямах желание и куража да си оставя селото, тук съм роден и тук ще се мре. Като му изрекох тези думи и той нищо не ми каза, а аз мислех, че ще ми се възпротиви на решението, а той дори не смее да ме погледне и едно гузно ми вика: „Късно е да бягам аз от тук Мустафа, свърши се вече, взехме с моята жена, та си сменихме имената”. Снощи идваха едни милиционери у нас и аз им обещах, че ще си сменя имената, Евтим вече ме писаха в кметството, Ешар умря с името си. Нищо не му казах и без туй човекът много се бе отчаял, станах и си тръгнах от дома му.

Отидох на кошарата. Изкарах овцете на паша. Цял ден все към село гледам, после поглеждам нагоре и си викам „Ех, село родно! Като тебе равно няма, като тебе толкова хубаво няма“. Измина почти цяла една седмица и милиционерът ходил у нас, но аз не си бях вкъщи, бях с овцете, а пък той рекъл на моята Фатма. „Добър ден, Фатма ли се казваше ти?” Тя се засмяла и каза „Е па Фатма съм аз, не ме ли знаеш?” Веци застанал до къщата ни и рекъл на Фатма „Аз те знам как се казваш, ама нема ли да идеш при кмета да си смениш името, не се правете на луди с Мустафа, ми идете да си сменете имената, че иначе ще ми създавате проблеми”. Казал ги той тия неща и си отишъл. Вечерта

като се прибрах и тя ми разказа за милиционера и неговите думи, ама то друго не ми оставаше освен да си псувам другаря Живков. На сутринта ставам и отивам на магазина да си купя цигари. Купих си цигари и срещам Цеко Даскала и той ме пита „Ей циганин, ходи ли да си смениш името?“ и аз му рекох „Кой си ти, та да ми даваш обяснения“ и като ме удари един път и аз паднах, а той там и ме задмина. Изправих се, бях целия в кръв, носът ми бе разбит. Ставам и отивам на кошарата. Като ме видя шурей ми Али Асандриеви, той вардеше овцете през нощта, и се уплаши и ме пита: „Какво е станало, бе аго Мустафа?“, „Нищо, нищо“ – рекох му и взех та се измих и заминах с овцете. Цял ден ме боля главата, направо ме остави без сили. Вечерта като се прибрах и разказах на моята Фатма какво ми се е случило, а тя ми рече, че утре ще иде да си смени имената, защото така не може, цялата махала си е сменила имената, а ние сме останали, за да се набиваме като тръни в очите на хората и аз й продумах „Иди, ти, иди, па аз ще видя какво да правя“. Сутринта на четвърти октомври, както винаги, ставам и отивам и изкарвам овцете на паша, а Фатма заминава при кмета да си смени името. Като влязла тя при кмета и му каза за какво е дошла, а той я попитал: „Ами къде е Мустафа, той няма ли да дойде?“ замълчала си тя, избрала си ново име и се преименувала на Фанка. След като си тръгна Фатма (Фанка), кметът изпраща трима милиционери, да ме намерят и да ме доведат в кметството, да си сменя името. Отиват те с една кола у шурека Али и го почват на бой, защото и той не си бе сменил името. „Няма ли да си смениш името, а?“ Я ни води при Мустафа да го видим и него. Какво да прави и той сиромашът няма накъде, качил се в колата и ги води при мене, той ме знаеше, че съм на Мъртвицата. Гледам аз по едно време една кола спира отдалече до където е земният път и слизат трима милиционера и шурека Али с тях. С пристъпването като ме почнаха на бой, да се чуди човек откъде му е дошло. С мене всеки ден водех две кучета, които ми помагаша да подкарвам овцете и те започнаха да лаят по милиционерите, а те, като извадиха онова ти оръжие и застреляха и двете кучета. Овцете се изплашиха от гърмежите и се разбягаха. По едно време единият милиционер рече „Оставете ги да се бият един срещу друг, да видим кой кого ще надвие“. И аз стоя и не мърдам, шурека и той. Милиционерите видяха, че никой не налита на бой и единия каза „А бе вие ще се биете ли или да ви почваме“ и Алийката като пристъпи от страх ли от какво ли като ми удари един шамар, ушите ми запишяха, а аз не мърдам, не шавам. То-

гава милиционерите се ядосаха още повече и почнаха да ни бият, ритат ни и ни говорят „Като не искате да се биете, сега ще видите” и аз пицтя от болки и им викам „Чакайте бе, за какво ме биете, аз съм работар човек, за какво съм ви?”, „Ти да мълчиш” ми рече единия и пак бой, удрят и не гледат къде удрят. Единият пита другите двама „Какво ще ги правим тия?”, а другият рече „Дайте да ги гръмнем и да ги хвърлим в реката, никой няма да ги намери и без това не искат да си сменят имената”. Сигурно нарочно каза така, ама ние се уплашихме и от страх им рекохме, да ни водят да си сменим имената, че сме си видели хаира от мюсюлманските си имена, ще се казваме както вие кажете, само да ни оставят живи.

Качиха ни те в колата и ни закараха в кметството при другаря Георгиев, а овцете останаха без пазач, сами на произвола на съдбата. Слизаме ние пред кметството и пред нас началника на консервната фабрика, другарят Андрей, като ни видя целите в кръв и рече „Какво ви се е случило, бе момчета? Другарю милиционер, защо биете момчетата, оставете ги те сами ще склонят да си сменят имената”. Качиха ни горе при кмета и той ни попита как искаме да се казваме. Аз му казах, че искам да се казвам Андрей, защото така се казваше началника на фабриката, който ни срещна долу, той беше много добър човек и затова рекох да се кръстя на него. Кметът се съгласи и рече на шурека „А ти ще се казваш Александър, като Александър Македонски”, рече това и му се присмя. Даде ни едни молби, на които си написахме старите (мюсюлманските) и новите имена, като написахме, че си сменяме имената по собствено желание.

Като почина жена ми Фанка и с момчетата се чудим как да я запишем на надгробния ѝ камък с новите имена или със старите ѝ. Седяхме и се чудихме, но накрая аз им рекох: „Както е по паспорт (лична карта) и както ѝ пише в акта за смърт така ще ѝ пише и на гроба”. И така я записахме Фанка Алексиева, а пък на мен един ден като ми дойде времето да ме копаят децата, не искам да ми пишат никакви имена, да ми изкопаят един трап и айде.

Отново постъпих на работа, като бях преназначена за секретар на Кметство

Тинка, р. 1940

Казвам се Тинка Спасова Стоянова и съм родена на 26 февруари 1940 година в село Вакарел, област София, в бедно ромско семейство. Баща ми Спас беше на служба като гвардеец в град София. След това той работеше като милиционер в съвета в село Вакарел. През 1951 година се разболя от злокачествен рак на стомаха и след едногодишно лечение баща ми почина. Майка ми Велика се занимаваше предимно с домакинските задължения и отглеждането на мен, братята и сестрите ми. Аз съм най-голямото дете в семейството. Имам двама по-малки братя – Стамо и Йордан и една сестра.

Ранното ми детство протече при много трудни условия на живот поради бедност и недоимък. На осемгодишна възраст постъпих в училище в махала Семковци, където учех заедно с още десет деца, които не бяха от ромски произход. Но въпреки това отношенията им към мен бяха много добри и не засягаха факта, че съм от ромско семейство. В махала Семковци учих до четвърто отделение, а след това продължих обучението си в махала Поповци. Там се обучавах само две години. През 1952 година бях изпратена заедно с по-големия си брат – Стамо, в дом за деца и юноши ”Лиляна Димитрова”, пансион за сираци и полусираци, град Долна баня за завършване на основното си образование. Главната причина за преместването ни с брат ми Стамо беше смъртта на баща ни. В дома за сираци останах една година и завърших осми клас, а брат ми остана още една година. След завършването ми на осми клас продължих да уча в средно-смесено училище в град Ихтиман, където завърших десети клас. След това прекъснах обучението си поради липсата на финансови средства.

Оттук насетне юношеството ми премина като непрестанна борба със сложния ми живот, изпълнен с много трудности и мъка. Бях принудена да потърся начин, с който да помагам на майка ми в грижите за семейството. За това на седемнадесетгодишна възраст напуснах село Вакарел и започнах работа като броячка в Минстрой „Чукурово”, село Габра, област София. Там живеех при леля ми, сестра на майка ми Велика, която ме приюти временно. Работата

ми в Минстрой "Чукурово" обаче се оказа изключително тежка за възрастта ми. Работех на три смени - дневна и нощна, при тежки условия на труд на открито, лоша и нездравословна среда.

След едногодишната си работа като броячка бях преместена като куриерка в администрацията на предприятието по настояване на ръководството. Куриерската длъжност се оказа значително по-лека работа от предишната. Тя включваше разнасяне на кореспонденцията на работниците и служителите в предприятието. Пет месеца след започването на новата си работа длъжността куриер беше закрыта и аз бях предназначена като телефонистка в централата на предприятието. В продължение на една година работих на тази длъжност. През 1959 година се запознах с Илия Георгиев Тошев - работник в същото предприятие. Той ми стана верен приятел и сигурна опора, подкрепяйки ме в преодоляването на трудностите, пред които се изправих. След едногодишната ни дружба, нашето приятелство прерасна в безгранична любов.

През 1960 година аз сключих граждански брак с Илия Тошев в село Габра. Тогава се преместих да живея заедно със съпруга си при неговото семейство, което ме прие сравнително добре. След сватбата ми с Илия оставих моминското си име Стоянова и приех фамилията на мъжа ми - Тошева. Същата година Илия постъпи в редовете на Българската народна армия (БНА) за отбиване на редовна военна служба, като ме остави да го чакам заедно със семейството му. Докато той беше в казармата, по настояване на родителите му, аз напуснах длъжността телефонистка и постъпих на работа в Потребителна кооперация (ПК) в село Габра като продавачка в магазин за трикотаж. След това работих и в магазин за плодове и зеленчуци - по заместване. И поради добре усвоените ми търговски умения бях назначена на постоянна работа в сладкарницата в селото.

През 1962 година съпругът ми Илия отби редовната си военна служба. Тогава се завърна в село Габра при мен и при семейството си след двегодишно отсъствие. Веднага след това той започна работа в мина „Чукурово“ като булдозерист, където работеше до пенсионирането си.

На 4 януари 1962 година родих първото си дете. За голямо нещастие радостта на мен и съпруга ми беше помрачена, тъй като първородната ни рожба почина след няколко часа живот. Това беше голямо страдание за всички, но най-вече за мен. След едногодишна мъка от починалото ни бебе обаче на 25

януари 1963 година аз родих второто си дете - Адриана Илиева Тошева, която донесе голямо щастие за мен и съпруга ми. Адриана израсна като здраво и жизнерадостно дете, обградено с много обич, грижи и внимание от цялото семейство. За още по-голяма радост на 12 юни 1965 година родих и третото си дете - Ивайло Илиев Тошев. И така в нашия дом навлезе радостта благодарение на децата ни. Това бяха най-прекрасните години от живота ми, които бяха изпълнени с много загриженост и любов към семейството ми. Това беше периодът, по време на който усетих истинската наслада и красота от живота, което се оказа най-голямата награда, която можех да получа заради нещастията и несполуките, съпътстващи ме още от малко дете. След двегодишни майчински грижи аз отново постъпих на работа, като бях преназначена за секретар на кметство Габра, където работих до пенсионирането ми (1995 година).

През това време в село Габра аз и семейството ми се ползвахме с доверие, уважение и приятелско отношение от населението на селото. За сметка на моето щастие обаче живота на другото ми семейство - майка ми, двамата ми братя и сестра ми от село Вакарел, преминаваше през много по-тежки препятствия, свързани с бедността. След преместването ми в село Габра и женитбата ми с Илия, грижата за братята и сестра ми падна изцяло върху майка ми Велика. Но с течение на времето те успяха лека по лека да се справят с трудностите и всеки съумя да намери своя път в живота.

За голяма мъка през 1964 година сестра ми се разболя от диабет и през 1974 година тя почина на 26-годишна възраст. Това нещастие се оказа най-голямата трудност за мен, за майка ми и за братята ми. Съдбата отново ни поднесе лоша изненада и безкрайно страдание. Това е огромна болка, която не спираше. Същата година двамата ми братя, вече семейни, се преместиха да живеят със съпругите си, като оставиха майка ни да живее сама.

Смъртта на сестра ми и самотата се отразиха много тежко на майка ми. Ежедневната болка и мъка по загубата на детето в продължение на шестнадесет години се оказаха фатални за живота на мама, вследствие на което през октомври 1990 година тя почина. Това беше много труден и мъчителен период за мен свързан със загубата на най-близките и мили хора. За пореден път бях съкрушена и напълно съсипана. В продължение на дълго време страдах безмилостно, но благодарение на децата и съпруга ми, аз успях да преодолеем до из-

вестна степен мъката си и отново започнах да гледам с радост на живота, наслаждавайки се на щастливото детство на дъщеря си и сина си.

През 1982 г. дъщеря ми Адриана завърши средното си образование в град София и там започна държавна работа. Три години по-късно тя се омъжи и се премести да живее с мъжа си в София. През 1984 година синът ми Ивайло също завършва средното си образование в град София, но остана да живее с мен и Илия в село Габра. След дългогодишен ергенски живот Ивайло се ожени през 1996 година и живя със съпругата си седем години на село, след което през 2003 година се премести в град София заедно със съпругата и малкия си син. В момента аз съм пенсионерка и работя в частна фирма - хранителен магазин като продавачка в село Габра. Съпругът ми Илия също е пенсионер и се занимава със земеделието и градинските задължения на семейството ни. Ние живеем сами двамата в село Габра и се радваме на преуспелите си деца - Адриана и Ивайло, а също така и на тримата си внуци. Въпреки всичките несгоди и мъки живея доволна от нещата, които получих, и успях да преодоля нещастията от живота ми.

Просто за храна се е измъчвал

Елена, р. 1941

Някъде 41-та година съм родена. Когато е станала 43 година войната, ние сме били баш тогава 3 – 4 деца, ама аз съм била тогава последната. След мен мама е родила още две, ама аз тогава съм била най-последната. Започнали бомбандировките, тръгнали да бегат и тя ме забравила вкъщи. Взели другите деца и тръгнали да бегат. По това време на половината на пътя, тя се сеца и казала на баща ми: „Леле Иване, забравихме Ленчето вкъщи. Всички деца взех, а нея забравихме.” И той се връща през това време, взима ме и казва така „Я вземи децата и се прибири вкъщи и си влез вътре, а то ако нещо има и ако стане нещо да падне къщата, да падне некая бомба...” Взел лопатата и застанал наред двора. Държи лопатата и чека да види откъде ще стане войната и какво ще стане. „Ако стане , лопатата вземам и разривам веднага”. И така майка ми

вътре ни е прибрала и е треперила де, страх я е било. Той казал „Ако се плашиш, щом падне отгоре покрива, аз веднага ще ви разрием и ще ви изкарам.“ И той просто така я успокоявал. Тя, колко да е, е треперела. Баба ми и тя е била, на майка ми майка и. И тя е живяла в двора. Комшиите (ние сме си били повече роднини в двора) един друг са се пазели, едни на други, ако стане нещо се притичвали на помощ. И така, един друг, са се успокоявали. И войната е минала. Ние всички живи си останахме – майка ми, вуйчо ми.

Баща ми сам е работил. Майка ми всека година е раждала, имала деца, гледала си децата и много малко е работила държавна работа. Еми 7 деца сме били, ама ние сме си на майка ми помагали много – в пране, в чистене със сестра ми (бехме ние по-големи). Тя само където ни готвеше по така. Малко сме били измъчени де, защото баща ми само е работил и тогава беха малки заплатите. Трудно са ни чували и изгледали. Ние сме си носили дрехите. Умалело, станало малко, аз ще го износим. На мен като е станало малко, па на другата сестра сме го давали. Ние по начало си пазим дрехите много. Просто така сме си били, щото той е сам работел, сам се е трудил. Просто за храна се е измъчвал. Как да ни изхрани, па надали за облекло да сме били задоволени, така да ни храни, да ни изгледа, да ни изучава. Брат ми като се ожени, той се отделил и ние си останахме по-малките при майка ми.

И така, когато пораснах, и станах някъде на 12 години, почнахме да се събираме с приятелките – общувахме си. Много така не беха разположени да ме пускат. Баща ми некак беше по строг. Майка ми по не ме спираше отколкото баща ми. Той ни прибираще осем и осем и половина – девет часа да сме легнали. Това много ни притесняваше. Ние ревахме със сестра ми, по-голямата. Той като отиваше на нощна смяна на работа и тогава ние седехме по цели нощи при нас там. Момичета, момчета се събирахме, седехме си, майтапехме се. Тука в училището правеха забава едно време. Идвали сме на забава, играли сме си, танцували сме си, общували сме си много. Имаше там при нас момчета, момичета в къщите, където сега направиха паркинг. И сме си живели много хубаво. Не е имало така, как сега младежите хващат момичетата, изнасилват ги, дърпат ги по улиците, бият се. Просто такива едни работи не е имало, ние когато сме били момичета. Живели сме си, момчетата са ни пазели много. Където ние там и момчетата, където момчетата там, и ние сме били. Просто не са имали разлика да кажат „Ама те цигани, ама те от друг квартал.“

Това не. Много са ни пазили момчетата, много сме доволни от тех. И днеска като се видиме си казваме „Здравей” , „Здрасти”. Уважаваме се много. И така просто тръгнах с моя мъж. Ходих с него шест месеца и се оженихме. Но да ти кажа , много не ми е бил добре живота. На 14 години се ожених и на 15 родих. Имах Цвети. И така бяхме по-измъчени от баща ми, а от майка ми по не сме мъчени. Ама тя беше мъчена от него. Той я държеше строго, да ни прибира, да не ни пуска никъде и аз може би оттам така се принудих и взех та се ожених. Майка ми не беше лоша жена. Беше с малко по-друго разбиране . По ни закриваше, по ни защитаваше, докато баща ми беше много строг. Майка ми много кротка жена беше, добра, нема да те обиди, нема да те нагуби. Просто така ще те изслуша , ще ти помогне. Не е била към хората и към децата си груба. С хората и с комшиите е била много любезна. Видех- не видех, че баща ни много строго ни държи, излизах с мъжа ми и се ожених за него.

Мислех си, че семейният живот ще бъде по-хубав, а той излезе по-лош, отколкото с родителите. Когато се оженихме, не съм живяла при свекърва ми, защото тя не ме искаше и съм живяла при майка ми. Свекърва ми беше много особена по характер. Тя беше много лоша и просто не ме искаше от първия ден до последно, че съм била циганка, а пък те българини. И там при нея не съм живяла. Живеела съм си при майка ми. Ама те като са българини и тя е родила 6 деца навремето. Дъщеря ми, тя не я признаваше и казваше „Това циганче, аз не мога да го приема”. Ама с мъжа ми се разбирахме много и си живеех с него, а като родих едно дете, сме си го гледали двамата. Майка ми, където ни е помагала, друг никой не ни е помагал за дъщерята. Като се ожених за мъжа ми, живях с него 5 години. Той отиде в Кремиковци да служи. Войник го взеха. Оттам той заболел и го уволниха по болест. Когато му направиха прегледите намериха му цироза на черния дроб. Ние след това го вкарахме в болницата, в Александровската болница. И така той почна да се пълни с вода. Издуваше се целия по краката, в корема. Все едно като една бременна жена. Ще кажеш, че е на 9 месеца. И той кара така не къде около 4 месеца болен и аз ходех на ден по два пъти при него, та го хранех и стоех да смена всичко. Когато съм втора смена на работа, ходех при него. Седим докъде 6 – 7 часа сутринта, нахраним го и се приберем, щото пък дъщерята я оставих при майка ми. Тя я гледаше, защото на детска градина не съм я давала. След нощна смена, след работа ще отида, ще седа при него.

Работила съм във фабрика „България“ на три смени – първа, втора и нощна съм работила. Той като почина, продължих да работя. Две години изкарах там. Останах сама с Цецка – дъщеря ми. Мъжът ми като почина седех две години и се ожених за втория ми мъж и той ми е втори брак. Така мисля, че в живота досега късмет немам. Баща ми го убиха млад. Некъде на 55 години беше. Майка ми преди 13 години почина. Тя при мен си почина. Баща ми работеше в ТРП. Отишъл на работа точно на седми – Великден беше и отначало не видел, но след това видел в една кола некой спи. Отишъл при него и му казал: „А бе Мите, ставай, излизай, щото ще минат на проверка и ще ми направиш лошо на мене.“ Той казал: „Ей сега ще напуснем.“ Към 4 – 4:30 часа баща ми пускал некаква си пара там. И работниците като дойдат в 6 часа да почнат работа. Другият през това време се крил зад вратата и баща ми като пуснал шалтера, той го ударил с една летвичка с пирон в малкия мозък, в какво ли, и той пада. И през това време му взима пушката и почва с пушката да го бие. Бил, що го бил. Утепал го вече на място. Съблекал го чисто гол, от майка как е роден, и го слага на бандзика и почва да го реже. Там е било дърводелница. И на сутринта отива брат ми – големият, щото и той работеше там, да напусне. Като си правил молба да напусне чува разговор, че некой си убит, убит, убит. Ама той нещо така разсеял се и в този момент, не могъл да разбере, че е баща ни. Имаше тука един комшия живееше до нас и казал „Илчо, баща ти така и така стана с него. Ами намерихме го сутринта убит, ама той убица, където е, не е бегал, седел си вътре при него.“ Когато другите отишли на работа, той казал „А бе знаете ли, че убих Иван.“ Те питали: „Кой Иван?“ , а той: „Ами портиера.“ Те пак „Как ще го убиеш“, а той „Елате да видите.“ Влизат вътре в халето и виждат как гол го е резал на бандзика. Брат ми се е прибрал и казал на майка ми. Аз първия ден що бех отишла на работа на 7 – ми. Идва и ме вика девер ми, и ми каза какво е станало. Аз се прибирам, питам ги нашите и те ми викат „Да, верно е“. Аз почнах да пищим, да режем. И така. То ме беше от начало много страх, щото при убийството, при резането на бандзика – очи, всичко му беше извадено. До 40 дни аз вкъщи много не се и прибирах да спим. Много грозно беше убит и ме беше много страх от него. След това с течение на времето посвикнах...

От първия мъж ми е Цветанка. Само една дъщеря имам от него, а тия са 5, оти имам и две близнета. Тия пет са ми от втория брак вече. Като напуснах

завод „България”, започнах работа в Обувния завод 64 – 65 година. Но като ми се родиха 66-та година близначетата, прекъснах от там работа. Две години съм работила и прекъснах, щото немаше кой да ми ги гледа, нема кой да ми помага. Две близнета, ми беше много трудно за детската градина да ги водя. Когато той е втора смена ми помагаше, ама когато е първа и нощна не може да ми помага за водене. Айде след това ми се роди мъжкия – най-малкия. Иначе ми е помагал. Много – и в готвене, и в чистене, във всяко нещо. И се разбирахме много. Е , кой мъж не пие? Всеки мъж пие, ама сме се разбирали така с него. Той ми е помагал за децата. Започнах работа в завод „8-ми март”. 23 години съм работила там. И двамата сме работили там. Пет години от децата съм дала, като многодетна майка и оттам се пенсионирах. Ето 18 години откак съм пенсионерка. На работа като отидем, той ми зачисти, измие единия район, а аз другия и когато сме втора смяна, двамата заедно се прибираме. Когато аз съм първа смяна, па той втора смяна вкъщи сутринта ми е сготвил, изчистил и аз се прибирах наготово. И съм си гледала децата, без никой да ми е помагал. С моите две ръце и с баща им сме си ги гледали. Все съм гледала повече за Цветанка да има храна, да и купя дрехи. Повече все за нея, да не е лишена. Да не чувства, че това не и е свой баща. А той пък между децата неговите и моите разлика никога не е правил. Даже той за нея повече държеше, по я гледаше, отколкото неговите си собствени деца. Щото той 6 – 7 години не е имал деца. И след това с мен като придоби вече, пак много държеше на нея. Като го питаха „Колко деца имаш?” никога не е правил разлика на Цецка. Гледала съм ги, чувала съм ги, не са ми били лишени децата от училище. Карала съм ги да учат насила. Дъщеря ми Цветанка е учила до 6 – 7 клас. Искаше да ходи на работа, а аз и казвах да учи. След като напусна училище, я пуснах да работи, поне за нея да си изкара. Хайде с баща и почна да работи в „8-ми март”. После отиде на работа, където правеха бебешките дрехи. Шапкарка беше на пазара „Кирков“. Там работи 4 – 5 месеца. Оттам напусна и две-три години работи на Сточна гара в една книжна фабрика. След като се ожени и се сдоби със Стефчо, излезе по майчинство оттам. Напусна след това, не се върна там на работа.

Стефчо като порасна малко, аз и баба и помагахме и тя започна работа в Хлебозавода. Тука работи некъде 10 години и повече може би да има. С Данчето тука излезе по майчинство от Хлебозавода. Хората я доста уважаваха.

Леля ѝ там работеше. Тя Цецка е измъчена малко, защото малка, 15 годишна започна работа. А тя ми беше най-галената, щото баща и като почина, все съм гледала повече за нея. Големият ми син е учил тука в това училище 67-мо. След това го пратих на пансион, защото малко бехме мизерни де, не стигаше, живота беше тежък. Там завърши 8-ми клас, дойде си и почна работа в „Христо Ников“. Там работеше някъде 6 – 7 години. Войник оттам отиде, върна се и пак там отиде да работи. После като се ожени, сватбата на него съм правила вкъщи. Не съм я правила в ресторант. Просто ние го казваме като на палатка с брезент. Гости съм имала над 200 човека. Кой с подарък, кой с пари. Правила съм сватба 2 дни. Събота съм правила като момино хоро, а в неделя съм правила сватбата. В понеделник съм правила „честитото“. Отидохме при майка ѝ и с благата ракия. Червена ракия съм носила, да види, че е чувала, гледала за това нещо. Да се закичи с червена китка, съм и носила на майка ѝ и съм ѝ слагала. То майка ѝ не живееше с баща ѝ. Леля и я е гледала и съм ходила там на гости. Посрещали са ни много хубаво хората, с ядене, с пиене. Аз съм си носила и съм се отчитала както трябва.

За Цецка пак съм правила сватбата. И нейната сватба съм правила вкъщи, един ден, щото някак с парите не стигаше тогава. Боряна ми е учила до 7-ми клас и след това почна работа в една сладкарница на 5-те кюшета. Нито парите съм и взимала, нито нищо, за нея по-добре да си гледа. Малкият ми син и той на пансион беше, щото удари тука шамар на едно момиче и го изпратихме, като на принудително училище. Там е учил до 8-ми клас. Завърши си там училището прибра се почна си работа към „8-ми март“. Имаше дърводелница и там си работи. Напусна оттам, мина се много малко време и той се ожени. Ама на него сватба не съм правила. Там майка ѝ на булката им е правила сватба. Тя ѝ е купила всичко. В ресторант „Свежест“ е правила сватбата и много хора е имало. И на касетка я имаше и съм я гледала след това. Но половината беше изтрита. Много тежко ми беше, бех се много разтревожила за сватбата, че не сме всичките. Ама на неговата не можах да присъствам, не съм била тука. Втората ми свекърва и тя беше много кротка жена, много възпитана, много любезно към мен се държеше, към децата ми беше много така добра. Като ги видеше отвънка, тя много я беше страх от свекър ми се пазеше, не смееше да говори. Тя отвънка се пазеше, не смееше да говори. Тя отвънка се пазеше и ги викне да им даде пари, нещо ако им купи, им подаде. Отидеше при сестра ѝ

(живееше нагоре към железния мост го викаха, към Вяча) накупуваше нещо, пратеше го по сестра си. И те двама беха, не е имала момичета, две момчета е родила жената. И просто като свекър ми беше много лош, ама тя беше на сметка на това много добра жена, кротка жена. И при нея не съм живяла, щото свекър ми и той не ме е искал. Па когато дойде време та свекърва ми почина, остана той сам. Па етърва ми не е ходила много често при него, аз съм ходила всека неделя и съм го питала „Имаш ли, татко, за пране, немаш ли, искаш ли нещо от мен, имаш ли нужда, немаш ли?“ Той се обърна и каза „Е, аз съм много грешен, Елена, пред тебе и много грехове ще имам, щото кака ти не идва да ме попита „Имаш ли, татко, за пране, немаш ли, какво да ти купя, имаш ли от нещо нужда?“ Аз толкова години от теб не съм имал разговор, не съм говорил, не съм те уважавал“. И така беше, докато умре. И така до тука такъв е бил животът ми.

Внучката ми Анелия следва у Канада

Ангелина, р. 1942

Родена съм на 3 април 1942 година. Копилче съм. Баща ми и майка ми не са се женили. Ние бяхме 8 деца и баща ми починал. Майка ми станала бежарка. От една година ме гледа втори баща, не го знам. Я съм най-голема. Орисница ме ориса тегло да тегла от първия ден, кога съм се родила, до днеска. Не съм ходила на училище, имало много въшки, дедо ми ме стригал, директорът ми нал да ме вика на училище, дедо ми казал „Виж, виж, има въшки, не може! Трябва да гледа децата.“ Я гледах братята и сестрите си. Майка ми продавала игли, да ни храни. Работих мрежа, копах, всичко праех. Много помагах. Бяхме бедни. Една басмена рокля и аз се радвам и я паза.

Тука съм женена вече 50 години. Самичка се ожених – никой не ме е женил, я го харесах, беше убав! Не сме живели много добре – много ме бил, много ме тормозил. После пак се събрахме – я се върна и така. С него не моем живеем. Те 5 години как умрел. Него го нема да ме бие и ме гони.

Три деца имам, едно момче и две момичета и триесе аборта. Работих мрежа, най-напред мрежа с мъжа ми работихме, после държавна работа. По заводите – у акумулаторното, Прециз, Фитингите, в производството най-тежкото, мръсното, там работеха циганите. Правихме къщичка долу - теглиме пари. После я бутнаха. Правихме после тука друга.

Сина ми завършил – до 11 клас. Шофьор, какви коли дадеш, такива кара. Синът ми взел една жена, после друга, а сега с друга има две близначета – общо 7 деца. А сега тука, дека живеем, съм я писала на дъщеря ми – тя учила до 8 клас и другата до 8 клас. Едната, мъжът и я откраднал на 22 години. Я съм се оженила на 14 години – да не изпусна циганина, че беше красив! Та така е... Най-младата дъщеря се ожени на 13 години, ама тя 15 години не е имала деца – правила аборти и не мое да стане, а сега има син на 11 г. да им е жив и здрав! Аз исках дъщерите ми да учат и да завършат училище, ама те не искаха – удариха го на любов, започнаха да се любят и не продължиха! До към 8 клас учиха добре, знаят да пишат, не като мене, една буква и това е... момчето не ще да се ожени – имаме тука момче на 22 години.

Имам десет внука общо: от Деси – 2, от Соня – 1, от Анатоли – 7 и три правнука. Всичките ми внуци започнаха да учат..., ама не всички завършиха. Единият, Генчо, станал шефьор – завършил у Владимирово. Внучката ми Анелия следва у Канада. С мъжа си има момиченце на 1 годинка. Гордея се и се радвам, че учи детето в чужбина, там им е по-лесно. Мъчно ми е за тях. Правнучето не съм го виждала. Наесен ще си дойдат. Другите учиха до 4-ти, 5-ти, 6-ти клас. Тежко ми е, че не мога да им помагам с нищо! Болна съм! Оперирана съм и ми тече операцията. Дъщеря ми и тя падна в банята, счупила крак, не може да се оправи... Ама е много устата! А аз готвя, аз слушам всичко тук. Не мога да ходя, ама помагам. Цяла зима съм ги слушала. Зет ми у болницата у София, кран го ударил. Аз съм втора група инвалидност – болна съм и от захар. Взимам 130 лева пенсия. Можем ли да минем с тия пари? Десет парчета унуци имам, не мога да им давам пари и не ме искат. Искам да ида в старчески дом, не щем да стоя тука. Внукът на дъщеря ми свирджия, майка му пече пържоли – на мене мине дава. Другите ми внуци не учили. Дедо им не давал да ходат на училище, а да работат. Анелия у Канада бегала от баща си, че ходи по други жени. Скита, скита баща и па да си легне дома, двете му деца женени, а другото трябва да се жени. Синът ми, на първата, я го ожених. Дъщерите ми

они се жениха, ама я правих годѐжи, сватби – работих, теглих пари от банката и правим, сега не можем. Дъщеря ми за мъж чак от Станке Димитров – много лош, а живее в тая къща, дето на свекър и свекърва ми, преписах им я. Синът ми си правил друга къща. Синът ми работил там, къде вадили хората от водата. Има дъщеричка на 28 години в новия цех.

Ние сме християни. В махалата сме 60 души. Имаме евангелска баптистка църква – пастор е Румен. Ходим в четвъртък и неделя, возят ни в автобус. Повечето са кръстени в Християнската църква, но сега ходим у тия двете.

Бяхме много деца – 6, трима братя и три сестри. Беше много мизерия! Летно време правихме тухли, а зимно време седим! Всички – родители, братя и сестри. Работила съм в Горското стопанство – копали сме борчета, била съм на 15 години. На времето там имаше само работа. Пари нямаше, а въшки колкото щеш!

Баща ми и майка ми бяха добри хора. Караха ни се, ама за наше добро. Не са ни били. Но не сме учили поради липса на средства. Не са били на държавна работа, заплата, аванс няма. Трудно, много трудно!

Ожених се на 19 години. Бяхме на квартира преди в долната махала. Тук си построихме къща на един етаж, родиха се деца, две - син и дъщеря. Дъщеря ми учи до 10 клас – ни учено, ни просто. Бързала да се жени, не бях баш съгласна да отива там, но тя сама си избра – обича момчето. Има две деца, къща. Децата и две момчета, единия учил до 9 клас, а малкият ще почне да учи 6 клас. Лятото големият работи с баща си. Синът ми не е тука в махалата, той не е учил, защото не чуваше. Той и жена му не са тука. Децата му са тук при мене - женени, имат по едно дете – малкият – син, големият – дъщеря. Аз умирам за тях – като кукли са! Правнуци са ми. Единия учи до 9 – 10 клас, а другия до 10 клас и сега работят във Фитингите.

Аз работих в Акумулаторния завод – 15 години, в Обувния бях 6 години. Осакатях, болна съм, много болна – удар получих, косата ми опада от химикалките в обувния завод. Сега внучетата ме гледат, помагат ми, някой път се караме, те се карат. Децата ми са добри, но снахите са лоши. Устатници са и недоволници. Живеят у моя дом, дошла, събула се, а ще ме командва – недоволни. Мъжът ми почина, а ако беше жив, нямаше да е така! Добре сме живели с него, някой път сме се карали, но не ме е бил! Общо взето съм доволна от живота.

Синът ми ме уважава много, преди беше женен и слушаше жена си, но се разведе и ме уважава. Докато работих, животът ми беше лек. Всичко имахме. Сега се мъчим. Пенсията не стига, имам заем, мъчим се. Болна съм, не стигат пари за лекарства! Мъжът ми изкара 28 години в Акумулаторния завод. Много цигани работиха и в завода за фитинги, не са учили, отровно е производството, ама имаше пари, построихме къщи, на един етаж, обзаведени – всичко имаше!

Трябваше да избирам между това да запазя себе си или „имането” си

Айше, р. 1943

Айше съм аз. Не съм кой знае колко грамотна, седми клас имам. Животът ми мина все в ядове и мъка. Синът ми почина, мъжът ми почина, а аз още жива... Сега помагам на дъщеря ми и на снаха ми да си гледат внуците, па нали техните внуци са ми правнуци. Имам два внука и две внучки. От тях имам четири правнучки и три правнука. Родена съм на 13.01.1943 година. Някога празнувах рождения си ден по два дни и по две нощи, на 13 януари по цял ден и на 14 продължавахме с празнуването на Васильовден. На времето мъжът ми Мето Асенов Цоков, беше член на БКП, както и всички бяхме членове на партията, тогава нямаше как да не си член на БКП, та Живковият период на управление го направи най-богатия човек в селото, ама най-богатия. Двамата работихме в млекарницата в селото ни, той беше закупчик, а аз миячка. Миех гюмовете от млякото, а той много работеше, почивка не знаеше какво е. Изкупуваше кожи и ги изнасяше за Русия, от тях много бързичко направи пари. Товареше камиони с кожи. В цялата околия нямаше човек да не познава съпруга ми Мето, който всички наричаха Тонто, но да си кажа честно не знам, защо го наричаха така. У нас идваха кметове, милиционери и много други да ядат и пият с Тонто, той ги гощаваше с какво ли не, ама на мене не ми даваше аз да ги слугувам, той им поднасяше яденето и пиенето. Човек като го видеше от далеч, го поздравяваше, аз си бях обикновена миячка в млекарницата, мене не ме тачеха така, всички гледаха на мен като на най-обикновена работничка,

но всички искаха да се имат с него. Аз си вършех работата и си гледах децата, а щом се прибера у дома и почвам, па домакинската работа – пране, готвене и т.н.

Септември 1981 г. бях ходила на София на доктор с влак и на връщане седя на гарата в София да чакам влака и до мене седна една женица забрадена с шалвари. Пита ме как се казвам, а аз и отговорих, а тя се казваше Джемиле от Кърджалийско. Като и казах, че сме мюсюлмани, като заплака тая жена, все едно човек е умрял и ми вика, че и нас ни чака тегло и взе да ми разказва, че милицията ги биела техния край и ги карала да си сменят турските имена с български. Та докато бяхме заедно, тая женица жива ме оплака. Никога няма да я забравя тази жена. Не знам дали е жива, защото беше възрастна, ала като се качих във влака и като си дойдох в селото, все пред очите ми беше, а гласът и все в ушите ми. И сега ми е пред очите - хубава червена забрадка и шарени шалвари. Като си дойдох и казах на Мето какво ми е казала жената, без да разправам на тоя и на ония. Той се засмя и ми рече „Остави ги тия бабини деветини” и това му бяха приказките. Да, ама се минаха два месеца и това чудо долетя в нашето село. Ноември месец кметът каза, че всички мюсюлмани в селото трябва да си сменят имената. Някои хора от махалата много бързо си смениха имената по свое желание все едно само това са чакали. Най-много хора си смениха имената през зимата на 1982 г., малко останахме тези, които си държахме на „нашето”. Цяло лято кметът ни казваше да си сменим имената, че не е на добре да си останем с мюсюлманските имена. Есента на 1982 г. милиционерите пребиха Ешар Куртов и Муско (Мустафа на Доца синът ѝ), за да си сменят имената, а моят мъж все казваше: „Не се бой, на нас никой нищо няма да ни стори, нали знаеш, че съм патрона на селото”. Той си беше спокоен и не му се вярваше тая работа, защото се имаше с кмета на селото, всички го знаеха. Една сутрин идва кметът Георгиев на млекарницата и извика Мето настрани, нещо му говореше, като си замина Мето дойде при мене, като ме гледеше все едно е говорил с умрелите. Като го видях и си викам, край сигурно е станало нещо със сина ми Ипчо, защото той караше колата много силно, имаме чисто нова Волга. Помислих си, че е катастрофирал. Тонто дойде при мене и ми вика „До тука сме...”, и аз го гледам, и той продължава: „... в цяла България си сменят имената, не може да ни скрият, трябва да видим какво ще правим”. Набързо поприбрахме, позамихме и си отидохме у нас. Седнахме в

хола и той ми рече „Дай да идем да си сменим имената, че хем ще си изгубим работата в млекарницата, хем търговията ми ще пропадне, всичко ще ни вземат, не искам от първите в селото да станем най-последните. Аз просяк не искам да съм”. Много му се ядосах, че се подгъна пред думите на кмета и му рекох „Да си сменя името? Не става, едно име майка ми е дала с него ще ме копате”. Той ме видя, че съм се ядосала и ми рече „Помисли за децата”, а аз му се развиках „Нали ги храни и пои всичките кметове и полицаи, сега отиди и им кажи, че името си не сменяме, а пък те да те закрият”. На сутринта става той викна си Бини на Рушид, той му беше шофьор и отиде някъде, не знам при кой е ходил, но на обяд си дойде и ми дума „Няма начин, трябва да се прекръстим, ходих при хората и те казаха, че в цялата страна се сменят имената на мюсюлманите, няма бедни, няма богати”. Чудех се какво да направя, трябваше да избирам между това да запазя себе си или „имането” си. Беше ми много трудно да направя своя избор. Мъжът ми нямаше този проблем и като се замисля сега нямам право да му се сърдя, мислил е за добре човека, ама на мене майка ми много пъти ми е казвала, че е трябвало Аллах мене да ме е създал мъж, а не жена. Най-напред от нашето семейство се преименува Мето, по собствено желание през февруари 1982 г., новите му имена бяха Митко Асенов Цоков, ама аз и децата не отидохме с него. Върна се той и разказа какви ги е свършил и пак ме навива да ида да си сменя името. Аз и помен не давах да свърша тая работа. Ден след ден милиционерите почнаха да ги бият един по един, а кметът Георгиев казал на Мето, че аз работа в млекарницата нямам, докато не се преименувам, а пък на мен по цял ден и цяла нощ все това ми бе в главата и не можех да се примиря с това да предам рода си. Гледам хората в махалата започнаха да се „предават” и да се прекръстват, много лесно страхът надделя на разума и вярата им, ако се държахме един за друг и се поддържахме, Аллах е Велик и щеше да ни помогне. Милицията натискаше Мето да си сменя името, а той мене. Постоянно ми натякваше, че ще го докарам до просешка тояга. И на него не му беше лесно, дойдеше ли петък, все на Бог се молеше да му прости, ала той Аллах е милостив и вярвам, че му е простил. Цяло лято нашите мюсюлмани си сменят имената един по един и кметът си мълчеше, ала видя, че има и като мене, които лесно не склоняват и през средата на октомври 1982 г., значи това е било на 18 октомври, защото на другия ден отидох и се преименувах, в селото ни дойде милиция от града. Милиционерите казали на кмета

да направи събрание на махалата. Следобеда се чува музика, кметът викнал духовата музика (оркестъра на Дръндовци) да засвирят, та всички като чуят музиката да се съберат на събранието. Кметът взе думата, говори все „хубави ” неща за работа, че народът ще бъде добре, че управлението на БКП ще остане в Историята на България, изписано със златни букви и т.н. След него помня излезе един милиционер пълничък такъв и вика „Който си смени турското име, ще заслужи да живее в България, който не, ще трябва да напусне и тъй като няма такава държава Цигания, трябва да ходи в съседна Турция”. След събранието народът се втурна да ходи да си сменя имената, събранието организирано от милиционерите имаше успех, но аз се прибрах у дома, прибира се и съпруга ми и пак ме почна на гюронтия. „Ти ще ме направиш да ни изселят от тук, да си оставим дома, това ли искаш?” Цялата нощ сън не ме хвана и все си мисля уж така, уж инак, уж за добре. Сутринта на 19 октомври 1982 година ставам и отивам при кмета и му казвам, да ми даде каквото и име да е само да ме остави на мира, че вече не издържам и да ми оставят семейството на мира. Прекръстиха ни с децата и кметът ми каза: „Е хайде честито, и от утре в млекарницата на работа”, а пък на мен ми идеше жив да го одера и като се прибрах и му казах на моя Мето, че вече съм Анелия Цонкова и той се успокои, ама му казах, че в млекарницата повече на работа няма да стъпя, та да намерят някой на мое място. Оттогава за комунисти за нищо на света не искам да чувам и все си спомням оная женица от Кърджалийско, където ми каза за това издевателство над хората, ама аз и повярвах, ама на мен нямаше кой да повярва.

След падането на Живков 10 ноември 1989 г., падна и комунизма, а пък дойде демокрацията, уж демокрация, каква демокрация, като ние сме си същите – зависими от нечии прищевки. В тези мътни години на демокрацията в България се утвърди една партия, чрез която мюсюлманите почувствахме, че и ние имаме подкрепа и закрила, това е партията на Ахмед Доган – ДПС. През 1999 година едно наше момче от ДПС за малко да стане кмет на селото, но българите в селото се надигнаха и почнаха да плашат хората в махалата с нов „Възродителен процес” и казваха, че тях циганин не може да ги управлява. Хората се изплашиха и на балотажа не отидоха да гласуват. След идването на промените след 1989 година, махалата ни беше разцепена. Аз и моят съпруг сме едни от малкото хора върнали своите мюсюлмански имена, веднага в началото на 1990-те години. И мен ме беше страх да не се повтори това нещо,

ама си върнах името, но хората явно искаха вече да избягат от този страх, за тях може би това щеше да бъде връщане към този лош спомен и не искаха да се връщат в същите тези години. Моят мъж също се чудеше дали да си върнем имената, но аз му казах, че и без него ще ходя да си върна името. Та аз надвих, та отидохме с него и децата в града и си върнахме имената, та ми олекна. Минаха се десетина дни, откакто си бяхме върнали имената и срещам Георгиев, той вече не беше кмет на селото и му казвам „Сега няма ли да ми честитиш?“, а той ме изгледа едно такова яростно, нищо ми не рече и ме отмина.

Мойта майка беше от български произход

Мина, р. 1943

Аз съм Мина, така се казвам, а преди да ми променят името от турско на българско, се казвах Имине. Родена съм в град Банско, отрасла съм в многодетно семейство, с мене сме били четири сестри и шестима братя, а сега от който две сестри и четирима братя са починали. Мойта майка беше от български произход, от племето Зайкови от кореняците банскалии, а баща ми беше от Самоково от бургужите и дойде и се ожени за майка ми. И така преди време ние живеехме в мизерия, играехме си в калта, няхахме много голямо детство, живеехме много оскъдно, носихме си дрехите една на друга, нашите няхаха пари да ни купуват на всички дрехи. Повече сме работили, отколкото да сме си играли, играехме си на миженица, около на осем години бях, когато си играех на тази игра, повече домакинствах и гледах по-малката ми сестра, която се казваше Джема, много я обичах и много се грижих за нея, а тя почина млада, още не беше си оженила децата. Тогава ние не учехме, не ходехме на училище, мойте деца знаят да четат и пишат, ама аз не знам да чета и пиша. Ожених се на 16 години дори без да знам, отивах да си наляя вода от кладенеца, в Банско имаше един кладенец и там се събираха всички младежи, а майка ми ме караше да наляя от там вода, защото няхахме вода. А пък мъжете идваха едно време с каруци, не с коли, както сега е модерно, и седяха там и си избираха мома, за която да се женят. И така моя мъж Данаил ме хареса, леле едно време колко

хубава бях, със едни дълги плитки с една копринена забрадка и шарени шалвари и сърмени също така и турски гърльци, а той беше един хубав и снажен мъж с дълга чуплива коса, бял като сняг, висок с мускули и много работлив. Мъжът ми и брат му Гулията така се казваха, дойдоха в Банско и са ме изчакали да изляза от магазина, в който купих прясно мляко, и ме откраднаха и ме завлякоха в Якоруда, защото той беше от там.

Живеех мизерен живот, като нямаше какво да храня децата, защото аз родих четирима сина и една дъщеря, която почина на една година. Затова им правех юфка с кисело мляко, давах им да ядат, като няхаме пари, от помакините взимах мляко, да им правя айран и така живеехме ние, за да спестим пари, за да се преместим в Банско да живеем, за да купим парцел да градим къща. Живях 17 години в град Якоруда и тогава чак се преместихме. А колко проблеми съм си имала преди да се преместя, защото едно време при ромите беше така - щом човек се жени трябва веднага да забременее, а аз като се ожених, не съм забременяла, веднага мойта свекърва говореше на мъжа ми да ме остави, да си вземе друга жена, след като не му раждам деца, нападаше ме много и таман да ме остави, Бог ме дари с това щастие да стана бременна. А пък до нас живееше една жена, която се казваше Бела, та тя казваше на свекървата ми да не ме слушат, че аз не съм бременна, че се правя, слагам си кърпи на корема, за да изглежда, че чакам дете. „Тя се направя на бременна, лъже ви, не я слушайте!“ и тогава старата започна да се кара с мене, след това се прибра мъжът ми и той почна да се кара с майка си, с леля си да не говорят такива лъжи по мой адрес и така.

Аз живях много мизерен живот там, нямаше вода, няхам чешма, къде да мия посудите, от къде да прием, дори вода няхаме и аз отивах на много далече да влача вода, за да пера дрехи, за пиене, за миене заедно с децата ми, едното дете от едната ми страна ми държеше престилката, другото дете от другата страна, а пък най-малкото го задявах на гърба и отделно носех дамаджаните с вода в ръце, абе не ми беше лесно и с децата отделно отивах да пазарувам, никой не ги гледаше, където бях аз и те бяха с мене.

Няхам перални, нито пак такива модерни уреди, които имате сега. Ние перехме на ръце, а сега вие сте добре, имате перални, печки, хладилници и маси, това едно време го нямаше. Моят мъж работеше на гатера, той работеше много, даже оставаше извънредно на работата, за да можем да спестим пари,

за да купим парцела в Банско, да построим къщата - 1500 лв. съм платила на времето. За парцела платих и глобите на тези хора, където оставяха конете да пасат, защото парцелът беше като ливада и заради тях съм дала още 1000 лв. Този парцел беше на Салио и Бичко, те вече са починали, това беше преди 45 години, та платих тези техни глоби. Пък моят съпруг не се разправяше с това, аз се разправях с пари, с документи, като работеше той даваше парите на мене, а и той не разбираше много от парите. Когато се явях на делото, взимах и децата с мене, двамата за ръце, а пък по-малкото задяхах на гърба.

Ся се сетих, че навремето имахме дървени люлки с куки и цадилки, аз така си изгледах децата, кой на цадилка, кой на люлката, кой на леглото го заграждах с възглавници и така сега са станали истински мъже да гледат семейства. А аз излязох три пъти на дело, докато не го спечелих. Не мога да кажа, че животът ми беше хубав, мъжът ми ме биеше много, Назифа ме бранеше много, ама майка му го учеше много да ме бие.

Ние живеехме в една стая, всичките в тази стая, нямаше дюшеме, а кал, слагах червена пръст в един леген и мажех отгоре и по краищата, докато почернеят, и отгоре слагах рогозка, специално бях купила, аз съм била голяма чистарка, мразех да ми е мръсно, след рогозката слагах отгоре черга. Като слагахме огън, не ни беше толкова студено, аз постоянно поддържах огъня и през вечерта също, за да бъде горещо на децата. Двете ми по-големи дечица отиваха и ми събираха дърва, те са теглили много с мене, за да ми помагат, защото бяха по-големи от другите ми двама сина.

Имаше едни старци, които се казваха Чоча и Човката, те живееха близо до гората, а тогава моите синове ме лъжеха, че ще ходят да ги видят и двамата отиваха там, ама не да видят старите, а да ми събират дърва. Бяха си направили една кукичка, с която дърпаха съчките от сухите дървета на бора. Много работливи са, затова сега знаят всичко да правят, без да се срамуват, че това е женска работа, могат да готвят, да простират, да перат, да чистят, всичко могат, та какво че са мъже. А моят мъж нищо не умеше, ни да чисти, ни да готви, абсолютно нищо. Преди това при нас беше срамно мъж да прави женска работа, дори и да помага на жена си, а аз бях научила моите деца да не се унижават от женската работа и те много ми помагаша във всичко, после и на жените си помагаша де. Не бяха като баща им, който знаеше само да се бие и да ходи на работа, иначе не пишеше като другите мъже, но много е бил избухлив, нервен,

слушаше хората каквото му казваха, това и правеше. Едно време жениш ли се там и оставаш, ако го оставиш, няма къде да ходиш, родителите ти няма да те приберат отново, така че умряла - живяла там оставаш, дори да те бие и тормози.

Едно време ходехме с тави, казани, тепсии да калайдисваме, аз точно не съм ходила, а свекърът ми, аз оставах да гледам децата, и ходеха от село на село да калайдисват. Плетяха черги едно време, бяха много модерни тези черги, взимаха за тях по едно ягне, мляко, картофи, боб, много неща и тогава се връщаха, иначе празни никога не се връщаха. Правеха и котлянки също така и томбелеци, имаше от махалата и ковачи. А моят баща работеше в Обидим, взимаше жито и правеха харман, то се правеше като под житото се слага найлон или брезент, после житото, а на средата кол, на който кол се вържеше коня, да се върти, за да мачка житото, пшеницата, също взимаше много и ги преработваше и те взимаха агне или големи кочове, масло за извършената работа. Абе живееха си те там, а аз в Якоруда бях в мизерия, свекървата ми ни готвеше качамак да ядеме или правеше питки върху печката, ние нямахме маси, слагахме да ядеме на „софра“, така се казваше тя, изглеждаше все едно като една кръгла дървена масичка, само че без крака и всички се събирахме около нея на земята и седяхме по турски, даже още стои моята „софра“, ама като е отдавна, тя вече е мухлясала, голо мухъл е. Много обичаха и пържени картофи и много обичаха месо, а пък баща им като взимаше заплатата минаваше от сладкарницата и взимаше цяла тепсия с тулумбички или пасти. Преди да дойде зимата слагах месото в буркани, компоти правех си, много зимнина, обичах всичко да ми е наред, да ми е по конец. Аз тогава нямах изба, слагах зимнината под русенските легла, чак в София отивах да си купя боб, едно време с теснолинейката за 2 лв. си взимах бобец. Ама нямах вода, а вода да нямаш е много лошо и преди и сега отивах за вода от моята къща до мостовете, даже и по далече, и там имаше една заградка, както са външните тоалетни и имаше един маркуч и от там пълнех вода.

През лятото се къпехме в реката и перехме там, а през зимата слагахме кофи или в коритото да се напълни вода от капчуците или взимах коритото и го пълнех със сняг и го слагах върху печката да се разтопи и да се сгрее и почвах един по един да ги къпя с малко вода. Ама никога не съм ги оставяла да са мръсни и всичките жени се чудеха как успявах да ги поддържам толкова чис-

ти, като нямах вода в стаята. Когато искаше да ги гледа свекървата, ги оставях децата на нея и аз първо трябваше на нея да чистя, да и наляя вода, да ида на реката да изпера и след това на мене, иначе не искаше да гледа децата. Трябваше и на нея да работя, нямах никакъв избор, ако не и правех измет, тя щеше да ме бие, колко пъти ме е била, а старият беше счупил бастуна върху мене. Даже средният ми син, както го държеше в ръцете, а пък тя много обичаше да пуши, в едната ръка него, в другата цигарата, за да я запали, изпуска детето от ръцете и той си беше ударил едното око. Заради нея, на цимента отвънка, на една циментова плочка, тогава направо корема ме заболя, ама нямах избор, нямаше какво да направя, но важното е, че нямаше нищо сериозно и можеше да гледа с окото. От тогава ме беше страх да оставям децата при нея, за да не нарани и другите, без да иска де, това не беше нарочно от нейната страна да изпусне детето, ама сега това око, което е удареното си личи, защото е пониско малко от другото око.

А второто ми подред дете от момчетата беше газено от вампир, от сина на една жена която се казваше Котка, това дете беше починало, а пък Назифа, лелята на мъжа ми, докара една блузка от това мъртво дете в колибата, защото ходеше в Бабяк и уж да затвори устите на помаците затова докара тази блуза. Тяхната колиба беше на един метър от нашия прозорец и тая блуза беше там и лично с очите си видях една огромна сянка, а това беше вампира, висок около три метра по-висок и от вратата, а нашите врати със старите бяха много близо, почти един до друг. И като плачеше постоянно малкият, влезе свекървата ми и ми каза „Защо плаче детето, Василко?“, тя така ме беше кръстила Василка, и аз и казах „Не знам защо плаче“, а то горкото беше се скъсало да плаче, като го мачкаше вампира, а на гърба старата, като го съблече, беше целият син от него. Тя взе парцали, на една лопата ги сложи, запали ги и взе да кади стаята, тя много разбираше от тези неща, раметликата, направи това онова и таман да прекрачи прага, да дойде към мене и като я бутна тоя вампир. Като знаеше той, че тя гонеше такива духове като него, я бутна и тя падна в калта и беше си направила коленете голо кръв, течеше много кръв от нея. Преди не носехме гащи, а долнуци и тя ги беше направила и тях в кръв и аз взех да викам „Ставай, Шопари - така се казваше мъжа ми, тъкмо се беше прибрал от работа от гатера и беше си легнал - ставай, ставай тоя дух утрепа майка ти!“ Пак ние го видяхме много пъти, чукаше на прозореца ни и старият, свекърът, много пъти

идваше всяка вечер при мене, за да не бъда сама с децата и да не се страхувам от духа. Заради него синът ми не е могъл да проходи, взе да ходи на шест години, колко много съм опатисала в това загубено село, защото отпреди беше село, а сега вече град Якоруда.

А аз всяка вечер греех вода, като си дойде мойта половинка от работата, да му мия краката, да, аз му миех краката, бършех му ги, слагах му да яде и чак тогава си лягах, а пък той много му беше трудно през зимата, взимаше цапината и в снега валеше тия трупове. А къде стигнахме, за старата как я беше блъснал духа и сина и излезе, та я прибрахме вътре, та я измих с вода, превързах и раните и. Та като стана старата сутринта с Назифа и Куртата, това е другият син и снаха на свекървата ми, иди я спри де, тя беше много лоша, само аз и угаждах, никой друг, тя беше най-сърбез от всичките стари на времето. Като почна да им се кара и да ги разпитва какво са докарали в двора ни, каква беля на главата, та взе да търси старата и намери детската блуза, та я взе и я запали, та хвърли пепелта в една далечна река. И тогава син ми се беше успокоил и беше започнал да си спи добре през нощта. А старата беше от Кавала, от Гърция, тя беше избягала от там, защото преди години имаше война и като навлезе в България, старият я хареса и я взе за жена.

А мъжът ми имаше 4 братя без него, с него са 5, а сестри имаше 3, общо са били осем деца. Тя приличаше като тази старица от Анани филма „Малката булка“ същата като нея, слаба, висока, абе едно към едно са, а иначе като помлада беше по-хубава, с бяла кожа, дълги коси, ама чедо всеки е хубав като млад, остарява ли човек става грозен, затова живеете, докато сте още млади и хубави, бабината. Май ако не се лъжа се преместихме 1975 година в град Банско да живеем, тогава аз почнах работа в един ресторант да съм метачка и най-малкият от синовете ми, който е бил тогава на 4 или 5 години, идваше да му сложа от мойто мляко на хляба, преди нямаше хляб на филии, както сега, и затова взимах от кората на крайника на хляба, да му сложа, криех се на ъгъла, за да не ме видят хората, да му дам да яде и след като му давах, той се прибираше вкъщи. А и мъжът ми веднага се е хванал да работи в бояджийната, от там той ми беше докарал малини, та ги садихме в двора ни, бяхме си направили една хубава колиба, чак и телевизия бяхме си взели. Ама като дойде старата, стой та виж, като взе да ме кълне, да ме псува, че съм и взела сина, да го направя домозет и аз си мълча, защото все пак е майка и я боли, че е далече от

детето си. Пък аз и казах „Родих деца, ама нямат бъдеще, къде ще ходят там, как ще издържат семействата си, като пораснат“. Пък мъжът ми не можеше да седи, той се взимаше пеша и ходеше чак до Пири, където е сега, и пак се връщаше, караше се с мене, не му беше лесно, но накрая му надвих и той остана, ама тази къща съм я изградила сама с децата си, те винаги бяха до мене и ми помагаша във всяко мое начинание.

Също така съм работила 9 месеца на столовете благодарение на тази жена на Фъшката, Бог да я прости, и тогава аз отивах на работа и раметликата Фатма много ми помагаше, та от там си направих отвънка чешма с маркуч. Да падне една тухла на крака ми и ми удари крака и крака ми се счупи и не можех тогава да ходя на работа. А тогава Ленчето беше казала на бригадирката, че си ударих крака. Да, тогава със счупена нога взехме да сеем пясък, да правиме тухли, едно време ние ги правехме и то сурови, нямаше както сега готови тухли. Тогава много бързахме да покрием втората къща, защото в двора имаме 2 къщи, за да не ни стигне снегът, а онези времена снегът беше много голям, затрупваше ни, не както сега вали малко и веднага се стопява, преди си правехме тунели, за да ходиме до магазина, да си пазаруваме, не можехме понякога и на работа да ходиме. Тогава положението, зимата беше много зле, имаше много кал, не както сега има навсякъде асфалт, преди беше пълна мизерия. Минаха се около 10 дена и пак почнах работа на столовете, бе аз изплаших на работата всичките казваха ми „Виж те колкава е, пък стола го върти, както си иска тя, като пумпал го върти“ до днеска си спомням техните думи и изкарвах над нормата, ама ми даваха хубави пари, даже и награди ми даваха 10 лв. на времето бяха много пари и като ми даваха, колежките ме мразеха, даваха ми съвет да оставя работата, ама аз съм била умна и работата не си я оставях. Това е моята история, майка съм на 4 мъже имам 8 внуци и 7 правнука, да са ми живи и здрави и всички хора на земята.

Без традиции не може да се живее

Борис, р. 1943

Роден съм 1943 година. 46-та година баба ми купува къща тука от евреите. Тази улица надолу дето е „Позитано” и когато евреите си заминават, тя купува къща. По-късно като ни отчуждиха, взехме апартамента. И обикновено тука съм учил в 67-мо основно училище аз. Изкарах основно образование. Детството ми беше много весело, така, в смисъл, че игри имаше къде да играя. Това тука беше празно поле. Това крило на училището, където сега е директорската и учителската стая, го нямаше. Имаше много деца. По три паралелки имаше. Учителите ни бяха добри, уважение имахме много към тях и респект. Така че весело беше. Играехме на такива игри, които сега не виждам да играят – на топчета, на футбол, на баскетбол. След това като завърших тука основното си образование, учих в Техникум по текстил. Той беше долу на Подуене. Учих там 2 години, но се разболя баща ми и спрех. Почнах да работя в строителството. Станах вече на 18 години.

Преди да влезна в казармата се ожених. Жена ми е от Ботевград. Влезнах в казармата, като се уволних ми се роди дъщеря – не, по време на казармата ми се роди дъщерята и е най-голямата. Тя е родена 64-та година. Имам и една Марияна, която в момента е в Белгия. Живее там. Тя е 67-ма. Имам и близнета – момче и момиче. Те също са учили тук в това училище. След като най-голямата дъщеря завърши тука това училище, продължи във „Фридрих Енгелс” – елитна гимназия. Нея завърши тя с отличие. Минаха се 3-4 години – ожени се. Сега си има семейство и си живее нормално. Марияна, втората дъщеря е в Белгия. Там тя се омъжи и си живее нормално. Третите ми са близнаци – момче и момиче. Синът е женен, тука си живее в квартала. Дъщерята не ще да се жени.

Всичките са завършили средното образование – кой в 28-мо, другите във „Ворошилов“ – то си беше техникум по такава електротехника. А синът завърши на бул. Сливница, има едно училище за готвачи – Хранително – вкусосв техникум. Всичките си работят, създали са си семейство, единствено дъщерята най-малката не е.

Аз израснах тука в квартала. Имаше много деца, тука, където съм израснал. Дори сега се виждаме чат-пат, събираме се и се виждаме. В този квартал съм израснал, познавам го на пръсти. Те и хората, които тука са си останали, се познаваме. Жена ми, както ви казах, е от Ботевград. Сватбата си направихме много хубава. С ресторант още тогава. И до днес значи 63-та година се оженихме – значи четиридесет и няколко години живееме. Не сме имали проблем – е някои дребни неща. Иначе здрав брак. Дори да ви кажа между другото, родителите са ни помагали, да се съгласим да се оженим. Такива бракове обикновено излизат по-здрави. Децата съм си ги възпитал на труд и честност. Синът има втори брак. При първия брак не можа да се разбере с жена си. Родил се внука и аз го взех при мене 95-та година. И си го гледам аз. Най-важното е, че аз искам и децата ми и внукът ми да имат знания, защото бъдещето е само в знанието. Без знание нищо не могат да постигнат. Хем да са полезни за тях, хем за държавата, за страната си. Ето това е моето желание. Иначе съм като общественик. Помагам във всекакви сфери. Възникне някъде някакъв проблем, да речем в малцинствата и им подпомагам, за да могат да го решат. Децата им да бъдат на училище. Мойте родители бяха доста честни хора. Не бяха бедни, защото си работеха. Баща ми беше бакърджия. Работеше казани, джезвета битови. Беше трудолюбив много. След войната 48-ма година нямаше нито хляб по това време. Че на купонна система бяхме до 53-та година. Той работеше. Изхранваше ни. Беши много трудолюбив. Като човек беше много честен. И той и майка ми заедно работеха, докато пораснем, докато завършим училище. И нали ви казах, той вече беше болен, разболя се и аз напуснах училище, 2 – 3 курс се отказах.

След това дойде вече сватбата, като пораснахме. Сватбата сме я правили в ресторант в Ботевград при булката по традиция. Подписахме граждански брак, след това подписахме църковен брак, щото така си уважаваме традициите. На времето се подаряваха филджани, дюшеци, но имаше и пари. Баща ми ни подари златни монети на сватбата и до ден днешен си ги пазя като спомен. С жената като се оженихме, тя беше на 18 години, а аз на 19 години. В казармата като влязох, се роди дъщерята. Изкарах там 2 години и няколко месеца – 26 месеца. Върнах се и почнах работа. Повечето съм работил в строителството аз. Покривна изолация – 30 години съм работил това. На сватбата на голямата – направихме я в „Българска сватба” в един ресторант в Подуене. Имаше мно-

го хора. Най-малко 150 – 160 човека. В Ловеч си живее. Има си ученик сега, който е в 11 клас. Има и две близнета тя. Те са на около на 16 години точно така. Сега навършват на 31 май 16 години и те учат. Мъжът и работи в машиностроителството. Тя в момента е домакиня. Втората дъщеря в 90 – та година замина за Германия. Там тя работи nekъде около година. След Германия замина за Белгия и там си намери работа и си работи. По миналата година се омъжи. Намери си добър човек и си живее там. На нея сватба си правихме и тука. Така че традициите си ги спазваме ние, както си е – на родителите си традициите. Без традиции не може да се живее. Традициите сплотяват хората. И на сина ми правехме сватба. Подписаха се. След това се разведе. Не можах да се разберат по простата причина, че различно мислене имат. И така роди им се дете, дете учи тука. А аз си го взех при мене, аз да си го гледам. Той се ожени за друга жена. Има си второ дете сина и си живее като нормалните хора, работи. Аз го гледам Боби. За сега е добре. Много държа на него да стане умен човек и постоянно го наблюдавам. Тука с учителите се срещам, ако изпусне нещо. Но по принцип трябва да учи. Иначе не може да се оправи в бъдещето. При тази компютързация въобще, всичко отива в техниката, всичко се мени вече, техниката напредва и ако нема знания, ако не може да ги получи, от него нищо не става. Трябва да учи. Обикновени хора сме.

Дъщерята е женена в Белгия. Обичам между другото да пътувам и да разглеждам. Голям интерес ми представлява културата на други нации и съм обиколил цяла Западна Европа. В Германия най-силно впечатление ми направи германеца, щото са стриктни в работата и са точни хора, културата е голяма, няма грубости. В Италия на площада – и на площад Марко Поло съм бил във Венеция. Навсякъде е идеална чистота. Не можеш да видиш нещо хвърлено. Там ако хвърлиш нещо – я фас от цигара, я хартийка – веднага те хващат. Пазят си, самите граждани са си свестни. Съвестта им е друга, друго мислене, не е като тука. Къде бяхме на друго място? А много ми хареса Кьолнската катедрала. Като погледнеш и като влезеш вътре, направо се омаеш. Друга са култура. Напреднали страни са в сравнение с нас, но България си е България. Като седя десетина – петнадесет дена и ми домъчнее и не мога повече. Въпреки всичко по-хубава природа от България няма. Ние имаме съчетание на реки, планини, гори, всичко, което може да има в света. Имаме си 4 сезона, а там при тях по-хладно лято има. Но ние не сме единни в политиката по жизнено

важни въпроси – да речем за магистралите, инфраструктурата на страната. Това, което е най-важното са пътищата и енергетиката. Ние сме топли хора, а те са по-студени. Германецът казва „Не ми губете времето, щото ми е ценно“. Докато ние оставяме днешната работа не за утре, а за след месец. В това отношение са по-добри. Повече мислят, като кажат нещо, те го мислят. Ще минат най-малко 2 – 3 поколения, докато се оправим, докато влезнем в крак. Затова трябва младите, които са учили, които знаят, младите, които са учили на Запад, виждат как живеят хората, какво е мисленето. Трябва да се променим въобще мисленето. Ние мислиме за момента, а утре какво ще стане – един Бог знае. Ние обиколихме, както казах, със съпругата ми Европа. До 89-та година българин не можеше да излезе извън страната. Жена ми е много културна жена и държи много на морала и честността. Голяма домакиня е. Много обича гости да ѝ идват. Сега между другото да кажа, много важно при нас е потеклото, защото хубостта е до време. Аз съм си циганин от по-прогресивно семейство съм бил. Още на времето знаех, че без учение е за наникъде. Мисленето си ми беше друго за това ви казвам – генът, генът е важен.

Има тука в България повече цигани – мюсюлмани. Там Разградско, Шуменско, Кърджалийско са повече турски цигани, циганите – християните са прозападни потомци. На нас ни казват, ние сме аристократите – цигани. При нас генът е съвсем друг. Те израстват много умни хора. Рядко между тях може да срещнеш човек, който да не мисли. По-богати сме, по-състоятелни и по-комбинативни. Можем да измислим в момента какво да направим. В бизнеса ако щете, във всичко сме много по-добри от другите цигани. Затова и сега започват масово да учат. Аз имам племенници, които са завършили в Благоевград – Юридическия факултет. Ние сме християни, както казах. Не католици, ами православни. Уважаваме си и днес християнските традиции.

*Ами ако заран пак дойдат милиционерите и кажат,
всички мюсюлмани да се преименуват с български имена*

Кадрие, р. 1944

След падането на Живков, дойде време, в което много се говореше, ама ние нищо не разбирахме. Този ти говори за демокрация, онзи ти говори за друго, а истината е, че страхът бе завладял всички ни. След като хората „отгоре” казаха, че можем да си върнем имената, много хора в махалата не посмяха да си върнат имената, дори и аз. Евала правя на Ата и Тонто, на сватовете ми Ариф и Фатме и другите, които си върнаха старите имена. Първи в селото имената си върнаха Ата и Тонто, а след тях Ариф и Фатме. Имаше още 2 – 3 семейства, та те ми казаха, че можем да си върнем турските имена, но ние не посмяхме. Аз им рекох „Да ми казва кой каквото иска, че може това, може онова, ами ако заран пак дойдат милиционерите и кажат, всички мюсюлмани да се преименуват с български имена, пак ни чака същото, нали?” Па сватът Ариф ми рече „Като кажат, пак ще ги смениме, ама аз сега щом ми дават да съм Ариф, ще съм Ариф, като кажат, че не може да съм Ариф, няма да съм Ариф”. Преди по времето на БКП работех в консервената фабрика, работех и след това до 2000 година, когато я дадох на един частник, та я съсипа. От тогава насам постоянна работа нямам, ходя кой къде ме викне. Ходя та пера килимите на по-заможните хора в селото, чистя им дворовете, ама и тя дъщеря ми е в Гърция, та ми праща да свързвам двата края. Съпругът ми поправя стари „цигански печки”. През 1992 година дъщеря ми роди момченце. Чудехме се как да го кръстим. Сватовете искаха да го кръстим Демир, ама нас ни бе страх да го кръщаваме с турско име, защото времената се менят и управниците също и се не знае, може пак да дойде време, да се заядат с мюсюлманите и да тръгнат да ги преименуват. Да си кажа честно аз съм си страшлива, когато започна смяната на имената в село, само като видях, че хората си сменят имената и аз отидох и си ги смених (преименувала се януари 1982 г.). След като се преименувах не ми беше много на сгода с новото име. Като си смених имената цялата махала ме гледаше накриво, ама нямаше и друг начин, тъй като мъжът ми беше чирак на кмета. Сега като гледам в махалата всички си викаме на старите имената, никой не се назовава с българските имена. С новите имена сме само

по паспорт, ама лошото е, че младите оставиха религията и тръгнаха по друг път, ама то ние старите сме виновни за тая работа и най-много аз. Те младите знаят, че ние лесно се дадохме на властта, та ни преименуваха, а сега и акъл да им даваме, файдата е никаква. През лятото като се събираме на седянка пред Алима и се пресетим за тия времена, ми става много тъжно, че не си върнах имената навремето, ама сега нека да дойдат милиционерите да ме питат как искам да се казвам, та да им кажа, че аз съм Кадрие Асанова.

Миналата година внука ми работи в Берковица с едни турчета и той като каза, че майка му и баща му, дядо му и баба му са били мюсюлмани и ми каза, че голямо уважение са му имали. Като ми разказа така тия работи и аз се засрамах, хвана ме срам, че сега нито сме мюсюлмани, нито сме християни. Много съжалявам, че не си върнах имената, ама сега и да искам нито имам пари, па и за кого вече съм на 68 години, карам 69. Виж за религията ми е по друго, защото може да не ходя на джамия, ама си се моля на Аллах да ми прости за всичко, ама за мен не е толкова важно как ще се казваш, а дали вярваш в Аллах, защото както и да се казваш, Аллах ще те познае и ще те приеме при него. За мен друга религия освен ислям не съществува и нека Аллах да прости на всички, които са го изоставили и най-вече на младите, защото те не го „познават“.

Двадесет години продавах сладолед и цветя

Спаска, р. 1946

Родена съм на 29.05.1946 година в квартал „Баталова воденица“, град София. Баща ми беше каруцар. С каруцата от товарна гара и „Топливо“ превозваше въглища, дърва и строителни материали. Умря на 61 години. Майка ми малко е работила в обувния завод на конвейр. Работила е и във военна болница като санитарка. През повечето време е била домакиня и си е гледала децата. И двамата бяха много работни. Майка ми беше много чиста жена, много трудолюбива. Имаше си градинка в двора и се грижеше за нея. Баща ми освен че работеше с каруцата, гледаше още животни – свине и кон. Тук в квартал

„Баталова воденица” съм се родила, но по –късно родителите ми направиха къщата в квартал „Факултета”. Там гледаха и животните.

Баща ми пиеше и тормозеше цялото семейство. Майка ми е родила седем деца. Имам петима братя и една сестра. Само един от братята ми почина преди 17 години. Аз съм най-голямата от всички тях. Майка ми беше учила до 4 клас и е помагала на вуйчо ми да се учи да чете. Баща ми беше неграмотен. Когато бяхме деца във „Факултета”, имаше много хубави полянки. Там се събирахме 5 -6 приятелки и по цял ден играехме. Ходехме заедно с тях по лагери и по забави. До четвърти клас съм учила, тук в квартала, в 67 – мо училище, а после от 5 до 7 клас в квартал „Факултета”. Една година учих в техникума по текстил „Вела Благоева”, намиращ се на улица „Алабин”, зад съда, но ми беше трудно и се отказвах. За да ни купи униформи за училище, баща ми си продаде коня. Тогава на училище се ходеше задължително в униформи. Братята и сестра ми завършиха само основно училище. Като попораснахме, ходехме подалече по забави – „Западен парк” и на площад „Македония”. Бях на 19 години, когато харесах мъжа ми. Беше войник тогава, сестра му беше женена за мой първи братовчед. Преди да го познавам още, тя беше ми говорила много за него.

На 16 години започнах работа в обувния завод. Работех на конвейър. Правех табаните на обувките и лепях капачки на токовете им. Там съм работила 6 години. На 19 години се омъжих. Мъжът ми е от София, оттук, от квартала. Когато се омъжих, избягах от къщи и майка ми горката, много се ядосваше. Сватба не сме правили. Бях бременна и майка ми беше много сърдита. Остави ме и с брат ми отиде в Несебър, при вуйчо ми, който продаваше там фъстъци, семки и други. Майка ми не беше съгласна да се оженим, защото сестра му водеше мой братовчед. Те след това с братовчед ми се разделиха, а по-късно и ние с мъжа ми се разделихме. Свекърва ми беше много проклета. Радваше се на женитбата на сина си, но с майка ми не си говореше проклетницата. Свекърва ми и свекър ми работеха в горското. На Витоша двамата чистеха пътеките от снега. Дълги години работеха и на хижа „Иглика”, която беше към предприятието НИПРОРУДА. Там спяха и се хранеха . Когато се роди синът ми, те със свекъра си купеха място в квартал „Бакърена фабрика”. Направиха и къща, след това сестрите на мъжа ми му преписаха и къщата, остана само за него. После той я продаде и с парите какво направи не знам.

Родила съм две деца – Трайчо и Силвия. Сама си гледах и двете деца, защото мъжът ми беше дълги години в затвора за катастрофа. От катастрофата умряха двама души. Синът ми беше първи клас, когато баща му влезе в затвора. Дъщеря ми е по-малка от сина ми. Когато бяха малки, майка ми само ми е помагала. Със свекърва ми не съм си говорела. Сама съм изпращала сина ми абитуриент и съм им правила сватба. Синът ми завърши техникума по кожени изделия. Направих му страхотна абитуриентска вечер. Ожени се на 20 години, каква хубава сватба му направих една година след бала. Правихме първо годеж, а после кръстихме снахата, че не беше, за да сключим и църковен брак. Венчаха се в църква. Правихме му две сватби. Едната правих аз, а другата – на снахата майка ѝ. На 25.09 с мои 20-30 гости и гости от другата страна направихме сватба с ресторант „България”. Тогава снахата беше в бяла рокля. Втората сватба, от майката на снаха ми, беше на 02.10 в ресторанта на централна гара. Синът ми се ожени и после ходи в казармата. Внучката Спаска, детето му, беше на няколко месеца. Като влезе в казармата имаше годишнина от сватбата. Дъщеря му е кръстена на мен – Спаска. Тя е била със сини очи, сега е на 18 години, а внукът на 16 години. И двамата са ученици – единият в 12 клас, а другият в 10 клас. Синът ми със семейството си сега живее в жк. Люлин при баба си – майката на жена му. Не се устрои с жилище, което е много лошо. Всички спят в една стая. Работи в една строителна фирма. Снахата е добра. Тя работи в едно семейство араби – поддържа им къщата. Дъщеря ми Силвия учи само до 8 – ми клас. Завърши 67-мо училище. Записах я да ходи вечерно в Търговската гимназия, но се отказа да учи. Като дете дълги години се лекува в санаториум в „Банкя”, заради артрит в краката. Стъпалата и коленете и бяха започнали да се деформират. След 8-ми клас си стоеше вкъщи и от време на време ми помагаше в продажбата на сладолед. На 18 години се ожени в квартал „Факултета” – мъжът и е оттам. Сватбата направихме на дванадесетия ден, след като отиде да живее там, при момчето, защото беше бременна, а той трябваше да влезе в казармата. Декември беше сватбата, а май се роди внучката Ади. Свекър ѝ искаше сватбата да бъде месец май, а тогава се роди Ади. Бал на сина ми, годежа и сватбите със сестра му се събраха набързо – една след друга. Продавах сладолед и пари имаше. Тогава беше животът. На дъщеря ми годеж не съм правила. На сватбата беше с бяла рокля. След Адриана се роди внука Александър /Сашо/. Сега той учи в спортното училище. Беше

на 4 годинки, когато дъщеря ми се разведе. Дъщеря ми е много дива и тя подаде молба за развод. Внучката Ади учи в 135-то училище. То е за помощник – учителки и социални работници. Зет ми се ожени втори път и има едно момиче – ученичка в 3 – 4 клас. Дъщеря ми Силвия също се ожени втори път. От втория си брак има още две деца – едното на 2 годинки, а другото на четири месеца. Мъжът и помага – грижи се за децата, въпреки че нямат официално брак. Той я държи много изкъсо. Не и трябваше да ражда последното, четвъртото дете. Вече е на възраст на 38 години – и роди със секцио. Хайде, за първото както и да е, защото вторият и мъж е ерген, но другото дете не трябваше да му ражда. Той е коняр, докато първият и мъж, бащата на Ади, е много хубав.

Всеки ден до 14 часа продавам цветя пред болницата „Тина Киркова“. След това помагам на дъщеря си за малките и деца. Живеем наблизо. Гледам и Ади от първия и брак. Поех я от първи клас и постоянно живее при мен. Пенсионирах се преди пет години, получавам 145 лв. пенсия. Преместих се от „Лозенец“ тук по-наблизо, за да продавам цветя. Това е павилиона на дъщеря ми за цветя. Работила съм в обувния завод в „Нармак“, в голяма столична община. Там чистех шест години. В „Лозенец“ двадесет години продавах сладолед и цветя – от 1990 година до сега продавам само цветя. От голяма столична община се магнах заради цветята. Трябваше да печеля пари, защото не стигаха. На 39 години се разведох с мъжа ми. За какво ми е тоя див петел? Сега да си седи там в Дупница в „Гиздова махала“. Там има втори брак и не знам нищо повече за него. Докато бяхме заедно работеше като шофьор на такси. Синът ми беше първи курс, когато се разделихме през 1985 година. И така аз си останах сама, при мен е внучката Ади и се грижа за нея. Помагам и на дъщеря ми, докато мога ще продавам цветя, че пенсията не стига.

Целият ми живот е музиката и вярата в Йехова

Елена, р. 1946

Казвам се Елена Веселинова Асенова. Родена съм в град Кюстендил, 46 – та година на 08. Февруари. Там съм израснала до 13- годишна възраст и се

ожених в град Радомир на 13- годишна възраст. Намерила съм тука пак също едно бедно семейство, където не можах да ми правят сватба, много деца имаха, но това не беше най-важното. Исках да живеем с него, и съм живяла не много хубав живот. Той обичаше да ходи с други жени, аз съм го преодоляла това нещо. Исках да си останем при него, защото го обичах и после забременях. На 15 години съм родила първото си дете. От него родих 6 деца и той влезна в затвора за изнасилство. Аз останах с тия 6 деца самичка и съм работила в гарата – товаро-разтоварачното. Вагони съм разтоварвала, докато израснат децата. Много тежка работа беше. По 70 килограми чували съм дигала със захар, докато ги издържам тези деца и докато ги отгледам. И така бяхме без къща, на квартира, у квартал Върба. Живяла съм в една стая с всичките 6 деца и ние двамата бяхме с него. Почнах да работим у Червена могила заради квартирата. И от там ни дадоха апартамент двустаен и се преместихме вече от Върба на град да живеем тука. И почнаха ми вече децата, израснаха, почнаха да работят и те, почнаха да си излизат и те отделно, да се грижат за семейства и те. Аз съм останала с баща им. Минало се много години така, той се разболел от рак и починал, може би има 16 – 17 години оттогава. И аз реших да не останем без другар и реших да се оженим втори път. Живеем втори брак. Две деца ми починаха. Едното ми го сгазило кола на 16 години, а едното на 37 се разболело от тумор на белия дроб. Той също има три деца. Децата му останаха по улиците, моите внуци, където аз не можех да се грижим за тех. И до днес ми е много тежко заради него, защото не мога да се грижим за тех. Ангажирала съм се на внучката детето да чувам, правнучето. От три години как се грижим за него. Тя е в Испания и аз продължавам с мъки и трудности да го чувам. За детството... В Кюстендил съм била. Бедни беха нашите. Спомням си, че баща ми не работеше никъде, хамалин беше. Отиваше така по града да работи некъде частно, да изкара за прехраната ни. Майка ми също работеше летно време по фабриките, но често и тя отиваше с него у гората за дърва да носат и да продават, за да ни прехранат.

От детството много много неща не помним, защото и малка се ожених де, заради това. Помним че бяхме 4 деца – едно момиче, аз и 3 момчета. Имам братя Методи, Атанас и Сашо. Атанас е у Кюстендил, а другите двама са покрай мене дошли тука, ожениха се и те си имат вече семейства и внуци... И заради това аз не съм доволна от моя си живот, защото целия ми живот е изтекъл

на тормоз за ядове и неприятности. Сега го чувствам, че много ми е тежко. Ако съм била на повече години и да съм разбрала, може би нямаше на първия ми мъж да раждам 6 деца. Защото той влезна в затвора и ме оставил самичка да се грижим за тех. И ако съм на тия години сега изобщо нема да го търпим, но тогава съм била дете и така съм разбирала. С него се запознахме в Кюстендил. Той не беше много голем де, от мене с 4 години беше по-голем. И най много, не че той много ме е харесвал, а свекърва ми ме е харесала. Той имал некакво друго момиче, там се любеше.

Не знам как стана, ама другите казаха, че то не е за тех, не я одобряват и мене ме харесаха не за красотата, а по характер. И заради това той решил, заради майка си да се ожени за мене. Ходех на училище много малко, защото така беше тогава времето, че много не държаха за училище. Аз със зрението не бех много добре и съм отишла много малко. Неграмотна съм. Може би да съм отишла една година, може би да не съм отишла, нередовно. Когато ми скимнеше и после ме изключиха... И така не е имало кой да ме контролира. Аз за моите си деца не съм държала толкова за училището, отколкото сега на тая възраст много искам Елисейчо да учи и да му помагам.

За втория ми мъж се запознахме тука, той се е познавал с първия ми, те са свирели заедно. Вторият ми мъж беше барабанист, а първият кларнетист. Той знаеше за мене, че с мъжа ми вече не сме заедно, неговата съпруга също починала, той се казва Траян, а първият е Рашко. Аз от началото не исках, защото ме беше страх от моите си деца. Те са големи. Но той като дошъл една вечер дома и не иска да си тръгне. Имал нужда от другар и щел да ми помага във всичко, и така останахме да живеем в моя апартамент. Неговите деца, едната още не ме иска, въпреки че 17 години вече живеем заедно. Мойте деца в началото малко се дърпаха, не им беше много приятно, ама после го приемаха и изобщо нема с тях пререкания. Как си живеем ли?... Ами да кажем много добре, не е много добре, защото вторият брак винаги ти търси сметка, дали съм давала нещо на децата ми, ама нали знаеш, като всека майка, когато иска да направи нещо, той нема да я знае. Цел живот от когато аз се познавам, аз не мога да се хвалим от моя си живот, да кажем, че съм живела хубав живот, но слава на Бога, благодарение на него ми дава сили да се оправям. Вярвам на Бог много. И аз мисля, че ако не е Бог, аз досега да съм умрела, защото на никого да не дава Господ мойто, изгубих си две деца.

Бог много сили ми дава. Синът ми беше болен, но аз не съм престанала да излизам на служба. Аз мисля специално за Йехова, за Бог, че всеки един човек има нужда от Бог. Господ е един, но хората сме различни и различно мислиме. Хората изопачават некой неща от Библията, не си казват точно, правилно, както си е по Библията. Аз съм благодарна на Йехова Бог. Той може да ми направи живота по-щастлив. Вярвам защото за Бог невъзможни неща няма. Стига ако Йехова иска да го направи, невъзможно няма. Аз ти казвам, че той ми дава сили. Аз сега съм на 62 години и ако не ми беше болно сърцето, мислим, че все още съм на 30 години, а не на 60. Обичам Йехова Бог и всеки ден, всяка сутрин, всяка вечер, аз без молитва не оставам. Винаги се молим, защото само той може да ми помага, хората не може да ми помагат. Господ ми дава сили да продължим напред, да се бора, да се радвам на живота. В този живот сега ме радва най-много Елисей. Моето правнуче. Искам да съм жива, да го изучим, да не е неграмотен, да го видим задомен.

Ние ромите най-много харесваме Василица и Гергьовден. За Василица едно време имахме пари, купувахме гъски и празнувахме много хубаво. Събирахме се на големи компании. На Гергьовден също колахме агне. Празнувахме не един ден, а по три дена. Ние ромите обичаме много музиката. Специално за мене мисля, че ромите обичат чалгата. Аз харесвам народната музика и чалгата. От дете пея. Жалим за детето си, но като слушам музиката, просто не може да се въздържам, много обичам музиката. Първият ми баща е бил музикант и аз от там съм закърмена с музиката. Аз съм пяла много хубаво на млади години, но сега вече не мога. Изгубила съм тренинг. И децата ми пеят хубаво. Големият ми син Данчо пее много хубаво, просто сме си те такива... И с това живота ни е по-весел. Без музика животът не е хубав. Аз така го имам. Целият ми живот е музиката и вярата в Йехова. Те това ме крепи.

Ние работихме с татко ми примитивно, но наследих занаята

Нако, р. 1947

Роден съм в село Никудин, 47-а година, 18 януари. Тогава живота беше много тежък. Ние сме 8 членно семейство – 4 братя и 4 сестри. Майка ми когато е починала, аз не я помня, а след мене са четири деца. Баша ни ни е изгледал, без да се жени, с един чук и една наковалня. Много авторитетен човек и изключително труден беше животът. Тогава нямаше фурни като сега, да вземеш да купиш хляб. Имаше селски фурни, в които се печеше хляба в селото и жените се редяха една по една, всяка седмица да ни правят хляб и да ни изгледат. Изгледа ни нашият баща...доволни сме. Обаче, аз дойдох 66-та година в град Петрич. Започнах работа към съвета. Тогава също нямаше работа, както сега. Молиш се там да изкопаваш улиците, нямаше машини, ръчно поставяхме бордюри. Изравнявахме улиците... за колко... за 60 стотинки. Същият живее и сега в момента... както живеехме тогава. Но с течение на времето животът се подобри много. Започнахме да работим в ТКЗС-то. Ожених се аз тука, в град Петрич. Жената беше звеноводка. Работеше и тя в ТКЗС-то. Оттам като изкара, стана прислужничка. Аз работех в Пътно управление. Животът после ми протичаше много добре, много красиво...но тя почина. Ожених се за втора жена. Също живях много хубаво. Имам добри деца...добро семейство, а също и те си имат добри деца и добро семейство и т.н. Но живота тече така неусетно... отслабваш, ослепяваш и оглупяваш... докато можеш... живееш го.

Животът е много тежък в момента... тежко и горко на тези деца. С течение на време тук имахме училище с 24 души учители, начело с Кирил Златков – директор. Той ме избра като съветник и ме предложи на квартала тука. Тук беше целият квартал, циганите бяха на една чешма. На една чешма - целия квартал – пиене... пране... това беше ужас. Аз започнах като съветник да изпълнявам работа и да отговарям за ромите. Отидох...Атанас Божанин беше главен инженер в Съвета и работех с него. Прекарахме водопровод, направихме две-три улици. Тук освен полиция, МВР беше тогава и линейки, друг не влизаше. В нашто училище две години работиха тия 24 души учители. Работиха две години, за да могат циганските деца да научат български литературен език. Никой не се обърна да им благодари на тези хора – от града, от пра-

вителиството, от управата. А ги имаха за цигански учители. После един квартален попадна при нас – Иван Дончев. Хванахме се ръка за ръка с него... линейка не може да влезе, родилките раждат по улиците. Направихме улици двамата. Извикахме и Божанин – главния инженер. Тогава пое човекът, прекарахме водопровод, направихме улици. А тук, този квартал беше страшна картина. Сега е още по-страшна. Тогава за един ден го привикам като общественик, ако не работи давам му срок 24 часа да ми докара бележка къде се е хванал на работа. Сега и честните и трудолюбиви хора станаха крадци по принуда, защото като се съмне няма откъде да се изкара елементарното – да се вземат два хляба днеска. Действително се краде, развързаха ръцете на мафията и цялата полиция работи с мафията. Никой не оправдава вече, че си циганин или българин. Това е тежката картина на ромите от този квартал. Аз не бях влизал в него десет-петнайсет години. Завчера влязох така по работа и аз просто се изплаших. Аз работих тук, тук бях и прокурор, и съдия, началник, милиция, всичко, проблемите аз ги решавах. Този път като влязох, като видях тоя народ, какво е това племе, по-голямо от Кърналово населено. Тук идват само за изборите, дават им по 5 – 10 лева за гласуване. След това никой не ги поглежда, кой откъде е и за какво... за нищо.

Работихме тютюн. И сега взехме да работим тютюн пак. Няма какво друго да работим, 480 кила предавам в Първомай – 43 кила платимо и 420 кила неплатимо. Направете си сметка как живее този народ, ромите са страшно нещо, чупят на хората вили и в къщи влизат. А някои влизат и си правят богатство, не само за хляба и богатство си правят от това. Видяхме управлява - от БСП, от СДС, докарахме и един цар, който е роден в България, но не е българин. Той си гледа за себе си и докара неговите синове в България и правилно се изказа по телевизора, че за 800 дни ще оправи България, а за 800 дни взе това което му трябва на него – планините и нивите. Това, което баща му и дядо му навремето са откраднали, той дойде днес да си го осигури. А ние, българите, всички помислихме, че за 800 дни ще оправи България. И се излагаме. Но повече няма да повторим тази грешка. Аз напуснах село Никудин на 17 години. Работих в селото, в махалата, татко ме прати ковач през ТКЗС-то. Той взимаше 90 лева заплата, аз вземах 70 лева, но живеехме много спокойно. Хората бяха задружни, единни по селата, а днес този народ как живее, това е страшна картина, брат с брат, сестра със сестра не се искат. За какво се мразят? Народът се

изроди, вече рожба няма. Бях в село Добрилки преди преди един месец, от 20 години не помнят да се е родило дете в селото. И как да живее този народ? Какво е това чудо? През турско не помня, не се говори болници и училища да са затворени. От стари хора съм слушал, имаше един дядо Дафчо в нашето село, който умря на 115 години и той говореше че през турско са учили по цял ден, на камък са пишели, един учител в две села – в Сапарево днеска, утре в Никудин. И това хората... какво нещо е било. А днес, училища направени да се бутат, да се затварят болници, готови да се бутат, това е страшно нещо. Това не е било през турско, което днес този народ го преживява. И докъде ще стигнем? Гледам, действително няма работа, ама излез към “Яворите”, кафенетата са пълни и препълнени, а полето пустеещо. Как да го кажем този живот, как да искаме тая младеж да е възпитана, да работи и да се труди? Всеки мисли навън да отиде и да докара пари, отиват навънка, а се връщат с бели очи. Днеска, имам случай, едно момче в Италия е с жена му и ми разправя “Един ден работа, десет дена не работиш... това, което го изкараш за един ден, и после пак спиш като куче и кучешки живот мизеруваш.” Има някои навънка, погаждат, но такива като нас да тръгнат с просешка тояга и с просешка торба да просят – няма живот навън! Затова не знам, докъде ще се стигне и как ще бъде този живот в България, тук при нас. Народът е важно, че се изроди, няма вече народ, училищата празни. Навремето нас ни връщаха от 5 километра, да кажем на стария човек “добър ден”, а днеска като говеда. Аз имам внуци, това не могат да бъдат ученици, това не може да бъде възпитание. В училище, ако един учител удари едно дете, бащата и майката ще отидат и ще пребият учителя. Това не е било никога, вместо да възпитават децата си да бъдат под режим, да имат страх, те слагат на учителя вината. Това не е било никога...

Родих три деца – една дъщеря и двама сина. На двамата сина предписах по един етаж. Успях, направих им по един етаж поне да не са отвънка, да не станат за смях пред хората. Дъщерята е женена отделно и тя си има къща, имам внуци и правнук. Доволен съм от живота, но не виждам, как ще живеят те. В момента аз мизерувам повече от тях, като ги гледам как живеят мизерно... без работа. Работата държи човека, това е много важно. Принуждават се да ходят в Гърция децата, да ходят измекари на гърка, за да могат да изкарат парче хляб. Имаме случай миналата година, отиде снахата и сина и какво стана - гърко не им плаща, взел им паспортите и ги кара през нощта да работят от 2

часа до 10 часа вечерта... гладни, вода не им дава, електричество не им пуска. Успели са по някакъв начин и са си взели паспортите и си дойдоха голи главички. Това ли трябва да е нашият живот? За това ли сме мечтали, ние бащите?

Аз съм по професия ковач, наследен занаят от працядо, дядо, татко и аз. В нашето поколение много добри майстори бяха татко ми и чичо ми. Те бяха професори в занаята. В това поколение, младото, не виждам такъв дух да поеме след моята смърт. И сме известни тук в Петричка област и съм доволен от работата. Работих към Пътно управление като ковач 13 години. Взимах по 120 лева щат. Работех и частно у дома, преживявахме. Сега продължавам занаята, работя го, сега има електромотори, има бормашини и водният комин ни е на ток. Но нямат мерак децата, два сина имам, нямат мерак за работа. Какъв е тоя дух у това поколение, младо? И затова не водя такава статистика, че ние как сме живели мизерно – без ток, без тия машини и съм го наследил занаята. А днеска, този занаят с тия машини, с тая техника и да нямат дух, да нямат желание, това е... аз не виждам, как ще се живее. Ние работихме с татко ми примитивно, но наследих занаята. Бяхме четирима братя, но го наследих само аз. Но те сега съжالياват. Аз няма да стана чорбаджия никога, но и гладен няма да съм, да ходя по улиците и по сметищата. Друго е да ти кажат “майсторе”, а друго е да ти кажат “тръгнал е да краде и да ходи по сметищата”. Това е много важно и е важно за нашто поколение, защото поколението от Никудин са майстори и навремето са работили ръчно и са били прочути и известни хора. Наследих занаята от татко ми и преди да почине моя баща ми каза най-голямата важност в занаята. На Йордановден в дванадесет и петнадесет часа почина и от 11 до 12 ми прави моабет и ми каза много важни неща, които не съм ги знаял. Аз ги наследих, това е.

Това ставаше само ако си близък с Партията

Рамадан, р. 1950

Роден съм през 1950 година, в това село. Майка ми Села и баща ми Рамадан са кореняци. Те ме научиха и възпитаха да уважавам и почитам хората, които ми помагат. Аз и жена ми работехме във фабриката, аз бях мотокарист, а тя беше във вакуумното. Баща ми беше ковач, та от него се научих и на занаят. След като се прибирах от работа, почвах пък да кова животните на хората в селото. По времето на комунизма си отгледах децата и ги изучих, без да се чудя от къде да заема пари да ги пратя на училище, както сега моите деца се чудят как да издържат внуците ми.

Когато започна смяната на имената при мен дойде кметът, другарят Георгиев, и ми каза, че в цялата държава започва смяна на имената на всички мюсюлмани. Ясно беше, че това се отнасяше и за нас и хората в махалата. Аз съм първият човек в селото, който си смени името и то доброволно, защото исках моят син да учи висше образование, а тогава това ставаше само ако си близък с Партията. Времената бяха такива, че всичко зависеше от кмета на селото, а пък аз се имах много с него, много пъти ми е помагал и пари в заем ми е давал. По времето на комунизма си знаехме работата, работното време, почивката, аванса и заплатата. С ръка на сърцето си признавам, че много ми харесваше този строй, ей сега да ми се върне това време. Теглихме заеми един след друг – един погася, друг изтегля, ама имаше и как да ги връщаме, а сега? Ето за това съм признателен на кмета Георгиев и на другаря Живков, че живеехме като хора и за това никога не съм противоречал на БКП и до днес все за тях си гласувам. Когато трябваше да сменим имената, аз на 27. 11. 1981 година сутринта отидох сам в кметството и се прекръстих от Рамадан Мустафов на Росен Маринов, а като си тръгнах, кметът ме изпроводи до вратата и ми рече „Росене, аз и Партията оценяваме твоята постъпка и предаността ти към БКП”. Аз бях толкова радостен, че съм затвърдил доверието на кмета към себе си. Вярно хората в махалата като разбраха, че съм с ново име ме намразиха, веднага го приеха като един вид предателство, та за какво имам аз да ги предавам, като това трябваше да го направим всички, а те мислеха, че ще се разминат с това прекръстване. Много хора от махалата ми и завиждаха, че с кмета бяхме

като „дупе и гащи“. Сега да си кажа честно пак ми завиждат и ме обиждат, че съм бил комунист, а аз какво да ги правя тях, като те всичките станаха модерни, ту с тая пария, ту с оная партия, а при мен няма такива неща за мен има само една партия, партия, при която цялата държава цъфтеше. Сега каква е файдата на демокрацията, като държавата ти позволява да се кръщаваш с всякакви имена, то не са от латиноамериканските сериали, то не са от турските сериали, а пък са „голи на люляци“. Има хора, които и до днес смятат, че съм ги предал, че съм се прекръстил доброволно. Какво като съм се прекръстил доброволно, те не се ли прекръстиха след това, няма значение защо, важното е, че и те си смениха имената. Днес някои ме наричат Рамадан, а други Росен и какво от това, ама знаеш ли кое е различното, че вече не е като през Живковото време да ходим цялото село не по един, а по два пъти в годината на почивка, а сега само си мечтаем да отидем на почивка и въздишахме по онова време, пък да не казвам откога не съм виждал морето. Няма нещо, което да не харесвам на БКП и комунизма... Някой от „нашите“ хора от махалата, като разбраха, че трябва да си сменим мюсюлманските имена, не повярваха на това, други бяха твърдо против и си изпатиха от това и пак се прекръстиха, а трети си смениха имената бързо, бързо. От началото на декември 1981 год. до края на януари 1982 година, всички, които живеяха на моята улица, всички си бяхме сменили имената. Като се преименувах, аго Шериф дойде първи при мен, да ме пита вярно ли съм си сменил мюсюлманското име и да ме пита защо се прави това, а аз да си кажа честно не знаех защо точно се прави това, но щом Партията казва това, означава, че трябва да се направи.

Мина се около година, година и нещо, някои хора се бяха запържили, че няма да си оставят мюсюлманските имена и да получат нови, и самички си направиха по-зло. Никой в това село не е разбрал, че не името прави човека, а човекът прави името. Аз като се преименувах доброволно, никой не ме е закачал, дори ме направиха отговорник смяна във фабриката.

Когато падна комунизма в България и мюсюлманите от градовете почнаха да си връщат старите имена, па и някои хора от махалите и те видяха от тях и те си върнаха имената, то и Росен си ми харесва. Сега като сме във времето на демокрацията, хората в държавата са много объркани. Кое и е хубавото на демокрацията? Сигурно това, че милиони са като мен безработни. Всеки ден се надявам да дойде някой от селото да му подкова животното, та да взема

някой лев. Я сега да се огледаме и да се видим как цялата махала тъне в немотия и това как се казваш няма никакво значение, никой не те взима на работа, недоимъкът е навсякъде. По времето на БКП-то като слушаш партията и си добре, сега има толкова много партии и никоя не прави нищо за народа.

Само, който го мързи, не може да оцелее

Андрей, р. 1950

Роден съм през 1950 година в град Перник. Произхождам от бедно и многобройно семейство. Баща ми е необразован и е работил на много места, за да изхранва всички ни. Майка ми е учила до 3-ти клас и през повечето години е била без работа, защото се е грижила за петте си деца. Когато поотраснахме, започна работа в „Комуналстрой“ като хигиенистка. По-късно се разболя и я трудоустроиха без право на работа. Имам три сестри и един брат. Аз съм най-голям и детството ми премина трудно. Успях да уча до 7-ми клас, но не ходех редовно на училище, поради липса на пари и дрехи. На 14-15 години вече ходех, където намерех работа, за да изкарам пари и да помогна на родителите ми. Товарех в „Топливо“ тухли, вар, цимент, желязо; помагах в мебелни магазини да товарят мебели, печки. Най-трудно ми беше през есента и зимата, защото ходех да копая въглища на „Куциян“ и да събирам дърва, за да се топлим. При нас живееше баба ми, дядо ми и се грижехме и за тях. Те обичаха да си налагат волята и ако не ставаше тяхното ни гонеха от къщи, защото къщата беше тяхна. Често спехме по комшии, близки и роднини, докато се оправят взаимоотношенията. Когато отидох в казармата в Радомир се запознах с моята съпруга. Набързо се оженихме и по-късно ни се роди първата дъщеря. Уволних се и започнах работа в „Стомана“ като общ работник. Няколко години прекарах там заедно с брат ми. С него стана инцидент и загина на работното си място. Напуснах работа, защото се уплаших и се преместих в „Домостроителен комбинат“ град Перник. Работата ми беше тежка, но вече чакахме трето дете и трябваше да работя. В комбината разтоварях и пълнех цимент. Носех тежките чували на гръб, защото нямаше техника. Разболях се от астма вследствие на

прахта и напуснах. Отидох след това в „Комуналстрой”. Миех улиците и извозвахме битовите отпадъци. Работата ми беше по-лека, но взимах по-малко пари. След 2-3 години отидох в мина „Бела вода” като копач. Чакахме четвъртото дете. С баща ми имахме непрекъснато конфликти. Искаше ми заплатата и все ни гонеше от дома. През 1984/1985 година се скарахме, защото имахме различие в мнението около промяната в имената. Той не искаше да си променя името и не разрешаваше и на нас. Преместихме се да живеем в град Радомир. Смених си и работата. Започнах в БДЖ. Дадох ми и квартира. Като порасна най-малкото ми дете, съпругата ми започна работа в „Пролетарий” като шивачка. Наложих се на няколко пъти да се премества, но и сега работи в гръцка фирма и е шивачка, кройчик, гледачка...чистачка.

Четирите ми деца са вече големи. Всичките учиха до 8-ми клас. Имам 6 внучета. Петте са ученици, 1-ви, 2-ри, 4-ти, 6-ти и 8-ми, а най-малкото е на една година. Всичките ми деца работят. Трудолюбиви са и са добри. Най-малката ми дъщеря отиде да работи в Испания и с каквото може ни помага. Години наред имах проблеми със зет ми, на втората ми дъщеря съпруга. Общувахе с лоши хора и го съдиха на 10 години затвор. Чакаме го да си дойде след 1-на година, но през това време срещнахме трудности от всякакъв характер.

Животът ми досега протече трудно, но се радвам, че все пак имам дом и семейство. Със съпругата ми живеем бедно и мизерно, но не ни се е налагало да ни спират тока, водата. Никога не сме се унижавали да просим и да търсим помощи. Взимали сме заеми от близки, но сме ги връщали. ”Само, който го мързи, не може да оцелее”. Това съм го предал и на децата ми и на внучетата ми.

Брат ми е стигнал, втория ми брат, до Миланската скала

Сашо, р. 1952

Добър ден, казвам се Сашо. От както се помня като малък син съм на работническата класа, дядо, баба, майка, баща всичко са тютюневи работници.

Работеха в тютюнева промишленост. Тъй като произхождам от бедно работническо семейство, леко по-леко се държахме за четмото и писмото. Слава на Бога имахме най хубавото 4 основно училище в град Кюстендил, квартал „Изток“. Родих се в далечната 1952 година. Отраснал съм, баща ми, тъй като е служил моряк, повече от 3 години и половина и знаех го, като мой батко, майка ми знаех, като мойта кака. След уволнението на татко, леко по леко почнах да свиквам с моето семейство, с моя баща. Почнах да го назовавам, както трябва, тати и мама. Вече бяхме стигнали до детска градина, която я имахме в 4-то основно училище, стигнах първи клас, стигнах и основното си образование. По нататък бяхме обременени, затруднени, няхахме пари да продължа образованието си.

Тъй като баща ми е бил музикант, първокласен музикант. Ние сме стотното поколение музиканти. Запазихме българския фолклор, ръченицата повече от 300 години. И с това се гордея, след като баща ми е бил музикант в кораб „Георги Димитров“, 3 години и половина като музикант. След това, като се връща вече, започваме и ние да учиме. Аз като най-голям пропуснах, но в никакъв случай не са пропуснали моите братя. Моите двама братя, вторият и третият са завършили в школата за музиканти, във военно училище като военни. След това почнаха да работят в духовия оркестар на един голям град - Кюстендил, където бяха най-добрите. След това са станали Европейски музиканти. Ходеха по цяла Европа. Брат ми е стигнал, втория ми брат, до Миланската скала. И тъй почнах да се гордея с моите братя, че могат, че са можещи, че са знаещи и така до днес вече те са най-добрите.

Ние сме „малко“ братя, 8 братлета сме. Всичките са музиканти, последният е Борил Илиев, който вече пак е европейски музикант. Джони, като певец, работи в Германия, в Испания, навсякъде по Европа.

Стигнахме вече и до моите деца, които създадоха една вокална група „Трите звезди“. Моите трима сина са „Трите звезди“. Защото от малки ги закърмих, като казвах „Вие че сте ми трите звездички, моите малки“. Трите звездички станаха големи и завладяха музикантските айдыли. Винаги те са завършили вече школата, грамотни музиканти, добри музиканти. Запазиха също, държат се към българския фолклор и етническа музика, всякакъв жанр (медисън, мамбо, салса, джаз и разбира се класическа музика).

Тъй като тръгна живота ми вече така, колко бързо мина, захванаме се с най доброто с живота на верския си живот. И така ние сме адвентисти от седмия ден, хората, където се подкрепят, и това много помогна не само на мене.

Старият мой комшия бай Лято, беше адвентист, и ме очудваше стар човек и то от махалата да отвори библията, да разлиства тия скъпоценни истории, древността. За библията е писано още от древността, от първия ден от сътворението, от цикъла на сътворението до откровението. Това, което е минало, като минало, настояще и бъдеще, никоя друга книга не познава, тя се нарича „БИБЛИЯ“ за това, защото е взета от стар гръцки език (библиос), което означава „много книжен“. Тази книга е съкровище на добри истини, това не е приказка, а това е историята от първия ден и бъдещето предсказва, откровението на Йоан, когато беше заточен в остров Батмус.

Радвам се на добро семейство, на добра жена. Не пропускам да казвам, че жена ми можа да възпита децата си, тя произхожда от такова комунистическо семейство, където нейният баща е бил активен против фашизма и капитализма. Беше добра ученичка, гимнастичка и стана добра майка за децата ми. Радвам се на живота, щастлив съм, гордеем се, че съм роден в България. Каквото и да казват, каквото щат да говорят, щом съм роден в България, аз съм българин. И където и да излизам, понеже аз съм обиколил АЗИЯ и ЕВРОПА навсякъде казвам, че съм българин. За това, защото аз съм циганин, но моята родина е България, никой не може да го отрече.

И тъй, така ми е приятно да разговарям с хора като интелигентни, като това момиче, където взима интервюто от мене. Много рядко имаме такива даровити момичета като нея. Която съзнателно, грижливо изучава историята на своя народ. Знае добре, помни историята на България и се радвам, че тя е студентка. И за това реших да давам интервюто си, като човек, който искам да и помогна за настоящата предложена работа от колежа.

Вярвах много в комунизма, защото комунизмът обещаваше, че ще работим според силите, и ще получаваме според нуждите. Но така и не видяхме до днес, комунизмът падна, рухна пред очите ни. Остана демокрацията, като американците са вече на 500 и кусур години. Превъзмогнаха много повече от нас, от древна държава, което е повече от 1300 години и за това, когато вече виждам как действат нещата, не съм усетил как съм работил 65. И гледам, че още куца България, моята родина, измъченият ми народ, който прекара 500

години в турско робство, 200 години византийско и 45 години под комунистическо робство.

Ние с моята жена взехме сами решение да излезем в Германия, изплашени, подплашени, но там намерихме хляб и добро бъдеще за нашите деца. Да ги възпитаваме, да ги образовваме, да ги научиме и сега внуците са ми студенти, гордея се с тех. С моите внуци, че са студенти, внучките ми са в добро реномирано училище, като добри музиканти и певици.

Това, което може да ви разкаже един човек, който се радва на добро семейство, на добра чистота, на добри граждани на Република България. Това е от мене и умолявам всеки, които не се е запознал с Исуса Христа, за да бъде човек, трябва да мине от църквата. Господ да ви благослови, бъдете склони към това момиче, ценете я, защото това е бисер в нашия квартал.

Вероничка, злато мое, ще ти говоря след идването ми от Германия, от Европа заминаваме с мама Зойка направо за Азия. Не къде и да е, а в обетованата земя (ерусалаим) ЕРУСАЛИМ, което значи „Град на мир“. Първото ми пристигане беше в хубавото и голямо летище „Бен Гурион“. От „Бен Гурион“ направо пристигаме на гарата на Тел Авив, където това е втората гара в света след Америка.

И отиваме в Ерусалим, пристигаме 3 часа и половина. Ни събуждат ранните и хвалещи песни с 12 струнни инструменти, които пееха, и мама Зойка ме попита „Какво е това радио?“. Аз и казах, че това са молитвите на молещите се мъже, които викат на раннина към Бога. И първата ми работа беше, понеже и бех обещал, защото е страна където тече млеко и мед, и дадох първата медена пита, за която се чудеше какво яде, какъв е тоя хляб и се сетила за манната и каза „Това сигурно е манната“.

И там в Израел, като пристигнахме, отиваме в град Ришон Ле Цион, което значи „Пръв в небесата“, след това отидохме в града Ерусалим. Стената на плача, Божия гроб, 13-те спирки на Исус Христос, където е вървял по улица „Делароса“. Обиколихме всички исторически паметници и стигнахме до Царския палат на Давид, на Цар Давид. Стигнахме до трона на Пилат Понтийски. След това на Синодриона бехме. Това всичко, което учихме повече от 20 години от библията, и като отидохме все едно си бехме дома. Всичко ни беше ясно и познато. Но още по-добре ни беше, като заминахме към соленото море, където се доказваха двата града, за Содом и Гомор, че са горяли с огнена сяр. И

английска експедиция е открила, че двата града се намират под мъртвото море. След това ходихме в град Елат, което е последната инстанция по пътя за Египет. От тая страна е град Елат в Еврейската граница, а от другата страна беше град Акаба, което е Египет. Бях там 6 месеца, където планината ме викаше и всяка събота си прекарвах, без да знам, че това е Синайската планина. Изкарах много дълго там, 6 месеца в най-реномирания хотел на Хахнватин, казва се „Елат овер“, който има, бех на 606 стая с предверие, басейни и морето блъска отдолу. След това отидохме в ресторанта на Соломон, и който Соломон казва на евреите, че не може без своята савска царица, и за това направиха хотел „Савската царица“. И ние вечеряхме на дъното на морето в този ресторант „Цар Соломон“ и гледахме рибите.

Страна, което казваме Азия, но с висока история, висока култура, голема история. Какво още да ви кажем за Израел?

Евреите ме впечатлиха с това, че са благословени хора, че обичат гостоприемството, приемат хората. Не е така, както се казва, че евреите са стиснати, хората са много добри и понеже държа да кажа това, че първият шалом е създаден в моя град Кюстендил, и като разбраха, че съм от хората от Кюстендил ми правеха голям реверанс с мама Зойка, защото ние първи ги приехме и нашият Цар Борис не е допуснал нито един евреин да погине. И затова имаме там сега и Борисовата градина е направена в чест на този цар, който не ги е пуснал, дори с нашия депутат Димитър Пешев, който събра подписит , за да не даваме нито една жертва от евреите, както другите държави дадоха и позволиха. И хората много ни обичаха, имаме много добри приятели там от градовете Бешешемес, Ерусалим, Ришон, Ле Цион и много се радвахме, че шефът на полицията във... комисарят, който беше Аташието, беше българин, български евреин, имаме много фирми български и държа да кажем, че много сме благодарни на Бога, че ни отведе, защото това беше едно от обещанията на Бога „Искайте и ще ви се даде“. Ние преди 20 години искахме точно това и когато се отказахме, и Господ ни даде шанс, откри ни път да ходиме с мама Зойка, да видиме тая обетована земя.

Хубаво е, но сега Господ ни е обещал хубав град, новия Ерусалим. Град неръкотворен, град, който нито на ум ти е дохождало, нито на ухо чуло. Има много неща да се говори за Ерусалим, това е една вечност да се говори, за тази държава, за тези хора, защото те са първите хора, първия плот на Бога. Господ

си ги избра, за своя собственост. Нека да оставим и други неща да помислите и вие да отидете, да посетите тези красиви неща.

Да спомням си, аз съм със старо циганско име Сюлейман. Но 62 година, не, а още 57-58 година моята учителка Люба Хаджйска, не даваше да се казвам Сюлейман и ми казваше Сашко и ме водеше у своя дом с нейната дъщеря да си играем и и гостувах почти в седмицата по 3-4 пъти. На моята класна ръководителка Люба Хаджйска и си харесвам името, че е Сашо, че ми е българско. Въпреки че то не е българско, а руско, но се радвам и на шега да ви кажем, че дядо ми е бил Александър Велики, и аз затова съм Сашо.

Ние бехме много бедни хоричка, семпли хоричка и не сме парадирани много за имената. Мислехме всичко да използваме като граждани на града, на Кюстендил.

Българи имаше много, също от българин сме закупили моя дом, който бил първо читалище, след това е било училище, след това поликлиника. И така понеже баща ми е вземал киноцентара, аз пък вземах читалището. Представете ли си, какъв късмет. И тука са учили майка ми, където е учила, аз закупих това училище. Много се радвам за дома ми, защото са израснали много качествени деца. Това са моите три звезди. Пуснете на техния сайт, ще чуете българския фолклор и всякакъв жанр музика.

Те не са се изнесли, просто си доживяха живота тука, с нас са живели много хубаво, с българите. Ние сме доволни, те говореха почти всички цигански език, а ние говорехме български, колкото можехме с тех. Не е имало никаква дискриминация, ние имахме и арменци, имахме и турци. Ние не сме се карали, ние не сме се, защото празнувахме всички празници.

По мое време беше най на шумяло ковачите, помним дедо Стоян, който е бил комшия на моя дядо. Кошничари имахме, имахме музиканти... ааа имахме много, много стари строители, които строеха с кирпич. И обикновеното беше при нас хамалите и общата работа. Имахме хора, където отиват да копат ниви, лозя и с това се подхранваха. Имаше и четинари, четинари са хора, където купуват косми от кози, от свине и правят четки. Тухлари имахме, където правеха кирпичи. Аз също не се срамувам, че съм работил от 8 годишна възраст до 12 годишна възраст с моя дядо тухли, и се научих да си правим тухли. Знаем да ги работим, знаем да ги редим на банка, знаем да ги редим на фурна, знаем да ги печем. От това също печели човек.

Благодарение на моята майка, че излиза от много добро възпитано семейство, добра майка, добър баща. Също от баща ми имам интелигенцията от неговата майка, защото тя е... нейният баща е бил италианец и е бил фелдшер на града, който затваряше и отваряше града под карантина. И нейният брат, вуйчо ми, беше първият човек, който работи в Министерството на съобщенията, Асен Чочов. И така или иначе ние сме доволни, че живяхме с много хора, а и последно вече с моята мама Зойка, обиколихме Европа и Азия и останахме доволни от живота, и се радваме на добро семейство и на добри деца, добри снахи, добри внуци имаме и 2 правнучки вече.

Дажe не зная на какви имена съм се подписал

Ремзи, р. 1953

Роден съм в семейството на Мустафа (Дръндо). До декември 1981 година работех на товарна гара в град Червен бряг. Баща ми беше музикант, всички го познаваха, той свиреше на сватби, новобрански вечери, погребения, а бе въобще на събития по всякакъв повод. От малък и мен ме учеше да свиря. Започнах да свиря на тромпет от седем годишен, но всички сме самоуки – аз, той, моите деца, всички, никой от нас няма музикално образование, а всички сме музиканти – слухари. Когато работех на товарна гара, бях вече женен. Съкратиха ме поради това, че не искам да си сменя името. И оттам нататък започнах да си търся работа, но никъде не ме искаха, защото съм с мюсюлманско име, къде да си намеря работа и то посред зима. Баща ми също остана без работа, него го съкратиха от консервната фабрика в селото. Положението все по-зле ставаше, а трябваше някак си да преживяваме. В селото всеки ден се случваше нещо ново, нещо свързано със смяната на имената и хората започнаха да си сменят имената. Голяма част от тях се промениха. Махалата ни бе подложена на тормоз, дори и хора като Тоното (най-богатият и влиятелен човек в селото) не можаха да се разминат с прекръстването. Баща ми бе неграмотен по образование, обаче всичко му идваше отръки, беше кадърен човек. Пролетта на 1982 г. баща ми, аз и братята ми започнахме да правим тухли

(кирпичени тухли), някога моят дядо е правел такива тухли, обаче след смъртта му никой не е продължил занаята му, защото татко е станал музикант, а другите му деца отишли да работят в Софийско, но тогава всички останахме без работа. Започнахме ние да правим тухли, по цял ден бъркахме кал, после в калъпа, па се обръщат и чак тогава ги печем. Хамалогията беше много голяма, но и парици изкарвахме, цялата околия идваше да си купува тухли от нас. Цялото лято не можахме да вдигнем глава от работа. Един ден сядаме да обядваме и при нас идва някой полицай Иво Йончев и вика на баща ми: „Дръндо, вие няма ли да си смените имената, уж си наш човек?“ (казваше му наш човек, защото баща ми им свиреше на банкетите). Татко му стисна ръката и му рече „Още утре, другарю“. След като изпрати милиционера баща ми дойде при нас и ни каза, че трябва да си сменим имената, но няма да изпълняваме ничии заповеди и че само бащините думи трябва да изпълняваме. Нашата тухларна беше зад консервната фабрика. Имахме много поръчки, хората правеха къщи по селата, от толкова работа нямахме време да мислим за друго. От нашия род Бекир си бе сменил имената още януари или февруари 1982 година, помня, че той бе един от първите, които си оставиха арабските имена. Към средата на октомври същата година при нас дойде кметът на селото Георги Георгиев. Отиде при баща ми и му каза, че след обяда трябва да оставим работата си и да идем да свирим пред Фейм на Менека, защото иска хората да се съберат да им каже няколко думи, а и ние след това да идем да си сменим имената. Баща ми пред него се съгласи да си сменим имената. Отидохме ние, свирехме там и след това кметът приказва там някакви неща, а после един милиционер, ама един ядосан такъв, като вика, че който не си смени името, трябва да напусне държавата. След като свърши събранието хората се разотиваха, а кметът подкани татко да иде с него в кметството да се прекръсти, а татко му рече, че ще идем да си оставим инструментите и след това ще идем в кметството. Бяха минали няколко дни от събранието. Беше нощта на двадесет и първи срещу двадесет и втори октомври 1982 година. Ние си печехме тухлите, когато при нас дойде една кола с милиция и питаха за баща ми, а пък той си бе у нас и може би не им се ходеше до нас или си мислеха, че ги лъжем, дойдоха да си изберат един от нас да иде с тях до някъде, та избраха мен. Взеха ме и ме закараха в кметството, качиха ме на втория етаж, вкараха ме в една стая близо до кметската, която бе празна, вкараха ме там и ме питаха първо как се казвам и

аз им казах, че се казвам Ремзи, а те ми казват, че точно мен са търсели. „Откраднал си 5 ризи, казвай къде са” и аз им думам, че нищо от никой не съм вземал, камо ли да съм откраднал, на работата съм ден и нощ. Те обаче си бяха решили да ме бият и като ме почнаха на бой, та цяла нощ ме биха. През това време братята ми отишли и казали на баща ми, че едни милиционери са дошли и са ме взели и той стана и идва с тях пред кметството с едни колове и стоят долу пред кметството, ама то долу заключено и не могат да влязат, а мен горе ме спухаха от бой, гърбът ми целият беше син. Счупиха ми носа. Хем ме бият, хем ми казват да признавам къде съм оставил ризите и защо съм ги откраднал, а аз глупакът не мога да се сетя, че те ме питат за пет ризи, а ние сме пет мъже – аз, баща ми Дръндо и братята ми Али, Гюли и Весел. На сутринта вече те ме оставиха и излизам и чувам, че се стреля, а те стрелят по моите хора, които са ги нападнали. Оставиха ме те горе, а аз нито жив, нито мъртъв. Разгонили баща ми и братята ми и отишли да докарат кмета. Докараха кмета и той ми рече „Хайде подписвай тук и тук и те пускаме да си ходиш”, и ми каза, че трябва да кажа и на моите хора и те да дойдат при него да си сменят имената иначе щяло пак аз да си го отнеса. Така ме бяха пребили, че вече не можех да дишам, очите ми се затваряха и му рекох да ми даде да подписвам и да подписвам вече, че направо умирам. Дадох ми, та подписах. Даже не зная на какви имена съм се подписал, след няколко дни разбрах, че съм подписал да си сменя името на Росен Миленов Асенов. Подписах тогава, ама от зор. Сега виж всичко ме боли, краката ме болят, дето съм газил калта да правим тухли, едвам дишам, херния имам, а бе всичко рано или късно ти се отразява на здравето. Пуснаха ме те и викнаха Муто Горделивия та ме закара с каруцата си у нас. Като ме видели нашите много се уплашили, защото аз направо съм бил смъртник. Оставили ме вътре в стаята. После баща ми ме питал, защо са ме били, а аз дума не съм могъл да продумам. Като излязъл от стаята ми е отишъл да търси да купи овца. Намерил е той овца заклал, та й взима белия дроб, та да ме налагат с него. Налагали ме те с белия дроб от овцата цяла нощ. На сутринта се събуждам и гледам до мене всички, цялата ми рода. Казах им да извикат татко. Извикаха го те и аз му казвам, че са ме били заради някакви ризи, че уж аз съм ги бил откраднал, а накрая ме накараха да си сменя имената и тогава ме оставиха на мира и ми казаха, че ако вие всички не си смените имената, пак мене ще хванат да бият. Качват се в каруцата братята ми, баща ми, майка ми, и сестра ми и оти-

ват при кмета. Баща ми влязъл при кмета, псувал го, карал се е с него, как може да позволи да ме бият така, накрая взели и си сменили имената. На излизане татко му рекъл „Мене хората ме знаят Дръндо и ще ме помнят с добро, а тебе кмете никой няма да те помни с добро”. Навремето беше каквото беше, но хората в махалата и до днес се знаят и се назовават с мюсюлманските си имена, дори неколцина от тях си върнаха арабските имена, но и тези които не са си върнали имената и те се назовават с тях. Ето онзи ден ме срещна Цеца Петкова, от социалното подпомагане и ме пита кой е този Красимир Алеков и аз се чудя и мая кой е тоя, а той бил Кезим на Арифа синът ѝ. Сега в махалата обаче има по десетина деца по на седем-осем годинки с мюсюлмански имена, но повече вече се кръщават с различни имена италиански, френски, испански, който както си иска, но тогава... що неща изстрадахме, заради имената си.

И те бяха едни от най-богатите на времето ромите в Банско

Христина, р. 1953

Аз се казвам Христина и мойто детство премина в гората, ние живеехме в палатки, няхахме както сега имаме големи къщи. Едно време ромите бяха джанбази, майстори, клепачки правеха, това им беше работата и така те преживявах и си изкарвах пари. Слава на нашия жив Бог, че ни даде хубаво бъдеще. А моето детство повече премина в гората на палатки, след това пораснахме и почнахме да живеем в къщи. Всеки от нас почна да си гради къща да може да се отделят всеки в своята си къща, защото едно време ние ромите живеехме всички на куп. Моят баща беше строител и ни направи голяма къща и работеше много в селото, мога да се похваля, че бяхме задоволени деца, той и моята майка се грижеха много добре за мене и за моите братя и сестри, с една дума ние не бяхме лишавани от нищо. След това се ожених и родих деца и след това почнах да гледам децата, да работя, да се суркам аз навсякъде и аз сградих къща сама, защото моят другар беше болен, психично не добре, и изгледах сами моите деца и до сега сам сами. Моите деца са пораснали и всеки живее живота си, всеки е поотделно в тази къща, където аз съм изградила за

бъдещето на моите деца. Благодаря на Бога, че ми даде сили да построя тази голяма къща, за да бъдат всички поотделно и никой да не им пречи, защото едно време не беше така, тогава всичките бяхме наедно и всички например влизаха в кухнята, взимаха си олио, захар, картофи, сол, хляб и така нататък, без да питат, макар друг да ги е купил, а сега не е така, всеки си е отделно, каквото купят, това и ще ядат. Благодаря на Бога, че каквото сам поискала в негово име, ми го е дал, слава на моя жив Бог.

Сега ще ви разкажа за моя произход, значи моят дядо и моят баща бяха родени в Драма, там е нашият роден край, там беше станала войната и тогава те са избягали оттам и дойдоха в България, да се установят да живеят. Бягството им станало, когато избухна Втората световна война, взеха палатките си, конете си, товариha семействата си и децата си върху каруците и така кой пеша, кой на каруци, кой върху конете и преминаха границата и се спасиха от войната в Драма. По време на бягството някой от тях говореха да ги хванат и да ги убият, но нали моят дядо разбираше гръцки, турски, ромски и той ги чу и ни събуди да бягаме, да не ни убият заради парите ни, да не ни вземат златото, защото тогава убиха едно семейство и му взеха парите. И затова той вдигна всичките, цялата фамилия, а ние бяхме много и избягахме, избягахме от Гърция и дойдохме в България и те се заселиха в Банско, Добринище, Разлог, Баня и във Велинград. И след това стана така, че моят дядо се беше оженил за една българка, банскалийка, и така тя се ожени за корбатин, за мъж от ромски произход. Тя се ожени за моя дядо, защото беше много богат и той водеше две жени – едната, първата му жена, беше ромка, а втората му жена беше българка и той имаше две семейства и така от него се появиха две племена - едно племе от ромката и другото племе от българката, а от втората му жена се родиха много хубави 17 деца, красиви със светла кожа и със светли очи. Приличаха на българи външно, но вътрешно си бяха роми, обичаха да се занимават с конете, да препускат по ливадите с тях, да се къпят в реката също, така някой от тях станаха занаятчии, джамбази, калайджии и така нататък и се издигнаха много, развиha бизнеса на баща си и те бяха едни от най-богатите на времето роми в Банско.

Моето семейство се състоеше от 11 души, да, наистина много голямо семейство бяхме, аз имах осем сестри и един брат, с майка ми и баща ми бяхме 11 души. И моят баща ни гледаше много добре, защото беше много богат и

беше много народен човек и не беше стиснат, даваше и на другите, помагаше им с каквото можеше, беше арабия човекът и затова може би бяхме задоволени от всичко. Като малка много си играех на ластик, на миженица, на гоненица, тези игри още в гората си играехме и след това татко направи, нали ви казах, много голяма къща и така моят баща се отделил от моя дядо, от братята си, от сестрите си, той пак им помагаше, ама не живееше с тях. А сега се сетих, че си играехме и на стотинки, а сега днешните деца са забравили, дори и не знаят и не разбират как да си играят, как да се забавляват, на моето време много се забавлявахме, но не бяхме галени, напротив още много малки ни караха да работим и да учим, да бъдем домакини - като се оженим как да се грижим за нашето семейство, за нашите мъже, за нашите деца. Аз не съм учила много, защото едно време за нас ромите беше по важно да се женим и да имаме деца, отколкото образованието.

Аз се ожених на 14 години а на 15 родих моята голяма дъщеря, която оставих на 6 месеца, за да почна да работя, за да издържам семейството си. Почнах работа първо на релетата, шлайфистка, след това в тъкачницата в един цех за играчки. Но още оттогава започнах да събирам пари, да си заградя двора на парцела, където си построих и къщата. Сложиш си чешмичка сама, където да мога да мия домакинските си съдове, купих си перални, ама едно време пералните не бяха същите както сега, днешните са много по-хубави, а отпреди пералните да се появят, перехме на ръце, спомням си как баба и майка ни учиха да перем и ни казваха, че най-важното нещо за човека е да бъде чист. А те перяха много добре, в ръцете бялото им пране светеше от белота, а сега днешните жени ги мързи много и всичко им е поднесено на златна тепсия.

Спомням си как за първи път си купих телевизор, едно време те бяха черно-бели телевизори и тогава моите деца много се радваха, че можеха да гледат филми и детски филмчета. Спомням си как моите деца обичаха да гледат „Ну заец, погади“ и „Аз съм мъничко човече на децата мил другар“, тези детски много ги даваха на времето. И така аз сама си направих да имам удобство в една къща не само на мене, но и на децата ми.

Преди не чак толкова ни пренебрегвах, ама сега май повече, не знам... на мене ми правеха разлика, като ме виждаха малко по-мургава и ме слагаха на по-тежка работа или казват, че нямат работни места.

Аз имам 4 деца - един син и три момичета, имам девет внучета и трима внуци. Едно време ние не сме спали на легла или ся как е модерно на спални, а сме спали на земята, също така няхахме къщи, а на палатки живеехме. Нашите легла се правеха едно време от дървета, нар се казваха, отгоре слагаха слама да не боде нарчето, но повечето време са спали на земята, слагаха си козаци, е от едно време и спяха на тях. Да, ама бяха много здрави и работеха много, а сега на много от младите не им се работи и искат всичко на готово, макар че да живеят по-добре сега от нас, ние няхахме това, което те имат днешно време. Ние готвехме отвън на пръста кладехме огън под глинения съд правехме боб с коприва, това ни беше любимото ни ядене. Ромите много обичаха да колят агнето и да го сложат на шиш и да го пекат и после се събирахме всичките да ядем. Даже печеното агне е излязло от ромите, те измислиха да се пече агнето на шиш и сега всички механи и тези, който са домакини, използват понякога това не само на агнето, но и на прасетата. Останете с Божия мир и нека Бог да ви благославя.

В махлата, както и в града, имаме организации, неправителствени и правителствени

Валентин, р. 1954

Добър вечер, казвам се Валентин и сега съм на 63 години. Искам да кажа още от детинство как започнах и как стигнах до това време, до тези години. Хубаво ми беше детството, защото рано се запознах с приятели, които бяха малко по-образовани, по-големи от мен с по 2-3 години, които имаха по-голяма възможност, учеха в града, учеха. Учех в махалата и копирах много неща от тях, относно характер, като поведение, като интелект. И се опитвах да ги имитирам, но голяма беше разликата, защото техните родители бяха малко по-заможни, по-напред, с по-малко деца. Ние бяхме 5 деца на баща ми и на майка ми. И така започнах училище, сприятелих се много с тях, много ми се искаше да уча, да отида в града да уча, но поради средства останах да уча в махалата. И все пак съм благодарен за това училище, за тези учители, които

успяха да ни дадът един по-добър живот в познание, за да израснем, защото това рано или късно щеше да ни послужи, както сега се възползваме от това учение и наблюдаваме нашите деца, дори внуците да учат, защото нищо не е по-добре освен да дадеш от себе си това, което си получил, и да го дадеш, но в по-голям мащаб да кажа, ако правилно се изразих .

И така завърших 8-ми клас, успях да завърша 8-ми клас, с добра диплома завърших. 70-те – 80-те години държаха на учението, не ми е много голяма дипломата, но пък учителите, персоналът, директорът, държаха да сме сериозни и образовани.

След като завърших 8-ми клас, първата ми работа беше да почна работа, защото видях, че това беше като приоритет и трябваше да започна работа, за да се снабдя с някакви средства и се надявах силно, че без да затрудним родителите си, чрез тези средства да се запиша да уча, да постигна по-голямо образование. Направих всичко възможно, за да отида в Нефтохимическия комбинат и училище в Бургас, но сумата беше голяма и прецених, че издръжката няма да ми стигне и реших да остана да си работя.

Работих няколко години, събрах някои лев, и настройката ми вече беше друга, защото моите приятели се бяха задомили и аз казах трябва да следвам този пример.

Ожених се и когато се ожених, трудностите почнаха, живеехме в 50-63 квадратни метра, жилище видях, че мястото ми е трудно и потърсих начин как да изляза от този дом. Намерихме си подходяща квартира и единствената ми цел беше да работим и двамата с нея, макар че си имахме сериозен план да си имаме отрано бебе да си имаме, така казано, и казахме ще отложиме за по следващата година, защото като дойде трети човек в семейството, ще ни затрудни. Но по стечение на обстоятелствата дойде и бебето въпреки трудностите и така започнахме да работим и двамата. След което си насъбрахме за онова време, мога да кажа, сериозни пари, и първата ни цел беше да излезем от старата част на квартала, за да си построим в новата част на квартала жилище или да закупим апартамент.

Говорех с хора, които бяха членове на партията, имаха познати от предприятието, издигнах се като работник, както аз, така и моята жена. Придобихме приятели от правителствени и неправителствени организации, говорехме с тях, за да си вземем жилище в града. Казаха че може, възможно е това, беше в

80-те години, друг режим, мога да каже, че не се правеше разлика между българи и цигани, макар че болшинството от нас говори, че се правеше разлика. Но конкретно към мен и други познати, приятели нямаше такова нещо, защото бяхме добри работници. Започнахме в сериозно предприятие – завод „Велбъжд“, камгарна фабрика или камгарна предачница. Сдобихме се със серизони пари и първата ни работа беше да си купим апартамент, но това се разнесе в махалата, че се прави разлика между цигани и българи и тези комплекси ми повлияха малко, и казахме, ми по-добре да си останем в махалата. Купихме си парцел, в който в момента живееме, построихме си хубав дом и видях, че средствата няма да могат да стигнат, за да направим, за да обзаведем дома, за да го построим. Къщата ми от 130 квадрата – 140.

Придобихме си още други две деца, Румен, Мартин и Мария. Посъветвахме се, че с тези средства, като работим и двамата с моята жена няма да може да стигант. Одавна вече излезнахме от родителската система, общувахме с тях, контактувахме, но не чакавах помощ от тях, защото имаше други 4 деца, които трябваше баща ми да им помогне. Колко им помогна не знам. Но вече се надявахме единствено на нашите ръце.

В същото време съм благодарен на Бога, че се запознах с религията. Падна ми библия, прочетох няколко неща от нея. Уверих се, че това е истината и решихме да посещаваме адвентистката църква. В църквата ми помогна, в махалата имаше един възрастен човек, Дядо Лято, той беше дядо на моята съпруга. И чрез него стигнах да имам достъп до библия, намерих си библия и това, което ми остана от училището, и това, което от пресата, и това, което от приятелите коментирахме, и се уверих, че тази библия ще ме води в правилния живот. Доста неща научих и това повлия и на семейството ми, защото видях там нещо, което много ми допадна. Относно нравствения живот, друга култура да придобиеш. Защото в главата ми беше набито, че живеем в едно гето, в което гето на пръв поглед не ми хареса, но нямах друг изход.

И силно мечтаех да изляза в чужбина, защото когато четях пресата и сравнявах пресата с библията, разбирах, че библията говори истината, но си казвах това, което придобих като религия, като моята вяра ме учеше, че ще има един край, световен край, че ще приключи човешката история, че има едни пророчества, тези пророчества са актуални в моето време, някои от пророчествата се сбъднаха. И казах си може и малко година да има живот, но трябва

да си подсигуририм живота да бъде по-добър, да бъде по-лек. И още повече да дам една зелена улица, децата да излезнат от това гето, като се надявах че те може би ще постигнат по-добър, по-добри резултати, по-добър успех. И силно се надявах, че адвентното учение ще им помогне много, както и се получи.

Заминах за Германия, успех да отида в Германия. Видях там нещо, което беше по интересно още по-добро, и казах ще прехвърлим и семейството си тука, и все някога ще се върнем в България. Но се надявах, чрез приятелски връзки да стигна по-голямо разбиране, децата ми да имат по-голямо образование. Което се и получи, силно настоявах докато изтегля децата си, защото имаше визов режим и това до известна степен попречи, да не ги изтеглим веднага. Живях сам в Германия, около 5 години, след което имаше много трудности, за да взема семейството си, защото не им разрешаваха от посолството визи. И в това време, когато се надявах, че ще дойдат при мен в Германия, в България имаше все още алтернативна военна служба, нямаше как, законът позволява това, моите момчета, влезнаха в казармата децата ми. И под тази сила, защото вече са в казармата, трябваше да се прибера от Германия. И като се надявах, че ще живея с тях една-две години тука, и пак ще се изтегля.

Благодаря на бога, че Господ ни даде добро благословение, спечелихме с моята Любка, жена ми, с труд спечелихме сериозни пари.

Завършихме и втори етаж, обзаведохме се, отделихме някакви средства за децата, за което се надявахме, че чрез тази пари, ще им помогнем за образованието им. Както се и получи и когато дойде време синът ми да замине, за да следва в Германия, като студент в Риден Саун. Поканиха го от църквата в едно теологическо училище, той добре се реализира. Поканиха и другия, само че не в Германия, а в един техникум в града, защото вече Германия търсеше образовани деца с по-голяма диплома, с по-голям успех. Започна и той училище, в дърводелския техникум, което и там това се получи. И така искахме, чрез брат му, да го изтегли той в Германия, в Риден Саун, за да завърши и той теологическото училище, след което не знам какво ще се случи, след като завършат, нямах на идея. И така стигнахме до едно добро развитие, в един момент вече годините си вървяха, навлезнах в години, в които почнах да мисля малко по сериозно, че моето място не е в чужбина, че трябва да се върна вече в България.

Като християнин, бях член на адвентната църква, исках да помогнем на младите хора. Върнах се от Германия, имах вече, както сега го имам, имах вече дома. Нямах нужда от нищо, бях обзаведен и двата етажа. По некое време вече мислех, че трябва децата да се задомат. Защото трябва да си призная, в края на крайщата моето разбиране е, колкото по рано се задомват децата, толкова по не ги грабва светът. Започват да мислят малко по сериозно и по трезвено, и това което преживях, аз видях, че резултатът беше добър. Реших тази насока да им покажа, постигнаха го до известна степен и те. Както и сега съм доволен, и мога да кажа една силна приказка, слава богу, че те взеха правилния курс в живота, както големият Румен, който в момента е в Швейцария и е преподавател в един университет. Така неговата съпруга, която завърши Медицинския факултет в Германия, сега е експерт в интензивните отделения в Цюрих. Помалкият, и той се ориентира и е в Германия, като международен шофьор. Съпругата му работи в една фабрика, много голяма.

И така дойдоха и внуците, от което си казах, моето място вече не е в чужбина, трябва да остана в дома си. И единствената ми цел беше да помогна на младите хора в църквата, в която членувам, като християнин, като член на тази църква. Пак и да помогна, да не оставим съпругата си сама, да живея с нея и от време на време, ако те имат нужда, както и имат до някаква степен, да помогна на децата си и внуците си.

Сега се готвиме за пенсия, защото съм вече на 63 години, завърших ги. Постъпваме с документи, за да излезе в пенсия, сигурно след 2 месеца и това ще постигне с моята съпруга. И от тук нататък остава да помогнем на младите хора в църквата, защото ги уважавам. Пък и дълг имам, за да го направя това и ако те имат някаква нужда, моите деца и внуци, от някакъв съвет, бих им дал някакъв съвет, стига да се възползват от него и да го одобрят.

В моето време имаше един такъв закон, да се сменат имената, и мога да кажа, че се получиха някои аномалии. По-възрастните не бяха съгласни, защото го мислеха за терор, докато по младите хора го мислехме, че е необходимо, защото срамувахме се от имената, които нашите родители ги имаха, като наследство от техните родители, бащи и дедовци, защото това време вече гледахме свободни филми и харесвах ни другите имена, които чрез филмите ги гледахме. Имаше руски имена, харесвах ни американските имена, както вече ги има, харесвах ни европейските имена, немските имена. Мога да посоча

някои имена, на някои герои от филмите, на някои режисьори от филмите и това на младите хора повлия, както и мен силно ми повлия, за това моите имена, имената на моите деца някои са библейски, някои са от героите на филмите.

Лично моето име, съм кръстен на един приятел на баща ми, българин, таксиметров шофьор Валентин. И така махалата някои не го приеха, но това беше много малък процент, докато висок процент го приеха за много добре. И както сега виждам, че тези, които приехме този нов закон, това правило, ето че сега и техните деца внуци, са със... няма ги вече тези еврейски и турски имена, имат имена на актриси, на режисьори, на герои от филмите и така.

Пропуснах да кажа от какаво семейство произлизам, излизам от средно работническо семейство. Баща ми и майка ми работеха в Кюстендил, индустрията беше на ниво, имаше много предприятия, не можем да кажем от бедно, а от средно работническо семейство. А кварталът ни обичаха да работят по заводи, по фабрики, но по-възрастните, тези които са били на 50, 60, 70 години, на по 55, влечеше ги занаята – четинарство, вакса, нали заставаха пред читалищата, вакса на обувки, чистеха обувки, четинарството обикаляха по селата и теникиджийството. Нас ни интересуваше това, както беше нашумяло, че по Запада можеш да завършиш, да работиш всякаква работа стига езикът да научиш. Имах приятели, с които непрекъснато коментирахме, как да научим по един или два езика.

И имаше сериозни заводи, мога да посоча някои от тях, обувен завод „Стоян Вудев“, кухненско обзавеждане, тютюнова промишленост. Сега в момента не ми идват още, но имаше достатъчно предприятия. И така, сега много от нашите хора, младите хора, не обичаха каруцарството, докато бащите, които са били наследници на бащите си и на дедовете си, наблюдаваха на това нещо. По младите хора изпитваха комплекси, на 20, на 19, на 30 години да си каруцар някак си не му приличаше. Харесваше това, което вече по телевизионните програми, от които виждахме как живее народът навънка, и това много допаднаше на младежите в махалата. Мога да кажа не на всички, нали, защото понякога битието определя съзнанието, и това е много важно и тези които бие тието им е било малко по добре гледаха по друг начин на живота, както сега ги виждам резултатите. Лично моите приятели, които израснахме с тех, са малко, по рано интегрирани и дори и сега го виждам при децата им и при внуците им.

Много техни деца са завършили средно образование, което искат да постигнат по-голямо образование, но времената се промениха и трябва да се издържаш и това нещо, до известна степен ни осакатява. Сега лично моите приятели, които вече са на пенсионна възраст, настояват техните вници да се интегрират и това нещо е перфектно, много е хубаво. И ако се отвори шанс, за да се сдобият със средства, надявам се, че по-високата част от махалата ще го постигне. В махалата, както и в града, имаме организации, неправителствени и правителствени, ако може да се подаде някаково рамо нали и да има смекчаващи вината обстоятелства, защото нашите хора са комплексари. В нашия квартал интеграцията от това, което живях през 60-те, 70-те, 80-те, ами сега мога да кажа поне 40% има интегрирани младежи, дори покрай тях се интегрират и родители те им. Защото те влияят и успяват да влияят на родителите си, макар че те не успяха да постигнат това интегриране, но по-високата част от младежите, които сега са настроени, за да завършат само средно образование, те помагат и дори на дедовците си, за да мислят малко по позитивно и по друг начин.

По моето време, 54 година съм роден, от 63 -та, 64-та вече се ориентирах с приятели, говорехме, излизахме по града, имахме приятелски отношения с много младежи от града и така просто квартала и града Кюстендил, никога не е имало такова етническо напрежение. Винаги е имало споразумение и добро разбиране, дори децата с по-лошото поведение, които ги изключвали от училищата в града, са идвали в махалата да учат. И с много лоши поведения деца, български деца, които са били изключени от техните училища, нямаше достатъчно тогава. Имаше 1-ва прогимназия, имаше 3-та прогимназия, 2-ра прогимназия, дърводелския техникум, гимназията горе, нали не беше езиковата само гимназия. Който е с лошо поведение, с лош пример ги прехвърляха в махалата, като за назидание, но всъщност ние пък чрез тях се учехме на добро мислене, защото пък те имаха уж лошо поведение, но пък в махалата се сприятелихме с тях и така заедно израстнахме с тях. Това нещо не ни пречеше в махалата, мога да кажа, че през 70-те ,80 -те, 90-те години няхахме проблеми.

Само ученият човек може да постигне всичко в живота

Иван, р. 1958

Роден съм на 11 септември 1958 година в село Блажиево, община Бобошево. Кръстен съм на дядо ми Иван.

Майка ми ме е родила там, в лечебницата. Живели сме в същото село още няколко години след моето раждане и сме се преместили в град Дупница. Родителите ми са искали да се преместим, защото е нямало работа в селото. За да се изхранваме, баща ми е работел като овчар на по-заможните хора от селото, а майка ми е помагала на полето на хората, които са и плащали за това. Но парите не са им стигали и са решили да се преместят в града, както са правели много хора от селото по това време. Аз и по-големият ми брат Божан сме били много малки и не си спомняме много добре как е било. Моите родители винаги са искали да ни дадат добро образование, за да успеем в живота. Баща ми винаги казваше, че само ученият човек може да постигне всичко в живота и никога няма да работи нещо, което не му харесва.

Когато се преместихме в града, живяхме на квартира у едни познати на родителите ми. Там прекарахме доста време, а между другото и двамата с брат ми учехме в училището под нас. Родителите ми са спестявали пари от заплатите си и заедно с един друг човек започнаха да строят нашата къща. Докато станах шести клас къщата вече беше построена и се преместихме в нея. Докато бях ученик в основното училище не съм бил силен ученик. Баща ми все ме хокаше за това и искаше да се уча повече, ама аз не можех повече. Тогаваше много престижно да се учи в земеделско училище и затова баща ми ме прати там. Училището се намира в Кочериново и сега го има. Докато съм бил ученик там, са ми били най-лудите години. Там ни учеха на много полезни неща, ама много-много не съм ги слушал. Живеехме в селото и се прибирахме много рядко, когато свършихме парите. Ама и нашите нямаше от къде да ни дават, затова си правехме сметка как харчим, за да имаме за повече време. Баща ми казваше, че ако открадна нещо или направя подобна пакост ще се откаже от мен и ще ме изгони. Казваше, че ще го посрамя, ако направя подобно нещо и че няма да може да излезе на улицата от срам. На много хубави неща ме учеше татко, но аз не го слушах много и затова си патя сега.

Когато съм бил малък не съм получавал подаръци за рождени дни или нещо подобно, защото нашите не са имали пари. Ходех по цяло лято бос с едни къси панталонки. Прибирах се вкъщи само, за да взема къшей хляб и пак излизах да играя с децата. Понякога другите не искаха да ме приемат, защото съм циганин. Много пъти са ме гледали с един особен поглед-предпазлив, да не би да им открадна нещо. И сега има такива хора, но като ме опознаят всичко се променя, ставаме приятели и всеки знае, че може да разчита на мен. Било ми е гадно, като съм бил малък, защото съм различен от тези, с които винаги съм живял и общувал. Но с годините свикнах с това и дори не ми правеше впечатление, освен ако някой не каже нещо, с което иска да ме обиди сериозно. Имал съм си приятелки и циганки като мен и българки, даже и една рускиня, когато бях на море като по-млад. Винаги съм бил обкръжен от хубави жени и никога не съм оставал сам. Ама това беше през лудите ми години като ученик и като по-млад.

Когато завърших училището в Кочериново, започнах работа като орач в ТКЗС-то. Там прекарах доста години и после се преместих да работя при баща ти в АРЕЗЕ-то. Оттам вземахме големи заплати и ходехме, където си поискаме. Но ни беше време да поспрем малко и да направим нещо сериозно. Баща ти пръв се ожени за майка ти, а пък аз му се подигравах и казвах, че е луд, защото отсега нататък ще си стои само вкъщи. Но и мен ме стигна оная „слепа неделя” и аз се задохих за една прекрасна жена - Мария. Тя е българка. Когато я видях за пръв път, дъхът ми спря, казах си, че това е жената, която искам да имам до себе си. Запознахме се в единствения ресторант в града „Рила”. Имаше някакво празненство, за което баща ти черпеше, и бяха дошли много хора. Тогава се запознах с Мария. Отначало си мислих, че може да не ми обърне внимание, защото съм ром, ама не се оказах прав и слава Богу. Оттогава животът ми се промени. Станах по-отговорен и започнах да мисля за сериозни неща. Създадохме семейство с Марийка, с което съм много горд. Имали сме лоши и хубави моменти, но това е животът. Докато отглеждахме двете си деца - Кристина и Мартин, съм сменял много работни места, бил съм почти навсякъде и съм работил почти всичко, но от нашия град нищо не ставаше и затова се преместихме в София. Сега работя в производство на алуминиева дограма и вземам що-годе добри пари, работя и частно, ако излезе нещо. Моите деца също учат и двамата са студенти, и аз много се гордея с това. Искам те да пос-

тигнат онова, което аз не съм успял. Искам техният живот да е по-добър от моя и да не са бачкатори цял живот като мен.

Още моите родители навремето са скъсали с циганската общност и аз също не поддържам връзка с тях и никога не съм поддържал. Аз не се чувствам по-малко човек от всички други хора. Не мога да отрека обаче, че съм циганин по етническа принадлежност, но това не ме прави различен. Винаги сме живели с българи и сме празнували като такива, затова аз се чувствам българин. Не одобрявам начина на живот на някои цигани, но това си е тяхна работа. Аз искам децата ми да живеят друг живот, по-добър от този, в който съм живял аз.

През 2003 година бях назначен за кметски наместник на квартал Изток

Стефан, р. 1960

Казвам се Стефан, основното си образование съм завършил в 4-то основно училище „Никола Йонков Вапцаров“, след това средното образование си завърших в техникума или по точно средно професионално училище по текстил. След завършването на средното образование продължих и завърших в София ТТТ „Начо Иванов“.

През 2002 година завърших курса за учители по ромски език. Израснал съм в старата част на квартала, в една стая живеехме аз, майка ми, баща ми, дядо ми. На по-късен етап вече, след моето уволнение от казармата дето служех в град София в Строителни войски. Бях избран за комсомолски секретар на квартал „Изток“ 1981 г. От 1981 година до 1989 година бях комсомолски секретар на квартал „Изток“. Именно тогава ми се така зароди идеята в квартала да организирам различни тържества по повод 21 март, организиране на конкурса „Мис пролет“ в квартал „Изток“. След това продължих традицията за Митров ден, така наречения Митров ден. Със силно желание така започнах да работя и върху усъвършенстването на празниците 5, 6 и 7 май, елези, херделези, ден на хамалите. Ден на хамалите е изключително важен ден за квартала,

това е традиция, която е започнала още през 1907 година в квартал „Изток“. Интресното, че днешният квартал през 1907 година, тогава започва изграждането на този днешен квартал.

Преди това ромски квартали са били два в града. Кварталът на турските роми, на днешния Кауфланд, и кварталът на българските роми или християни роми на Катралията. 1907 година беше в турската махала така наречената бари прут (голям мост) там се създава движение на хамалите. Предимно професиите са били хамали, джамбази, ковачи, плетачи на кошници, кошницарство. Смяна на имената е имало 61-ва година, моето име е Али, първото след това съм преименуван на Стефан. Ромите в България започват те доброволно да си сменят имената. Отговорник за смяна на имената е бил Тефко или Али Тефков, той бил отговорник в партийното бюро в квартала, и хората са си сменявали имената доброволно, но въпреки всичко те пак са си продължавали, да си говорят на старите имена. Майка ми, баща ми винаги са ми викали Али, сестра ми Али.

След така наречения, как да го кажа? Демокрация, хайде, наречената демокрация, се насочих на работа към 4-то основно училище. Между другото искам да кажа, че съм започнал работа като преслужник първо в училището, след това бях дежурен ръководител, възпитател в занималня, учител по ромски език, и съм пенсиониран като помощник учител.

През 2001 година в квартала изградихме Ромски обществен съвет, това беше с особено значима роля. Ромският съвет беше създаден от всички неправителствени и политически организации, изигра голяма роля. По времето на кмета Алексов, трябваше и бяха започнали да затварят околоръстното шосе. Вие виждате панелите, тези панели трябваше да продължат нагоре и квартала да остане с един път. Тогава Ромският обществен съвет, и аз като председател на Ромския съвет, играхме особено важна роля, като протестирахме, срещнахме се с министри различни и спряхме затварянето на пътя. На по-късен етап то си изигра своята роля, когато имаше тука проблем с газопровода, хората от квартала излизаха и влизаха от този път.

През 2003 година бях назначен за кметски наместник на квартал Изток. Според мене, да не звучи нескромно, това беше златният век на квартала. Изградихме ромска обществена минерална баня, която е единствена в България. Изградихме водопровод окло километър и половина, включително и към вас

надолу и зад вас, там имаше големи проблеми, нов водопровод. Положихме канализации и в стария квартал, сложихме канализации в новия квартал. Асфалтирахме няколко улици включително и улица „Ропотамо“ от тука главния път до реката. Баластрирахме, филцирахме целия квартал тогава. 723 улични лампи поставихме, кварталът тогава беше в много идеално състояние, на всяка улица имаше по един каруцар, който се грижеше за чистотата и се извозваше сметта. За съжаление след постъпването на господин Паунов, като кмет на община Кюстендил, работих точно една година като кметски заместник, след неговото решение, много държа да кажа това, да премести ромското училище в града, това училище в квартала да го превърне в общежитие и да затвори детската градина. Аз не бях категорично съгласен, защото знаех, че това не е добре за квартала, нито за ромските деца. Първо хората, на които предстоеше да им блъсне къщите, трябваше да ги настани в училището. Училището не е подходящо да живеят семейства, не е пригодно за такъв вид живеене. Второто, което е, ако едно ромско училище се изнесе в града, след една година няма да има училище. Първо това, че част от децата няма да го поснесат, първо това, че в града се притесняваха от неофашисти, различни елементи, които сигурен съм, че щяха да нападнат училището в даден момент и тогава ставаше гражданска война.

Едни от най-трудните ми моменти изобщо, като общественик в квартала беше, когато целият квартал отиде и застана пред прокуратурата и съда, с брадви, секири и различни други неща. За радост тогава ме послушаха момчетата, около 700 - 800 човека, дори полицията не можеше да се справя с тях и бях извикан. Това беше най-големият ми успех за моята кариера, като общественик, защото предотвартихме една гражданска война в град Кюстендил.

Много така съжалявам, че малко хора от младите, от вас, не поемат или не смеят да се ангажират за общественици, като общественици. Поради това, че първо има незаинтересованост, второ обществената работа е много трудна, защото в квартала има много различни настройки, различни, как да го кажа, различни виждания по отношение на племена, рода и това много, много затруднява работата.

За радост църквите играеха много важна роля в квартала, като положителна роля. Те възпитаваха и превъзпитаваха хора от квартал „Изток“. Имам предвид хора, които бяха пианисти, комарджии. Влязоха в църквата те и се

преобразиха, някои дори от тях се ограмотиха. За моя радост през 2004 година при мен дойдоха хора, няма да споменавам имена, искаха да правят джамия в квартала, категорично отказах, защото за мене християнството е най- свящото нещо и наистина води хората по правилния път. Доколкото в мюсюлманската религия, не съм много запознат, но там се говорят за различни джихати такива, които не е добре, ние сме свидетели колко атентата вече в България. За мене църквата наистина играе много така положителна роля в квартала, но за съжаление в последно време виждам едно капсулиране на църквите. Кое не е хубаво, защото те се капсулират и работят само вътре, а би трябвало вече самата църква трябва, тя играе особено важна роля сред населението, където съществува. Имаше така негативни явления женитби, изневери, бягане така в църквите и това отдръпна някои от хората в квартала. Но аз лично уважавам църквите в квартала, помагал съм им, заедно сме работили на трудови дни за почистването на квартала. Но последните години гледам едно отдръпване на църквите от тия ангажименти. Кое не е добре, дори има случаи, когато не искат да говорят пред хората. Една от църквите не ми даде думата и това е лошо, те трябва да бъдат отворени да си контактуват, защото, когато няма ток, значи няма ток за хората от църквите в квартала, когато трябва да вкарваме вода, ние не вкарваме за само за някои, а за всички хора, които са членове и на църквата. Има прекрасни момчета, млади, грамотни, но виждам и едно отдръпване от самите членове на църквата вътре, аз следя нещата и то дългогодишни членове, които са се отдръпнали от църквата. Имат някакви вътрешни разногласия, които довеждат до тия неща. Но общо взето църквите играят важна роля в квартала и то положителна, казах за образованието. Та по принцип какво правят църквите, фактически това, което трябва да прави държавата и не може да го направи... но църквите го правят, образование, ограмотяване, те го правят много успешно това. Пак казвам, трябва да излязат от своята капсула, да се разширят сред обикновените хора, не само с библията, с много различни неща, но това си е тяхна работа. Благодарение на църквите след това 500 годишно робство, българщината се запази благодарение на църквите, ти знаеш. И аз съм за църквите, винаги помагал съм им, и ако имам възможност пак ще помагам, това е.

В последните години наблюдавам част от младежите, че имат желание и се образоват, имаме вече около 14, 15 студента, което е много радващо. И за-

щото първият студент в квартал „Изток“ е бил Надин Димитров, това е братът на жена ми. Той е бил дългогодишен директор на Горско стопанство, след него имаше един период, в който дълги години няхахме хора с висше образование в квартала. Радващото е, че сега вече имаме готови кадри, които излизат вече, ето ти, Боцелин вече излезе, Милко, и това е радващо. Но какво виждам обаче, огромната разлика между тия, които сте студенти, и тия, които са в квартала, вие самите чувствате разликата и това е важно, че един човек, който се образова, вижда вече наистина света как съществува и къде е по-правилното нещо или неговото място по точно. Но това, което имаш ти сега със студенти роми, аз ги делим на две, има роми студенти, ромски момичета и момчета, които след завършването си не желаят да работят сред ромска общност, те знаят проблемите първо. От една страна те връщат ли се в ромската общност, самата ромска общност ги натиска и те слизат надолу. И тогава и гажи, гажо ачили (българин, българка станаха). Другото, което искам да ти кажа, наистина го има, аз познавам, аз имам приятел от Варна адвокат. Той ми казва така „ аз съм ром, но се крия, ако бях казал, че съм ром, нямаше да прогресирам“. Вече самото общество, по-голямата част от българското общество, не е готово да приеме ромите, по-голямата част.

Когато говорим за интеграция. Интеграцията не е едностранен процес, интеграцията е няколкостранен процес. От една страна ромската общност, от друга страна институциите, от друга страна самата българска общност. Така трябва да се раздвижват нещата, за да се осъществи наистина интеграция, иначе до сега интеграцията е, ако има 20 -30% приобщени, нещо, което се е получило, и то в сферата на образованието, повече не, в други неща, това исках да ти кажа.

Ние спадаме към йерлиите

Димитрина, р. 1960

Казвам се Димитрина, казват ми Димка. Родена съм през 1960 година в село Коларово. Майка ми се казваше Фиданка, а баща ми – Емил. Аз съм най-

малкото дете на моите родители. Най-големият ми брат се казва Костадин, следващият е Румен, после е сестра ми Теменужка, и най-накрая на този свят съм се появила аз. Всички ние имаме основно образование. По-нататък не сме продължили да учим, защото родителите ни нямаха достатъчно пари, за да ни издържат. По това време нашето семейство бяхме земеделци, всички работехме на полето. Садихме много декари тютюн, благодарение на който ние се препитавахме. Също садихме и други земеделски култури и затова аз почти нямах детство, защото то ми измина на полето в работа. Тогава и времето беше такова – всички хора – и възрастни, и деца – усърдно се занимавахме със земеделие, защото на друго място нямаше къде да работим.

След това вече, като пораснах, баща ми работеше като ковач, а майка ми се занимаваше с домакинската работа и с възпитанието на нас, децата. Спомням си, когато бях на 11 години, сестра ми Теменужка се омъжи за Атанас. Тогава тя беше на 16 години. Но тя се омъжи не по нейно желание, а по задължение, защото както е характерно при нас, съпругът и я открадна. Веднъж като били на забава, видял сестра ми там и се влюбил в нея. Тя с нейните приятелки играели на хорото и Атанас я отмъкнал оттам. Тя изобщо не била съгласна, но той насила я отвел у тях. На същата нощ и „взел честността”. На следващата сутрин, те двамата дойдоха у нас и Атанас каза на моите родители, че ще взима Теменужка за своя жена. Родителите ми отначало изобщо не бяха съгласни, но след като разбраха, че сестра ми вече не е девствена, нямаха нищо против, защото на тях им беше напълно ясно, че след като Атанас ѝ е „взел честността” повече никой нямаше да я вземе за жена. Това е така, защото при нас много се държи на това жената да се омъжи девствена. И тъй като сестра ми беше изпълнила това правило, до ден днешен има много голямо уважение от съпруга си, свекъра и свекървата. Сега вече Теменужка и Атанас имат две деца - момичета и всички са много щастливи.

Аз пък се омъжих на 18 години за Методи от село Яворница, който тогава беше на 23 години. Той не ме открадна, както се случи със сестра ми, а веднъж, когато бяхме на погребение на моят дядо, и Методи беше там със своите родители, и точно тогава ме харесали. След няколко дни Методи, майка му и баща му дойдоха у нас, за да ме поискат от моите родители. Но преди това поразпитали за мен - коя съм, на кого съм, от къде съм и т. н. Като дойдоха у нас, родителите ми се съгласиха, но при условие, че първо ние двамата ще се

опознаем, защото ние нищо не знаехме за неговото семейство. Нашето опознаване продължи 8 месеца и на същия месец решихме да се оженим.

Денят преди сватбата, в събота, в нашите обичаи е характерно т. нар. къна гидже. На този ден всички гости заедно с тъпани и свирки дойдоха у нас. Всички пиха, ядоха и се веселиха, а през това време на мен ми сложиха между палците и показалците на краката ми запалени свещи. Докато свещите горяха, на мен ми мазаха ръцете с къна, затова и обичаят се нарича къна гидже. На следващия ден, в неделя, се състоя сватбата ни. Неделята е най-тържественния ден от сватбата. Рано сутринта отидох на фризьор, а също и да ме гримират. След това се върнах вкъщи и се облякох в булчинската ми рокля. Като станах напълно готова, в дома на баща ми дойдоха да ме вземат с голяма процесия и с музика. Заедно с това изнесоха моя чеиз и го закараха в къщата на мъжа ми в село Яворница. На излизане от вкъщи ми дадоха да разчупя един хляб на две половини и след това вдигаха едно момченце. След всичко това отидохме в ресторанта, за да продължим да празнуваме. Важно място на нашите ромски сватби има даването на пари на младоженците - при разглеждането на чеиза, при извеждането на булката от дома и, при даруването на сватбената трапеза, където всички гости публично обявяват „колко са дали на младото семейство”. Например на моята сватба леля ми ни даде 200 лв. и след сватбата на сина и, ние с моя съпруг му дадохме 300 лв. При нас всеки се надпреварва да даде повече. След сватбеното тържество аз и съпругът ми отидохме у тях, бъдещия ни дом. Там свекъра ми ни посрещна с мед, за да ни е сладък живота и с яйца на очи, за да се гледаме в очите, да не се караме. Заедно с нас дойдоха и част от гостите, най-вече по-възрастните жени. Те дойдоха с цел, за да видят дали съм девствена. Вечерта ние с Методи си легнахме и след успешния акт изнесох белия чаршаф и те се убедиха, че съм „честна”. След това публично обявиха девствеността ми. След 1 седмица родителите на съпруга ми занесоха чаршафа в дървена табла на майка ми и баща ми. Заедно с това занесоха и „блага ракия”, оцветена в червен цвят. По наше време ракията я оцветявах в червен цвят. А днес вече се носи пина колада. Моите родители бяха много щастливи при тази новина и се гордееха с мен. И затова ми дадоха още 3 пъти повече чеиз. Свекър ми и свекървата ми също ми дадоха, затова много ме уважават и всяка седмица ми купуваха нови дрехи. Бях на голяма почит и уважение от тяхна страна и от страна на съпруга ми Методи. Един месец след сватбата ни

забременях с първото си дете. По време на бременността ми забраняваха да извършвам дейности, които могат да доведат до прекъсването ѝ или раждането на мъртво дете - не ми даваха да излизам навън след залез слънце; даваха ми всичко, което ми се прияде. Също така не ми даваха да ям заек, защото детето ще има заешка уста; също така и риба, защото детето ще хърка. Не ми даваха да гледам грозни неща, за да не е грозно детето; да не ям мазно и да не преяждам, за да не е дебело детето.

И след 9 месеца родих първородното си дете – Христо. Като се върнахме от родилното отделение, го изкъпахме в посолена вода, за да „не мирише“, в чиято вода сложихме железни предмети, пари и др. В продължение на 40 дни, аз и Христо бяхме изолирани - при нас влизаха само жени, аз не трябваше да излизам от вкъщи след залез слънце, не трябва също да меся хляб, да не ровя в огъня и т. н. След Христо родих Росица и накрая родих и Миглена. Сега Христо е на 24 години, Росица е на 20 години, а Миглена е на 18 години. Синът ми от една година е в Кипър и там работи. Мъчно ми е, че е далеч от нас, но ми се обажда всяка седмица. Росица преди 3 години се омъжи за Петър и сега живеят в град Сандански. Имат си едно момченце, което се казва Илия и е на 1 година. Това е и първото ми внуче. Христо и Миглена не са все още женени. Мен много ме е страх за Миглена, защото преди 2 години имаше опит да я откраднат, но за щастие не успяха. Сега затова я пазим като очите си и никога не излиза от вкъщи сама. Но вече от около 6 месеца, тя си има приятел от село Дамяница и понякога двамата излизат навън. Но въпреки че е с него, аз пак се притеснявам за нея. Аз много се гордея с Миглена, защото тази година на 8 април (Международен ден на ромите) тя стана „Мис Ромка“ 2007 година за Коларово. Отиде да участва на шега и като я избраха, не можеше да повярва. Дадоха и парична и предметна награда. На следващия ден, 9 април, на всички участнички им организираха празненство в ресторант „Чилик“ в село Коларово. Но аз отидох с нея, защото не можех да я оставя да отиде сама.

Ние спадаме към йерлиите. Йерлии означава местен, роден. Ние сме хора с висок морал и модерен манталитет. Живеем в село Яворница и там си построихме голяма къща на 2 етажа. Имаме и голям двор с красиви цветя. Много се трудихме, за да имаме днес такава хубава къща.

Нашето семейство и голяма част от останалите роми в Петрич сме евангелисти. Аз съм вярваща и редовно посещавам Протестантската църква Бап-

тистка в град Сандански. Но понякога, когато нямам възможност да ида до там, се събираме в една къща в село Яворница. Ние вярваме в Исус Христос, че е Божий син и даде жертва себе си заради човечеството.

Начело на тази църква е пастор, също така има и дякони. Дяконите се занимават с дискуса, това е една кутия, в която, който иска и има възможност, оставя пари. Тези пари те ги дават на болни, бедни хора и такива, които се нуждаят спешно от пари. В църквата ние се молим, пеем хвалебствени песни за Господ и четем Библията, като тълкуваме Божието слово. Там има и помещения за по-малките деца, които си имат свой ръководител, който се занимава с тях. Също така и огромна кутия и спално помещение, в което посрещаме проповедниците от нашата и от други страни. Ние, когато постим, не доближаваме нищо до устата си - нито вода, нито храна, а също така и много се молим за семейството, за роднини, за близки, за болни хора. За да ни благослови Бог, ние трябва да спазваме 10-те Божии заповеди и да четем Библията. Аз се гордея с моят съпруг и с моите деца и затова съм много щастлива. Пожелавам на всички хора да имат семейство като моето.

Хора на вярата, които не само говорят за вярата си в Бога, но хора, които живееха на практика тази вяра

Васил, р. 1965

Аз съм роден през 1965 година в бедно работническо семейство. Още преди раждането ми съм останал сирак, без баща, до 6-годишна възраст съм израснал в различни семейства при близки и роднини. След което при втори брак на майка ми се преселваме в друго населено място, и там започва вече и началното ми образование до 8 клас. Това е време, когато съм изпитвал какво значи да бъдеш доведено дете, така едно отношение, което само едно дете може да долови, когато е отхвърлен и не е приет добре. И всичко това започва от рано да ме оформя като характер. Завършил съм основното си образование, но през това време съм изпитвал и неприятното усещане, дори не само на думи, но и на практика, от това да бъдеш различен като име и като етнос, кога по-

открито кога по-скрито са се долавяли нотки на дискриминация, отхвърляне. Разбира се и в това време като дете не разбираш дълбочината на това, което се случва. Един дълбок отпечатък в съзнанието ти, че нещо не е наред.

След завършването на основното си образование имах желание да продължа своето образование. Не съм имал насока от родителите си, защото те обикновено са били заети и загрижени да работят и да осигуряват средста за прехраната. Така че не съм получавал конкретни наставления относно образованието, трябвало е сам да взимам решение. Започнах средното си образование, далече от своите родители. Отидох на повече от 100 километра в град Перник – Минен техникум, три години образование. И това може би е един от повратните моменти в живота, където виждаш една по-различна среда, започва миогледът да ти се разширява и животът на село е един, а в по-големия град е съвсем различно, но разбира се винаги имаш граници, с които трябва да се съобразяваш, защото знаеш, че всичко това коства много на твоите родители, за да отделят от залъка си, за да има за теб да учиш. След завършване на средното си образование обстоятелствата налагаха и започнах работа за няколко месеца, за да мога да имам собствени средства, за да мога да си позволя да си купя дрехи и други неща, и това продължи няколко месеца, докато не бях призован да вляза в родната казарма.

Казармата вече беше една друга школа, която вече даде съвсем друга насока в живота ми. Това беше време, където започна и моето възмъжаване. Да се сблъскаш с трудностите в казармата, да се учиш на ред и дисциплина в рамките на 27 месеца. Учиш се на труд, изграждаш се като характер, учиш се да се справяш с трудности и проблеми. Непосредствено след уволнението си – 1985 година, само няколко месеца на почивка, трябваше да се ориентирам да започна и работа, защото не можеш да очакваш вече на 21 годишна възраст да те поддържат родителите. Не знам защо, но избрах да стана миньор и започнах 1986 година като миньор в мина „Пирин“ – село Брежани. Беше много трудно, много тежко, в началото често си казвах, че да изкарам и този месец и може би ще напусна и ще си търся по-лека работа. Идваха малко и по-добри времена и година след година си минавах, а аз все още продължавах да работя като миньор. Година и половина след като започнах работа, дойде момента, в който сметох, че е време да помисля за женитба. Не след дълго и това се случи, ожених се, но и всъщност се оказа че и да бъдеш женен не е лесно, още повече,

когато трябва да живееш в една къща с три поколения и винаги има доволни и недоволни, и това допълнително ти налага да мислиш трезвено и бързо как да изграждаш своето семейство, защото не съм имал собствен дом, живеели сме в една стая, както споменах, с три различни поколения, родителите ми и баби и дядовци, които също допълнително усложняваха живота в това семейство. След това се наложи да се преместя да живея при родителите на моята съпруга, защото имаха по-добри условия, а и най-вече не толкова причината беше в по-добрите условия, колкото до създаването се напрежение и лоша атмосфера, в която се живееше. Тогава вече започнах да мисля и за собствен дом, да отделям средства и да започна да си изграждам собствена къща. Допитвах се до по-зрели и възрастни хора, да ми дават съвети, и започнах първоначално с идеята да изградя една - две стаички, в които да заживеем отделно и самостоятелно, но постепенно нещата се развиваха благоприятно, и за няколко години успях да си изградя собствена къща на мястото, където живеяха родителите на моята съпруга, и постепенно се отделихме като самостоятелно семейство. Точно в този момент имаше една ситуация, в която се срещнах с едни хора, които не очаквах и не вярвах, че има такива, а именно хора на вярата, които не само говорят за вярата си в Бога, но хора, които живеяха на практика тази вяра. И това беше един основен повратен момент в живота ми. Това нещо ме грабна, започнах да обхващам, започнах да чета Библията и всякаква такава религиозна литература. Това нещо започна да променя моя мироглед, започна да изгражда в мене ценности, и тогава разбрах, че всъщност не съм бил един пълноценен човек, защото съм живял като всички хора, ден за ден, без надежда, без никакви морални ценности, които да насочват живота ми, просто оставяйки се на течението като всички хора. Но вече разбирах, че аз не мога да бъда като всички, исках вече да бъда различен, да бъда човек с морални ценности, със своята вяра в Бога, да се ръководя във всички пътища в живота си и да взимам решения, съобразни с изискванията на вярата. Много скоро след този момент дойдоха и децата, в рамките на 2 години ми се родиха две дъщери, това вече беше друг вид школа, където разбрах, че човек никога не е готов нито да бъде баща, нито да ръководи семейство. Всичко това е един процес, на всичко това човек се учи, и това беше може би, не може би, а със сигурност най-радостният момент в живота ми. Както в самото начало споменах, не съм имал пълноценно семейство, както обикновено, да имаш баща до себе си, майка, които да те

обичат, да се грижат и наставляват. В повечето случаи това са били близки или роднини, или улицата, която ме е изграждала в началото, а сега това вече беше нещо непознато за мене, защото не съм имал опит, защото не съм живял в нормално семейство, и сега аз трябваше да изграждам такова. Ето тука вече на помощ ми дойдоха именно моята вяра в Бога, четейки Библията виждах как трябва да бъде изграждано едно семейство, което да има вяра в Бога, което да бъде възпитавано в ценности. Това доведе до решението да искам най-доброто за семейството си и реших, че възпитанието на моите деца и на нас като родители ще бъде именно в тази посока.

Постепенно в това време започнахме да се събираме една малка група от 5-6 души, това беше по времето на комунизма, когато това беше забранено и сбирките ни се провеждаха обикновено късно вечер. За изучаването на Библията идваха хора от други населени места, които ни учеха. Това беше време, където имаше и страх, но същевременно пък и огромно желание, защото това беше не само нова материя, но и нещо което, в което човек вижда смисъл, човек вижда, че това е правилната посока, в която трябва да се движи. Точно в този момент може би моята искреност и ревност доведе до там, че не исках да се крия като престъпник, защото считах, че не върша нищо нередно или незаконно, затова че чета Библията, изучавам Библията и вярвам в Бога. Това доведе до решението ми да отида до местния кмет и да му заявя, че аз вярвам в Бога, че аз се събирам с такива хора, приемам ги вкъщи, изучаваме Библията. Разбира се бях много изненадан, когато той ми каза, че е запознат и знае за всичко това, и въпреки всичко не беше предприел никакви мерки, а това можеше да бъде всичко най-лошо, но понеже имаше лично мнение както за мен, така и за моето семейство, ми каза, че е сигурен, че не бих се захванал с нещо, ако не беше добро или ако е нещо противозаконно. Така че това беше един момент, в който почувствах една лекота и още по-голямо дръзновение за работа. Тази групичка постепенно започваше да нараства, събирахме се в моя дом в продължение на около година, станаха около десетина души, и в следващите месеци и години нарастваше все повече и повече. Тогава, може би, получих един призив, едно вътрешно усещане, че тези хора имат нужда някой да се грижи за тях, някой да ги учи. Не можехме да чакаме някой да дойде отвън да ни учи, а от друга страна бях и единственият мъж в тази група. Усещах, че Бог ме призовава да му служа, но от друга страна пък си имах своите аргументи, за

това, че не съм подготвен за това ново поприще, че нямам необходимите познания. Имах своето притеснение, но само няколко месеца по-късно Бог направи така, че да имам възможност да се уча.

В далечната 1992 година, когато в България вече беше демокрацията, имах честта да бъда ученик в първия випуск на Богословското училище, което започнах в град София. Може би на втората година вече се промени статута. Вече не беше Българско библейско богословско училище, а Български библейски институт. Разбира се, не беше признат от официалните власти, Министерството на образованието, но това изобщо не ме интересуваше, за мене беше важно, че имах възможност да се уча, да опознавам Библията и различните ѝ доктрини, за да мога не само да ги прилагам в живота си, но да уча и другите на тези истини. Това мое образование продължи пет години от 1992 до 1996 година, като паралелно с това, продължавах да работя като миньор. Ползвах отпуската си разпокъсано, за да мога да посещавам сесиите, които бяха на всеки три месеца по една седмица. 1996 година завършихме и през тези години, разбира се групата нарастваше (повече от 25-30 човека). Нямахме място, където да се събираме, въпреки че се събирахме в една стая, това беше без значение, защото всичко беше вследствие на нашата убеденост в добрината и истинността на това, което правиме. За тези години никога не съм бил платен служител на църквата, винаги съм работил паралелно държавна работа и съм служил на Бога и на хората. Може би другият критичен момент в живота ми беше 2001 година, когато бях съкратен от мината, останах без работа, а пък вече децата бяха пораснали, трябваше вече да мислят да учат извън населеното ни място, а пък точно в този момент останах с много малки доходи и това доведе до едно сътресение в моето семейство. Нахлуха страхове, притеснения, затова че няма да съм в състояние да мога да обезпеча образованието на своите деца, което беше най-голямата ми мечта. Защото, всъщност, това, което не можах да сбъдна за мене в живота ми, се превърна в моята мечта, да го осъществя чрез децата си, а пък липсата на работа създаваше един огромен проблем.

Разбира се, аз не съм човек, който ще се примири и ще стои на едно място. Непрекъснато търсех, започнах на няколко места, въпреки че това беше време на много несигурност. Започвах различен вид работа, дори в един момент се наложи да работя няколко работи, само и само, за да изкарвам повече

средства. Така че, в един момент, дори и без да се усетя, вече започнах да работя с една фондация като здравен медиатор, и това продължи някъде около две години. Получавах някакви минимални средства, но пък беше едно време, в което започнах нещо ново, нещо различно, което да ми спомогне да имам поглед и в други сфери на живота. Можех да виждам човешките съдби от гледна точка на здравословното състояние, здравния статус, здравната култура, като разбира се, това се отнасяше за хора, които бяха най-уязвими, социално слаби семейства без образование, без работа, без здравни осигуровки. Ние служехме като едно свързващо звено между тази група и отделните институции, като организирахме, разбира се, и здравни беседи на различна тематика, за да можем да подобрим здравната култура на тези хора. Да осъзнаят, че за тях е много важно да бъдат загрижени за профилактиката на тяхното здравословно състояние, особено на детското здравеопазване. Това беше нещо ново, различно, и същевременно много различно, с което създадох допълнително контакти с хора и институции от здравеопазването, с които и до ден днешен поддържахме добри взаимоотношения. Важно е да насърчаваме хората да бъдат загрижени за своето здраве.

По това време получих и покана да бъда включен в листата за общински съветници към община Симитли. Нямах желание и до последно не желаех да се включа, но бях подложен на натиск не само от страна на общинския кмет и други служители в общинска администрация, но най-вече от хора от общността, предимно общественици, които настояваха да приема поради факта, че хората ми имат доверие, уважават ме, и че бих могъл да бъда полезен за тях и като общински съветник. Разбира се, това наклони везната, за да приема и така започна може да се каже политическата ми кариера в рамките на три години като общински съветник, което разбира се беше едно ново предизвикателство, по-голямо, като аз не се съмнявам, че за всичкото това нещо, тези неща, които се случваха в живота ми, просто бяха едно надграждане, защото Бог си имаше своя план още в самото начало за мен и за моето семейство и като цяло моята работа и моето бъдеще, въпреки че аз на този етап все още не го виждах и не го разбирах. Бях председател на комисията по социалната политика, спорта, туризма и също така заместник председател на комисията по образованието. Всичко това ми помогна да навляза по детайлно в тези сфери на социалната политика, на здравеопазването и образованието, пък това беше нещо, което

винаги ме е вълнувало и по стечение на обстоятелствата, къде повече, къде по-малко съм работил в тази сфера. Така че това нещо ми беше от голяма полза, сега в новата ми работа като общински съветник. Можех да повлияя за хората, по специално, които бяха уязвими точно в тази сфера, и в случая визирам разбира се малцинствените групи - ромите най-вече, които винаги са били проблемни в това отношение, относно важността на образованието, здравната култура. Всъщност паралелно с църквата това е било и една от основните ми идеи, освен да се работи за духовното просветляване на хората, винаги сме работили активно с деца и младежи като целта е била да ги научиме на култура, на възпитание, и същевременно да ги накараме да проумеят колко важно е образованието за тяхното бъдеще. Разбира се, това беше един много труден процес, защото първо трябваше да бъдат убедени родителите на тези деца, а повечето от тези родители бяха също неграмотни или полугармотни и те бяха еталон за подражание на тези деца. Да не говорим за факта, че много често родителите размишляваха по начина, че какво от това като учиш, като в края на краищата щом си циганин, пак ще метеш улиците, няма да има работа за теб. Това нещо обезсърчаваше децата за каквото и да било по-нататъшно образование. В повечето случаи се е гледало, ако може в местното училище да завършат основното или средното си образование и това го считаха за голям успех, особено ако си завършил средно образование. И с това приключваше целият образователен процес. За дългите години на работа в църквата сме наблягали изключително много на важността от образованието, и сме работили също така за подобряване на успеха на децата и разбира се това нещо не остана скрито за очите на учителите и на директора от местното училище, които видяха, че тези деца, само за около година имаха изключителен прогрес, не само в успеха си, но и в поведението си, и това неминуемо доведе до там, да желаят да се срещнем и да се интересуват как са постигнати тези успехи. Така се породи всъщност едно дългогодишно сътрудничество с учителите и директора на местното училище. Те видяха за тези години, че децата, които посещаваха местната църква, се превърнаха в лидерите в местното училище. Не само това, още по-радостният факт е това, че именно тази група от деца, с които работехме, те бяха около двадесет на брой, за около десетина години работа, резултатът беше очевиден. Имаме три - четири деца, които не само кандидатстваха, но са студенти, приети в различни специалности и продължават да учат в ЮЗУ-

Благоевград. Също голям процент от децата продължиха своето средно образование в различни училища в Благоевград, защото искаха нещо по-добро, не се задоволяваха с това, което можеха да научат в селското училище. Така че това са факти, които лично мен, а и всички онези като екип и доброволци, които са ми помагали през тези години в работата с тези деца, които впоследствие се превърнаха в тинейджъри и младежи, ни насърчават да продължаваме в същата посока, защото виждаме плодовете от този дългогодишен труд.

Често ромите в нашата страна са представяни като хора, от които всеки един отвръща лице, в повечето случаи това е един нереалистичен образ, защото не може всичко да се слага под общ знаменател. Смятам, че много често напълно тенденциозно са избирани такива групи, чрез които да се покаже най-лошата старана на ромите, а именно, че са много глупави, необразовани, и единственото нещо, което става от тях е да крадат и да лъжат. Едва ли не ромите са виновни за всяко лошо нещо, което се случва в държавата. Нима те са били тези, които управляват държавта ни през тези години, ромите са тези, които крадат милионите в държавата, те са тези, които развиват грешна политика и държавата не върви както трябва. В много от случаите за всичко се обвиняват ромите. Това за мен показва едно, че много често те са използвани само като повод някои да си прикриват мръсотии в държавата и да трупат дивиденди на гърба на тези, много често неукни и простовати хора, без самите те да разберат, че много често са използвани и манипулирани. Така че, ако трябва да говорим в тая посока, има и много други добри примери, които биха могли да се покажат, но явно не това е целта, за съжаление много често и медиите играят решаваща роля за това. В края на краищата няма значение какъв етнос си, всички хора преминават през едни и същи трудности, но и всички реагират по различни начини. Някои имат добър старт, други трябва да започват от нулата, но трудностите и проблемите за всички хора са еднакви. Така че аз също бих могъл да спомена и трудностите, през които съм преминавал, но не съм ги използвал като оправдание за неуспехите си, а по-скоро са ме мотивирали да се боря с трудностите и да търся решението, а не причините.

Спомням си в самото начало на семейния си живот, като млади хора, младо семейство, и ние преминахме през един доста труден и дълъг период в живота ни, когато по-малката ни дъщеря се разболя доста сериозно. Аз същевременно работех и учех, и в този момент се случи това, което наложи в

продължение на около 10 години да ходиме по мъките, по лекари, по болници. Изобщо няма да бъде пресилено, ако кажа че често повече от 70% от заплатата ни отиваше по лекари и за лекарства. Не казвам, че парите са ни стигали, но винаги сме търсили начин да се справяме и да продължаваме напред. Въпреки че този период продължи твърде дълго, всички платихме една висока цена, което ни струваше много нерви, които впоследствие по един или друг начин се отразиха най-вече върху моята съпруга, която психически и физически рухна. Трябваше и там да се полагат много усилия, докато се възстанови. Пред трудностите и проблемите никой не е застрахован, човек трябва да бъде готов да се изправи срещу тях и да търси решението. Въпреки тежкия период, заедно издържахме, справихме се. Целта ни беше децата да се изучат, и сме много щастливи, че това се случи. И двете ни деца след основното си образование отидоха да учат в гимназии в Благоевград, след което в различни градове записаха висше образование. Това бе свързано с доста лишения, защото обучението им бе скъпо. Но бяхме решени на всяка цена децата ни да имат по-добър старт в живота. Сега вече и двете са с магистърска степен и са се реализирали в една или друга посока в живота си.

През 2009 година се срещнах с хора, с които от дълги години не се бяхме виждали, но отново от средите на вярващите. На територията на България бе започнала, аз тогава все още не знаех, една международна фондация, която се занимаваше със социална дейност, и един по скоро познат, не толкова приятел, вече беше станал директор на тази фондация и аз се включих като доброволец. Фондацията се занимаваше със социална дейност, отново работеше с най-рисковите и уязвими слоеве на обществото, без значение на етническа или религиозна принадлежност, важното за нас беше, че това бяха хора в нужда, в риск. В рамките на една година работех като доброволец, докато дойде 2010 година, когато ми беше предложено да започна официално работа към фондацията като регионален координатор по една програма, която отново беше насочена към най-уязвимите слоеве на нашето общество. Така се започна моята официална работа с тази международна фондация. Започнах да обгрижвам първоначално около 70 семейства, целта не беше само да задоволяваме техните материални нужди, което и правехме, покривайки потребностите им от дрехи, обувки, храна, но също така вече бяхме насочени и към образователната дейност. Подпомагахме тези семейства с учебни пособия, тетрадки, раници, и

всичко необходимо, като целяхме да премахнем тези препятствия и липсата на дрехи или обувки, или пък учебни пособия, които пък често служеха като мотив и оправдание на някои семейства, че не пускат децата си на училище. Сега вече това беше решено и освен за тяхното духовно благосъстояние, ние работихме именно и в тази посока, за образованието в семейството. Учихме ги на хигиенни навици, като давахме и продължаваме да даваме хигиенни материали, за да се подобри хигиената в семейството.

Организирахме ежегодни лагери за децата и тинейджърите, на които обучаваме децата на християнските ценности, където освен тези деца от семейства, идват и деца от други институции като Домове за сираци и сиропиталища. В началото работехме с два такива дома, впоследствие увеличихме и работим с три - четири такива дома от различни населени места, така че едва ли има на територията на България друга такава организация, която да организира такова мащабно мероприятие. На всеки наш лагер участват по сто деца за десет дни с около двадесет възпитатели. Време, в което децата освен занимателните игри, имат и много образователни игри, а също така ги запознаваме с Библията и християнските ценности.

Друга дейност, която започнахме, беше един проект със земеделци, както целта на този проект е да задоволи нуждата от храна, а същевременно да даде и заетост на няколко семейства. Идеята беше колкото се може повече хора от общността да се включат, да работят и да се ползват от продукцията, а пък всичко останало като разходи, било то като наем на земята, семена, и всичко необходимо за развитието на този проект, се заплащаше от фондацията. Но целта беше да научим хората на трудови навици относно селското стопанство, и да се научат сами да изкарват прехраната си, да не чакат на готово. В началото беше много трудно да бъдат мотивирани, да бъдат убедени, че целта е да им се помогне, а не да бъдат използвани. Защото много често, както практиката показва, те са били подлъгвани и използвани от доста хора, институции или организации, които са им обещавали светло бъдеще, а пък впоследствие се е оказало, че само са били използвани. Разбира се, много скоро хората видяха ефекта от това, че могат да се справят и същевременно това да помогне немалко на семейния им бюджет. Като имаха една доста добра възможност за прехраната на семейството, дори и нещо повече, да се погрижат и да консервират и храна за зимата. На следващата година вече имаше и повече желаещи да се

включат, това беше един дълъг и труден процес, но важното беше, че се развиваше, което показваше, че се движиме в правилна посока. Така че този проект спомогна на немалко семейства в едни критични моменти да могат да се справят сами, а не както често чуваме, че повечето роми чакат социални помощи, с които да преживяват, което изобщо не е вярно, защото дори и самите тези помощи са крайно недостатъчни. За мен е важно това, което правя, да бъде открито пред хората, да знаят защо го правим, и че те са важните и целта е самите те да бъдат научени на тези навици и да продължават да ги развиват. Радостното от цялата тази дейност е това, че още в самото начало тези семейства, които работеха в този селскостопански проект, бяха осведомени, че една част от продукцията ще бъде дарявана за прехраната на бездомни хора, по един проект, който се осъществява в столицата. И те откликнаха с голяма охота. Също така, част от тази продукция дарявахме, за да може да се равие и друг проект в нашето населено място, а именно – социална кухня. Главните бенефициенти бяха предимно вдовици, болни хора, инвалиди, които нямат възможност да се справят с наличните доходи, защото по-голяма част от доходите им отиваха за лекарства и лечение. Беше труден старт, защото това беше нещо ново за общността и населеното място, в което живеехме, още повече, че тази дейност се развиваше от хора, които не бяха от българския етнос и съответно беше подлагано под съмнение. Макар и плахп, нуждата все пак си е нужда, започнаха да ни търсят хора, и с течение на времето все повече и повече хора се обръщаха към нас със зов за помощ, да бъдат ключени в социалната кухня, защото храната, която получавахме, беше достатъчна за един човек да се изхранва почти през целия ден, или да има обяд и вечеря, което не е никак малко. Това спестяваше от техните доходи, за да могат да си позволят да си купят било някаква дреха, или обувки, и да покрият някакви нужди за тях самите или за семействата си. Към днешна дата вече имаме около 26 човека, които са включени в тази кухня. Разбира се нуждаещите и желаещите са много повече, но за съжаление ние сме ограничени от средствата и това са ни възможностите на тоя етап. Всичките тези дейности през последните 5-6 години спомогнаха, като цяло, да се погледне с друго око, както на мен като личност, така и на дейността, която вършех като пастир на Евангелската църква. Защото в самото начало, поради невежеството на хората, ни считаха за сектанти, не разбираха това, което учим и това, което правим. За тях важното беше, че не сме като

тях, след като сме различни, значи има нещо нередно, защото такава е народопсихологията ни. Всичко, което е различно от общоприетото, е неправилно, но пък аз винаги съм считал, че всеки сам трябва да избира, кое е добро и кое лошо, стига да не е във вреда на хората и на обществото, както и да не е противозаконно. Така че въпреки голямата съпротива като цяло, дори на местното население, които дори в един момент започнаха да събират и подписка лично срещу мен и църквата, защото ни беше предоставена общинска сграда под наем, която да ползваме, за да развиваме всичките тези дейности – социалната кухня, също така място, където да събираме всички тези семейства, да им изнасяме беседи на различна тематика, за да може да се подобри стандарта на тези хора и най-вече да се промени начина им на мислене. Въпреки трудностите, които сме имали, натиска, не сме се отчайвали и предавали, защото сме били убедени в истинността и правотата на това, което вършим, защото не сме вършили нищо против убежденията на хората, или да сме налагали да приемат нашите убеждения, напротив. Винаги, от самото начало сме били искрени с тях, че искаме да им помагаме с каквото можем. Скоро видяха, че нито аз, нито това, което правиме, е нещо странно, още по-малко страшно и вредно за тях самите, но напротив. Видяха, че по-скоро това нещо им помага, беседите, които изнасяме на различна тематика – здравна, духовна или от някакво друго естество – са според интереса на хората. Много скоро в мое лице те видяха човек, на който могат да споделят проблемите си и заедно се опитвахме да решаваме тези проблеми. Така че в процеса на работа изградихме едно взаимно доверие, и мога да кажа, и то с пълна увереност, че днес всичките тези дейности, които църквата съвместно с фондацията развиваме на територията на общината ни, оказаха едно благотворно влияние на обществото, не само на ромската общност, но и като цяло в региона. Защото в наше лице те видяха един отворен партньор, готов да съдейства, готов да се учи, готов да се развива, и също така протегнатата ръка от страна и на местните институции спомогна още повече да бъдат преодоляни някои от пречките. Днес можем да кажем, че си заслужаваше всичките трудности и проблеми, с които се сблъскахме, и ако се наложи да изживееме още един път всичко това, със сигурност щяхме да го направим отново, защото виждаме, че всичко, което вършим е за доброто на хората и обществото, сред което живеем. Смятам, че всеки един нормален човек би могъл да потвърди тези мои думи, защото те не са празни приказки,

още по-малко целят да се самоизтъквам, защото делата сами по себе си говорят за нашата работа. Тя е насочена към всеки, независимо от каква етническа или религиозна принадлежност е, което не винаги е така в нашето съвременно общество. Много често нещо се прави, дадено нещо, и са облагодетелствани определена етническа или религиозна общност, но ние сме показвали и продължаваме да показваме, че нашата цел са всички хора в нужда, и ще продължаваме да помагаме.

Тази работа продължава и до ден днешен и неминуемо води до това, че трябва да работим съвместно с местните институции, и затова в този период вече сме изградили едни, бих могъл да кажа, и няма да звучи преувеличено, ако кажа перфектни взаимоотношения. Всички институции на местно ниво, като се започна с общинска администрация, полиция, социални домове, училища, където оказваме голяма помощ чрез хуманитарните помощи, които получаваме, за обзавеждане на тези социални домове, така че местните власти виждат в наше лице един важен и сериозен партньор и винаги работим съвместно. Като се върна назад виждам, че през всичките тези години, всичко това, което се е случвало в личния ми живот, е било чисто и просто, стъпка по стъпка, едно водителство до този момент, в който днес вече можем да кажем, че работим много успешно на всички нива, и не само с отделните семейства, но и с много институции, организирайки и тържества за социалните домове на територията на общината, домовете за възрастни, деца и младежи с увреждания, където внасяме един свеж полъх и разнообразие в тяхното ежедневие, но най-важното е, че изграждаме едно приятелство, едно взаимно уважение и доверие, и то се поддържа не само по определени празници, но почти ежедневно, което за нас води до едно голямо удовлетворение. Можем да бъдем част от живота на тези хора и по-важното е, че внасяме радост в ежедневието им, но също и те оказват едно благотворно влияние върху нас, като ни карат да бъдем по-милосърдни, по-чувствителни към нуждите и болката на различните слоеве на обществото, и да имаме поглед към нуждите на хората, но не само поглед, но и да откликваме, винаги да бъдем на разположение и готови да помогнем. Така че до днешна дата мога да кажа, че въпреки многото трудности в живота ми, тези трудности са били именно с цел да закалят моя характер, да ме изградят като личност, да не се примирявам пред трудностите, пред болките, дори и тогава, когато съм бил отхвърлян, да продължавам да се боря, за да

имам своето място и роля в обществото, и по-важното в личен план, да изградя моето семейство, за което първо благодаря на Бог и мога да кажа, че в лицето на моето семейство се е сбъднала онази моя мечта, това, което не съм могъл аз да го реализирам в моя живот, да бъде реализирано чрез моето семейство, чрез моите деца. Всичкото това нещо ми дава надежда, че и за другите деца има надежда, ако съумеете да мотивираме и техните родители, да разберат, че въпреки трудностите, без значение какъв етнос си, каква религия изповядваш, ако си упорит, ако си борбен, ако не се примиряваш, винаги можеш да успееш.

Някога се казвах Яшар и после 20 смениха на Ташко

Ташко, 1966 г.

Ташко съм, роден съм в град Якоруда, но живея вече 45 години в град Банско. Моето семейство се състои от шестима човека - баща ми, майка ми, по-големият ми брат, след това съм аз, средният ми брат и най-малкият ми брат. Моето детство премина много тежко, след като се родих, аз не можех да ходя, затова моите родители ме зариваха в пясъка до кръста. Също така аз съм седмак, моето семейство е добро и трудолюбиво. Сега съм на 51 години и тежа 108 кг. мъж. Искам да разкажа как протече живота ми от малко дете, тинейджър, мъж и дядо. Моята баба беше гъркиня, тя се занимаваше с билки, с който лекуваше хората. Като малък бях много послушен и кротко дете, нямахме днешните модерни уреди, телефони, телевизори. Сега си спомних, че когато искахме да гледаме филм, трябваше да ходим на прожекция. Аз нямах баня, тоалетната ни беше отвън, къпехме се в реката, играех си с децата отвън.

Когато баща ми продадеше някакъв добитък, той се разправяше с това да купува и продава добитък, правеше къщи пирувания, ядене и пиене на корем. Ходех редовно на училище и на занималня, целият ми ден беше зает и много обичах да свиря на китара. Аз почнах много сериозно да свиря на китара от 12-годишно хлапе и оттам като почнах сам, стигнал съм до най-добър китарист, свирех в градската градина в град Банско, свирех и соло, без китара. Като младеж се събирахме по улиците, правехме си седенки и под сушилните,

където се слага тютюна. Нямах телефон, нито видео. Научих се да поправам черно-белите телевизори, тразисторите и всички идваха при мене за поправки. Моето облекло беше черни панталони с копчета, аз бях много готин пич, с една бяла риза и с едно елече, когато излизах на улицата с китарата, при мене идваха всичките момичета, пеехме естрада, всички момичета ме харесваха, но на моето време беше много трудно да излезеш с момиче, не както днешно време. Когато играехме хора, ние нямахме право да се държим за ръцете, а държахме една кърпичка между нас. Как си правихме срещите ли? Аз се срещах тайно, никой да не разбира, защото ако някой разбере, то цялата махала разбираше и след това ще трябваше да се женя за това момиче, затова се пазех много. С една дума бях мъж за всички жени. Ожених се на 21 години. Сега ще ви кажа как се ожених, моята жена има леля тука в Банско и тя идваше на гости тука, запознах се с нея, чрез братовчед ѝ, бяхме на сватба, в моите очи беше най-хубавата, беше облечена в дънки, косата и беше дълга, под газа с едни букли, и в мига, когато я видях, може би тогава се влюбих в нея и аз като истински дженталмен откъснах и подарих едно цвете. Казах на нашите, че си харесах едно момиче от Велинград и да идем да я искаме от техните. Първия път, когато отидохме, баща и още беше жив и не я дадох, после отидохме след смъртта на баща и, близо след шест месеца, и майка и пак не я даде, и вече на третия път я дадох. Направихме годеж, на който тя минава с един поднос с китка, която тя даваше, а на нея даваха пари, а на по възрастните трябваше да целува ръка. Тя целуна ръка на баща ми, на майка ми и те и дадох парите.

Отидох в казармата 1985 година 8 октомври. Отидох като новобранец първо в град Темелково да ни обличат и подстригват нула номер, но аз откъщи си бях подготвен. В казармата даваха дрехи и обувки и на мене ми паднаха две десни обувки, едната по-голяма, другата по-малка. Виках „Старшина, тези обувки не отговарят на моя номер и са две десни и те са ги сменили“. Старшината ми викаше „Ела тука, бе новобранец!“ пам - един шамар, ядох бой, без дори да бях виновен за нищо. Имаме много гонки между стари и млади войници. Аз служих в Илиенци, влязъл съм в казармата 1985 година на 21 октомври. Аз бях много стриктен войник, който всички го обичаха, и офицерите и войниците. Аз служих заедно с моя братовчед от град Банско и той се казва Сашо. С него си прекарвахме много добре, бягахме от казармата да правиме

серенади на момичетата и като разбираше старшината, ме караше да му поправа транзистора, за да не ме вкара в ареста.

В казармата имахме посещения само събота и неделя. Моите родители идваха през седмица да ме виждат. Както казват, ние ромите много обичаме нашите деца и те са много галени, но аз не бях от тези галените деца, но пак нашите никога не са ме оставили сам в трудните моменти. Служил съм в Илинци в София, номер 58450, там ме научиха на строителството. Оттам съзрях да съм истински мъж, да поемам отговорности в живота си, да знам как да се грижа за мене си и за бъдещето на моето семейство. Работех там строителство на апартаменти, общежития и сгради.

Някога се казвах Яшар и после го смениха на Ташко. Тези, които не искаха да си сменяват имената, ги караха в ареста и ги мъчеха там, докато не се откажат от имената си и даже някои и от своята вяра. На моя баща името беше Джамал, спомням си, че той не си даваше името и вярата, щото вярваше в Алах и ходеше в джамията в град Якоруда и затова го вкараха в затвора и го биха много, докато не се отказал и го прекръстиха на Данаил. Смени си и религията и от тогава до последния си дъх беше християнин, но ходеше в евангелска църква. Майка ми се казваше Емине, но и смениха името на Елка. А бе, имаше разцепление тогава, но ние си се държахме, не бяхме като другите цигани. Ние ромите се разделяхме на племена и имаше няколко племена, които бяха много луди, едното от тях се казваше върналите, те живеха в една колибка, за всяко семейство имаше по една хралупка, като обичаха да си ги правят на припек. Имаше още кокоци и чукотеци. С тях беше много интересно. От племето на кокоци имаше един човек който се казваше Коко, който калайдисваше и правеше тумбелеци. Един път отиде в село Бунцево да калайдисва при помаците, но той е бил с едно око и една кадъна го попитала „Коко, за какво ти изхвъркна окото?“ – а той й рекъл „За млякото“. Тези три племена постоянно се караха. А как се караха? Биеха се с балтии, камъни, буркани, с допове и с клими. Съществуват още племената, ама вече са по-цивилизовани, така да го кажем. Моята жена е от саниорско племе. Те се занимаваха да калайдисват тенджери, тепсии и т.н. Ние едно време обичахме да ядем на земята, нямаше маси. Ми имаше едно кръгло дърво, на което му казвахме „софра“ и всички се нареждахме около нея и майка ми ни правеше хляб, който хляб наричахме „боколи“ и то беше толкова вкусно и много горещо. Аз и моите братя стояхме

в една стая, а моите родители в другата стая. Еее, ся се сетих за една история малко да се посмете. Нищо че баща ми беше търговец на добитък, но аз не разбирах от животни и ме беше накарал да яздя един кон, бях горе долу на 12 години и вместо да го яздя, както се язди, аз пък съм го яздил обратно и всички мой прятелци се спугаха от смях казваха ми „Уж си син на търговец, пък яздиш обратната коня“.

Много от ромите, когато постъпвахме в училище, не знаехме български, например аз когато бях в първи клас, не знаех как да кажа на госпожата на български, че ми се пика и искам да ходя на тоалетна, казвах и така „Другарко, мангав те жав ка алява“. А учителката не разбираше какво казвах и тя питаше едно от момче от махалата, с която заедно учехме, Роза, какво иска да каже Ташко. Тя не разбираше моя език, но и обяснявах с мимики и се разбирах така с нея и тя предаваше на учителката.

Значи аз българския го научих в училище, а въпреки употребявах само ромския език, но когато се родиха моите деца, не съм позволявал това, почнах да им говоря и на ромски и на български, да познават и да говорят и двата езика, не само единия. След като съм преживял това и знам колко е трудно да не те разбират кво говориш и да не можеш заради един език да контактуваш с връсниците си, след като не познаваш и не знаеш техния език. Затова пък моите деца нямаха никакъв проблем с това, даже мойто внуче говори по-добре българския, отколкото ромския език. Но пък аз бях среден ученик, нито съм имал двойки, рядко съм имал шестици, повече тройки и четворки. По наше време нямаше бележници към пети, шести клас имахме бележници. Аз имам само две деца. Аз исках, но жена ми не искаше да ражда повече. Значи благодаря първо на Бог, че ми ги дари живи и здрави, имам момче и момиче, казват се Джемиле и Кенан. Ми те в личната карта са с български имена, а в махалата си са с други. Да всички роми имат по две имена, едното е българско, а другото е турско име.

Имах един лют чичо, когато ние се преместихме в Банско, аз обичах да му ходя на гости. И един път, когато вече пораснах и отидохме с моя баща на гости у тях, се случи нещо. Чичо е бил раждан през 1912 година, той е бил най-големият ми чичо от страната на баща ми. Те са били десет деца, пет момчета и пет момичета. Много деца са били. Да, на времето беше така, ся вече не. Чакайте сега да ви разкажа за големия ми чичо, отидохме на гости при него, как-

то ви казах, и с баща ми да караме конете на пазара там. Отидохме на гости - кюфтета направи, пиене, ядене, пиене, той много ни посрещаше. Той много обичаше да се разправя с духове и тем подобни работи, много се плашеше от вампири. И както вечерта си празнувахме около масата, чухме шум и звук от конете и чичо каза „Край, това е вампир, мачка конете, вашите коне са умрели вече“. Пък ние трябваше събота да сме на пазара, да продадем конете. И баща ми ме изпрати да видя и какво, нищо особено, конете си бяха там, вързани на каруцата, аз им сложих сено да ядат. И се върнах и той след като е маняк на тема духове, имаше една лупа, която я изкара да следи дирите уж на вампира. Виках му „Какви следи гледаш, бе чичо, на вампира, като няма такова нещо, ще гледаш на конете стъпките ли и моите също?“ А той ми отговори „Мълчи, мълчи племеннико, ти не знаеш, тука върлуват такива духове“. После каза така, след като свърши със следенето на следите „Куче ли беше, котка ли беше, а Белуно, кво стана?“ Така се казваше жена му, винаги нея питаше за всичко.

Той много носеше долнуци и винаги единия крачол вдигаше нагоре, а другият му беше надолу. И ми каза така „Кво стана Ташко, кво стана?“, аз пак му казвах „Кво да е станало, чичо, кво да е станало“. Чичо каза „Край старият се събуди от умрелите и плаши конете, край отидоха конето“. „А бе кво стана, Кичо?“ - пита жена му - а тя се обърна към мене и ме пита „Кво е станало бе, Таше?“ И той се обърна към старата „А, Белуно, котка имаме ли?“ Пък тя му отговорила „Старият не оставил нито котка, нито куче, всичко даде“. „А какво беше това отвънка, кво изплаши конете на брат ми?“ А тя му отговорила „Абе Кичо, това са младежите, който ги изплашиха, нарочно да се изплашиш ти“. И той като много вярваше на жена си се успокои малко.

Присъствал съм и на пазара на булките. Да, на автогарата в град Гоце Делчев в едно ремарке слагаха момичета и който най-много ще даде на това момиче повече пари, той ще я вземе. Аз имам две деца – едно момиче и едно момче. Момичето се е родило на 1989 година, а момчето е родено на 1990 година. При нас, когато се раждат деца, се докарват зурни, за да се радват и да празнуват всички заедно, това е като наша традиция и те като се родиха и аз съм докарал такава музика. Както вече знаете при нас сватбите се правят три дена. Ами след годеща се разбрахме да се докарат рокли за булката и обувки за всичките и близки. После, демек втори ден, се прави къната. Булката се облича

в индийска носия и се къноса на краката, на ръцете и който я къноса, трябва да и сложи пари и на краката и на ръцете. След това младоженците се слагаха на два стола и ги вдигат нависоко и играят заедно с тях. На третия ден е самата сватба, булката тогава е в бяло. Мене ме венча ходжа и също така имам и граждански брак. Аз съм много благословен с моята жена, защото съм се оженил с любов, нали знаете, че ромската любов е най-силна и тя е до гроб. После я откарах вкъщи, преди да си направим къщата ние живехме в една стайчка с майка ми и баща ми. Ние сме живели с родителите ми около три месеца, докато не сме сложили дограма и съм измазал една стая, и ток съм сложил и тогава се преместихме да живем отделно от моите родители, за да бъдем самостоятелни. Ние заедно с жена ми сме се трудили. Спомням си как заедно отивахме да си пазаруваме за първи път, бяхме си купили една тавичка, две вилици и две лъжици, два ножа, една малка масичка, тогава на мода бяха русенските легла. Бяхме си взели едно от по-големите легла, едно килимче, шкафче, това шкафче даже още е живо. След като разбрах, че е бременна, си бяхме купили спалня с гардероб и барче. Аз ходех с братята ми на работа в строителството, а жена ми беше в тъкачка на станове, оттам взе и майчинство. Като млада двойка излизахме, отивахме на филми в голямата зала, купувах и много неща и дрехи, обувки, но и тя на мене ми купуваше. Живеехме си добре, е и сега си живем добре, ама преди бяхме по-млади и по-буйни, така да го кажем. Ние и двамата излязохме в майчинство - аз с дъщеря ни, а тя със сина ни. Спомням си, че на времето пазарувахме с купони, не сега както е, имаш ли пари, можеш да си купиш всичко, тогава не беше така, тогава всичко беше евтино, но нямахме никакъв избор. Аз се редях сутринта рано да вземах мляко за децата и нужните продукти за готвене, а сега по магазините има всичко, стига човек пари да има. Слава на Бога имам пари, колкото да поддържам себе си и мойто семейство. Много ги обичам, ако ги няма, то аз бих бил празен отвътре, може би ненужен, а така има за какво да живея, има за какво да се боря. Не направих двуетажна къща за моя син и за моя племенник. А за дъщерята при нас е така, където се жени, там трябва да си остане, аз ще и помагам, разбира се доколкото мога, с финанси, но не бих взел домозет, защото ще почнат да ми се смеят в махалата. Трябва да се съобразим и с правилата, но все пак, ако няма къде да седи, докато си направят нещо, ще седи вкъщи.

Мале, накара ме да се върна много назад да си спомням за миналото, колко хубаво беше, с игрите, не сега днешните деца не знаят да си играят, те са постоянно да играят на телефоните, на лаптопите и т.н., а пак младежите да не говоря за тях, те са много лоши, пушат, пият и някои се дрогираат. А по мое време не беше така. Ние бяхме по-примерни от днешното поколение, момичетата държаха на честта си, а сега не е така. Аз трябва да благодаря на Бога, че възпитах моите деца да не са като другите, а да бъдат честни, откровени към себе си и към другите хора, да не лъжат, да не крадат, да помагат, стига това да е по силите им, да бъдат милостиви, да прощават, да не бъдат алчни, за да ми бъдат както на мене, така и на тяхното бъдещо семейство гордост.

Аз като се сетих, когато двамата бяха малки, за да не бъдат алчни, ние с жена ми им давахме да си играят с пари, да не стават след това алчни, като пораснат. Да ви кажа от това има ефект, ето не са алчни и са добри граждани за България. Ние с жена ми си бяхме купили малко добитък и имахме ливада и нива, която обработвахме само двамата, след като децата още бяха малки. Най-много от животните обичах мойто магаренце, който се казваше Начо, ах леле, това магаренце много работа ми вършеше.

Не, не си мислете, че живота ми е рози и цветя, защото аз преживях най-тежкото нещо в моя живот. Преди около 6 години моят баща почина в мойте ръце, бях с него в болницата, само ние двамата, тъй като единият ми брат беше в Италия, другият му беше сърдит, а пак третият имаше семейни проблеми, затова аз бях с него тогава, като говоря за това ми става много тежко, защото бях сам тогава и най-вече, че не можех да помогна на баща ми, да го спася. Ама не, каквото кажем ние, а каквото каже Бог. От тогава насам съм станал много нервен и за малко нещо викам и крещя, но хубаво, че децата ми и жена ми не ми обръщат внимание за това.

А след една година аз си счупих крака, както отивах до заведението, където се събираме да пием по едно кафенце, а след това, май беше след шест месеца се порезах с режачка близо до окото, аз извадих много голям късмет, че не стана нещо по лошо и за това съм много благодарен на Бога. Имам около окото десет конеца, когато моите близки бяха дошли в болницата и видяха в какво състояние бях, тогава взеха да плачат за мене, да ми угаждат на капризите. Тогава ми харесваше някой да ми угажда, но това, което преживях, аз не го пожелавам на никой, дори на моите врагове. И затова ще ви кажа на вас мла-

дите да обичате вашите семейства и вашите родители, да им помагате, докато още са живи, за да не съжбялявате после.

Баща ми беше един от най-богатите роми

Лиляна, р. 1966

Аз се казвам Лиляна и живея в едно село близо до град Велинград, родена съм на 26 декември 1966 година в град Велинград. Сега ще ви разкажа как протече моя живот. В мойто семейство аз бях предпоследното дете, преди мене беше моята най-голяма сестра Морио, след това беше брат ми Запрян, след него другата ми сестра Гута, след това аз и най накрая малката ми сестра Зухра. Моят баща се занимаваше с търговия на животни, той беше, както се казваше „царя“ на ромите, а майка ми и нейната золва се занимаваха с калайджийството, отиваха в града, където по нашенски се казва „форо“ и калайдисват на хората съдовете.

Мойто детство премина много весело, родителите ми ни разкарваха с каруците на който ние казвахме „е царенца“ на всеки събор, навсякъде, където имаше събор, ние бяхме там с нашите „царенца“, правихме си палатки и се къпехме вечерта в някоя река, едно време бяхме много прости хора. Един път бяхме на събор в град Сърница и от всички градове и села се събираха ромите там и слагахме голям огън, по-големите деца правеха люлки от синджири, а старите хора ни правеха приказки. След като моят баща беше „Барона“ на ромите, той събираше вечерта всичките роми покрай огнището и им даваше храна, взимаха музикалните си инструменти и почваха да свирят, а ние по младите, който бяхме на 13 години, играехме кючещи. Беше много хубаво, а сега нищо не е останало от циганските традиции.

Аз много обичах да се разкарвам с нашите, да им помагам в техните работи, макар че баща ми беше много строг човек, а мене най много обичаше от всичките му деца, аз му бях като че ли неговата слабост. Когато някой идваше да ме иска, той не ме даваше за жена на никой, казваше, че още съм малка за женене. Много хора се страхуваха от баща ми, защото на времето си той беше

най-богатият човек от ромите. Той имаше пендари или злато, както се казва днешно време, ама ги е загубил по време на гоненията на ромите. Като малка много обичах да си играя на въже и на гоненица, имах щастливо и вълнуващо детство. Ние младежите не се разголвахме, бяхме облечени с панталон и от горе с пола. Много си играехме по поляните, много отивахме в планините. Ставаше ли май месец всички от селото се събирахме и отивахме в планината на чист въздух.

Сега си спомних как старите хора си правеха къщи на съборищата, правеха си ги от мукава, от найлони, слагаме пръчки за дюшеци отдолу, отгоре черги, кой какво има, готвехме на огън. Слагаме един голям камък и там слагаме тенджерата да ври с яденето – боб, пържоли готвихме и много други манджи. Много от почиващите идваха при нас, искаха по-старите жени да им врачуват. Младите пееха и играеха ключеци, беше много хубаво и интересно. Веднъж да прекосим един язовир в град Сърница, аз бях останала в каруцата и коня се изплаши тогава и преплува заедно с мене, за малко ми беше да падна, но слава на Бога, той ме опази тогава. Моят баща се беше изплашил тогава много за мене, той беше един добър и грижовен баща и съпруг, много се грижеше за нас. Не само това, но и беше един от най-богатите роми, както ви казах, помагаше на по-бедните, подаряваше коне на тези, който имаха нужда, а бе той помагаше на всички, както можеше. А мойта майка нямаше ден да не ни точи баница, слагаме една голяма „софра“ и се нареждахме всички около нея, за да ядеме гозбите приготвени от мама, а хляба го разчупваше баща ми и после ни раздаваше хляба по големина, а последното винаги се падаше на най-малкия от нас. След това татко ни караше да се молим, ние ромите сме един много вярващ народ, който много обича Бога.

Чакай ся ще ви разкажа за една моя леля и мъжа ѝ, те имаха една колибка, в която ние младежите отивахме, за нас ни беше все едно някакво барче, така да го кажем, и всички хора откъдето и да дойдат, винаги отиваха при тях. Те много посрещаха и изпращаха хората, обичаха да имат много хора около тях. И в тоя двор бяхме четири, пет семейства и който откъдето идва, все отивахме у тях в тяхната малка колибка, която леля я белосваше, поддържаше я много чиста и спрегната колибка, а пода им беше от кал и отгоре бяха си сложили едно балатумче, но всеки ден тая жена миеше тоя балатум, тя беше много хигиенична, вътре имаше две легла русенски и всеки кой как дойде, се

хвърляха върху тия легла да спи. Тия хора не можеха да ядат от нас, те винаги следобед заключваха вратата, за да спят, но ние пак ги притеснявахме даже много.

Бяхме се преместили в град София, там да работят моите близки - баща ми, майка ми, брат ми и сестрите ми. Понякога замествах сестра ми в нейната работа, след като съм била по-буйна, макар тя да беше по-голяма от мене, и не само кака ми, но и мойта майка замествах. Обичах много да ходя на работа, да се чувствам като големите и аз работех за нашите де. И там живяхме някъде около една година, като се върнахме в нашето село, измина се някое време и баща ми почина и тогава сериозно трябваше да си търся работа, за да помагам на майка си за отглеждането на по-малката ми сестра. И тогава почнах работа в град Ракитово в текстилния завод „Никола Божанов“. И малката ми сестра искаше да работи при мене, аз не и давах, ама тя настояваше и най накрая ме надви и дойде и тя да работи при мене. Отивахме с нея на три смени на работа, но там на времето взимахме много добри пари и каквото изкарвахме, ги давахме на мойта майка, да ни пази парите, а и тя поддържаше домакинството и се грижеше за къщата.

Ами аз се запознах с мъжа си на 17 години на една сватба и после се замина време и се оженихме. Аз, когато се ожених за него, бях на 21 година. Дойдоха много годещари преди това, събраха се по-възрастните и сложихме китките по-младите и взех един поднос да обикалям около тях, да целувам ръце и те ми даваха пари.

Едно време в селото нямаше кафе, а пиехме леблебия. А в селото заведения нямаше, когато отивахме във Велинград на баня или в сладкарница с по-малката ми сестра, това ни беше много нещо за нас, все едно отивахме на дискотека, така да го кажем, и много се радвахме, когато отивахме на баня във Велинград. Иначе имахме една сладкарница в селото, но там много рядко отивахме, но и там беше хубаво, ние много не излизахме навънка или пък да скитосваме късно вечерта, защото при нас добрите и честните момичета не излизаха вечер и не скитосваха навънка. А пък в месеца един път ходихме на кино, но имаше прожекция, не сега вашите модерни плазми или 3D, както вие им казвате, и на нас ни беше много яко, с нетърпение чакахме тоя ден, за да можем да разпуснем малко, да го ударим на купон, както вие казвате. Всички говореха, че по-малката ми сестра ще ме прежени, защото е била по-отворена

от мене, повече говореше, но не е станало така, аз се ожених преди нея в град Севлиево през 1988 година. Аз веднага забременях и родих момиче, след това и момче, тяхната разлика е една година. Момчето се ожени и от него имам един внук, който много обичам, дори повече и от децата си, както се казва, че внуците са по-мили и от децата, това е наистина така. А дъщеря ми не е жена на работи и се грижи самостоятелно за себе си, тя е на 28 години. Не може да я караме насила да се жени, сега ние сме по-съвременни роми, не както бяхме едно време. Ако тя беше се родила в онова време, щеше насила да я дадат, който я иска за жена.

Осман беше силен мъж, голям, пълен, висок мъж, а бе търговец мъж

Папан, р. 1966

Аз се казвам Папан и съм от Добринище, там съм живял де, моите родители бяха от Якоруда, после се преместихме в Банско. Аз имам много братя и сестри, общо 8 деца сме. Живеехме в една стая и бяхме много бедни, без никакви удобства, много малко си играехме, повече работехме на нивите, на сеното, правехме бали с краката, имахме специално дървено сандъче четвъртито и там слагехме сеното и две деца вътре да го мачкат и го връзвахме със сезал и като бяха готови си оставяхме колкото е нужно за нашия добитък, а пак другото го продавахме и така живехме. Слагехме отвънка един голям казан, под него 3 големи камъни, палихме огън, да се сгрее водата и влизахме във външната тоалетна да се къпеме или пък впрегахме каруците и отивахме на едно поточе или на обща баня. Вечерта си кладехме огън отвънка, взимахме музикалните инструменти, пеехме, а момичетата танцуваха, за да ги харесат момчетата, състезаваха се на ключек. Аз се ожених на 23 години, баща ми, лека му пръст, ми купи жена, първата ми жена, тогава аз бях на 18, след това втората ми, бях на 23 и с нея съм и до сега. Имам от нея три деца - две момичета и едно момче и имам четирима внуци.

Сега ще ти разкажа за моя чичо, който се казва Гулия, той беше на баща ми по-големия му брат, а турското му име беше Осман, той се занимаваше с

жълтици, с една дума беше търговец на жълтици и на добитък, а пък жена му беше Мажирка или и казваха Белуна. Бяха хубаво семейство, имаха много деца, около шест мъжки деца и четири момичета, общо десет деца. Осман беше силен мъж, голям, пълен, висок мъж, а бе търговец мъж, носеше се винаги с кожено яке и кожена шапка, преди се казваше кепе, неговите мустаци бяха тънки като на Хитлер, ама беше много умен мъж. Един път отидохме в колибите да продадем едни коне с него и на връщане минахме от Якоруда и като беше много късно, той ни спря у тях да спиме с баща ми. Иначе имаше той много пари, един куфар с пари, ама седеше в колибите, нищо не е постигнал, макар да имаше много пари.

Моят баща имаше една сестра женена в Разлог, името и беше Бужука, женена за Карата, и той много обичаше да лъже. Баща ми беше от племето Мура. Та Кара разправяше на Гулията за неговото куче как Пан-Пун, как му духаше на меха, защото той правеше тумбелеци и че кучето му помагаше, да ги направи, духаше му, за да направи тия звънци. Та като се разсърди Голията или Осман, та го удари с крака си и му каза „Ти мене за какво ме смяташ, на баща ти стария кокал да гние, ти мене за балама ли ме смяташ, че кучето ще ти духа два часа, да направиш тумбелеци.“ Пак той се кълнеше върху децата си „А бе ,Кичо, да ми умрат децата, кафе му купувам на кучето си Пан-Пум и то седи с мене да ми помага да направиме по бързо, то с мене говори, даже ми се смее, спуква се от смях кучето, не лъжа, ела виж, ако не ми вярваш, не ме бий, моля ти се, след като говоря истината“. Кичо, той така му викаше като уж уважение, след като беше по-голям от него. „Даже ми казва така кучето „Слушай, Кара, кво ще правим ние сутринта с тебе, сутринта като станеш, ще ми сипеш вода, да си измия лицето, да запалиме по една цигара, да запалиме с тебе и ще отидем при ковачницата да почнем да работиме“. А Кара имаше 10 деца, много деца, а жена му Бужука взе една циганка от Разлог и я кара в Якоруда, да я покаже на майка си. „Беля да я вземе, веднага да я махнеш от тука!“ каза майка й. „Защо – казва – циганка, а вие не сте ли и вие такива?“ Е ние се разделяме на курбати и цигани. Цигани са тия, който не знаят ромския език, а курбатин е тоя, който знае ромски език. А циганката се казваше Седефка, а прякорът и беше тукманик. Старата я гонеше от колибата, не я искаше. Те с Бужуката бяха големи приятелки, а баща и казваше “Е, ти ми докара още една жена“ и той беше откачил старият да се ожени за Седефката. Пък Осман стана,

взе да вика върху стария „Стига, ти да не си млад, та ще ми вземеш Седефка“. И Османа и тая Бужука питат Седефката как я би старата и тя вместо да каже удари ми един тупаник, беше казала удари ми един тукманик. Та я взеха двамата и я ожениха за друг и така положението се беше оправило, иначе старият искаше още една жена да има по-млада от него.

Отидох на гости пак в Якоруда и другият брат на баща ми, Куртата, беше пратил от племенниците си, да ме викат, за да оправя зъба на един кон, той винаги ме викаше, когато имаше някаква работа да му върша. Пък те с Османа имаха дразги, не се обичаха много, макар и да са били братя. Куртата каза „Идете ми викайте Папането, само той може да оправи зъба на коня ми“. Защото пък той взе барут и беше сложил на зъба на коня и го запали и тоя кон щеше да го убие, за малко му беше да е мъртъв. Та каза на жена му Назифа „Иди да ми викнеш Папането, той се научил от своя свекър, като е бил зет във Велинград, да направя зъби“. И аз отидох в аптеката, та купих калиев преганат, да направим зъба на коня, да не личи, че е стар, за да може да го продаде. Та имаше и друг по-обикновен кон и аз го питам „Рита ли тоя кон?“ и той ми отговори „Рита, да те ям и детето“. Та му казах „Сега ще видиш какво ще го направя, стой да видиш“. Взех едно въже, вкарах това въже от врата и предния му крак и го вързах, за да не рита и така го вързах за каруцата. Точно тоя момент идва Козилата и ме пита „Какво правиш Папане?“, пък Куртата взе да и вика „Не гледаш ли, оправя коня, прави го по-хубав, по млад“. Пък тя на него взе да крещи „Беля да те вземе, остаря и още не си се научил да оправяш конете, та викаш постоянно момчето то да ти ги оправя. И аз направих, нагласих коня, пък чичо каза на жена си Назифа „Детето оправи, нагласи коня, готов е да ида с него в колибите, да го продам“. Стана рано и взе един гребен, реши коня, та дойде един помак и го продаде. „Колко години е?“, а той лъжеше „Коня не е мой, а на внучето и аз нямаше какво да правя и взех и го продадох“. Ама другия ми чичо Осман беше много по-силен от Куртата и Куртата много му завиждаше, защото другият беше с авторитет в Якоруда. Куртата има един син, който се казва Бучи, и старият хвана да го ожени за жена с едно око, на нея казваха „Корията“, тя се казваше Пука и старият и казваше така „Пуко, сутринта, като станеш, да ми налееш вода, да ида долу в колибите, кокошките всичките ще са мои“. И аз тогава се обадох „От къде ще минеш, чичо?“, а той ми каза „Чичовата, от долната страна ще мина от Бунцево, Конарско, от там

ще мина.“ Пък аз взех да се майтапим с него и му казвах „Чичо, виж какво по добре обратната да направиш маршрута от Конарско, за да изкачиш Бунцево и ще слезеш точно тука в Якоруда.“ Така си направих майтап с него.

А също така той имаше две дъщери, които се казваха Джемиле, а другата се казваше Минка. Те бяха горе долу, а бе, те си бяха много по-малки от мене. Връщаха се от училище и нямаше какво да ядат, бяха много гладни, а баща им отиде в колибите да кърпи печките на хората и го нямаше у тях и ако му паднеше нещо и да направи трампа с добитъка „Хай, чуй ся, Назифо - каза на жена си - този сутляш да го скриеш в мусата (така казваха на един рафт, където си криеха яденето, като чекмедже или като хладилник го използваша), да ама през това време баща ми и аз го чухме какво каза на жена си и как взе да се къльне „Тутакси да умре дъщеря ми, само някой да ми изяде сутляша, който ми помага за язвата, ще го убия“. Сутляша взе жена му и го скри в мусата, тя го слагаше в една бяла тинжира с капак, а вратата на мусата беше направена от шперплат. И както вече ви казах, идват си дъщерите му гладни от училище и нямаше у тях никакво ядене сготвено. Вика ги татко да им даде ядене „Какво правите, бе момичета?“ ги пита той. Ами какво да правиме, чичо - отговаряха те - гладни сме, ама няма какво да ядеме. Кара ги в къщи да ядат, а след това ги кара в стаята на Куртата и ги пита „Искате ли да ядете сутляш?“, а те му казват „Разбира се искаме, чичо.“ И той взима синията (означава софра, която дума използваша по-старите роми), тя стоеше зад вратата закачена на едно въженце, много добре си спомням, и сложи им пред тях. Взе и тенджерата с сутляша и им даде да ядат. След това взе синията баща ми, избърса я и я остави на мястото си зад вратата, взе и тенджерата и я напълнил с вода и я сложи на мястото на сутляша, а тенджерата беше бяла от харкума с капак.

И гледаш след половин час ето го Куртата се прибира от колибите и вика от далече „Пуко, умрях от горещина – и, хай, веднага пада от коня - ела да видиш колко много кокошки съм ти докарал, ела да видиш.“ И слиза вече, а пък към него тичат много хора, а бе голям циркаджия беше, щом слизаше от коня, веднага падаше долу и коня се дръпна, беше влязъл кракът му в самара, като се изплашил коня, не можаха да го спрат, взе да влачи чичо ми и всички са се опитали да спрат коня, за да не го убие . Та като коня наближи близо до баща ми, той скочи върху коня и го спря, иначе татко беше виновен конят да го влачи, защото той удари с ръце и коня се беше изплашил, беше много лют

татко ми. И като спряха коня, той каза на жена си „Назифо, утрепа ме коня, кожи и кости станах, на парцали ме направи, ела да ме вдигнеш, за да ме прибереш вкъщи. Пуко, докарай ми гореща вода, не ме гледай, а действай!“ Тя влезе вътре и докара му хладка вода, която беше сложена да се стопли върху печката и като се изми и се успокои и каза „Докарай ми синията ,Назифо!“ И седнаха да ядат и като свърши с яденето каза „Дай ми сутляша, който ми помага на гастрита, хем е вкусен, хем ми облекчава болката в корема, та вземи го сега и ми сложи да ям от него.“ Той много командваше жена си Назифа. Взе сутляша, та сложи пред него заедно с тенджерата и той и каза „Ама ми дай и голямата лъжица, да не ми дадеш малката, голямата лъжица искам, чу ли, та по бързо не се бави толкова много!“ И взе голямата лъжица, забърка вътре в тенджерата и какво да види, не неговия сутляш, а вода. Като откачи да вика, да крещи „Кой ми изяде сутляша“, та дъщерите му дойдоха и казаха, че те изядоха от неговия хубав сутляш и тем подобни.

Едно време повечето бяха много луди глави. Мислеха ден за ден, не мислеха да правят къщи, да учат, те мислеха само да ядат най-хубавото ядене, да слушат най-хубавата музика и да женят децата си, това мислеха само. И както ви разправам Голията и Куртата се караха, не се обичаха. Когато пък отидох в Якоруда и Куртата ме покани пак у тях да оправям пак някой кон, като чу това чичо ми Голия прати хора да ме викат да ходя у тях. Пък у тях беше по хубаво, отколкото у Куртата, а той обичаше да яде мекици, ама независимо дали са горещи, той ги ядеше. А пък другия, Голията, той ме посрещаше с кюфтета у тях, аз много обичах у тях да ходя на гости, хранеше ме много чичо ми. И Маржирката дойде и вика „Хайде, Папане, всички тебе чакаме!“ Вика ме като държеше и клатеше бастуна си, а аз в двора на Куртата се миех, за да отида да видя да оправя коня му, който имаше зазабица. И като ме викна старата и аз отидох у другия ми чичо и той ме пита „Какво ти сложи да ядеш тоя, където е гол, няма 2 лева в джоба си, а се фука, пак мекици ли ти даде да ядеш?“ А аз му казах „Да, чичо, мекици ми даде, а бе, горещи-негорещи, той ги яде“. „Как не го е срам да остави детето гладно, спокойно, синко, сега чичо ти ще те позоби малко, ама без да му оправяш коня, ако му оправяш коня, Охлио да умре, чу ли? Цината да умре, ако идеш да му оправяш коня на тоя циркаджия“. И аз казах „Щом ти казваш чичо, няма да го направя, няма да ходя да му оправям коня“. „Чуващ ли ме, Белуно, стани ма, сложи

скарата да печеш кюфтета на моя племенник“. А той ядеше още за закуска кюфтета и ме пита „Бира ли ще пиеш или сок ще пиеш, какво искаш да пиеш, само кажи и веднага пращам да ти купят, нали знаеш че чичо ти е силен мъж, каквото казвам, това е, назад няма, моята дума нали знаеш, че тежи. Алио - това е неговия племенник- ела да слезеш долу на пазара, ще идеш у Каси Барямката да ни купиш сок, от тоя сок, той знае от кой сок обичам аз да пия, взимаш тая дамаджана от пет кила и я пълниш до горе.“ И той слезе и каза на Каси Барямката „Дядо ми Осман каза да му напълниш тази дамаджана от неговия сок“. Там правеха много хубав сок, вкусен, не както сега, пиеш, а няма никакъв вкус. А Касам Барямката беше джудже и слагаше два палета да продава, а жена му беше много голяма. А Касамката каза на Алио „Аз наистина знам какво пие дядо ти, той е сериозен и силен търговец, силен, а Шабан все свива газа, той е стиснат, ама другият е арабия. Може един път да слезе в Хоремага, ама всичките, колко и да сме, всичките до един ни черпи и всичките тичаха във Воденицата казваха „Осман е тука, Осман“ и той я затваряше тази кръчма и даваше на хората, който са вътре, ядене и пиене на корем на негова сметка“. А другият ми чичо още ме чака, да му оправя коня, ама на мене пък ми беше добре при тоя. Куртата започна да праща Бойчо и други, за да ме викат да ида у тях, взе да трамбува на едно място напред-назад, а Белуна се подаваше от прозореца и казваше „Кажете на баща си, че Папунето от тука няма да мърда повече, никъде няма да го пуснеме да ходи, чичо му не го пуска, той го напи и никъде няма да ходи“.

И Голията ми разправяше как у баща ми имаше две магарета, толкова хубави, като гоблени хубави. Мераклия е баща ти, направа една трампа - дава магарето, взима един кон и едно агне, силен джамбаз, там на широката поляна направи пазарлъка, а пък конят, където взе от помака, на кукурянки беше, а бе красота, ама на червени пулета, а бе, вие бяхте много малки тогава, не си спомняш ама много хубав кон, но и магаретата са били също хубави. А баща ти слагаше на коня мляко от неговата чаша да пие, много умен кон, той беше на четири години. Чичо ми Куртата ме караше да му помагам, да му върша работа, а пък Голията ми даваше да ям и да пия, и ми разказваше такива стари истории, интересни неща и ми даваше на една възглавница да седя, и той да ми говори, и аз много го слушах с интерес. Разправяше ми как отиваше във Велинград при тия ганцуреци и бикиреци и ги скриваше в малкия им джоб. Ви-

каше „Осман е един и един ще си остане, друг на негово място няма как да дойде, а във Велинград чак кмета го познаваше“. Муне, кажи как бяхме в Конарско, как докарахме 40 телета, пък Белуна му каза „Кичо, не ги докара ти, а аз ги докарах“. Наистина тя беше първата търговка, 40 телета свали сама жена, силна като мъжа си, от Конарско и Бунцево, от всички колиби събра тези телета и ги нахрани, напои по пътя, та я беше видял един помак и каза на Цината „Идете да причакате майка си, че ви кара 40 телета, идете да посрещнете вашата майка.“ Та изтича се към баща си Голията и каза „Майка ми кара 40 телета“. Та той беше разделил синовете си да я посрещнат по пътя и така тя с е прибрала жива и здрава от гората, беше ги докарала, силна жена беше тя. И като ги вкара в дома си отиде мъжът и в Пазарджик, та докара един мъж и купи всичките телета, само две остави кичо ми за него, защото той без месо не можеше и ядеше чисто месо и пържоли също обичаше.

А както се сетих да ви разкажа за жените, които излизаха нечестни и тези, които са били честни. Тези жени, които бяха честни, ги слагаха на бял кон, който го украсяваха с един китеник бял и му слагаха здравец или червени цветя на ушите и въртяха с тях града и селото, за да се разбере, че тя е честна жена, а пък тези жени, които не са били честни, ги слагаха на едно магаре или муле, та въртяха с нея и тогава я връщаха на родителите им, а някои, които бяха купени с пари или злато, свежърите си ги искаха обратно, защото момичето вече не е в тяхното семейство. А сватбите после ги правеха, вдигаха много богати и големи сватби, които да се прочуят във всички махали на градовете и селата, а някой се женеха и по любов, те пък бягаха, криеха се и после като утихваха нещата, тогава се прибираха.

Имаш претенции, че вървиш праволинейно, па в един момент законът те наказва

Селма, р. 1969

Казвам се Селма, на четиресет и осем години, родена съм в така нареченият сега вече град Койнаре, там съм живяла, след това се премества в Си-

митли. Баща ми всъщност е от северна България, майка ми от Симитли, в момента живееме, до момента оттогава, от седемдесет и първа година, живея в Симитли в нормално работническо семейство. Майка ми е била обикновена работничка, не знам сега как се казват предприятията, в които е работила, баща ми първоначално като идва в Симитли е бил военен, след това започва работа в българските държавни железници като кондуктор, началник влак и така нататък, с тридесет и пет, с тридесет и осем години трудов стаж. Две деца сме, имам и сестра, която е с три години по-малка от мен и горе-долу изцяло живота ми минава в Симитли и областта. Значи основно средно образование завършвам в Симитли в СОУ „Св. Кирил и Методий“. Единственото нещо, за което съжалявам е, че след това не продължих образованието си, оставам само със средно образование, защото животът ми се е стекъл вече така, докато съм била ученичка, може би не споменах в началото, държа да подчертая, че съм с ромски, с цигански произход, това е нещото, което никога не ме е притеснявало, никога не съм имала проблеми в начина на общуване в приятелството, в компании, с работа по-нататък в живота ми. Не е било проблем и до ден днешен, че аз съм от цигански произход. След завършване на образованието ми така ми се стече животът, че на двадесет години се случи така, че родих първото си дете. Вече бях семейна, имам две деца, двадесет и седем и двадесет и пет годишни, момиче и момче. Вече, като станаха и те ученици, ме пое животът с работа, работата, която съм работила е ...била съм търговка, занимавала съм се с търговия, точното наименование продавач-консултант в град Благоевград, дванайсет години съм работила в центъра на Благоевград, ул. „Тодор Александров“.

И горе-долу така започва семейният ми живот, в спокойно семейство съм израсла, с възпитание, с манталитет, с държание, с учене на правилни и неправилни неща, до ден днеска претендирам, че спазваме нещата, които сме ги научили от моите родители. Предала съм ги на децата ми, имам претенции и спокойно мога да кажа, че аз се гордея с децата ми и с начина им на живот. Досега дъщеря ми е вече семейна, искам да подчертая, че точно затова, че сме различни, че не сме усетили от това, че сме цигани, женена е за българин, имат си едно бебенце, детенце на две годинки, баба съм вече и така... Синът ми още не е семеен, което се радвам, щото децата ми, не знам дали е било грешка или

е било правилно, но не направиха това, което аз съм направила в живота - да станат толкова млади родители.

Дъщеря ми се ожени на двадесет и четири години, синът ми е на дваайсет и пет години в момента и все още не е семеен, и какво друго да ви разкажа от живота ми. Търговията, работата и общуването с хора, запознанства. Познавам хора, дето се казва, малко от по-високите стъпала, познавам хора, които и буквално са били на дъното, но за мен е абсолютно... поставям ги на един пиедестал, ако ми кажат „здравей“, аз ще им отговоря, това, че те са в дъното, си е техният избор, никога не пренебрегвам хората и възпитавам по този начин и децата си и съм ги възпитала никога да не пренебрегват хората без значение какви са: бедни, богати, цигани, българи, турци, щото животът е едно такова колело, не знаеш къде и утре в живота с кой ще се срещнеш и кой може да ти подаде ръка, защото сега, откакто са вече 2000 – 2001 се отвориха по-спокойно границите за нас, вече оставихме търговията и започмахме да се движим по Европа, в Италия сме били и до ден днешен ходим, мъжът ми повече време. Аз само лятото, щото няма как да си оставя децата без надзор. Била съм единствено по-дълго време за две години, това беше много отдавна 2003 година, когато се изискваше документ и разрешение да заминаваш за държавата, предлагаша ми да си взема и децата, за да може да си заживеем там като семейство, да се учат и образуват там, но аз не го предпочетох.

Просто си предпочетох България и образованието в България, за което не съжалявам, щото дъщеря ми е последна година, завършва, тя е студентка в Югозападния университет с „Публична администрация“, сега трябва да записва някаква магистратура, не мога да ви кажа конкретно какво.

И така... сега друго, което мога да ви разкажа интересно или как да го нарека нещо хубаво, щото в живота няма как да има само хубави неща.

Хубави неща, от една страна, аз никога не съм имала конфликт от това, че съм циганка и съм приемана, на която и врата да съм почукала, съм отваряна, но във връзка с това да го докажа, че не съм била пренебрегната от това, че съм циганка. Искам да разкажа една случка от живота ми, един лош етап от живота ми, който ми се е случил...това беше, значи синът ми е бил колко ... може би девет-десетгодишен е бил – 2000 година става тук един конфликт, една случка, такава една ситуация детска такава история и се получава един сблъсък с полицията в град Симитли. Беше оказан психически, физически

тормоз не само на мойто дете, а и на още две деца, които са били с него, подробности не знам дали е нужно да ги разказвам, сега каква е била ситуацията, но аз така като един отговорен и съвременен гражданин на държавата предпочетох да ги няма тея клишета, дето се казва, че циганите всички вървят вкупом и са убийци и се казва, такива груби, арогантни, вулгарни. Не е имало такива скандали, аз предпочетох да си спазва закона, за да преценя дали има разлика в това, че децата са били циганчета, плюс мойто дете, едно от моите деца, предпочетох да си ги съдя, по закон да си защитавам правата, по закон.

Доволна съм от законодателството на България, защото бех приета просто като една страдаща майка, бяха ангажирали медии, вестници, телевизии, и никога не съм се срамувала от това, че съм циганка и че децата са били цигани, че заради това е наложен тоя тормоз над тях. В крайна сметка полицията, нали, съдът даде наказание за конкретните полицаи, които са се отнесли така, не искам да им споменавам имената, щото Симитли е малък град, познаваме се хората, то е минало, но все пак е една рана, която едва ли някога ще я забравя. Но по-интересното в случая е, че когато беше тоя период от живота ми, се запознах... щото дойдоха хора и от много организации, такива защитници, нали... правото на детето, закрила на детето.

Дойде един чужденец, само мога да ви кажа първото име. Казва се Якоб, той е един евреин, доколкото разбрах, щото тогава имахме много посещения и той ми беше направил предложение, което ми предложиха аз да стана емигрант. Предлагаха ми поданство на цялото семейство в Канада, но аз трябваше да се обявя срещу държавата. Те искаха просто така да ги обърнат нещата, че едва ли не на политическа основа, нали за расовата дискриминация. Аз смело и така открито го отхвърлих това предложение, щото аз също имам приятели в полицията и то хора на постове и не мога аз... за мен това беше една лъжа, аз да си гледам само собствения интерес. Отказах го това предложение и също казах, "Аз не се обявявам срещу държавата, срещу полицията, аз се обявявам срещу конкретни хора, които по некаква случайност са служители на полицията", аз това нещо не мога да го приема. Това е бил така единственият по-тежък период в живота ми, в които постоянно съм подчертавала, че съм циганка, че детето ми е циганче. Това е била единствената ситуация. Оттам нататък – детството ми е безгрижно, задоволено дете съм била, не само аз, а и сестра ми. Не сме били деца, които са мизерствали. Откакто сме родени, откакто се помня

сме в дом, имаме дом...имаме образование, имаме приятели, имаме роднини.Общо взето добре ми е протекъл живота, но малко сега вече с течение на годините, с течение на времето се явяват други неща – родителите заболяват, няма да ги оставиш, трябва да се грижиш за тях по некакъв начин. Имам внуче – да ми е живо и здраво – това, за което се грижа в момента, даже тая година не съм ходила даже и лятото на Италия, само и само да бъда с него, щото дъщеря ми имаше изпити, за да може да се завърши... и... това е общо взето. Ако искате вече нещо, нещо конкретно мога да ви разкажа, например за живота ми в Италия, защото аз имам претенции например, не претенции, ааа, как да го кажа...аз съм си създавала някакво име като личност и на семейството ми. Симитли не е голям град, познаваме се, то сме една шепа хора. Няма как да не се познаваме. Мисля, че съм си изградила добро име, не само като човек, а добре име изцяло на семейството ми. По някакво стечение на обстоятелствата , по тоя начин ми протече и животът в Италия. Значи..ние сме ...осемдесет и осма година аз заживях с него, деведесета година ми беше първото раждане на момичето. 2002 за първи път, първо отиде мъжът ми в Италия и една година след него вече аз отидех, но и тука в България, аз докато съм била работник по магазините, продавач по магазините, той си е бил работник. Работеше и той в Българските държавни железници. Занимаваше се с електрификацията, тогава минаваше тука над града, която, така или иначе, не се ползва – нема значение . Не сме били хора, които сме мързелували – първото, което е. Второ, което е, аз до ден днешен, въпреки че нямам работа, в момента съм безработна, аз нямам регистрация в Бюрото по труда като безработен човек. Защо ?! Просто възпитанието не ми го позволява, защото аз за тия пет – шест месеца, които отивам на Италия, аз изкарвам например толкова пари, колкото един човек, който ще има по-голяма нужда от тоя подпис – нека се даде на него. Поне аз мисля така ! Не искам да се записвам като безработна, а в същото време да взимам, защото хиляда евро, например, хиляда и петстотин евро не са малко пари за България . То и за чужбина не са малко пари. И... по същия начин и в Италия. И там работата, която съм я работила, значи отидох и в началото работих като в един бар, бех барманка. След това отидех в един голям „Ипер” се казва в Италия, един вид както са „Лидъл”,”Кауфланд”, както са тея магазини, там съм работила на касата. В момента лятото хода в туристическа зона. Работа в една „пийдина”, в „Дюнер“, така че търговията ме съпътства абсолютно навсякъде,

където и да отида, но това е единствената държава, в която съм била. С хората, с които там сме общували, и там не са били обикновени хора. Благодарение на тях съм се запознала със законите на държавата, щото това като попаднеш в един по-малък град, щото там всичко се води... градовете са много малко, там всичко това за тях е село... и вече ти като работиш в центъра на града, няма как, те ти влизат клиентите и работата ти позволява да се запознаваш с хората – да общуваш с тях. Мога да кажа, че и там запознанството ни е било с хора, които са така били с име в града си – с кмета на града, маршала на града, директора на банката – такива хора. Запознала се бех със законите им и винаги сме давали съвети с моя мъж на младежите, които идват на Италия за сезонна работа- да се внимава какво се прави, щото изключително законите са страшни в Италия. Така се случи, че се сблъскахме със законодателството, даже в Италия се сблъскахме. Мъжът ми като свидетел, като участник, в една случка в Италия, се наложи да усети последствията и от законите в Италия. Негов приятел е праволинеен в България, обаче... в Италия, защото тормозеше страшно много една женат и... едно малко наказание, което се отрази страшно много на семейството ми. В смисъл и психически, и финансово, и във всяко едно естество, щото това беше за нас един шок. Сега аз не мога да разказвам само хубавите моменти от живота ни, а това е нещо, което се е случило и няма как да не го кажа и го казвам с цел, че моят мъж е страшно изряден, страшно добър, страшно възпитан. В стремежа си да помогне на близкия, на познатия, ударите на закона паднаха върху неговата глава, щото той бил там и тая жена изрева с документи, с документация, с плащане на данъци, осигуровки, абсолютно всичко, щото той работеше в американска база, която даже много трудно италианци могат да постъпят на работа там. Той беше там работник и...от тогава малко настъпиха промени в семейството ни. Как да... ъм... промени в смисъл такъв, малко вече се чувстваш така засегнат, наранен, обиден, щото имаш претенции, че вървиш праволинейно, па в един момент законът те наказва, значи нещо... нещо не е, не е така, както го казваш, но в крайна сметка и това се случва. Това беше нещото, за което аз за първи път се наложи да вляза в къща да работя там, в тая „пиядина”, щото на едно място и къщата и работата. И на първата седмица аз прецених, че трябва да споделя на тея хора за проблемите на моя мъж в Италия, за да може да знаят, а не да останат изненадани. Щото сега тука вече няма значение дали си циганин, дали си българин. Българинът в

чужбина е егоист. Се някой ще се намери да дойде да каже на хората истината и по тоя начин аз не исках да си излагам името. Споделих на жената. Това беха хората, които страшно много ме подкрепиха и ми казаха „Виж кво - не се притеснявай, случват се и такива неща. В момента ние излизаме на улицата, блъскаме някой с колата, ставаме убийци, ставаме... отиваме в затвора и ние. Ти доказва, че си откровенна и това може само да ни радва.”

Просто така го чувствах. Единственият проблем беше, че аз първата година просто не посмях да им споделя, че съм циганка. Обаче вече шест години ходя там. На третата година реших да им го споделя, щото страшно доверие се получи при тея хора. Не са обикновени хора. Хора са с влияние, с имоти, и просто трябваше да им го споделя това нещо. Еми аз направо съм останала потресена и учудена от тия хора. Тея хора се разплакаха, аз като им споделих, че съм циганка. И го споделих, защото те имаха също, може би, както повечето българи тука, нали знаете, всички цигани се слагат под общ знаменател, което не е правилно за мен. Слушах и историите. Тя ми разказваше, че единственият страх, който има в живота, е само страха от циганин – да не срещне циганин. И малко или много аз се чувствах неудобно от това нещо. И така..дойде и време малко да ме опознае, щото семейството ми е идвало там на гости на тея хора в къщата. И на третата година реших да й споделя. Казах й „Виж кво, ти постоянно ми говореше, но аз ти дадох възможност да опознаеш една циганка, едно циганско семейство, за да не си мислиш, че абсолютно всички са еднакви. Както и вие италиянците не сте всички еднакви.”

И това е... и общо взето и лошите периоди в живота ми, но най-лошият период в живота ми... Когато имах един вуйчо, един брат на мойта сестра... на мойта майка, който бехме привързани към него, това беше човекът, който ме въведе в търговията, в запознанството, в общуването с хората, в изграждането на здраво и стабилно семейство. Когато са се получавали такива, сега го осъзнавам, че са елементарни проблеми, не е било нужно да се стига до такива нерви и истерии в по-младите години на брака, щото знаете в едно семейство винаги има в началото некакви разправии. И то не между младите, а винаги от старите. Той е бил човекът, който ми е казвал „Едно семейство се крепи, и това да го запомниш от мен, тогава, когато възникне проблеми се вижда тея хора дали може да са семейство, защото при първия проблем не може човек да се откаже от семейството.”

И когато се случи тая история с моя мъж в Италия, това са били думите, които до ден днеска са ме държали аз да имам семейство. Щото винаги е казвал, че проблемът показва дали двама души могат да са семейство, щото с лесното може всеки да живее, с трудното не може всеки да издържи и всеки търси лесното. Така че, доста думи съм запомнила от моя вуйчо и вече неговата смърт беше голям шок за мен. Не само за мен, абсолютно за цялото семейство, за цялата фамилия. Това е най-лошият период, с всичко останало и детето с проблемите и други проблеми, и с мъжа ми в Италия, но загубата на тоя човек е била най-лошия период в живота ми. От там нататъка, ако вас ви интересува вече нещо... Благодаря !

Във Франция съм бил четири години

Людмил, р. 1969

Казвам се Людмил. Роден съм в град Сандански. Живял съм една година там. После са се разделили моите родители и баща ми ме е взел в град Симитли и до ден днешен съм тука. Така се протече живото, че съм израснал без майка. Баща ми ме е гледал фактически и съм доволен от него. На една година съм бил, когато ме е взел баща ми, а в момента съм на четиридесет и осем години. В момента съм женен. Децата ми са големи. От двадесет и четири години съм женен.

Синът ми работи, а момичето – не, тя още не може да си намери работа. Тя е на двадесет и три години, а момчето на двадесет и четири години. Жената в момента не работи. Проблемите, както винаги в Българи, са с работата. Аз съм по принцип в строителството, ама всичко. Като казвам всичко, имам предвид всичко, ако не ми верват, мога да го докажа, че мога всичко, а не само да казваш всичко, а да не можеш. Баща ми е бил ковач. Добър майстор е бил. Нещо съм наследил от него.

И така живото през годините къде съм преминал, как да ти кажа...не е бил нито труден, нито лек, защото като се ожених баща ми ме изгони на втория ден. Каза „Щом си женен, отук натам, вече си поемаш задълженията.” Аз

бех на двадесет и една години. Така си спомням, деветдесет и първа година се ожених, като се върнах от Съюз. Бех една година там. И отдели ме баща ми – нормално е. Аз мислех да разчитам на него, ама човеко вика „Вече си женен, поемаш си отговорност.“

И добре, е, аз съм доволен, че ме отдели тогава. Беше ми трудно де, в началото, до един два месец, докато си намера работа, докато... бех със заеми и много проблем ми бе, ама млади хора... нали знаеш.

Жената си работеше в обувното, тука имаше един цех, аз частно и така започнахме. Семейство ново. Она забремене веднага и така децата се появиха – първо момчето, после момичето. Мисля за живота в България, да ти кажа не беше много красив и сега същият живот си е. Печалбата е за богатите, защото законите си ги печатат за них, за бедния нема нищо. Всеки един закон, който излезне в България се готви в името на това, че богатият има полза от него – бедният нема. Така че тея закони, дето ги има в България, на нас не ни требват, не ни вършат работа. В момента съм на четиридесет и осем години и сега чак си намерих работа според образованието. Средно образование завърших тука в Симитли и в момента работа, такава работа, където как ти кажа, както викат хората, дето с борина да я тераш нема да я найдеш.

Мисълта ми е за живота и за нормалния живот къде се говори. Сега всички неща, които се развиха, немат никакво бъдеще и не показват бъдеще за нашата държава. Защо хората бегат от държавата?! Аз съм бил петнадесет години навънка. Хода да се мъча и да ми вика там некой си примерно, подмазваш се, да не те изгонат от работа, да се подчиняваш, отишел си да работиш, ке седиш там, шото в България нема, ше умреш от глад. Тия деца аз, пита ли ме некой, как съм ги гледал да завършат образованието си. Две деца, едно по друго, учат, дрехи, учебници, да се издържат дома, баща болен на легло... та... най-трудният живот е в България да го живееш. Защо всички мигранти минават оттука и никой не иска да седи?! Не е красив живот в България, искат да идат в Германия, Австрия, Швейцария, Франция. Хората бегат по белите светове. България е един черен свят, но никой не може да си отвори очите, да го погледне. Само питат уж нещо, кога имат зор за изборите. Тръгнат тогава по селата и градовете. Тия четири години къде са или две години. Пълна измама.

Хубавите неща в живота ми са, имаше две-три години, когато се ожених. Е тогава почувствах хубави неща. Детето кога ми се роди, тогава почувствах

най-хубавия живот за мене – щастие просто, че станах баща. Това беше най-хубавото. После се появи и момичето – пак хубаво беше. И оттам нататък децата си растат, мъките си продължават. Мъчно е, нема работа, идеш там, идеш онам, къде намериш, къде не намериш. Въпросо е оти се краде. Ами ке се краде – нормално е. Некой ке открадне едно железно примерно или ке го върне да вземе два хлеба за дома. Полицията го хване и го осъди за пет години затвор. Това нормална ли е държава – не е нормална. А тия къде крадат с милиони, те плащат си там некакви условни, по техните си закони и го пуснат. А тебе, ако те хванат за едно шише промерно, там че си го вземал от заведението, хем те пребиват от бой, хем те вкарват в затвора.

Ние сме цигани, роми, как да ти кажа..нали европейско викат роми. Аз не мога да кажа, че съм ром, аз съм циганин. Ромите могат да се наричат само в чужбина. Ром не означава циганин, ром означава алкохол. Много хора викат ром, ром, ама не е ром. Ти си си циганин. Аз мога ли да ти кажа на теб, примерно ти си българин, да ти кажа друго нещо гяур – не мога. Защото ти не си гяур, ти си българин. Как може да ми викаш ти на мен ром, той се подиграва по тоя начин. Чисто културно ти казва ром по европейски, а аз не се обиждам, аз съм циганин. Баща ми е циганин, майка ми е туркиня. Това е! Нема какво да се криеш от истината.

Чувствал съм се пренебрегнат винаги и то винаги, когато трябва да ти се свърши услуга, в банка примерно отиваш, в общината примерно, работа да си търсиш примерно, е по такива неща, по тоя ред, винаги дискриминация продължава и до ден днешен. Това е най-културното отказване „Остави си телефона, ние ще ти се обадим“. А виждаш, че има начин и на вратата четеш, че търсят еди какъв си човек за работа, отиваш, по телефона ти се обяснява едно, отиваш там и щом те видят, щом те питат, къде шо си, от къде си, ама ти си от махалата „Ааа, добре, остави си телефона“. Това са нормални неща. Те те гонят най-възпитано. Това не е хубаво. Нали за това сме европейци – да няма расова дискриминация. Значи, колко години тия негрите се бориха с това нещо да се махне в Америка. Сега хората какви са, сенатори, депутати, президенти, губернатори има. Къде и да идеш по света, в кой щат да идеш има негри полицаи, еди какви си, ама те хората не те пренебрегват, заради тея неща, дали си черен, дали си бел, дали си кафяв – няма такива работи. Требва в една градина да има различни цветя. Ако са само едни не е красиво. Бог е създал хората

различни. Всеки вижда с очите си красотата на човека. Ти казваш, че е грозен, аз казвам, че е хубав. Значи всеки вижда различно. В чужбина, във Франция, в Италия там не я чувстваш дискриминацията, защото за тех си българин. Те не те питат какъв етнос си. Бил си българин, казваш българин, добре ела тука и ти казва човеко, почваш да работиш и това е. Докато в България няма българин, братко. Направо си мангал.

Гарант ти давам, деца ми, не защото са мои, децата са ми много повъзпитани от други деца. Сега некой може да каже, защото са твои, да, ама не, може да се направи проверка, да се видат децата ми, те са много по-отделени от обществото на махалата. Нито веднъж не съм ги пускал да се събират с такива... сега в момента гледам много цигари, дроги, такива неща да видиш, аз много голем контрол съм дал, особено на момчето. Момчето ми не е женено, само момчето е женено. Значи тя, давам гарант, че не знам дали може да се ожени. Тя не обича такива неща, нали да тръгне. Ние сме говорили с нея на тая тема, тя е голема достатъчно, ако имаш приятел, излизайте на кафе там, виждате се, не е проблем, но тя и тия неща не ги допуска, защото за нея вика това са всичко...само говори, после след един-два часа разговор... значи нема сериозни момчета. И защо нема серозни момчета?! Тая демокрация ни съсипа децата. Аз като гледам малки деца по улиците говорят мръсни работи. Викат телевизията - не е телевизията. Комунистите навремето били са други хора, не са давали сръбска музика, гръцка музика, дълга коса, дънки, аз ги помня тея работи. Затова работиш ли, работиш, дойде един милиционер дома и пита защо не съм на училище, викам на училище съм, свърших, а аз работех, това първата работа – фабриката. Товарач, да товарам слама. Аз съм се скъсвал от работа за седем лева, така нещо ме водеше на надница, каква беше, не мога да се сетя сега, това беше онова време. И оттам после за казармата се готвих, влезнах тук в Благоевград, влезнах изкарах четирдесет и пет дена обучението, след това ме преместиха в Сандански, шото съм роден там и там по некакви документи е требвало да служа, от дека си живееш демек, те не знаеха, че съм живял в Симитли. И изкарах двадесет и седем месеца със задръжката в Сандански.

Щом се уволних веднага заминах, подадох си документите в Благоевград за Съюза, тогава беше СССР, още си беше комунисти, заминах, точно беше средата на октомври, по договор там... строител, бояджия. Едно съкращение

хванах деведесет и първа година и ни върнаха тия, които ги хвана съкращението, ни върнаха и така. Минахме в българско тука, видехме каква е разликата от един път, идвам тука на гарата в София, гледам хора, лъжат, търсят да обменят пари, викам тва са измамници, нема що да обменям си викам на ъкьло. С тоя билет дека съм дошъл с него ке си ода на Симитли и така направих, българският кондуктор не може да разбере какъв ми е билета от София, обаче аз се качвам с тоя билет от София до Кулата и кондукторът влиза и вика „От къде идваш?“ и аз му казвам „От Москва“, и той „Къде ти е билетът?“

Показах му билета там беха много листове, аз идвах със самолет. Гледа човека, гледа и вика „Айде бегай!“ и аз си седнах и това е.

И така тука с жената се запознахме, познавах се с брат и, по точно ние сме набори и ходехме в них така на гости, ала-бала...И така се запознах с нея и се оженихме после. Сватби, децата се появиха и така ми продължи живота до ден днешен. Сега в момента се чувствам по-спокоен, защото имам държавна работа, това е най-важното от всичко. Дано да е за дълго време, защото от един месец съм на тая работа. Още заплата не съм вземал, но откакто съм там, много ми допада тая работа.

Работата, шефовете имат се така с тебе, не правят никаква разлика. Много съм доволен от них и от колегите си, а бе много съм добре да ти кажа в момента, даже се радвам, че работа там, работа с кеф. Пелети правим, предприятието мисли, че не трябва да го казвам, пелети се правят навсякъде. Много съм доволен от колегите и от шефовете, добри хора са, дори и аванс ми дадоха, питат хората имаш ли нужда от пари. С трудов договор, с всичко, осигуровки. Баня има, храна ти дават, вода има такава минерална с тубите, жетони за кафе, а бе просто ти си.... европейско.

Банята ти, мивката ти има място да си подгрееш храната, хладилник има вътре, столова има. Това тука на много места май че го нема, има го в някои предприятия, като в начало само за проверка, аз съм ходил така, направят го в началото, после всичко се счупи, открадне некой от работниците и това после не се поддържа.

Оператор на машина съм, те си работят машините, ти само ги наблюдаваш, има си градуси, има въздух и така... и минаваш през бригадира, обучен си какво трябва да правиш ти е казано. Машините си работят, ти кога видиш, че има проблем, само променяш позициите си и тва е .

Кво друго да добавя, аз ако взема да разказвам, трябва да написам една книга. Детският живот ми е минал, като си спомня... баща ми е бил цел живот частник и пияница, щото той е починал не казвам как беше, а бил. Гледал ме е по ресторантите тук, в самия град имаше три кръчми и си ги спомням, едната беше тука на Стефан, бащата на кмета, и едната горе там на Лъвчето и Пирин тука, това беха кръчмите, в които слизаха наште цигани да пият от махалата, това беха тука кръчмите в града и аз си спомням, че аз все бях по масите с него, все едно аз пиех. Там ме преобличаше, имаше едни чорпогащници, като се сета, нито шорти, нито такива неща.

И там неговите приятели, като се сета, ми даваха едни кюфтета, нещо скари там, пиеха менти, некви ракии там, плодови, спомням си, че до вечерно време съм седял там с него. Взима ме, на рамото ме носеше и ме караше дома, баба ми, демек неговата майка, се караше с него, викаше му „Какво правиш ти, колко е часът, не карай детето никъде с тебе“. Некой път ме оставаше с нея, после... една година примерно да почна да уча, тая година той не ме беше записал, аз сам отидех да се запиша на училище една година по-късно, моят набор беше втори клас, а аз почнах от първи клас. Нема значение... аз имам мерак, отивам, записвам се. Те се чудят викат тоя човек... Майка му все се караше с него, баба ми демек, му викаше „Детото е маленко до толкова късно, оставай го тук“, а он вика „Нема страшно, той си е с мен свикнал“ и така, и аз се прибирах, той ме остави, аз си влезна в стаята, баба вика „Ял ли си? – Ял съм“. Пусна си телевизора, имахме един стар телевизор Осогово, некакъв, пусках го нещо там. Старото време беше такова и на баща ми брат беше по Македония и тогава имаше едни стари стъкла, слагаш го пред телевизора, уж светва, некакви такива неща беше издокарал, все едно е цветно, но нема значение.

И така съм израснал аз с баща ми... аз не искам да гледам пиян човек, верваш ли ми, не искам да гледам! Дома аз, като се ожених, даже и жената не пушеше, сега пушим, и она пуши. Дома алкохол не се пие, пием когато имаме празник и то знаеш ли как пия, пия така като седна с друг. И така да не обидя и сложа и аз в чашата, чукам се само и що е думата до петдесет грама ще я изпия няма накъде, нема да седа дълго време. И от алкохола, от баща ми намразих алкохола. Децата от мойто племе, дето са, всички са алкохолици, братовчедите ми тоест, аз се отделих от них, те ме мразят, защото си мислят, че аз не ги искам. Те се напият и почнат да говорят глупости, а жената е от произход такъв

малко турски, как да ти кажа, дедо и е бил с турски произход, она е бела, не можеш да познаеш, че е циганка, даже и много хора я бъркат. Хубава жена е, да ти кажа, със зелени очи, представителна е. Е тогава бехма млади де... Млади хубави, а сега остарехме, както и да е, нема значение... Алкохол се използваме дома, само като имаме повод, иначе не. Мойте роднини не ме искат, защото аз не се събирам с них да пия. Бил съм циция! Пиенето ше те убие, моят баща беше алкохолик, остави ми големи проблеми с имотите, дома с къщата, и до ден днешен аз имам проблеми с имотите със съда. Знаеш ли колко пари съм дал? Аз с тия пари ще си направих двуетажна къща дома. Адвокатите само търсят пари. Те не те питат къде работиш, влезе каже две-три думи и петдесет кинта, после каже „Абе, там имаше нещо в магазина...“ и ти трябва да идеш да напълниш чантите. Може ли да се живее така в България? Това трябва да се заснеме, ама аз съм в зор и не искам да го заснема, искам да ми помогне. По тоя начин ги научихме да ни използват, а иначе трябва да го направим, снимай го с телефона, записай го и кога иска да ти взема, та тва- та онова кило. Записай го, откарай го там на друг прокурор, ма те са пък колеги, кой ке го осъди? Само ке ти каже „Да, остави жалбата тука, ние ке се оправим“ и пак ке си останане същото.

В Бюрото по труда бех, не мога да ти кажа през коя година. Бех спрел да излизам навънка и се регистрирах тука, обаче ни водиха на четири часа и ми дават четиридесет лева. Стана ми нещо така гутаво и не разбрах, чекай да ида да питам некой тука за какво става въпрос. Права спаравка доле аз на каква работна заплата, на какъв договор съм и ми викат на половин ден, на четири часа работиш. Идва шефката, там на озеленяването работих, нема да и казвам името, требвало следобед да останеш да работиш, да идеш там-онам, да товариш тревата. И аз им викам „Слушайте сега, на мен ми плащат за четири часа - четиридесет лева, тия дето са с големите заплати на четиристотин лева на тия хора кажете“. И се стига до проблем, че аз съм говорил много и се стига до други хора, те веднага се обаждат по телефоните. И аз им викам, че напускам „Четиридесет лева ги вземи ти, работи, и с тия четиридесет лева да издържаш четиричленно семейство“ и те ми викат „Ми такава е държавата, такива са законите“ и като са такива работете вие за тея. Напускам оттука, аз имам син образован, дванайсти клас, четири и деведесет му е успехът, ше го докарам тука и ше видиш, че е по-добър от тебе и на алгебра и на... Моят син е много

по-добър от половината, които работят в общината, нормално само ако го обучиш, на тоя апарат ще работиш и край, а те вътре са всички на вуйчо, на чичо, братовчеди и тека се наредиха всичките. А иначе помагат говорят, какво помагаш, на никой не помагаш. Правиме улици, като Бойко, магистралите, на кой от парите е това? Всичко е от такива, като нас данъкоплатците, от бедния народ. От нашите пари ядат и накрая го крият.

Немаме си организация в България, затова страдаме ние! Не съм допуснал семейството ми да не е доволно. Аз съм се правил у борчове, примерно, ходил съм да ти се моля за работа. Ако една къща е пазарена за две хиляди лева, аз съм бил за хиляда лева, само и само да работа, ако е някъде двеста лева работата, свалям пак на сто лева, за да мога да взема пари. По-добре дома с един лев, отколкото дома без един.

В чужбина почти десетина години се мотам, но то е по два-три месеца, по два-три месеца, във Франция съм бил четири години и се върнах преди два месеца. Вече спрех и там, защото и там нямаме осигуровки и тоя е измамник един турчин. Аз добре, че се сетих, отидех там в бюрото, показвам едни документи, такива къде ни ги прави тоя там, и тея ми викат „Бе това е хвърчащ лист, ти не си заведен никъде, нема те в никакви компютри, нищо...“ И тоя след това ми звънне на ида, аз викам „Нема да се прибера, не съм доволен от теб, парите са ми малко. Немам договор, немам нищо, падам, умирам и кой ке ми гледа семейството на мене“. Ние сме по покривите, там е високо, Алпите, снег има и е студено. И така... отказах се оттам и се хванах тука на работа, сега в момента си работа тука и е по-добре да съм си в къщи да си гледам семейството. Аз съм си на годинки вече, четиридесет и осем години, мисля че не ми е за излизане вече. Вече бех навънка, помогнах на сина ми да си купи кола, той е млад. Сега ке гледам като взема да му направи още един етаж, ако даде Господ така да тръгне работата и това е друго що та кажа... Животът е такъв, че ако сам не си помогнеш, нема кой да ти помогне!

*Господ направи чудо в моя живот***Росен, р. 1970**

Казвам се Росен и съм седемдесети набор. Искам да ви кажа от малък какво съм направил, как съм живял, как са ме гледали моите родители, какъв съм бил и какъв съм станал.

Искам да кажа, че се радвам, че имам такива страхотни родители, които са ме възпитали така, както те са искали. Радвам се за тях и искам да кажа какъв съм бил от малък. Бил съм едно дете, което се биеше с момчетата, най-често с брат си... имам един брат. Ние сме двама братя и аз съм по-малък и ревах по него, а той не ме искаше и си играеше с други момчета и ме биеше и аз го биех. Но като деца растяхме... и почнахме да учим. Възпитавали са ни моите родители, така както трябва! Искам да кажа, че и съжалявам, че малко съм учил, защото брат ми не е искал да учи и аз постъпих по такъв начин, че се отказах и аз от училището. Съжалявам много и въпреки че не съм учил, благодаря на Бога, че той ми показва това, което трябва да направя, за да мога да тръгна напред.

Моите родители се грижеха много хубаво за нас и ни купуваха дрехи всеки път, но особено за празниците. За мен Гергьовден беше като идолопоклонничество, и сега мога да кажа така като вярващ човек. Купуваха ни нови дрехи, специално за 6 май и взимаха агнета, които се колежа. И ние, децата се радвахме на всичките тези неща. Растях с приятели, където се биехме и карахме и много обичах да карам детски колички, с които се возех по асфалта. Когато се събирахме на рождени дни, много се радвахме и веселяхме. Подарявахме си подаръци, събирахме се много момчета и отивахме на зоологическата градина... разкарвахме се и така се веселяхме като деца. Моето детство беше много хубаво тогава... нямаше това трудно време, както е сега. Преди се грижеха, не че сега не се грижат родителите, всеки човек се грижи за детето си, но сега е трудно. Искам да кажа, че родителите ни се грижеха за нас, трудиха се за своите деца.

Пораснахме и станахме вече младежи с гаджета и почнахме да ходим нагоре-надолу. Един ден се срещнах с моята съпруга, предложих ѝ по някакъв начин и тя се съгласи. Около два-три месеца излизахме заедно с нея, но по

принцип ромите по-рано се женим и така стана, че една вечер се оженихме и благодаря на бога и досега се обичаме много. Радвам се, че ние сме родени един за друг от Бога. По-нататък раждат ни се деца – едно, две, три... до шест стигнахме, благодаря на Бога.

Искам да кажа и за най-важното нещо в моя живот. Значи, искам да кажа, че четирите ми деца учат, а двете, които са малки, още не учат, независимо, че живеем много трудно. Аз съм безработен и моята съпруга е безработна, и като социално слаби се водим към общината и оттам получаваме малки суми, но всеки знае, че не стигат. Искам да кажа, че с учениците, много ми е трудно, за тях трябва обувки, трябва да се купят дрехи, химикалки, пластелин, такива работи. Всичко правя, тези деца да могат да имат в чантата си от всяко нещо, за да могат да се изучат. Трудно ми е и благодаря на Бога, че в училището има едни госпожи, които помагат, идват дори вкъщи и казват какво се иска от нас. Всички ще помогнем, само и само децата да учат. Аз съм доволен от това нещо и въпреки трудностите прекарваме добре деня си, изпращаме ги на училище, очакваме ги да си дойдат и да се похвалят как са изкарвали училището. За моите деца мога да кажа, че те рядко имат четворка, обикновено от петцица нагоре и мога да кажа, че добре вървят в училището. Благодаря и на тия хора, които се грижат за тях в училището. Като се върнат вкъщи ги питам как е минало, що е минало и се радвам с тях. Като се върнат и един родител трябва да се грижи и да хапне нещо това детенце, то се прибира и вярва, че има в къщи нещо да обядва. И аз по такъв начин се грижа – нещо да има в паницата, да има нещо да яде детето. Искам да кажа, че ги възпитавам така, както мен ме учи Божието слово. Учи ги да не излиза от устата им глупост, неща, които са срамни и не са за казване, да не ги казват, да не слушат музика, която е извратеност пред Бога, не пред хората. Не гледам за човека, а гледам за Бога, защото там е спасението за човека. Значи, възпитавам детето си да бъде добър, да не кълне, да не краде, да не гледа на чужди неща, а да търси от Бога, да се моли на Бог и Бог да разрешава нуждата му. Ако има вяра, каквото и да искаме от него, той ще ни го даде.

Аз съм такъв човек, че вярвам. Не обличам децата си, както са ни обличали мене и брат ми като деца – еднакво, децата са различни и затова имат различни обувки, маратонки, фланели – различни, а не еднакви. По принцип децата си искат шарени дрехи, които да са чисти, а не мръсни. Всяко едно дете ис-

ка да е чисто в училището и да не му се смеят съучениците. Вкъщи, като се прибере, то си знае как да си подреди дрехите и да си пази дрехите, за да може утрешния ден пак да отиде с тия дрехи. Нали сме безработни и по някакъв начин трябва да ги издържаме.

За възпитанието, това което говорим с моята съпруга, това става. Каквото и да кажем, децата ни слушат. Е, има моменти в които и те са деца, нали, някой път забрави нещо, не го изпълни. Но всеки ли път ние трябва да ги караме да изпълняват неща, които на тях не им се виждат хубави? Нали трябва да се съобразяваме и с принципите на децата, да бъдем и ние такива, каквито са децата... да сме на едно ниво с децата, да споделяме с децата какво ни е нужно и каква е тяхната нужда. И всяка нужда, която каже детето, да се молим за нея пред Бог, а Бог е верен и ще изпълни това, което сърцето желае, но трябва и ти да си му верен. Искам да разкажа за едно нещо, което няма да го забравя докато съм жив, защото това е голямо чудо за мен и моето семейство – моята съпруга, моя баща и моята майка.

Едно чудо се случи в живота ми... аз бях много – мога да кажа, че бях много лош човек. Едно време, преди пет години, честно да си кажа пиех, много пиех, не че съм бил лош в пиенето – кротък съм бил, но извънредно много пиех, обичах децата си и сега както ги обичам, но дяволът беше влязъл в моя живот и го разбрах. Това пиене, което го пиех беше ужасно, по 24 часа не ставах от масата. Моите приятели пиеха с мен и отиваха да си лягат да спят, а аз продължавах и те ставах и пиеха и отиваха да спят, а аз продължавах. И дяволът даде едно нещо в моя живот и взе моя живот в негова си власт, чрез тази болест. Дяволът ми даде една болест, която беше нелечима – тумор в лявата страна на шията, едно голямо, като яйце голяма бучка. Лекарите се опитаха по някакъв начин да ми помогнат, с голямо внимание, защото съм бил млад – на двадесет и пет години, опитаха и в София, чрез облъчване да премахнат тази болест. Искаха да ми махнат далака, но така стана, че Бог не го допусна и не се случи това. Върнах се от София, взимах лекарства, от които косата ми окапа и ми беше много гадно и лошо. Беше ми омръзнал живота от това лекарство, което беше в мен и което ми слагаха чрез абокат и от което ми падаше косата. Докторите казваха, че ще ми порасне друга коса, по-хубава и по някакъв начин те ме насърчаваха да не обръщам внимание на това. И това, което беше видимо пред очите ми, беше много опасно за мен. И просто тази болест в далака си

стоеше, а лекарите премахнаха външния тумор, но което беше в далака, беше надутото като яйце. И искаха да ми правят облъчване, но не стана. Бог си сложи ръката над мен и каза: “Той е мой. Аз трябва да се прославя по такъв начин, това е за прослава на мен, а не за човека.” Искам да кажа, че нищо не стана чрез лекарите – това е божия работа. Когато каже Господ да направи нещо, никой не може да го спре.

И един ден, мой братовчед ми казва, а аз бях пиан, пак бях пиан в едно заведение, да отида да видя едно момче, което проповядва много хубаво, има много насърчения и прави големи чудеса. Това момче е с Господа и ще види божията слава. И аз обещах и отидох след 2 – 3 дни и чух това слово и което го чух беше живо в моето сърце, приех го с вяра и насърчение, с огън мога да кажа. И се покаях пред Бога, и ми беше хубаво така, отпуснах се от всичките си проблеми, въпреки че носех болестта в себе си. Отпуснах се и почувствах някаква сила на успокоение и мир. Около една седмица ходих на всяко събиране на вярващите и дойде една силна вяра в мен и едно силно присъствие на Бога и дойде Бог в мен, мога да кажа Светия дух, защото Бог е и дух, видя нуждите ми и той ме излекува от греховете. Дойде и направи чудо в мен, влезе в мен и ми направи операция и то духовна. Това нещо го почувствах, все едно че ме режеше с нож. И дойде вярата в мен, че стана чудото и на другия ден отидох при моята лекарка – д-р Попова и тя ми казва: “Какво става, Росене?”. И аз и викам: ”Искам да ми направите пълно изследване, защото вярвам, че съм изцелен.” И тя ми даде едно картонче за ехография и там ме прегледаха хората и казаха, че нямам нищо. “Нямаш нищо момче. Тук е писано нещо, но не виждаме нищо вътре. Ти нямаш нищо вътре!” И още толкова дойде вярата в мен, че Бог е жив. Господ направи чудо в моя живот. Отидох при докторката и показвам документите, които са написани от този кабинет и тя ме погледна и каза: “Ти да не си ходил при екстрасенс?” А аз се обърнах и казах: “Господ направи чудо в моя живот, не екстрасенси”. И божията сила дойде в мен, божият дух дойде в мен и ми даде изцеление в живота ми. И оттогава аз възкръснах отново и животът ми продължи. Благодаря на Бога за всичко и мога да кажа, че съм му обещал да му бъда верен служител.

Занапред вярвам, че Бог ще направи още по-големи чудеса в живота ми и вярвам, че той се грижи за моите деца. Децата ми растат, безработен съм, но вярвам в Господа. Занапред няма какво да мисля аз, защото Господ казва: “Не

мислете за утрешния ден, аз съм този, който мисли за вас”. Аз и вярата ми е в това, че Господ е приготвил нещо чудесно за моето семейство, въпреки тези трудности и тези времена. Господ е обещал да ми помага в моето семейство. Занапред оставям всичко в неговата ръка, вярата ми е в Него.

Ние сме образи с две лица

Иван, р. 1970

Казвам се Иван, на четиресет и седем години съм от град Симитли. Живея в Симитли, откакто съм се родил. Завършил съм средното си образование в Симитли, а след това в Банско. Израснал съм в семейство на работници, обикновени работници. След завършване на училище съм бил войник в Кюстендил, в град Кюстендил. След това, след... началното съм бил на застава и след уволнението по предназначение от училището съм бил на работа в завода за мебели „Братя Дерменджиеви“ три години. След изтичането на договора съм бил на работа в Горското стопанство, като дърводелец. След развалянето на структурата на Горското стопанство ни преназначиха като частни фирми и имахме частна работилница, в която работихме производство на дървени мебели и други неща. След това се ожених, семеен станах. Имам две деца и продължавам да живея в град Симитли. Момче и момиче имам, момчето ми е студент в ЮЗУ-то по специалност „Национална сигурност“. Момичето ми е омъжено в Дупница, тя също е завършила като продавач-консултант и касиер. Работила е в магазините на големите вериги като касиер, сега в момента е майчинство и общо взето...

Живота как да го сравниме... живота преди деведесетте беше по-добър отколкото сега, защото за всички имаше, а сега има само за определени хора. Как и да го въртиме може да се каже, че имаме носталгия по старото време, може да каже некой, че Живковото време е било по-добре и аз съм привърженик на тая тема. Живковото време беше по-добре, смисъл че имаше редовна работа, храните беха истински, живота беше по-спокоен и мисля, че нямаше толкова корупция по високите етажи.

Общо взето може да се каже, че нали има и добри точки на този начин на живот сега, как да го разберем? Например казваме го демокрация, но в общия смисъл демокрацията е криворазбрана от нашия народ и ние не можем да разберем кое е демокрацията. Айде за пример да вземем властите, всички плюят по Живковото време, всички са възпитаници на Живковото време, всички до един, няма този, няма онзи.

Всички са възпитаници на Живковото време, значи имаме преход двадесет и пет години, но нищо не се е променило. Те ще надживеят живковото време и стават по-големи живковисти, отколкото предишните, защото на всеки едни избори са едни и същи, така че какво можем да кажем за този начин на живот? Еми... не ми харесва този начин на живот, защото корупцията е много голяма по високите етажи и вече оттам надолу почва.

Сега имам работа, но утре нямам, е това е истината. Дискриминация също има, аз съм от ромски произход. Отивам някъде на работа да търся и ми казват, че няма. След уволнението, граничар съм бил, и отивам да търся работа като граничен полицаи и ми казват, че съм минал годините, а тогава бях на тридесет и три години. И в същия смисъл корупцията си беше още тогава тръгнала, още тогава... значи всеки момент, навсякъде, на всеки ъгъл корупция и дискриминация съществува и никога не можем да го изтрием, никога, докато сме с това съзнание. Дори нямаме съзнание ние, ние нямаме дори и самосъзнание. Нямаме самосъзнание и възпитанието ни е много лошо, многооо... особено сега тая младеж е нещо страшно. Страшно е! Нито съзнание имат, нито самосъзнание, нито възпитание! Те не знаят по кой свет се движат. Това е истината! Това се дължи, мисля, че лошата култура, лошото възпитание от страна на родителите. Няма първоначално родителски контрол и след това другият, общественият контрол. Нямаме родителски контрол, защото всеки е разпуснал децата си и мисли, че училището ще ги оправи, а от училището казват, че пък и родителите трябва да помогнат. Аз съм съгласен, взаимната връзка между училище и родител съм съгласен да си помагат, защото едно време учителят си беше учител, ученикът си беше ученик. Немаше тия побоища, немаше тая дрога, немаше тая разпуснатост между учител и ученик. Учителът като идваше, ние в коридора бяхме строени и го чакахме да отвори пред кабинета, да влезне и да почнеме да учиме, а сега в училище не се знае дали е час или междучасие, не се познава дали е ученичка или учителка и така обратното

става, значи децата са задоволени, презадоволени. С телефоните, с парите и еди какво си.

Надмощието дават върху учителите и винаги ги изкарваме учителите виновни, а не децата. За мене децата са виновни, но не учителите. Децата са виновни и възпитанието от родителите, възпитанието от родителите това е истината! Мисля, че трябва да се обърне по-голямо внимание от родител към ученик, а не да нападаме учителя, не да нападаме! Все пак и учителят е човек и той има нервна система, която трябва... некога не може да я контролира. Значи пререканията в училището между учител и ученик, мисля че се поражда от страната на ученика. От страната на ученика – нахални, нагли и не знам, не знам докъде ще достигне това нещо?

Ако му се скара един учител на един ученик, родителят отива да му се скара и почва да вдига скандали. Това не е правилно, това не е правилно! Първо те трябва да помислят, защо е станало това, откъде е възникнал този конфликт, а ние направо отиваме и почваме да се караме с учителя. Не може така! Не може така! И може би учителите, затова вдигат ръце и обучението затова е по-слабо. Има ученици, които не заслужават и да са в шести клас, а те може би са осми. Защото учителят си говори, но кой го слуша? Отворил си е там телефончето и си цъка по фейсбука... и така...

Учителят нека си мине там четирисет минути или четирисет и пет ли са не знам, и в един момент ученика не знае и ако изкара тройка, той се радва, ако му пишат двойка, той не заслужава даже и двойка, но рипа да се бие с учителя. Ето директорът тук ми е познат, познаваме се с него, конфликти колкото искаш разрешава, човекът ходи да ги събира по плаца на училището да влизат в час, значи... какво означава това, че те въобще нямат интерес. Значи те ходят на училище, колкото да не са си вкъщи, да си загубят времето, е това е истината, да си загубят времето, да си вземат сутринта парите от родителите, да отидат да си купят цигари, кафета натук-натам, става дванадесет часа и се прибират, и са изморени... не става така, не става, то и затова и възпитанието и културата вече са ни на кръгла нула. Нямаме хора, които... дори и от политиците бе некой млад човек и те не стават за нищо, те не стават за нищо.

По улиците учениците се движат като хаймани, нема възпитанието. Едно време как сме били, ние в автобуса, виждаш по-възрастен човек, ставаш да седне, а сега той седи. Нахални, нагли и му нема края!

Когато имах проблеми с работата и един път ми се наложи да отида в областта при господин Арнулдов. Човекът беше от турски произход, но той не делеше хората на цигани, българи, турци и помаци. Не! Значи аз съм ходил, един земен човек, който беше, най-обикновен човек облечен как за обществото и се качвам по асансьора нагоре и попадам точно на него, но аз не го познавам и му казвам търся господин Арнулдов и той вика „Аз съм“. И аз го гледам така и му викам „Ма сериозно ли говорите“, вика „Да“. Той ме чакаше на асансьорната шахта и ме посрещна и ми вика еди какво си... И после проблемът беше разрешен за минути, ама за минути. Значи има разрешение на всички проблеми, стига да искаме, стига да искаме, има разрешение на всички проблеми. Проблемите си ги създаваме ние и ги задълбочаваме. Е такива като тоя човек, евала му. Евала му! Никога не е делил човекът какъв е по етнос, по външен вид, еди какво си.

Човекът иска да помогне, иска да помогне. Така ме насочи едно момче от Оранова и ми казва „Ей приятел, отиваш при еди кой си... и т.н., тоя човек ше ти помогне за работа. Е такива да са хората, е такива като него!

В Бюрото по труда бях регистриран и два пъти съм ходил на курсове. Единият курс беше „Въоръжена охрана“ шест месеца, завърших го тоя, дипломираха ме. След това бех за „Мениджмънт“ втория курс и мисля, че беше четири месеца и там се дипломирах и там завърших, обаче реализация за работата няма. Просто и там си отмиват ръцете. Трябваше да кандидатстваме по някакъв проект и който проект беше, това ни беше като дипломна работа, и го направихме, обаче този проект де факто беше откраднат и същият, нашият проект не къде си замина в Благоевград и се беше направил, за детски кът беше. Ми като го направихме, защо не ни казаха еди къде си, еди къде си, можеше да идем да работиме. Оставето го там и край! И повече и от Бюрото по труда се отписах, защо да ходя там, след като не ти намират наново работа и да се водя само, дали сме живи или умрели. Това е истината! Друго какво мога да кажа... Бюрото по труда и там помагат на когото си искат, мой - твой човек, дали ще идеш там. Аз си казвам, слушай бе мой човек, аз имам проблеми – здравословни, не мога да ходя в гората да копая, имах здравословни жълтеница, бъбрачни проблеми и те в Бюрото „Ами там има само работа, чао“.

Самоосигурявам се, но мисля че и да се самоосигурявам, отиваш на лекар и пак си плащаш. За какво са ми тези осигуровки? За какво? За да давам осигуровки на тия горе в здравната каса да крадат и всеки да си има кола.

Просто не виждам, отиваш на лекар два и петдесе, три и петдесе. Тая такса мисля, че трябва да се премахне. Другото, което е, отиваш на лекар и ти на всеки лекар трябва да му плащаш, това не го покрива касата, онова не го покрива касата, кое покрива касата? Покриват си джебове! Некои си покриват джебове, аз не виждам смисъл, защо ни е тази осигуровка? За какво ни е тази осигуровка, всичките лъжат, всичките крадат, всичките мамат и те излизат прави, а обикновеният човек винаги крив, винаги потърпевш, те са прави.

Търговците правят същото, те мамат ся с тея черни петъци, дето ги направиха. Това си е пълна лъжа и измама, това си е тактика на търговците, които да лъжат хората. Нашият народ е прост, стотинкарски, беден и е оставен да се манипулира, оставен е да го лъжат и... бедният човек е така – дай му политиката и лъжата и край. Нашият народ в България, независимо че съм от ромски произход, ние сме един народ, аз живея в България, но е лъган и ще продължава да се лъже, защото е беден. Беден народ е! Какво можеш да кажеш друго. Трябва ни човек, който да вземе да ръководи сериозно тая държава. Не едни и същи, не едни и същи да ни крадат, да ни лъжат. И не само да се сещат за народа, когато има избори. Значи през деведесет и шеста година съм бил член на комисия без значение дали са били кметски или парламентарни избори, значи само тогава се сещат за народа! И през останалото време, като налапат кокала край до тук... ял, пил до тука... дори и не платил, е такива са нашите политици! Нема смисъл! И това задължително гласуване къде го слагат, аз мисля че това е противозаконно. Ми не ми харесват тия хора, аз не искам да са там! За какво трябва да ме задължават аз да ида там? Знаеш кво – гласуваме му заплатата. Четири години редовна заплата от тебе, от мене, от трети-четвърти е това е.

В чужбина не съм бил, аз на мен си ми харесва нашата държава. На мене чужбина не ми харесва да ходиш да мизеруваш. Е както са сега тия мигрантите, какви са сега тия хора? Дали са платени от американците, слушам по телевизията, че са хора тръгнали да търсят по-хубав живот?

Аз не искам да съм такъв по чуждите държави! На мен си ми харесва моята държава хубава и немам намерение да хода навънка, немам намерение да ходиш да мизеруваш, да се подиграват с тебе. Както слушам от други мои

приятели, които ходат навънка, казват, че ни казват бели роби. Бели роби! Те се подиграват с нас, подиграват се с нашия народ за жълти стотинкки. Да им работиш така, те те принуждават и там да почнеш да крадеш. И там насекъде и после по затвори натука - натам.

Най-трудният ми момент в живота е преходът, когато ни съкратиха без работа. Оставаш, оставаш на улицата и никой не го интересува. Дават ти там четири или пет месеца, колко имаш трудов стаж, и след това ти си немил, недраг на никой. Спасявай се! Спасявай се... е това е най-трудното! Най-трудното е, защото нашите управници не се грижат за народа, а разчитат да идем да гласуваме, да го избереме. За какво да го избереме? По тридесет и пет хиляди лева да си взима и шапка на тояга и да си ползва всички преференции. После ти си никой, това е най-трудният период - преходът. Мисля, че и тоя преход не е минал, той продължава. Не знам дали ще има край. Ужким към по-добро, към по-добро. Не! Кой както дойде да власт, налага кокала и другият да духа супата.

Най-хубавите моменти в живота ми са били преди осемдесет и девета година. Защо? Отивам на работа по договор, където ми беше училището. Взимам сто седемдесет и пет лева заплата при „Братя Дерменджиеви“. Бех оператор на дървеното производство, значи взимам аванс на десето или дванайсто число и трийсет лева. С тия трийсет лева ми стигат до заплата до дваесто или двадесет и второ число. До осемдесет и девета година това беха хубавите години в България. Всички беха доволни.

А сега - беден и богат - средна класа няма, средна класа няма, това е... Ние сме общо пет човека братя и сестри. Сестра ми едната е в Пернишко, в Радомир женена, имам брат по София. Имам сестра, която живее и работи в Германия, там е женена. Ми тоя живот там с нашия не можем да го сравним никога. Значи, идваха ми на гости и те се осигуряват близо до хиляда евро, имат некаква златна карта, която важи за целия Европейски съюз, но в България, не! Човекът получава некакви болки в стомаха, тоест разстройство. Нашите лекари казват, че трябва да го оперират, защото има запек. Малко се замислих! И му викам „Чекай, бе докторе, тоя човек е с разстройство, какво сплитане на червата или запек ще има“? Целта е да се източи касата и му взимат седемстотин и педесет лева за два или три дни. И се обажда в Германия на неговия си личен лекар и той му казва „Всички документи, които са ти напра-

вили и дали, ги преведете на немски и касата ще ти покрие всичко“. Значи там може, а тука не може. Сестра ми ми казва „Брат ми, купувам си лекарствата, отивам в социалното и ми възстановяват всички пари с изключение на пет или десет евро, разходите, които ги правят хората, там това е нормално“. А тук какво става, отиваш в една аптека и толкова пари, отиваш в друга толкова. Защо бе? В съседна Македония наши лекарства ги продават македонците поевтини. Нафтата да вземем една нафта, Лукойловете в България, македонците от Делчево зареждат от тях, значи при тях нафтата е лев и четиресет, при нас е лев и деведесет - два. Къде ни е сметката на нас? Каква държава сме? Какво да направим - нищо. Сигурно македонците са по-добре от нас ли? Да, но отиваме пет човека и за деветнайсе евро се нааяждат, нахранват се, напиват се нормално като бели хора, а ако това ядене го ядехме тука в България на нас сто и педесет лева немаше да ни стигнат. А там в Делчево за деветнайсе евро и готват наша българска кухня. Наша българска кухня. Ние тука една шопска салата - четири, пет лева ще ти хване, а ми там чинията е голема и напълнена. Дават и привличат хората. Да вземеме един зъболекар, познавам симитличани и благоевградчани, където ходят там на зъболекар и им излиза по-евтино, отколкото при нас. Отколкото при нас!

Е добре де, защо трябва да внасяме пари в другата държава, като могат да си останат тука. Значи какво правиме... всички лекари и зъболекари ние ги направихме богаташи, с нови коли, с нови кабинети и само реват за пари и за увеличение. Ми откъде ще вземат пари, за да им се увеличат заплатите? От обикновения човек ще вземат. Отиваш да ти отвори устата и само да те прегледа, и ти е дваисет лева. И искат да имаме развитие. Нема да имаме развитие, ние имаме само продажби, кражби. Имаме подтискане на обикновения човек и затова народа ни е принуден да страда, ако трябва да иде да се лекува, той предприема самолечение и става по-лощо, защото няма пари. Дори и да има осигуровка, няма пари. Ето, аз, моята майка почина миналата година на осемдесет и четири години и ми е казала, че и хубаво и лошо е видяла през живота си, но като това лошо време не е видяла, защото жената е знаела, като иде на работа, ще си вземе парите, ще се прибере, а нема да мисли дали утре ще има работа или нема да има, дали ще фалира това предприятие или нема да фалира. Е затова мисля, че миналото време, хората, които са родени деведесетте години ще имат носталгия за миналото време, защото сега не виждат хубавото.

Хубавото време е сега за мошениците, измамниците, е за такива. Мисля, че скоро няма да се оправя нашата държава. Румънците са по-добре от нас. Румънците са по-добре от нас!

Какво говориме и само плюеме по този, по онзи. Дай да видиме ние да се оправяме, тоя бил така, тоя бил онака. Дайте нашата държава да оправиме, стига да гледаме чуждите хора. Ми оправиха се. Румънците колко политици вкараха в затвора заради корупция. А ние къде сме? Ние няма и да имаме такива в затвора.

Отиваш на един лекар, той те гледа само в ръцете какво ще дадеш, а не какво ще свърши той. Дали ще ти направи качествен преглед и ще ти изпише необходимите лекарства. Когато бях от жълтеница болен, от хепатита, изпращат ме в София във Военна Академия, правят ми преглед и ми казва, няма да споменавам кой е, ще отидеш в тази и тази аптека. Там ги има тези лекарства. Защо ? Защото там работи неговата съпруга и там е неговата аптека. Взимаш, купуваш и ставаш и си заминаваш, после се връщаш след не знам си колко време и казвам „Не стана с тия, докторе“ „Ами тогава ще опитаме с другите“. Това е, просто политиките не трябваше да позволяват на лекарите да станат еднолични търговци. Те търгуват с живота на хората. Не съм пенсионер, сигурно няма да дочакам и пенсия. Сигурно! Защото, първо, осигуровките са слаби, а мамат ни да се осигуряваш на по-големата заплата. Дали ще се осигуряваш на по-голямата или по-малката, пенсията е една и съща. Познавам човек, който се е осигурявал на хиляда и двеста лева, а колко му дадоха - триста лева. Кога ще си ги вземе тея пари? Никога! Моята майка, Бог да я прости, с четиресет и четири години трудов стаж е с шейсет и осем лева и педесет стотинки пенсия. Как да живее? При наличието, че е диабетик. Беше диабетик и после склероза натук - натам как ше живее с шейсет и осем лева пенсия. Баща ми почина, дадоха и малък процент от неговата пенсия и с увеличения от един, два лева, после пет лева. Един път съм отишъл в живота си до социалните, за да и помогна и ми казаха, че взима над допустимото с два лева и дванадесет стотинки. И аз викам „Аз ше ти ги давам тия два и двајсе стотинки, всеки месец ше ти ги давам“. Дали да и купувам памперси, дали да и купувам лекарства като диабетик. И да я боцкам отделно, беше анемична, на всеко двајсто число витамин B12 вливахме и желязо.

В момента работя по професията, която съм завършил в Банско - дърводелец. Изработвам мебели, днес имам поръчка, утре нямам, като частен бизнес не го одобрявам, защото ние сме такава държава, че като частници, за да произведеш нещо, трябва да имаш някаква помощ от държавата да спомага за продажби, както е в Гърция. А ние какво направихме, бутнаха ни да направим фирми и още не сме почнали да работим и данък. А в Гърция как е? Имам познат мой роднина, който живее там и е женен за гъркиня, казва така „Аз работя като дърводелец, но първата година аз не съм плащал данъци и самата държава ми осигурява работа и след изтичането на първата година започвам да си плащам данъците“. Това означава, че тая държава се грижи за хората! Значи тази държава се грижи за частния бизнес, а ние какво, дай да му дадем, дай само да му взимаме данъците, а за какво? Как да ги платя тея данъци, след като аз нямам такава работа? Нямам такава работа! Аз съм съгласен да си плащам данъка, но да имам работа. Има работа за определени хора, за определени фирми, такива малки фирми като нашите са задушени от по-големите и сме принудени да работим за тех, и ти дават некакви си пари. Исаха да работя, да се върна пак при Дерменджиеви, то вече е частно това. И му казвам „Приятелю, ще ми плащаш на командировки, съгласен съм, но искам да ми платиш командировките и искам да ми дадеш заплата не по-малко от хиляда лева“.

Напримерно той ще ме прати във Варна или Бургас, както се беше изразил „да му монтирам една кухня“. Ами тая кухня, както я виждам, излизаше някъде около четири хиляди и петстотин, хубаво, ама ти да ми дадеш на мен заплата триста-четирисотин и аз да не съм си у нас, не съм съгласен и отказ. Като цяло от частния бизнес не съм доволен! Всички казват, че от държавната работа по-хубаво си няма. Да работиш за държавата, а не за определените хора. Мисля, че ако вземе пак да се работи за държавата, а не за отделни хора, мисля, че тогава ще има някакво спасение. Докато са частни фирми, частници едни забогатеват, други обедневат, едни умират от глад, а други от преяждане, мисля, че нема да е. Няма да се справим! Няма да се справим с тоя начин на живот! Мисля, че скоро нема да се каже, че сме се оправили, да срещнеш хората по улиците и да ги видиш както преди усмихнати. Сега хората по улиците имат една изкуствена усмивка, която е закачена от осемдесет и девета годин насам. През останалото време се усмихват само, когато се срещ-

нат едни с други, през останалото време, когато е сам по улиците, ако има некой отстрани да го погледне, ще види, че той е тъжен. Картината му се сменя обратно. От осемдесет и девета сме, като тия, имаше едни картинки, които си менеха физиономиите, като се движат, от едновременната Югославия, оттам ги внасяхме.

Ние сме образи с две лица. Едната е закачена, тоест и двете са закачени, но в повечето случаи сме мрачни хора. Мрачни хора, няма я радостта, която я е имало преди. Примерно празника си е празник. С какво сега можем да почетем светлия празник 24 май, с нищо... с нищо. С какво можем например 9 септември всеки казва, че е празник. Да, но на тази дата си се освободил, 3 март също.

Народът не е весел! Народът не може да си позволи да си направи една маса, някои си позволяват, но повечето не могат да си направят една трапеза, да се съберат в семеен вид, както е било преди. Както е било преди.... Сега всеки се е скътал, свил се е и се чуди за днеска и за утре как да преживева.

В началото ни деляха на роми и българи, което не беше приятната част

Ивайло, р. 1973

Казвам се Ивайло, роден съм 1973-та година. Моето семейство се състоеше от четиричлено семейство, имам един по-малък брат. През 1983 година моите родители кандидатстваха за апартамент в града и успяха, около центъра на града взеха апартамент. И това ни даде с брат ми един голям тласък, изигра важна роля в нашето възпитание, промяната на нагласа. Когато се преместихме през 83 – 84-та година да живееме в града, комшийските деца имаха резерви към нас. В смисъл в началото ни деляха на роми и българи, което не беше приятната част. С течение на времето всичко отмина, но това остана така един отпечатък, нали, колко човек... как човек приема един различен човек. В смисъл трябваше да се доказваме ние с брат ми, че сме добрите роми, примерни роми, не сме лошите, не сме крадливите, не сме мръсните, не меришеме, за да

те приемат и да станеше част от тях. Слава Богу после нещата се оправиха, станахаме едни добри приятели и до днес сме приятели.

Моите родители, баща ми е тенекиджия по професия, като такъв си работеше. Майка ми работеше в обувен завод. Те винаги са ни възпитавали добре и нещото важно, което държаха, за нас беше образованието. Доволен съм от моите родители, че настояваха да се образуваме, и че това е добро бъдеще за нас. Интересувах се, ходех на родителски срещи, искаха постоянни обратни връзки от класните ръководители. Имаха техните номера, тогава имахме телефони, само домашни телефони, звъняха, питаха постоянно, и това изигра важна роля в живота ни, на брат ми и на мене. Аз до 8-ми клас съм учел в ромско училище, после гимназия в масовите училища. А брат ми от малък беше записан в масови училища.

Бях скромнен младеж, след 8-ми клас 3-ма приятели се записахме в гимназия. За съжаление 2-ма от тях отпаднаха още в първия срок. Беше им трудно да се адаптират към тази среда и се отказаха, останах сам. Не ми беше проблем, защото аз свикнах, живеях вече в града и не ми беше проблем, но за съжаление ми беше така кофти, че моите приятели не успяха да продължат образованието си.

Като младеж обичах да спортувам, ходех по фитнес зали, тренирах известно време самбо, 3 години. Водеха ме по състезания, при мене това, което беше различното от другите ромски деца, че аз общувах вече с българи и роми. Служил съм във ВСК – войски, като шофьор. Село Божурище, град София. Бях единственият циганин в един голям полк. Бях приет добре, защото в смисъл поведението ми, държанието ми, в смисъл нямах проблем с комуникацията, с всички вътре, с войници, офицери, ротни и тъй нататък. Даже в някои от случаите бях посочван като пример, в смисъл, харесва ми, че съм служил в такива редовни войски, това е общо взето.

След излизането от казармата поергенувах надълго и нашироко. Да поергенувах в смисъл компанията ми беше в музикалната среда, всички приятели, приятели тогава ми бяха музиканти. Защото в моя квартал всички се женеха рано, и моите приятели, моят набор бяха почти след казармата, почти всички бяха женени. И аз имах такава среда само с музиканти общувах и в смисъл беше много интересно, имаше емоция, тръпка. И общо взето поергенувах доста време.

След като се ожених на 28 години и половина, се взех у ръце, така, как да се каже, се взех у ръце. В смисъл веднага почнах работа, до момента никога не съм работел в производство. Случи се така, първата ми работа беше без договор, беше много интересно. Един мои братовчед беше добър гладач в една италианска фирма. И той така прояви желание да се пробва, да ме вземат и мене покрай него, защото той беше много добър гладач. Отидохме, той ме представи, бригадирката, която беше, каза, че ще ме пробва, взеха ме. Интересното беше, че работехме много, по 12 часа, по 16 часа. Плащаха добре, аз за пръв път тогава се почувствах така много добре. Защото предишната ми работа беше в сивия сектор в едно кафе и така. Сега в производството се чувствах много добре, плащаха добре, но за съжаление работех 4 месеца.

Другата ми работа, която започнах месец по-късно, беше в един цех за производство на еко брикети. Зимата работех еко брикети, лятото работех като банцигар. Обучиха ме и за един месец се научих да работя на банциг, което беше предизвикателство за мене. Там работех 4 години, но след тези 4-та година осъзнах, че трябва друга стъпка в моя живот, като реализация.

Отидох при шефа в неговия офис и му разказах за моите намерения, в смисъл че търся друга реализация. Споделих с него, че аз самият чувствам, че имам потенциал и трябва да го развивам, но трябва друг път, трябва нов път. Той много се зарадва за мене, един месец напред го предупредих и точно за Коледа, годината не си спомням коя е, стиснахме си ръцете, изплати ми всички заплати и си тръгнах.

Отидох в „Бюро по труда“ регистрирах се като безработен и търсех нови изяви. Тогава излезе един курс за здравни медиатори. Това ме впечатли, защото имах така повърхностни знания, имах информация за здравните медиатори, какво се случва, каква е работата. Това си е кауза, която човек носи в себе си, и ходих в София на интервю. Интервюто беше много полезно, много интересно, кандидатствах, приеха ме. 6 месеца пътувах в месеца по 4-5 дни пътувах на лекции във Враца. Накрая положих изпити в Медицински колеж – Враца. С отличен изкарах изпита, бях се подготвил много добре. И за мой късмет същата година 2007 юли - август за пръв път в историята назначават здравни медиатори по общини. Тя става професия с код и аз тъкмо завършвах. Завършвам, взимам сертификата, отивам в общината и веднага ме назначават като здравен

медиатор. То си е призвание, здравният медиатор си е призвание за един човек.

В началото след започването на моята работа аз бях в голяма мъгла, в смисъл завършваш здравен медиатор, една нова професия, която никой не познава, няма кой да ти помогне, трябва сам да си пробиеш път. Здравният медиатор трябва да изпълнява ролята на защитник или по просто казано здравният медиатор стои на среда на моста – от една страна са институциите, другата страна е маргиналната част на квартала. И ти трябва да решаваш проблеми, конфликти в социално-здравната сфера. Обаче трябва да имаш инструментариум, арсенал от знания, институционална мрежа. Това беше много непознато в началото, като работа, първата ми стъпка беше да... да отида при всички социално – здравни институции да се представя, да си дам телефона. Те много се зарадваха, защото имаха много проблеми в социално – здравната сфера и всяка институция звънеше по 3-4 пъти на ден. Идваха, ходехме по адреси и така вече навлезнах широко в работата на здравния медиатор. Изградих институционална мрежа, припознах ме като такъв специалист още първата година, адаптирах се, което беше много важно за мен. Най-трудното беше да изградиш доверителна връзка вътре в общността. Общността е чувствителна, затворена общност, която не приема всеки. Ти трябва да намериш точния подход, точния инструмент. Аз дотогава не познавах такива подходи, не знам как съм го направил, но успях да изградя доверителната връзка. Нали, да изградя доверие на общността към мене, да ме търсят за всякакви неща. От една страна аз много се радвах и търсех изход за всички техни проблеми, а пък от друга страна институциите бяха доволни, че има човек, който ще им разреши проблемите, че имат посредник, който, нали, те ще си свършат тяхната работа. Аз бях доволен, че аз си свършвам моята работа. И така без да разбира ползвах добрия подход, точния подход, и бях много бързо припознат.

Първият здравен казус беше едно момче с умствена изостаналост. Което не беше освидетелствено и тогава за пръв път, от врата на врата по лекарските кабинети се научих как, какъв пакет документи трябва да оформиш, какво трябва необходимо, за да кандидастваш пред ТЕЛК (Териториална експертна лекарска комисия). С различни консултации с лекари се справих с пакета документи, морална подкрепа на семейството оказах. Той беше първият случай, детето беше вече голямо и не беше освидетелствено, защото това е социална

услуга, а пък личният лекар е лекар, не е социален работник, често пренебрегват тези неща и не консултират дадените родители. Подготвихме пакета от документи, В началото след започването на моята работа, аз бях в голяма мъгла, в смисъл завършваш, здравен медиатор, една нова професия, която никога не познава, няма кой да ти помогне, трябва сам да си пробиеш път. Подготвихме пакета от документи, кандидатсвахме, дойде писмото. Придружих ги до София, всички документи след ТЕЛК освидетелстваха детето с умствена изостаналост. Трябваше други документи да се подготвят след ТЕЛК-а, помогнах, семейството имаше пълната подкрепа от мене, и това е единственият случай, който няма да забравя.

Интересното е, че като припознат такъв специалист ме поканиха да работя в една програма много интересна. Това става 2 години по късно. НПО (Неправителствена организация) сдружение „ЛАРГО“ ме кани да участвам в програмата „Превенция и контрол над туберкулозата в България“. Много нова програма, за региона НПД-то кандидатства, печели програмата, няма подготвени кадри.

Канят ме и аз приех на драго сърце, защото това са дейности, които ще са пряко в общността, като за реализацията на програмата участваше туб – диспансера, областният туб-диспансер. На разположение имаше медицинска сестра. Видях програмата, хареса ми, кандидатсвах, приеха ме. Тръгнах да работя, това допълнително ми даде възможност да обогатя моите знания в сферата, която работех.

Спомням си първия терен, първи терен, предизвикателство, ново начало. Първият терен с медицинска сестра. Не излязох сам да анкетирам, а анкетата съдържаще скрининг. Съдържаще три части: симптоматика на болестта туберкулоза първия раздел, втория раздел имаше, съдържаще застрашаваща среда, трети раздел - хронични заболявания.

Излязах на терен и това, което ми направи впечатление, направих около 10-ина анкети. Обаче важното, което беше за мене, за една от анкетите ми направи много впечатление. Една майка анкетирам, а тя казва, че детето и има така продължителна кашлица вече втори месец. Тя лекува само със сироп за кашлица, без да прави консултация с лекар. И аз тогава и предложих да направим консултация с момолог, програмата има инструменти. Тя се съгласи. Същия ден придружих дадената... придружих детето, беше на 8 години с май-

ката в туб-диспансера. Направиха и снимка и веднага оставиха детето в детско отделение. Детето излезе с диагноза активна туберкулоза. На втория ден... децата с активна туберкулоза в България се лекуват само в София, има едно такова отделение, там е без родители. Изпратиха детето там в София на „Иван Гешев“, детска белеодробна клиника. Проблемът беше, че първата седмица имаше много проблеми със семейството, пътуваше всеки ден. Там е без придружител, наложи се детето да се върне в Кюстендил, защото не може да се адаптира, много плаче, искаше да скочи през прозореца. Върнаха го вкъщи. И аз като теренен сътрудник по програмата трябваше да го наблюдавам по 3-4 пъти на ден. Дори участвах в приема на лекарствата, които бяха предписани от момолога.

По късно в същото НПО идва програмата „Превенция и контрол на ХИВ/СПИН“. Разбира се, като лице, което работи вече в тази сфера, ме поканиха да участвам. Работех 7 години, широкоспектърна програма с много дейности. Там обогатих моите знания, там обогатих моите знания в социално-здравната сфера. В смисъл такъв, че участвах, работех с много социални работници, с педагози, с психолози. Работих индивидуални рискови случаи, работих в големи групи. Програмите разполагаха с много медицински лица. Имахме възможност да изследваме на терен, да връщаме резултати. След това имаше дори за здравно осигурени към програмата, кожни венеролози, момолози, които имаше, консултации с лекар, лечения, проследяване на лечения. Там обогатих много моите знания. И тогава в един важен момент така се откри една светлина пред мен и си казах - аз със средно образование тази работа не мога да я работя. На мен ми трябва друго стъпало. Обаче на 42 години е малко трудно човек да запише висше образование. В смисъл като ученик назад във времето, това е много време... но направих крачката, приеха ме. Тръгнах да работя, това допълнително ми даде възможност да обогатя моите знания във сферата, която работех. Помолих една моя колежка, която е учител по български език, да ми даде малко частни уроци, да ме подготви по български. Отидох и кандидатствах, взех изпита, приеха ме социални дейности. Много се зарадвах!!! Трудно, да си призная трудно ми беше да се адаптирам, към университета. На 42 години, имах голямо самочувствие от програмите, в смисъл, че познавам материята, работя много. Но друго е в университет самата... самият уют

вътре. Почуствах се много потисанат, влизам с чантичката си на 42 години, един голям поток от студенти.

Записах на... първите лекции ме забелязаха, питаха ме, какво работя, защо уча. И им казах, нали, че работата ми е свързана в тази сфера. Искам да се дипломирам, това е важно за мен, важно за работата. Слава Богу, сега съм 4-ти курс, взел съм си всички изпити, очаква ме преддипломен стаж и държавни изпити.

Разбирахме се добре, нямах такъв тип проблеми. Само в едни лекции на един доцент, на който не искам да споменавам името. Много често в лекциите, когато се ядосваше, използваше думата „циганин, циганка“, което много ме разстрои, но се овладях. Доцент, който е пенсиониран сега.

Ще се върна малко по напред, това, което ме радва в моята работа, и призвание за мен, обичам да работя, работя от сърце. Давам много ДДС – доброволен труд, и неща, които не са по програми. Работата ми дава увереност, ще разкажа за 2, те са много казуси, но аз ще кажа за 2 от тях.

Пощалъонът на махалата идва при мене с една възрастна жена, видимо претърпяла някакво увреждане, защото ръката, лицето, кракът ...видимо. И пощалъонът каза „Абе Иво, знаеме, че ти помагаш в тая махала, всички търсят тебе, тази жена е без пенсия“. Викам „Как ще е без пенсия, видимо е увредена жената“, и вика „Без пенсия е така, така...“ Разпитах жената, оказа се, че припаднала преди 3 години и половина, метачка беше по улиците, по някаква програма, здравно неосигурена и до момента, когато дойде при мен. Припаднала е, били и някаква инжекция в Спешна помощ, някакво хапче са и дали, вследствие на това ръката, лицето се изкривило. На другия ден отидох с нея при директора на болницата в град Кюстендил. Разказах за случая, той слезе, извика един невролог. Прегледаха я, след 20 минути излезе, каза „Това е левостранна хемопареза, вследствие на тежък инсулт“. Пита се какво се иска от тях, аз казах, че жената, за да е освидетелствена пред ТЕЛК, трябва епикриза. Оставиха я в болница, тя беше неосигурена. Направих си труда да направя, защото в НПО-то, в което работех, застъпвах постановление 17 и наредба 26. Постановление 17 дава възможност и регулира болничната диагностика и лечение в болнично заведение. Приеха я по постановление 17, дадоха и епикриза, освидетелствахме жената, сега има и адекватно лечение и пожизненост ТЕЛК, има някаква сигурност.

Вторият случай е много интересен като казус. Една здравно неосигурена жена на 34 години, мъжът и идва при мене около 10 часа къщи. И плаче и казва „Иво, жена ми умира...“ И аз викам „Добре, утре сутринта ще видиме за какво става въпрос“. На сутринта идват в офиса, виждам един амбулаторен лист от преглед на гинеколог, в който пише, подпис, печат, и пише „Животоспасяваща интервенция до 3-тия ден“. Звъня на тази същата гинеколожка, питам я за какво иде реч. Тя каза, че е гинекологичен проблем с апсес от много време, жената няма да издържи, трябва спешна операция, но... тъй като няма осигуровки, те отказват да я оперират. Казва „Ако се забавим с още един два дена, жената може да почине“. Отивам при директора на болницата, разказвам му случая, търсиме начин да разрешиме проблема. Той каза „Иво много е скъпа операцията, трябва да... по постановление 17 трябва да видиме дали отговаря“ Нали да се възвърне по клинична пътека, да се заплати на болницата. Но тъй като по това постановление снемане на профил и проверката става по служебен път за 25 дена, ние с директора звънахме на директора на Дирекция „Социално подпомагане“ и го направихме за 4 часа. Видяха, че жената отговаря, и в 7 часа я придружих до болницата. Дежурният лекар обстойно я прегледа, свика много спешно екип. Оперираха я веднага, след час и половина, в 7 часа я оперираха. Слава Богу благополучно, сега жената е жива и здрава и си чува 7-те деца. Това са ми ярки случаи, които ми се открояват от многобройните.

Семеен съм, имам едно дете, много се радвам за него. 7 - ми клас е, очакват ни матури, много важни за нас. Още от детска градина се боря детето ми, аз и съпругата ми се бориме, детето да ни е образовано. Детето ми слава Богу поредна година е отличничка в класа си. Свири на пиано 3-та година, участва в много концерти, активно ходи 6-та година на английски. За да я подпомогне малко... имаме шестици по математика и по български... но въпреки това плащам за уроци по български и математика в момента, за да сме сигурни, че на матурите, ще имаме добрия резултат, за да кандидатстваме в елитна гимназия. Радвам се на моето дете, защото дава всичко от себе си. Радвам се като родител, като родители със съпругата ми, че успяхме да дадем това, което е необходимо за нея. Защото нали разбираш, че в един такъв квартал това е изключение, много искам, работя в посока всички деца да са така, много трудно да осъзнаят родителите, като потребност, че децата им трябва да

се образоват. Много сложно работим в една такава среда и виждаме проблемите - те са социални, те са икономически. Повечето от родителите не осъзнават, много деца отпадат, отпадат условно от училище.

Ще се осмеля да призная една голяма истина, никога не съм работил по програма в сферата на образованието. Работил съм, работя и продължавам да помагам на своята общност чисто на доброволни начела. И от моята работа. Обратната връзка, която имах от училищата, много сериозно така ме нарани и в гимназиите, и в основните училища.

Картината е следната, основни училища, селски училища в града и в общината. Идват в махалата даже, някои учители, някои училища се осмеляват да плащат на бедни родители, за да записват децата в първи клас. Има война между тези учители да спасят... на преден план стои учителската заплата, не детето, не възпитателният процес. Казвам на част от училищата и гимназиите, където преобладават ромските деца, има липса на всякакъв възпитателен и учебен процес. Децата просто се използват за бюджет. За делегирания бюджет, за да се съхрани персонала на училището. Това го казвам с дълбоко съжаление.

Направил съм си опита да проуча, какво се случва в различните гимназии. Идват на терен и дават дипломите на осмюкласниците, видях го със собствените си очи. Те ги изчакват от самите училища, от самите гимназии, които имат трудности с приема, няма да споменавам имената. И идват от училището и дават дипломите и лъжат децата, на ръце им дават дипломите. Без знание на родител, нарушават първо закона за личните данни. Няма кой да направи забележка. Аз съм сигнализирай в инспектората, взеха се някои мерки. Стигнах до някаква, как да го кажа, до някакъв резултат. В смисъл такъв правят прием пред инспектората. Правят вечерни паралелки, събират данни, събират данни по улиците на ЕГН и имена на хвърчащи листа. Отиват в училищата, в които са завършили, те са ромски училища, те се знаят кои са.

Хванах един педагогически съветник лично, не можах да докажа, които издирва от дебелия книги кога са завършили, издават удостоверения и ги дават на ръка, без да знаят хората, че са записани в гимназии, във вечерни паралелки, става въпрос за възрастни хора. И когато трагват от 15-ти септември, класните стаи са празни на тези гимназии, защото възрастните вечерната паралелка или детето, осмюкласника, не е мотивирано да учи в това училище.

Но инспекторатът мълчи, държавата мълчи, всички мълчат. Това е един сериозен бизнес в образователната система. Дай Боже това да се спре с ромските деца, защото губи само ромската общност. Според мене начина, проверки от министерството, съвместни с инспектората. Инспекторите знаят и си затварят очите, и затвор за директорите. Това е единственият начин, спекулира се, употребяват се ромските деца за бюджет. Това не е една година, това са десетки години. Поне от началото на прехода.

За да има интеграция, трябва двустранен процес. Трябва някои да я желаят тази интеграция. За съжаление ромската общност не я припознава. А пък властите от другата страна просто не я желаят. Институциите не я желаят, няма как да се случи това, много е трудно да определя процента. Думата интеграция никой не я иска.

За детската градина мога да кажа, защото моето дете беше на предучилищна там. Добри педагози, подготвят много добре децата. Участвал съм на техни празници, на 8-ми април, чудесна подготовка на децата. Бих казал, че това е ниво... ниво на подготовка. Начален старт за първи клас, много добър старт.

За училището ми е трудно... трудно ми е да кажа. Първо, защото казах и ще го повтора. Първо осъзнаването на необходимост от родителска подкрепа, това е единият проблем. Родителят трябва да знае какво иска в развитието за детето си. Другият проблем е добре мотивиран педагогически персонал в училището. Проблемът идва и от друга страна, учителят е учител, не е социален работник. А времето показва, че в такива училища има нужда от социална работа, има нужда от социална работа. Трябва добре мотивирани учители в тези училища, да работят с децата. Мисля, че голямата част от персонала, педагогическия, няма експертиза за работа с ромски деца.

Ставал съм свидетел, върнаха племеника ми от плажа, и това много ме заболя. Мотивът беше, че детето няма джапанки. Аз като отидох на плажа, изкарах всичко от найлонката на детето, повярвай ми, нямаше по-оригинални джапанки вътре в плажа. И го казах на управителя вътре, самият управител беше с обикновени чехли. И аз му казах да направи разлика между чехлите на детето и неговите чехли. Отвънка стоеха 13 деца, които не бяха пуснати. Аз, малко ядосан, бутнах по силно вратата на плажа и им обясних. Обществено ли е това или е ваше, лично ли е, частно ли е, плажът е общински. Наредих децата

пред вратата и им казах, на кой краката... мотивът беше, че нямат джапанки, че краката им са мръсни. Нашите деца почти бяха от масовите училища, много хубави деца, белички, с чисти крака, и аз казах на управителя „Кажете на кое дете са мръсни краката“. И тогава напървих нещо импулсивно, казах „Добре деца, скачайте вътре в плажа, а вие сега с общинската охрана се опитайте да ги изведете“, за което децата се зарадваха, цопнаха се. Попитах вътре човека, който продаваше на бара сандвичи, сокове и кафета „Правят ли проблеми нашите деца? Човекът ми каза, барманът „Аз нямам против вашите деца, против има управителят само и общинската охрана. Ако ги няма вашите деца, аз няма да правя оборот – вика – само вашите ядат и пият, тия си носят сандвичи“. И така на това бях свидетел.

***Излязох и той ми каза, че аз съм първата ученичка,
на която пише шестица***

Гинка, 1975 г.

Родена съм през 1975 година, не мога да кажа в заможено семейство, но с добри родители. Баща ми е от много бедно семейство, майка ми не чак толкова, макар че те са 5 деца, но финансово са били добре. В детството ми не съм лишавана, не си спомням празник да съм лишена или да съм нямала обувки или дрехи, въобще родителите ми винаги са се грижели за нас.

Като ученичка съм била много добра, не мога да кажа отличничка, защото примерно алгебра и геометрията въобще не ги обичам. Повече наблягах на химия, биология, история ми харесва и български език и литература. Имам вроден интерес към тези предмети. Добре вървеше до осми клас. Исках много да уча икономика, обаче 5,31 ми беше дипломата, защо не ме приеха и аз не разбрах, но ме приеха в Текстилното. Честно казано отначало не ми харесваше, в смисъл такъв, че не се чувствах в средата си, но после си приех присърце и там училището. Още първата година си взех по литература оценките, защото тогава, ако имаш 6, трите години нямаш матура. Практиката ми беше много интересна, работих с машините, като в действителен завод, работиш и беше

много интересно, как са сглобени машините, как се разглобяват, въобще от а до я, много интересно. Иначе по предачество ни учеха как да правим прежда, както от едно време. Отначало се започва с работа с памук, примерно къде се отглежда, как, трябва да имаш някаква информация за самия предмет. Не може току така да знаеш, все едно като хляба, който се прави от тесто, но трябва да знаеш и елементарна технология как се прави тестото. Трите години там ми бяха много интересни, имах много добра учителка по литература и български език. Тя беше отдадена на професията си и разказваше сякаш разказва приказка. Човек, който ти преподава от сърце, и ти като си имаш слабост към предмета, това още повече те мотивира. И другите предмети ми бяха много интересни. По химия имахме една учителка, която имаше много лош мъж, много я тормозеше, държеше се с нея много лошо. Като че ли искаше да сподели този товар. Иначе не съм имала никакви проблеми в отношенията с другите, не съм чувствала различно отношение от това, че съм циганка, напротив, даже бяхме в много добри отношения. Ние бяхме три момичета само, едното момиче беше от майчин дом, но иначе отношението и на учителите и на директорката беше добро. Имахме един учител по специалните предмети, който беше много строг, въобще не пишеше шестици. Аз отначало, първия път, излизам и получих двойка, аз за първи път имах двойка, брей какво стана. След два дни имаме същия предмет и получих петица и така няколко пъти подред. И си помислих този човек защо не ми пише шестица, но той каза, че няма да пише шестици. А имахме 29 урока, с чертежи и той каза, който излезе на дъската и ми каже всички уроци с всички чертежи, нарисова всички машини, тогава ви пиша 6. И аз някак си се амбицирах. Излязох и той ми каза, че аз съм първата ученичка, на която пише шестица, а в началото не бяхме в добри отношения. Нали знаете, като те видят малко по-различен, си казват тия не стават за нищо и са предубедени, но като покажеш някакви знания и нещата се обръщат. Може би тогава се промени мнението му, защото само аз от 25 човека имах желание да имам шестица. Тези три години минаха добре, в смисъл и нашите не са ме оставили, даже напротив, мога да кажа, че винаги съм имала подкрепа в това отношение. Така и другите ми две сестри, само Лилето не иска да учи, а Живка си имаше интерес и учи до 12 клас, даже завърши с 5. А Лилето и 8-и клас няма, оставаше. Аз ѝ казвах, че няма значение, че е повтаряла години, сгрешила си, но тя все повтаряше „Не мога“. Тогава преди повече от 20 години бяха

по-различни, веднага отиде да работи и така си остана неграмотна. И аз и казвам, видя ли какво е лошо да си без образование, днес и със средно си нищо, хора висшисти са без работа, а ти никакво образование. Училището си е съвсем друга среда погледнато реално. Някак си човек като учи, се доближава до друг свят. Ние сме като в гето тука и си имаме някакви граници - до тука си ти, до тука съм аз. И тая граница си имаш определена територия, определени навици, и си ги следваш и не мислиш, че е нужно да излезеш. Ето ги и младите, на 12-13 години се женат... за какво? Много ми е било чудно, да ти кажа честно и аз съм била на 15 г. и съм имала приятел, на 16-17 г., ама не съм била така. Първо ми е било училището, не ми пука кой ми се сърди. Знаем, че като се върна от училище, майка тогава ходеше на работа и баща ми също, аз трябва да пусна пералня, да изчистя, да сложа нещо за ядене и да седна да уча. Няма такова нещо, ама приятелят ми, ама нещо друго. А сега в 9 ч. тръгват на училище, директорите така не ходят, и без тетрадка, без химикал. А тогава не е било така, като че ли родителите са по-други, и до ден днешен старото поколение си е по-друго. И аз с желание си се записах да уча, имах други проблеми, женитбата не ми е била проблем да спра да уча. Може би мога да кажа, че 95 процента от вината е в мене, не в родителите ми. Оженила съм се на 27 г., не съм се оженила на 15, да кажем това да е основната причина, ама ето Бог така е решил, да имаш прекеждия. Три трудни бременности, три мъртви деца и някак си не само физически, но и психически си викаш - до тука, край, не става нищо от мене. Това те демотивира отвсякъде. Но слава на Бог, той си е решил да си покаже милостта си, нека да дам малко радост на това семейство и ето Живка се роди. А аз си мислех, това дете се роди 1 кг., седмаче, 37 см., аз като я видях и припаднах. Като видиш такъв човек, се чудиш къде му е главата, ръцете, и двете бяхме на косъм от смъртта, но все пак имаше добри лекари, които ни помогнаха. Може докторите да са мислели – тия хора (ромите) са лоши, тия са гнусливи, тия са мръсни, но тия хора дали всичките са такива. И при нас има и адвокати, има и лекари и много хора, които са стабилни. Във всяко стадо си има мършава овца, но това не значи, че всички са такива.

Обаче желанието ми да уча не се промени. През 2004 г. се омъжих и бях започнала да уча, но спрях, но това си ми идваше отвътре. Гризеше ме съвестта, че не съм завършила, казвах си трябва да направя нещо. И записах Българска филология. В интерес на истината мъжът ми много ми помага, все ми вика-

ше, хайде, това ти идва отвътре и те влече, защо се спиращ. Идеш да работиш някъде и това не е твоето място, и беше прав. Казваше „Ти искаш да си на по-високо ниво” и е така. Винаги съм мечтала, някак си не за мое самочувствие или самолюбие, някак искам да съм на две стъпала по-високо. Не да казват – тая се прави на голямата работа, а за мое си лично задоволство, да се чувствам добре, да знам – ето в тая област мога да свърша нещо. Винаги съм си мечтала и си казвам – защо да няма и от нас ромите, даже като отида в университета на колегите им е интересно, че съм от малцинството, а си студент. А като покажеш и отлични резултати съвсем с друго око гледат на теб. Така на един изпит изкарах 4 и си казвам, не, не може така, отивам на поправителна сесия и изкарах 6. От целия курс само трима имахме шестици и беше много приятно, че между тия три си и ти. Чувстваш се доволен от себе си, че имаш някаква цел, че се опитваш да я постигнеш. А отстрани някои казват – на много учени се правите вие, но така трябва да е хора, разберете го. Просто вече живееш в друго общество, а и най-вече какъв пример си ти са собственото ти дете.

Да ти кажа честно, много често тука у нас си коментираме, като се ожени някой на 12-13 години... добре.. защо? Това е още дете, аз съм била на 27 г. и като ми се случи това нещо с аборта, получих кръвоизлив и бях много зле. И с второто ми дете имах проблеми, лежах в реанимация от високо кръвно. Той е осмаче, много трудни бременности, все на легло, с капки, с инжекции, с лекарства. Имам някакъв хромозом в повече. Природата ми е дала нещо в повече, обаче пречи пък на друго, и това никой не може да го обясни... но ето, има си лекари, които имат дарба, научават нещо от едни пациенти, прилагат го на други.

Според мен трябва да има много повече хора с образование от ромските общества. Трябва да се вгълпи на 50-60%, че не може да си остави детето неграмотно. Ти го осъждаш на гибел. Животът вече е само технологии и като не знаеш да работиш, какво може да прави едно дете, освен да открадне, да пуши, наркотици, да се ожени на 13 г. Онзи ден гледах по телевизията за 14-годишна родила сиамски близнаци, Боже Господи, шашнах се! И сега търсят лекар да помогне, защото едното живее за сметка на другото, и това е на 14 години! А майката казва, това при нас е традиция... кое е традиция – да си осъдиш детето. Аз като ги гледам тук и нашите и им казвам „Погледнете се, какви сте красиви, здрави, прави, от Господ ви е дадено това здраве, а гледам в училище колко

инвалидни хора има“. В Благоеград попаднахме в едно учреждение на едно момиче, което има говорен дефект и то абсолютно ясно, обаче е поставено на тоя пост, ама с образование. И ги питам „На вас какво ви е. Здрави и прави, а не искате да ходите на училище?“ Да станеш сутрин в 7 ч., да се измиеш, да се изрешеш, дори лек грим да си сложиш, да се облечеш прилично, но няма никаква дисциплина. Те отиват в 9 ч. на училище, ето аз съм студентка и не си го позволявам това. И децата ми викат „Мамо, ти по цел ден стоиш там и пишеш“, ами в крайна сметка ти си дал 5 лв. за пътни, е за какво си отишъл там. Да ида с колегите да прием по едно кафе и да се върна ли!? Сега съм втори курс, защото почнах абсолютно отначало, защото много нови предмети има, много нови неща, променила се е програмата, но не се отказах. Няма да се отказвам, само напред, и това е! Имам желанието, а и като си с друга професия, дори и материално можеш малко да се порадвиш, помагаш и на децата. 12 лв. е един сборник, как да го купиш, ако не разполагаш с пари. Другото ми дете е на градинка, трябва да си плащаш. Аз си плащам, не съм в никакви програми, 50 лв. градинка и иска да му купиш нови чорапки, блузка, гащички, празници идват. Не да живееш бохемски, но примерно, ако разполагаш със средства. Като си на по-добра работа, по тоя начин си помагаш и на твоето дете, показваш му правилния път. А ако работиш там в Съвета, чистиш боклуците на хората, никой не те уважава. Едни работят, други не работят, ама пак си взимат парите, ти ако си по-наивен си мълчиш. Но аз не мога така, може да са сто лева, но съм си ги изработила. Сега вече не работя там, сега съм в Завода за маслини в с. Покровник, по-добре ми е там. В момента съм болнични, но имам изпити сега, защото на редовната сесия не се явих на морфология, защото бях болна. И сега се подготвям, а изпитът ми е доста странен, не е върху конкретна тема, а едно изречение, да речем от три - четири реда, и в него има всичко - подлог, сказуемо, местоимение... трябва да се направи разбор на всяка една дума поотделно. Какво е съществителното, глаголът от кое спрежение е, кое време е, как се спряга, въобще изпитът си е сложен. Имам и изпит по етнология и курсова работа, много ми прави впечатление, че от седем - осем изпита има поне две - три курсови работи, плюс конспект. Нищо, че някои казват, че всичко е с пари, обаче не е така, има много преподаватели, които си държат на предметите. Опитвам се да смогвам – работа, училище, семейство, но винаги има оцетени. Като бях на работа и на лекции, сутрин ставам рано, а като бях

отпуска от сутрин до вечер съм в училището, цялата седмица. Излизаш, прибираш се, свяляш си тия дрехи и почваш да готвиш, да заредиш пералня, децата да видиш и става 22-23 часа, и после на сутринта същото. От понеделник до петък на работа, а събота и неделя по цял ден в училището. Задочно се записах, за да имам възможност и да работя, защото едното зависи от другото. Аз отделям по малко от всяка заплата, за да си спестя за семейства. И мъжът ми работи, но това са две деца, има много разходи. Майка ми ни помага, тя плаща тока, а пък ние кабелната и водата, така сме се разбрали. Тя взима инвалидна пенсия и не е добре въобще, а и като си е вкъщи поне една манджа да сготви е добре. Без нея ни е много трудно.

Затова говоря на моите деца, учете, не както е било едно време - учи, за да не работиш, не, напротив – учете, за да работите, да имате добра работа, да имате възможност да се развивате в по-добро общество, да разчупите тая призма, да излезете от тоя капан, и да се чувствате свободни хора, а не да се ожениш на 15 г. Женитбата няма да подмине никой, а като се ожениш и попаднеш на някой некадърник, ти на 15 г. и той на 15 г, кой ще те гледа. Значи ти вече си зависим човек. Това е много странно, обаче не го разбират. Аз така говоря и на племенничката ми, учи се, стегни си гащите, образно казано, вече си на 17 години, трябва да си имаш професия, да завършиш 12 клас, но не с тройка. Не е въпросът да завърши с тройка, да направиш ключеци и губеци на бала, но това е най- лесното. Ти си ходи събота и неделя по дискотеки, но искам да си имаш професия, да знаеш, че си самостоятелна, да знаеш че си човек, който помага на себе си и на обществото, в което живееш. Има много голяма разлика, аз съм със смесен брак, мъжът ми не е циганин, и нещата са много различни при нас и при тях. Аз съм вече 11-12 години там в Рилци и виждам, че разликата е огромна. В някои отношения сме толкова далече от цивилизацията, че няма накъде. Там, където съм аз, има много млади хора, мислиш ли, че нямат приятели - имат, дори и водят полов живот, обаче пак си ходят на училище, завършат, и всеки гледа да учи нещо висше, а нашите искат да се оженят на 13-14 години. То еuforia е един два месеца – ихо, ихо, и после, после различни хора, различни характери, ти си малолетен, нямаш право на работа. Те хората са на възраст и няма къде да работят, ами тези като са на 15 г., къде да отидат да работят, кой да ги гледа, ти си вече тежест на това семейство. А сега и законите са различни, хората ви карат да учите, а вие се же-

ните. После ви вземат от мъжете ви и ви карат да ходите на училище. Ама може ли това да е жена на 14 години. Но всичко е до родителите.

Сега има фейсбук, скайп, всичко има, не казвам, че трябва да си лишиш детето, но не да му задоволяваш всякакви прищевки. На първо място е облеклото, може да не е най-модерното, но да е чисто, изгладено и спретнато. Може да са два чифта обувки, но да си ги пази. Въпреки че тук от нашата махала не ходят мърляви, даже напротив, облечени, гримирани, с телефоните им, с таблетите им, значи не са чак толкова незадоволени материално, отколкото това, че няма контрол. Все са с телефоните и винаги се занимават с по-големи момчета от тях. Но най-важното е семейството, ако в семейството не се говори, даже понякога казват – писна ми да слушам едно и също, но точно това – писна ми, трябва да е всеки ден, за да може да втълпиш на този човек, че ако не се реализира, не става нищо от него.

Дъщеря ми сега е в трети клас, засега е супер, отличничка. Дори понякога я оставям сама да се справя, и ако видя, че не знае и се затормозява, тогава сядам да ѝ покажа. Но тя се справя сама, има добри учителки. Аз съм им казала на учителките ѝ – искайте повече, не по-малко, ако има някакъв проблем, кажете ми. Засега нямаме, живи и здрави. Аз ѝ говоря, че не искам да са като другите, да се женят рано, а и баща ѝ е абсолютно категоричен по тоя въпрос, че без училище не може. Малкият ми син е на 6 години и също знае много, а иначе се прави на неграмотен. Упорит е, знае да смята, азбуката, познава числата, цените, но не ги взима много присърце нещата, дано като отиде в училище да е друго. Иначе има интерес, опитва се да рисува, паметлив е, стихотворения знае, приказки ми разказва, но когато на него му дойде музата. Полежерен е, ама може би, защото още не е в училище и затова. Но иначе сме си говорили с него, гледам, че му се отдава математиката, не може да чете, но с телефони и таблети се справя. Сега компютър нямаме и лаптоп нямаме, и принтер, и сега чакаме мъжът ми да вземе пари, за да си купим, защото нашите изгоряха, решиха просто да ни напуснат, а ни трябва. Сега използваме на таткото телефона, той има интернет и като ни трябва нещо, всички взимаме неговия телефон. И аз, и дъщеря ми, и племенничката ми, трите ученички, си делим тетрадки, химикали. Казвам си на стари години ми дойде акъла, но по-добре късно, отколкото никога. Не трябва да се отказваш, иначе всичко ти се

разпада, все едно си човек без личност, без цел, не ти пука, само ядене, пиене, всичко отминава.

Имаме нужда и от ремонт, от освежаване на целия етаж, децата спят в друга стая, но трябва да ти е по-удобно, по-уютно, но само с това не свършва животът, има и по-важни неща. И така, направим нещо този месец, другия месец друго, но не може да е едното за сметка на другото. Ако работиш и учиш, всеки месец по 40 – 50 лв., да кажем, ще скътаваш, може да лишиш цялото семейство, ама все пак това се възвръща. Може да е след 2-3 години, това се връща. Като си на по-добра работа, ти се чувстваш добре и семейството ти се чувства добре. Като вземеш някой лев повече, можеш да кажеш – ето сега, това мога да си позволя да го купя, някак си нещата са по-други. Самият живот се развива в друга сфера. Като си в училище, едно, а като си дойдеш дома, се затваряш и правиш разликата между обстановката и хората. При нас в махалата е само клюки. Понякога можеш да научиш за себе си факти, които ти не ги знаеш, обаче някой друг ги знае. На хората им работи въображението, ама не в положителна насока. Много пъти съм била изненадвана, казвам си – Боже, откъде тия хора знаят такива подробности, може на 90% да няма истина, но хората са способни на всичко. Няма да се променят, докато не се пречупят. По някой път си казвам, верно, оженили сте се по-малки, виждаш, че не е правилно, някои на 18 г. имат три деца, ти вече си изгорял, но защо трябва и твоето дете да гори. Не си правиш простата сметка, че това не е нормално. Трябва да излезеш от тая граница, за да може детето ти утрешния ден да се развива. И това е странна работа, и за мене 100% са виновни родителите. Не може да позволиш детето ти да има фейсбук и да не се интересуваш какво пише, с кой си пише, не може в 22:00 часа детето ти да е навън с цигара в ръка. Трябва законни, майката и бащата в затвора, детето в дома, и да видиш тогава, като направиш така с десет човека, другите ще се изплашат.

Всички деца пушат, цигари, кафе! На мен ми е много странно, не мога да го разбера. Мойте родите са се оженили рано, майка ми е била на 17 г., а баща ми на 21 години, и са ни казвали, не е нужно и вие да се жените на тея години, учете си, имайте си професия и не бързайте да се жените. Не можеш после да очакваш някой да те гледа като си здрав, прав човек, и да седнеш и да чакаш. Хората питат какво образование имаш, учиш ли нещо, не учиш ли, искаш ли да се развиваш. А да ви кажа в България има дискриминация. Като отида в

Симитли в Бюрото по труда, виждам, че си имат определен кръг там, и тях си ги насочват, а другите остават в дъното. Тия цигани ги оставете за съвета, там да работят, а за другите има курсове по компютри, за озеленяване, но черната работа си е за ромите. И по телевизията е същото, не знаят да четат, да пишат, ама не всички са еднакви. Говорила съм си с колежка от Радомир и тя ми разказва за два съседни блока, в които живеят цигани, в единия се женят на 15 - 16 години и не учат, а в другия блок всеки гледа да учи или да работи някъде. Абсолютно различни като характери, като положение, говор, външността им е различна. Но като погледнеш, пак всичко си зависи от семейството. Но имаме и друга грешка, не сме научени да говорим с децата си за неща, които са реални, с които ще се сблъскат в живота. Ограничени са ни разговорите, трябва да казваш истината на децата си и трябва да ги подготвиш. Аз се опитвам по някакъв начин, особено говоря на племенницата си, защото тя е в такава възраст – нищо човек не го отминава, но понякога в живота е късно за някои работи. Ами не може да се ожениш и тогава да се сетиш да учиш. Не можеш да очакваш някой друг да се лишава и да ти плаща училището, защото не е и длъжен.

Аз с каквото мога ще помагам на всички, не само материално, но и със знание, с каквото мога. Но не искам да остават без образование, против това съм, не до 12 клас, а след това се продължава. Можеш да си починеш една година, да се подготвиш, но не може да си без образование. Има време за всичко. Трябва да си правиш сметка кое е добро и кое е зло, с кой да общуваш, защото децата се влияят много от приятелите. Казвам на децата си, направете си сметка с кой общувате, при нас идват много деца от квартала, нашата детска стая е училище. Имам си дъска и стената е дъска, правят се на художници, аз нямам нищо против. Но гледам, че някои деца си нямат контрол, някои от връстниците на дъщеря ми са много невъзпитани и можеш да чуеш какви ли не неща от тях. Нямам нищо против нито едно дете, но не мога да си оставя детето да общува с тях. Те сега са на 10 г., ами какво става като станат на 14-15 години, то си свиква да псува и до къде може да стигне, до затвора. Някои родители наистина не си познават децата. Аз по някой път се изненадвам от моите, но се радвам, че е за добро, задават ми понякога странни въпроси и се чудя как да им отговоря. Но това е защото гледат много телевизия и неподходящи въпроси. А ние не сме били така, сега са по-отворени, нямат тея задръжки. Аз и досега като ми се скарат нашите, премълчавам, дори и да знам, че съм права,

но от уважение. Но децата са ни вече в друга среда и ти се опитваш да ги предпазиш. Когато ползват компютър им казвам, той не е само за игра, прочетете, ако те е срам мен да ме питаш за нещо, а не да си пишат само глупости. Един прозорец ни дели, а те си пишат- к.п.р, з.д.р..... какъв е тоя български език, няма такова нещо. Бъркат „а” с „ъ”, „о” с „у”, просто ужас, не знаят да пишат, използват жаргонни изрази. Няма никакво общуване, единият си гледа телефона, другият забил главата в таблета.

На мене не ми беше приятно да ни обиждат, да ни казват „цигани“

Оля, р. 1977

Аз се казвам Оля и съм от град Банско, от най-известния град. Имам брат и майка, моят баща почина преди две години, а преди три години пак почина мъжа ми. Да, вдовица съм с две деца. Мойто детство премина в хубави и лоши моменти. Като дете много обичах да си играя отвънка на дама на ластик, на криеница, а не сме били, както сега, с тия компютри, телефони, таблетки. Не мога да се оплаквам, имах щастливо детство, е живеехме така пооскъдно, не както сега. Мога да кажа, че кой каквото иска да постигне днешно време го постига или пак сега родителите много купуват на децата си независимо дали ще потънат в борчове, но те искат да доставят необходимите даже и повече неща на децата си. Преди не беше така, искахме ли нещо с брат ми, майка ми не ни купуваше тези неща и ние се задоволявахме с това, което имахме. Аз например си правих кукла от парцали, която се казваше „Парцаливка“, защото моите родители не ми купуваха кукла и така аз си направих, а брат ми взимаше една пръчка и я яздеше, все едно тя му беше кон.

Аз съм изпуснала от това време как прадедите ми роми живееха, заварих времето, когато вече всеки имаше къщи, имаше подслон над главата, имаха си печки къде да готвят, защото преди това нямаше, имаме си вече и порцеланови посуди, не глинени или пак от другите, където се калайдисват. Определено времето има голямо значение, защото има голяма разлика от преди и сега – ние имахме детство, а днешните деца нямат, ние излизахме, играехме, тичах-

ме, а сега на едно дете е по добре да си седи в дома си и приятел да му е технологията, забиват тия глави и не мърдат, само това си знаят. Детството ми беше нормално, например, когато съм искала пари от нашите да ми дадат и като те нямаха, аз се примирявах с това, не сме викали. “Дай, дай!” Разбирахме от имане, разбирахме и от нямане и се смирявахме и така.

В училище много ни обиждаха, плюеха ме, спомням си как ни затваряха в тоалетните и не са ни пускали да се приберем у нас, имаше много расова дискриминация, повечето от нас не искахме да ходим на училище поради тази причина и учителките също така правеха разлика кое е българче, кое циганче. На мене не ми беше приятно да ни обиждат, да ни казват „цигани“, да ни псуват, да ни плюят, все едно сме най-долните хора на земята. Аз не съм имала много приятелки, аз не съм такъв човек да се имам с всеки, много се бивах само с братовчедка ми, с която тръгнахме заедно да учим и кажи речи само с нея се движехме.

Мога да ви кажа, че преди беше много по различно от сега, ние с братовчедката ми, когато излизахме на срещи, ние много се криехме, а сега днешните младежи се целуват, където им падне, нямат никакъв морал. На мойто време излизахме навънка да прием кафе, чай, сок и нашите гаджета ни изпращаха, но не ни държаха за рака и да ни целуват по пътя, да се гушкат, не, нямаше такова нещо. Ако ме видеше майка с него, е-е два метра бягах от него, защото ме беше срам от мама. Много различно, сега днешната младеж е много лоша, не им пука от нищо, нямат никакви ценности, освен пък момичетата да се пазят за мъжете, не няма го вече това. Голи излизат, кръстът им отвънка, едно време не беше така, ние се обличахме така скромничко, кръстът ни не се виждаше, даже сме си били с шушоните, с чехлите излизаш навънка, а сега модерни работи.

Ми излязохме си навънка, ама аз не знаех абсолютно нищо, че той си имал на предвид да се оженим. Ние излязахме с него четири години и майка ми знаеше, и баща ми знаеше и неговата майка знаеше, ама аз не знаех, че тоя ден щеше да се случи нещо, просто излязохме на кафенце и после ме покани у тях на гости и така ме спря, не ме пусна повече да си ходя и така си останах и си заживяхме и така се оженихме. А и после и дечицата живи и здрави едно по друго си дойдоха, сега и те си учат и тия вече са израснали ами така. А да ти кажа едно време се държеше на честността много, ама сега вече не или аз не виждам за това нещо да се държи. Ами миналото повече ми харесва, не може-

ше едно време да отговаряш на майка си и на баща си, стане ли 21:00 или 21:30 ти трябва вече да си се прибрал, имаш си час, а сега излиза и ги чакай на утрето и отговарят много на родителите си, нема като едно време майка ти казва „Прибирай се!“, от прозореца викнала и ние се прибирахме, нема начин, трябва да се прибереш и не можеш да и отговориш, имаш и уважението, имаш и страх. Като по-малка преди да се женя готвех на майка си, чистех, перех, помагах и тя ме научи на всичко от малка. По нивите взимаше декари, декари тютюн да нижем, да гледаме картофи, царевица, боб, а бе от малки си ни учеше така, учеше ни на честност, да не крадем, да не лъжем и така си ни научи да работим, да не крадем, да си изкарваме прехраната си с труд, да сме свестни граждани на България.

Не бих си оставила децата и да бягам в чужбина, страх ме е, казвам си честно, страх ме е, дори да имам, нали, близък, най-близък човек, няма да ида, просто ме е страх, а много пъти съм мислила да ходя в чужбина, за да изкарвам пари, нещо да направя за моите деца, защото наистина мъжът ми ми остави къща, ама в нея нямам нищо освен стени, е пак да благодаря на Бог, че не съм отвънка. Искане ми се да имам баня, отделни стаи за моите момичета, да си направя хубава кухня, да не ме е срам от приятелките ми, за да си каня гости къщи, а иначе ме е много срам, където и да съм отишла на гости и моите дъщери гледат у другите колко е подредено, че имат баня, фризер, печка, хубав двор и те, разбира се, искат, ама аз съм сама и няма как да го постигна. Мога само да изкарвам пари, колкото да можем да не оставаме гладни и за нашите нужди де, за нищо друго с нашите мизерни заплати, но пак благодаря на Бога, че не съм отвънка с децата, че имам покрив на главата, не съм като другите роми да прося, защото има и такива които просят, децата им умират от глад, няма къде да спят, те спят в кашони, нямат пари за храна, търсят храна в кошете, за да намерят някакви отпадъци да ядат. Макар и да са малко вече има и такива, но не само роми, но и българи. Бих казала, че не съм богата, но пак съм в сърцето богата. Най-важно е човекът да бъде човек без значение каква националност, а за днешната младеж бих ги посъветвала да не са такива, да бъдат малко по-разумни, да не са като сега лигави, да са по-спрегнати, да имат уважение на своите родители, да имат определен час, да не се дрогират, да не пушат, да не правят глупости, да не крадат, да са малко по-добри..А аз си по-

желавам Бог да сбъдне моите мечти, да си оправя дома и да имам един другар при мене, за да не сам сама. Но каквото дойде от Бога това.

*На междучасието да отида при него, да дам моите обувки,
за да взема неговите*

Траян, р. 1978

Здравейте! Моето име разбрах, че не е важно, но почвам от тук. Роден съм 1978 г., значи в момента съм на 39 години. Не мога да кажа със сигурност, че съм преуспял, но по някакъв начин съм се изградил в обществото самостоятелно, с лични усилия, с много труд, с много учене през цялото време, като изключиме всички препятствия, през които е трябвало да мина, и да се лишам, за да мога да стигна до това, което съм. За да ви стане ясно, аз трябва да започна от самото начало. Аз съм дете в многочленно семейство, моята майка и татко не са от хората, които са имали перфектната работа, но по някакъв начин са се грижели през цялото време да ни задоволят дотолкова, доколкото може да си позволят. Ние сме били четири момчета, винаги сме питали майка и татко, защо сме толкова много деца, при положение, че им е трудно да ни изгледат, да ни издържат по някакъв начин, да се грижат за нас. Трябвало да си направят по-малко, за да може децата да са щастливи и задоволени по някакъв начин. Но те се обръщаха към нас с думи, в които имаше истина за тях, но за нас не беше разбираемо, защото не можехме да се поставим в ролята на някакви родители. Но малко или повече, за нас беше някакъв отговор, като казваха, че колкото повече деца имаш, толкова по-добре и те казваха – децата са богатство. С течение на времето го разбирам, с годините, че наистина децата са богатство. Това най-вече го разбрах, защото ние бяхме четири деца, но в момента сме три. Загубих най-малкия си брат в катастрофа, но това е друга тема. Така че, те ако имаха само едно дете, са щели да загубят единствения си наследник. Това е най-тежкият момент от живота на цялото ми семейство. Аз лично е меко казано да кажа, че бях съкрушен. Имах най-силна връзка с най-малкия си брат и когато се случи тази трагедия, не можех да го приема, и все още не мога

да го осъзная. Имали сме супер труден живот, защото сме живели през цялото време в една стая, говорим една стая максимум 16 кв.м., с две легла, железниците, които бяха от едно време, комунистическо време говориме. На едното трябваше да спим четири човека, което беше катастрофа, майка и татко на едно единично, а ние бяхме на двойното. Когато трябваше да ходим на училище и дойдеше първи септември, за нас беше много трудно, защото трябваше майка и татко да ни купуват дрехи, тетрадки, такива неща. И беше малко тежко, на кой какво да купят, някакви пари даваха в държавата ни по комунистическо време, но те не бяха достатъчни. Нямахме възможност да имаме анцузи за физкултура и платненки, защото тогава учителят те гонеше от часовете, и казваше „Съжалявам, но ти нямаш спортен екип“. И трябваше по време на междучасие да взимам на моя брат, който е една година по-голям от мен и носехме един и същи номер обувки, на междучасието да отида при него, да дам моите обувки, за да взема неговите, да дам моите дрехи, за да взема неговия екип, за да мога да вляза по физкултура и да не ме изгонят отново. Защото като ме изгонеха, то беше сериозен проблем, когато кажат „Напуснете часа, вие нямате униформата за физическо възпитание“. Трябвало е да ходя със скъсани платненки на училище, за физкултура отново. Крил съм се с единия крак да прикрия скъсания, защото ме беше срам, или анцуга, с който съм бил ми е бил скъсан на коленете, трябваше да си слагаме тогава, а беше и модерно, едни кожени сърчица, за да мога да ходя, защото имах само един. И когато получих някакъв успех и възможност да имам нов екип, аз си го изгорях с ютията, защото не знаех как да работя с нея, но това е отделен въпрос. Така ми минаха годините да кажем до осми клас, аз бях много амбициран, толкова доколкото можех. Единият ми брат успя да завърши четвърти клас, другият седми, а най-големият ми брат - шести. Всички бяхме така настроени, че независимо дали човек може да има висше образование, поне това ми го казваше майка, по това време, че тя имала колега, който бърка вар и работи строителство, а има висше образование и е на същата заплата като майка ми, която има осми клас. Тя нямаше образование, защото се е омъжила съвсем млада, и по това време това е било реално така. Човек не е имал никаква амбиция, за да учи, при този тип хора (ромите), няма кой да те насърчава по този начин и казваха, че няма никаква полза от висшето образование. Но аз не исках да повярвам и все казвах „Не е така, майко, след време ще се променят нещата, хората с висшето обра-

зование винаги ще бъдат оценени по някакъв начин, могат да взимат някаква заплата“. И така завърших осми клас и реших, че искам да продължа със средното ми образование, защото нито един от братята ми нямаше средно образование. Но те казваха, че няма нужда и аз трябва да работя. Татко откри някакъв ресторант, силно казано де, но аз трябваше там да ходя да бъркам нес кафе, защото тогава нямаше машинки за фραπε. Трябваше да бъркам кафе, да обслужвам пияниците вечер, за да може да се изкарват някакви доходи за ядене. Тогава имахме супер кризисен период, майка я съкратиха от работа, татко ми само работеше и тогава мината беше най-доходна в с. Брежани. Тогава нямаше какво да ядеме и си спомням в тоя момент точно в България удари и кризата, когато трябваше да се ходи с купоните, и ние получавахме като семейство на двама души по половин хляб, и татко трябваше да крие хляба, за да имаме за вечеря, поне да вечеряме истински. И ядохме повече картофи, ако имахме възможност да си купим, защото тогава имахме пари, но нямаше по магазините. Аз се научих да си правя с брашно нещо като боза, и така се изхранвахме по някакъв начин, но беше толкова трудно време, че нямаше как да се обясни. Помня, че тогава можехме да си купим първия телевизор, до който ни беше много трудно да се доберем, лишавахме се. Трябваше няколко месеца след като си купихме телевизора, да се записваме в магазина на кредит. Даваш част от заплата да връщаш кредити и в един момент затъваш и е много трудно да излезеш, защото не получавахме нищо от магазина и се наложи да ходим да молим от някои приятели за малко кромид, за малко картофи, за някаква храна. Това беше много труден период, преживяхме го по някакъв начин. Най-големият ми брат беше шести клас и майка ми, въпреки че нямаше право, защото беше непълнолетен, му намери работа. И след това по някакъв начин нашето семейство започна да изплува от кризата, в която бяхме. И идва моментът, когато аз се преборих да завърша основното, както казах, и започнах средното, но нямах никаква подкрепа от родителите ми. И големият ми брат, който работеше, ми даде 20 – 30 лв., за да мога да продължа да уча. Но какво да си купиш с толкова пари, не можех да си купя учебниците, не можех да си купя нищо, нямаше никакви пари за закуска. В началото, първите три месеца, майка и татко не ми даваха нищо, защото ми казаха „Ние не сме съгласни да учиш, иди да работиш на бара“. Но аз казах, че не искам и ми беше много трудно, с парите, които ми даваха се опитвах да се справям. Ходил съм три

месеца с една и съща тетрадка, в която съм си водил записки и съм си записвал всичко по всички предмети, защото аз се бях амбицирал, че трябва да уча, за да постигна нещо. За мен беше много важно и парите за закуски аз започнах да си давам за тетрадки и по някакъв начин сам се издържах. Лишавах се да не ям, само и само да имам някакво образование. И в един момент, след първия срок, реших, че ще си направя друг бележник, а майка и татко не се интересуваха, дори не се подписваха на оценките, аз се разписвах сам. Давах им бележник, в който имах двойки и тройки, а същевременно имах отлични оценки. Доказах на всички, че мога и девети клас завърших с отличен. Реших, че след девети клас ще замина за София, за да мога да работя по време на ваканцията, да бъркам вар, като помощник работник, за да мога да изкарам някакви пари, за да имам септември месец да си купя учебници. Най малко да започна десети клас и поне да имам учебници, да не съм само на записки, както съм бил през цялото време. Но след като се върнах в края на август, аз бях избягал от къщи, не бях казал, че отивам да работя и татко беше супер възмутен, и когато се върнах, той ме наказва, като ме подстрига и унижи. Трябваше да ходя на училище с шапка, защото ме беше срам пред съучениците ми да кажа какво е направил татко ми, затова че аз съм отишъл да работя и да изкарам пари за учебници, и после лъжех, че имам проблем с косопад... катастрофа беше всичко през цялото време. Но така или иначе мина тоя период, в който се борех със средното ми образование и завърших с отличен. Дойде моментът, в който трябваше да поема най-важната крачка в живота ми, това беше висшето ми образование. И кандидатствах. Моята мечта беше психология, философия или право, бях приет, но семестъра, не помня държавна поръчка ли беше, вече не помня, но факт е, че аз бях приет. По някакъв начин трябваше да се плаща семестъра. Майка и татко по това време бяха разделени, пред развод, защото татко ми имаше любовница, нещата не вървяха добре, както и в цялото ми детство всичко е било по тоя начин. Той е бил музикант, футболист, никаква сериозна професия, работеше след това в една фирма и в мината. Да кажем, че нашите финанси, които сме получавали по някакъв начин, са били под нормата на минималния доход за едно семейство, говорим за шестчленно семейство. Ако стандартът е бил да кажем 60 – 70лв. по онова време на човек, ние сме получавали примерно 10 лв. на човек. Тук не коментираме дрехи, само за храна са били. Ние тогава посещавахме една църква, пасторът беше много мил с

нас и по някакъв начин ни помагаше с храната, даваше ни дрехи, макар и дрехите да бяха втора употреба, ние бяхме доволни, защото не бяхме виждали такива в България. И това по някакъв начин ни помагаше да надминем нашите нужди. Пак се връщам на висшето ми образование, майка ми ми каза – ние се развеждаме с татко ти, и в един момент аз разбрах, че не мога да получа моето висше образование. Тогава реших да напусна къщата си, бях навършил пълнолетие. Взех си една чанта с дрехи, без никакви пари в джоба, а татко ми ме спира на вратата и ми обръща чантата с багажа. Аз имах никакви смешни тениски вътре, но за мене това е било целият ми гардероб. Обърна се от вратата, изсипа ми чантата и каза „Всичко това съм ти го купил аз, нищо не можеш да изнесеш от къщи“ и се опита да ме спре, защо не вярвах, че аз мога да изляза от къщи и да бъда самостоятелен. Но най-големият ми брат застана до мене и ми каза – аз имам 40 лв. и не мога да го забравя до ден днешен, по два лева, каза ето ти за старт, ако можеш да се справиш. И аз взимам тия 40 лева и двете тениски, които ми бяха останали, другите неща татко си ги взе, и аз отидох не много далече, само на 27 км. от нашето село – Благоевград. Отидох при една моя братовчедка, тя ме приюти, аз ѝ помагах с храната, тя си имаше финансови проблеми. Така започнах да си взимам вестници с обяви, тогавашните „Струма“ и „Югозапад“, почнах да ходя да кандидатствам, но аз имах селския диалект, което беше много лошо. Хората виждаха, че съм некомпетентен, че не разбирам, че съм от село, личи си, когато отиде от село в град, не е толкова умен и се вижда, че е бил далече от всичките неща. Беше ми много трудно, молех се да получа някаква работа и така си намерих работа като келнер, нямаше как да си намеря друго, защото не умеех нищо. Почнах работата като келнер и тогава нямахме мобилни апарати, за да звъниш къщи, трябваше да си купиш карта за булфон апарат, който беше уличен. И аз един ден решавам да си сготвя ориз и реших, че ще ми е по-евтино, ако си сготвя нещо, защото взимам заплата 180 лв., трябваше да плащам наем, да се издържам, трябваше да си купя униформа за работа. И звънях на майка през три месеца, тя ми казваше да се прибера, а аз ѝ звънях, за да разбере как да си направя ориз, защото трябваше да се науча да готвя. Добре че като дете седях все до майка, за да я гледам как готви и така се научих сам да се справям в живота. Научих се, защото всичко беше много тежко през цялото време, аз се научих да се преборя с нещата, за да мога да живея, независимо в какви условия. Работех за 7 лв. на

село и решиха да ме уволнят, тогава аз реших, че нямам никаква перспектива там. В края на краищата, когато се хванах да работя, единият ми брат отиде в казармата, семейството ми отново нямаше пари и аз се опитвах с парите и бакшишите, които вадох, да го издържам по някакъв начин. И дойде най-веселият момент, аз реших, че Благоевград не е нещото, което съм искал, и работата, която имам в Благоевград, не е задоволителна и отидох в София с един приятел. Но в София като отидох, аз очаквах, че ще ме посрещнат с червения килим или с аплодисменти, но там беше много тежко. Трябваше да живея на улицата, нямаше къде да спа, ходех на Централна гара, за да спя цяла седмица във влаковете, които са спрели там на гарата. Няма да забравя как една вечер един полицаи ме освети с някакъв прожектор в очите, за да ме изгони. И отидох навън, на студеното, нямаше какво да ям, ял съм обикновени вафли от 10 стотинки, ако някой ме черпи един чай, добре, за да не се обезводня, ходех небръснат, със стар пуловер от село, някакво скъсано яке, мизерията беше супер голяма. Но добре, че изглеждах сравнително добре, успях да намеря приятели и някой да ме хареса по някакъв начин, и така започнах да работя към една фондация, което беше първият старт за мене. Така на село ме видяха по телевизията – уау, детето е станало нещо голямо. Но това не беше достатъчно за мен и започнах към една пи-ар агенция, където организирахме различни събития. Там беше най-интересното, че там имаше доста хора, които имаха образование, въпреки това аз бях по-компетентен, организирах най-добрите мероприятия, правех най-добрите договори. Виждах, че образованието играе важна роля, започнах да получавам добра заплата и се издържах вече по-добре. Реших, че трябва да запиша някакъв университет, и записах първото си образование в Частен пловдивски колеж – мениджър стопанско управление, сместърът ми беше около 600 лв., но аз вече можех да си го позволя, защото бях финансово самостоятелен, без поддръжка от никой, не разчитах на моето семейство. Така по някакъв начин се преборих и завърших там. После вече имах и възможността да запиша и магистърска степен, горд съм, че имам всичко това. Забравих тук да спомена, че през това време, докато аз работех в пи-ар агенцията, успях да си намеря работа чрез една фондация, към дипломатическите служби, запознах се с много хора, започнах да помагам и да се грижа за конкретен човек, да организирам времето и срещите им и т.н. И така имах възможността да пътувам в държави като Румъния, Турция, започнах да

обикалям цяла Европа, виждах хората как живеят в лукс, на село няма как да го видиш това, като се има предвид как сме живяли ние. И аз видях, че човекът, за когото работех беше много образован, учител по образование, след това дипломация, и това ми даде още по-голяма сила да продължавам напред. Видях, че на майка принципите, които тя ми говореше, че хората с висшето образование пак бъркат вар, не беше така. Това беше само на село, но не и в големите градове. Хората бяха ценени и оценявани с възможностите си и с това, което са научили и са се преборили в живота. Аз работех за супер интелигентен човек, който имаше супер възможности, и това ме амбицира още повече да продължавам с магистърската степен, и благодарение на близостта с хората, с които трябваше да работя, ми се даде възможност да оценя, че животът не е това, което ми казва баба, дядо или някой на село, а животът е това, което ти си го направиш. Но ако не го чувстваш вътре в тебе по този начин и не се бориш, за да не си останеш овчарчето на село, за да не си поредният човек, който трябва да бърка вар в някаква фирма, или както повечето момичета се женат на 17 г. и е поредната шивачка в някаква фирма, ако ти имаш амбициите да излезеш от всичко това, и Бог ти е дал желание, ще успееш. Всичко зависи от теб, ако искаш да се образоваш.

И така, сега, когато имам отпуска, се прибирам на село, защото не мога да забравя откъде съм тръгнал, там е било всичко, което съм имал, там са семейството ми и хората, които най-много обичам, хората, за които най-много се грижа и продължавам да се грижа в момента, защото аз вече имам възможност. Така че сега аз помагам на моята племенница, защото брат ми не може да си позволи финансово тя да учи другаде и каза, тя ще си учи на село, но аз му казах „Защо на село, тя тук не може да получи това образование, което може да получи в града“. Защото аз си спомням хората от село, които бяхме едно време и отидехме в града. В село сме били отличници, но в града сме за двойки или тройки. Не сме били научени на нищо, само елементарното. И казах, аз имам възможността да си позволя на това дете да му плащам, за да може да не е като нас, а да е по-умно. И като отиде да кандидатства като студентка, да не я е срам като мен. Аз се притеснявах дали няма да допусна някоя правописна грешка или ще сложа на неправилно място запетая. Поне сега с тези възможности, които имам, мога да тласна племенницата ми, племенника ми, защото аз

съм осъзнал, че всичко това е важно. Но отново все повтарям, че на село са хората, които обичам и съм горд, че съм тръгнал от това село.

И съм горд, че съм бил в това семейство, независимо от трудния живот, но Господ ми даде възможността аз да изляза, с всичко да се преборя и по някакъв начин да помагам и да подкрепям нашите деца и да ги насърчавам по някакъв начин и да изплуват от тая среда. Да не си мислят, че ние сме хора, които през цялото време сме били само ограничавани и незачитани, напротив, ти винаги можеш да си оценен, когато имаш знание и винаги можеш да бъдеш приет от обществото. Трябва да има повече хора, които да надминават себе си, за да можем да дадем тласък на останалите, да се преборят и да са оптимисти. Защото, особено в нашата среда, всеки гледа да те смаже. Всеки е с проблемите си, не можеш да чуеш, че някой казва, че е доволен от живота – не, всички само плачат и се оплакват. Затова се моля да има повече хора като мене, за да може младите, израстващите, да намерят своята перспектива и реализация в живота. Да им дадем подкрепата, дали финансова или морална, няма значение, всеки както може, да ги тласнем, независимо от фондацииите, които уж ги подкрепят и финансират, но има много измама в това, те си прибират парите. На мен също са ми го предлагали на времето, но всеки си гледа изгодата, после да си им дължен по някакъв начин.

Трябва да се разрушат тези стереотипи из основа, за да може манталитетът на нашия народ да се промени, да мислим по-перспективно и не само това, но и да мислим реалистично, защото човек, когато мисли реално, е наясно с това, което е. Да не мислим за миналото, защото миналото не помага. Трябва да живеем в настоящето и да се подготвяме за бъдещето. Защото бъдещето е нашият шанс, аз ако гледах на предишния си живот, нямаше да съм постигнал нищо. И трябва да помагаме и на хората около нас да виждат светлината, която да ги води към бъдещето, а не да ги връща в миналото. И да знаят, че могат да живеят по-добре.

Да не се съмняват в постигането на някакви мечти, които имат в главите си

Иван, р. 1986

Здравейте, аз съм момчето Иван от град Кюстендил, квартал „Изток“ в Кюстендил, в циганския квартал, най-хубавият цигански квартал, който безкрайно много обичам, в цяла България, най-хубавият, най-готиният.

Със средно образование съм, малко след завършването на образованието си започнах да работя по една програма за намаляване на здравните щети сред инжекционно употребяващи наркотици и хора с рисково сексуално поведение. Паралелно с това работех по още няколко проекта, като съвместно с тази ми дейност се занимавах и в изследователския център на „Нов български университет“, където провеждахме изследвания сред ромска общност, основани на силните страни. В продължение на 11 години работех в неправителствения сектор, от няколко месеца съм безработен.

По-голямата част от младите си години прекарах сред българската общност. Израснах сред тях, научих се на много положителни и също така отрицателни неща от живота с българската общност. Малко повече дисциплина, малко повече възпитание, малко повече обноски. Повече възможности открих с тях, за пътуване, за откриване на света. Нещо, което е малко непознато сред ромската общност. Отрицателните не са чак толкова много в интерес на истинта, даже в момента ми е трудно да се сетя за такива. Предполагам, че ако се задълбоча в мисленето си, ще открия такива, в момента просто не мога да се сетя.

След дълги години живот сред българската общност и след като взех всичко, което мога да взема от тях, което ми беше интересно. В един момент се изчерпа интереса ми към тази среда, и се върнах изцяло към моите, към мойта общност, към моите корени. В момента съм изцяло ориентиран към общуването само с хора от ромска общност. Опитвам се да си припомня много от манталитета, който бях изтрил от себе си, бях заличил в продължение на много години. Опитвам се да се внедря и да се приобща към моята си общност, моя етнос и смятам, че ми се получава много успешно. Поне до тук контактите ми, приятелствата ми и начина ми на живот това показват.

Роден съм 1986 година, имам, в семейството сме 2 деца, аз и още една сестра, по-малка от мен. Тя е семейна, има си детенце, което детенце на другия месец ще стане на 9 години. Израснахме като всяко нормално средно статистическо семейство. Баща ми вече в продължение на 35 години не спира да обикаля света, за да може да ни предоставя по-добри възможности за живот и един по-добър стандарт за живот. Майка ми и съответно роднините на майка ми са тези, които поеха по-голямата част от грижите за мен и за моята сестра. Първите ми 10 години прекарах в дома на моята баба, тя се грижеше изцяло за мен, за възпитанието ми, за отглеждането ми, за хигиента ми, за забавленията ми, за абсолютно всичко. Тя ме запознаваше с културата и с традициите на циганите, нещо, от което след това, малко по късно, бях избягал с бясна скорост, но сега се връщам обратно, към този начин на живот. Това което, на което наблягаха осново родителите ни във възпитанието на мен и моята сестра, беше да бъдем честни. Много лошо ни наказваха, когато лъжехме за нещо, дори и за най-малки дреболии и мен и сестра ми. Опитваха се да ни възпитават в трудолюбие, в честност, в доброта, във все положитени човешки качества, които ще са ни от полза в нашия живот за в бъдеще. И смятам, че това до известна степен, колкото и не скромно да звучи, поне с мен успяха, до много голяма степен. Със сестра ми също се получиха нещата, само че тя е по друг характер от мен, малко по първична, по импулсивна, и не толкова дисциплинирана, колкото аз.

Разбира се, на Гергьовден винаги сме били заедно, мойто семейство и най-близките роднини. Новогодишни, коледни празници, циганска Нова година. Всякакви цигански празници, включително и общоприети, смисъл празници, които се празнуват и от българската общност. Винаги сме били в кръг от семейство и най-близки роднини, съответно и много, супер много близки приятели. Да, завърших в местното училище, което е изградено и съществува от няколко десетилетия в циганската махала на град Кюстендил.

Работата ми по намаляването на здравните щети. Това, което... На това място попаднах съвсем случайно малко след, както казах, малко след като завърших училище и се чудех накъде да хвана, какво се случва с мен, ще ставам ли студент или няма студент. Екипът, който работеше и осъществяваше дейностите до този момент по тази програма, имаше нужда работник, аз пък имах нужда от работа. Съответно те разбраха за мен, направиха ми едно малко бър-

зо проучване. И общо взето, в общ смисъл казано, по скоро бях поканен от тях, да работя заедно с тях. Колкото, нали, аз да съм направил нещо за приседняването към този екип. Те самите имаха голямо желание да работят с мен. Нямах трудности в тази работа, всичко, което се случваше в тази работа, беше един много голям и богат опит за мен в сферта на наркоманията и на полово предаваните инфекции. Попих много за мен ценни знания и умения, за работа с трудни хора. Хора, с които по-голямата част от обществото не иска да работи, или хора, които са отхвърлени от обществото. Като цяло това, което разбрах, е всъщност, че наркотиците са един глобален, много сериозен проблем, на който за съжаление, както обичам да казвам, се обръща много малко и незначително внимание, и смятам, че това е проблем, с който трябва да бъдат запознати хората и децата, по специално още в най-ранна възраст с рисковете от употребата на наркотици и с въздействието, с последиците, с това до къде водят те, какви последиствия изобщо има в живота на един човек употребяващ субстанции.

Да, имах възможност за малко време да живея в столицата, тъй като бях спечелил един конкурс, едно финансиране за интензивно обучение по журналистика. Бях одобрен на този конкурс и имах възможност да живея няколко месеца в София. София за мен беше нещо ново, нещо стряскащо, нещо страшно в началото. Тъй като до този момент не ми се беше налагало да живея самостоятелно, не бях живял в голям град. Общо взето ми беше трудно да пресичам дори подлез, не знаех как точно се случва. И ми беше много трудно, но съвсем, съвсем в началото, може би 2 - 3 седмици по време на престоя ми там. Всичко останало, което ми се случи в София, беше една приказна магия. Запознах се с много хора, навързах много контакти. Посетих места, за които не бях си мечтал, преживях много хубави и нехубави моменти в София. Имах трудности, имах възходи, имах падения. Това, което си дадох сметка за мен, защото точно тогава страшно много ми се живееше в София, аз се бях влюбил в големия град и съответно като млад човек не ми се прибираще в провинцията, където животът беше спрял, и все още всъщност е спрял този живот. Той не мърда от онези години насам. Това, което си дадох сметка за себе си тогава, че в София да живее човек, в София, всъщност е голям лукс и не е лесно, много е трудно. И за да живееш по начина, по който би искал, трябва да си скъсаш

задника от работа. И общо взето животът в столицата е лукс, който не може всеки да си го позволи, поне по начина, по който аз си го представях.

Изгубих интерес към българската общност, аз казах вече бях взел всичко, което можех да взема от тях. Пътувания, приятелства, контакти, запознава, купони, с всичко, което можех и исках да опитам, и всичко, към което проявявах интерес, вече го бях преживял многократно, бях се пренаситил на този начин на живот, то вече не представляваше интерес за мен, и изгубих интерес, като цяло към живота с българската общност, просто, защото се пренаситих на този живот, ако трябва да бъда точен, точно това е определението. И всъщност тогава започнах да се връщам към моите си корени, моите си хора, мойта си общност, защото тогава видях в тях нещо, което бях забравил, нещо, което на мен ми липсваше, нещо, от което имах нужда. И така малко по малко, уж временно, нещата взеха, че се случиха.

Сега не се занимавам с нищо, безработен съм и търся работа, като паралелно с това посещавам един курс в София. Курс, който представлява обучение за управление на успешен и перспективен бизнес. Там всъщност ходим с един приятел веднъж в седмицата, където се срещаме със специалисти и получаваме консултации и провеждаме дълбини разговори на тема бизнес от най-различни сфери. Придобиваме знания и след време ще имаме възможност да представим нашите собствени лични бизнес идеи, нашите бизнес проекти. Ако имаме малко повече късмет, може да получим финансиране за реализирането на нашите бизнес идеи.

Аз много бих искал да се занимавам с фризьорство, тъй като имам малък опит в тази област. По време на годините, в които живеях с българи и имах възможността да помагам съвсем любителски в един фризьорски салон. Любителски, но си работех там съвсем сериозно и получвах и пари, за което съответно запалих се по този занаят, смятам че ми се отдава до известна степен, това, което не ми се отдава, мисля да го доусъвършенствам чрез допълнителни курсове, обучение и така нататък. Много ми се иска да открия собствен салон, където да предлагам и дамско и мъжко подстригване, като първоначално... първоначалната ми идея беше дамското подстригване, дамските фризьорски услуги да ми бъдат приоритет, но към този момент преосмислих този подход, тази стратегия, и смятам, че за мен ще бъде по изгодно и по добре, ако се ориентирам повече към мъжкото подстригване. Просто защото, към този мо-

мент в махалата и на мястото, където смятам да откривам такъв салон, мъжкото подстригване има по-голямо потребление от дамското, мъжките фризьорски услуги.

В нашия квартал си имаме всичко и като казвам всичко не преувеличавам, то е един добре оформен малък град бих казал. Самият квартал е разделен на две части. Едната част се нарича старата част на циганската махала, другата част е новата част на циганската махала. Аз живея в новата част на махалата, въпреки че на мен лично старата част ми е по интересно и би ми се искало да прекарвам повече време там, просто защото хората от страта част на махалата са по-готини. Лично на мен ми допадат повече като отношение, като приятелства, като характер, като манталитет, ако щеш и така нататък. В махалата разполагаме абсолютно с всичко, от което има нужда един град. И като се започне от медицински център, детска градина, училище, което дава основно образование на живеещите и учещите в това училище. Тоест живеещите в квартала и учещите в училището. Имам много кафенета, компютарна зала, пунк за превод на пари и осъществяване на парични преводи, хранителни магазини, магазини за облекло, аптека, читалище, всичко от което имаме нужда, общо взето си го имаме на разположение в квартала. И в интерес на истината са много малко нещата, за които би ни се наложило да отидем в града, за да извършим някаква наша потребност. Имам дори градска баня, обществена баня. Плюс, от гледна точка на това, че е удобство за живеещите в квартала. Минус, от гледна точка на това, че по този начин самият квартал става маргинализиран от българската общност, от българската част на града, капсулира се самият квартал. По този начин несъзнателно хората ограничават движението си в града, съответно стават още по-сегрегирани, стават още по-разделени от българската общност, което не е като цяло полезно за един народ, който се стреми да въведе малцинствата в държавата си към интеграция.

Лично аз на гърба си не съм го изпитал, за щастие или нещастие не ми се е случвало да има проблеми с произхода си, напротив смея да твърдя, че до този момент произходът ми ми е помагал в живота. Тъй като в момента страшно много се набляга на развитието на хора от ромска общност, а пък аз имам нужда от такова развитие. Общо взето имам възможност да се възползвам от подобен тип услуги, предложени от страна на НПО, институции и така нататък. Относно малко по-частни случаи, да, случвало ми се е няколко пъти

примерно, да бъде отказано да бъде обслужан в заведния в града. Всъщност само в едно единствено заведение ми се е случвало да бъде отказан за обслужване. Просто защото такава е политиката на бизнесмена, който държи заведнието, на човека, на собственика.

Животът ми след 5 години се надявам да бъде по-добър от този, който имам в момента. Силно се надявам дотогава да съм открил фризьорски салон, за което си мечтая и да съм го разработил и развил много успешно, нали, в по-професионално отношение. В по-личен план ми се иска да пътувам още по света. Искане ми се да обиколя още много места, да разгледам още много държави, да посетя много дестинации, които в момента са супер популярни, чисто човешки отвътре ме яде да отида да ги видя, да ги разгледам, да ги усетя, да ги почувствам лично. Би ми се искало, да имам още повече приятели от тези, които имам до момента. Силно се надявам и да открива истинска любов, която да ме направи щастлив, пожелавам си го това лично за себе си и за всички като мен, които до този момент си нямат никой. Защото знам, че това е много важно за всеки човек, колкото и повечето хора да го отричат. Знам, че любовта е много важна за всеки, дори и за най-коравосърдечните.

След 5 години, освен успешно развитие, на което се надявам, пътувания, повече приятели и любов, много ми се иска да имам и деца. Много ми се иска да имам деца, защото страшно много обичам децата, пък и смятам, че това е съвсем естественият цикъл на един човешки живот. Винаги съм казвал, че малко безсмислен е престоят на един човек на земята, ако след себе си не остави следа, не остави нещо, което просто да съществува след него, и като казвам нещо, имам в предвид точно жив организъм, човек, деца, внуци, правнуци, не някаква идея, някакъв успешен бизнес план, някакво изкуство и така нататък. Просто деца!!!

Нищо не е трудно достижимо стига човек да го иска достатъчно силно и да знае точно как да го постигне. Да се запаси с малко повече търпение, повече сили, повече кураж, повече амбиция и всичко, което си науми, което пожелае човек, може да го постигне. Вярвам в това.

Забелязвам, че напоследък агресията сред младите нараства все повече и повече, и това е нещо, което много ме притеснява. Тъй като още от много малък аз съм противник на подобен тип хора. Като аз самият в училище бях жертва на насилие в продължение на дълги години. И много ми се иска младите да

съумеят да намерят начин да бъдат по-спокойни, да се научат да разговарят помежду си, да разрешават всякакви проблеми с разговори, а не със сбивания, с юруци, с ритници и като цяло с агресия. Това от една страна. От друга страна, да се стремят постоянно към развитие и да не се съмняват в постигането на някакви мечти, които имат в главите си. Защото, както казах преди малко, в основата на всичко стои желанието. Човек пожелае ли си нещо, оттам нататък постоянството и силите, които влага в реализирането на това нещо, просто са факторите, които определят дали желанието му ще се сбъдне или не.

Разбираш, че не е напразно, че си положил Хипократова клетва

Крум, р. 1990

Казвам се Крум. До VIII клас бях в паралелка с ученици от махалата и винаги съм искал да бъда наред с българите и единствен поддържах контакт с българските класове. Учителите много ме поощряваха, в погледите им виждах учудване и радост, че момче от махалата може да има такива възможности и хъс да се развива. В VIII клас получих двойка по биология и много се разсърдих на госпожа Демирева и още на следващия час реших да я поправя. Тогава бях сърдит, че спрях да поздравявам госпожата. Тази двойка толкова ме амбицира и мотивира, и още на следващия час я поправих. Още от първите ми учителки Ангелова и Босакова имаше по-специално отношение към мен, по ми обръщаха внимание, те явно са виждали потенциала в мен. На нас не ни харесват някои порядки в махалата. Ние, нашето семейство, се стремим да живеем като бели хора. С брат ми не обичаме високата музика, но всеки сам избира пътя си. Безспорно най-голяма роля изигра баща ми. Средата, семейството е много важно, баща ми ме държеше изкъсо, интересувахе се от оценките ми, дори имаше наказания много често. Той изигра много голяма роля и когато в IX клас ни събраха с останалите две български паралелки, нивото се качи рязко за мен, а за останалите роми беше непосилно, аз ги усещах. Лично аз се стремях да бъда на едно ниво с българите в класа – Митко, Сашо, Виргиния, Галя, Боян и др, с които сме добри приятели и досега. И аз си казах, че ако не

мога да бъда по-добър, ще бъда на едно ниво с тях. В IX клас бях станал да ме изпитва Стефанова по химия и страхът беше много голям за мен. На първия чин седяха Галя, Сашо и Виргиния и се смееха. Аз помислих, че се смеят на мен и като се разбра, че имам и 4 се прибрах с рев. Баща ми ходи до училището, говорил е с класната. Галя, Сашо и Виргиния дойдоха вкъщи да ми се извинят, че не са се смели на мен, но фактът, че те са седели на първия чин, че и на теб ти ври и кипи, може да ти мине всичко през главата. Тогава това тяхно отношение, че ми се извиниха, мен много ме трогна.

Оттам нататък се появи много силна връзка между мен и съучениците ми от български произход. Бяхме много готини хора, с някои не сме се виждали отдавна и когато в XI клас учителите ни говореха, че ще си липсваме, си мислих дрън-дрън, но наистина е така. С Митко, Боян, Пеци, Сашо сме приятели и досега, те ми помогнаха много, но и аз им помагах. Със Сашо си останахме големи приятели. Когато той дойде в Стара Загора като студент ветеринарна медицина, аз бях изкарал вече там 1 година и го свързах с моите приятели. Имало е купони, но и неприятности и аз съм се намесвал, дори бях си наранил ръката заради него. С Галя често сме имали спорове, бяхме водещи на програмите на тържествата. Много е важно учениците от българските паралелки да те приемат и аз няма да спра да обичам класа си. Бяхме шест човека от махалата и те отпаднаха, останах само аз. В началото е трудно, но когато те приемат, е добре. Имаше големи авторитети в нашето училище по мое време, сега не мога да повярвам, че има отлив и отиват да се записват в „Христо Ботев“.

Сега съм завършил отскоро, последните две години изиграха много важна роля в живота ми. Бях много спокоен, после импулсивен и последните две години чашата преля. Дойде ми нанасорно, бях притиснат от много фактори, но сега в отделението като ти кажат „Докторе“ и виждаш благодарността на пациентите при изписването, разбираш, че не е напразно, че си положил Хипократова клетва. Отношението на колеги, на сестри, на болничен персонал е положително. Но където и да отида и да кажа, че съм лекар или преди студент по медицина отношението е много по-друго. Знаете, че в България е бюрокрация, но в такива учреждения ме посрещат и изпращат перфектно. Сега леля ми има проблеми и искам да я оперират в най-добрата болница. Когато отидох в „Токуда“ и казах, че съм колега и помолих да я прегледат, защото състоянието

и е тревожно, бяха много внимателни и ми казаха „Колега, можете да я докарате”. Днес я закарах и отношението им продължи, обясниха ми, че клапите за операция на сърцето ще бъдат американски и ще я оперира шефът на отделениято.

След операцията в реанимацията не пускат външни лица, но ми обещаха да ме облекат и да вляза да я видя, както и уговорих да дават на близките ми абсолютно точна информация. Че помага това, че със завършил, помага ми, по различен начин те посрещат и изпращат хората.

Постигнах нещо, което си казах, докато бях още ученик. Четях в очите на другите снизхождение, с което се отнасяха към нас, и аз реших, че ще ги накарам да ме уважават и ще се опитам да направя така, че да променят отношението си към нас, защото сред нас има хора, които честно си изкарват хляба, а не отиват да крадат. Но има „черни овце” навсякъде. Ние всички сме българи и аз се чувствам българин, милея за хората и за страната си.

Сред колеги, които са интелигентни хора, има дискриминация, която е пуснала здрави корени и не можеш да я изтръгнеш. Аз не съм разчитал на никого, само на себе си. Баща ми ми даваше наставления, че с четене и знания може да се прогресираща. Неговата любима фраза беше „Четене, татко!”. Вкъщи обсъждаме, дебатираме събития, но с политиката не се занимаваме. Искам да благодаря на хората, моите учители, които са ме изградили като личност като семейство Трошанови, П. Джоков, Л. Стоянова, М. Бонджова, Стефанова, Старипавлова, Крайчева, господин Кратунков. Госпожа Демирева ме следеше изкъсо и когато се поотпуснах, тя ми се накара и каза, че иска да ме види с бяла престилка. Добре, че бяха точно такива възискателни, но това го осъзнават само хора, които после разбират колко са били прави. Благодарен съм на семейството ми, което е много важно за мен, на брат ми, на роднините ми. И накрая искам специално да благодаря на майка ми и най-вече на баща ми, на когото съм безкрайно благодарен.

Да следвам и да видя какво ще се получи в България

Петър, р. 1991

Казвам се Петър, от Симитли съм, на двадесет и шест години съм. Студент съм в Югозападния университет „Неофит Рилски“, специалност „Национална сигурност“. Завършил съм училище в Симитли, СОУ „Св. Кирил и Методий“. А-а-а, по професия, по принцип съм барман, но мога да работя и сервитьор. Израснал съм без един родител, майка ми и баща ми са разведени от десет години, единайсет може би, вече не ги броя. Винаги баща ми ме е гледал, майка ми, нямам контакт с нея от не помня вече колко години. Имам сестра, тя е по-голяма от мен, омъжена е.

Малко по-късно започнах висшето си образование поради липса на средства, трябваше да замина за чужбина, за да мога да почна да уча и да си остана в България. В България доста хора казват, че няма работа. Според мене има, защото ако си малко по-упорит и ако си малко по-настоятелен, работа винаги ще си намериш. Участвам в една организация, мога така да го кажа. Тя е пак за културата и за етноса, за различните етноси, че не трябва да има расизъм между хората. Доброволец съм там от две или три години, точно не знам колко. Тази организация е тук, седалището и е тук, но често пътуваме по други градове. Правим такива семинари, в които идват хора от други градове не само българи, цигани, турци и абсолютно всякакъв вид хора идват и не само в България, ходим и в чужбина.

Усещал съм дискриминация на последното си работно място, точно и заради това напуснах. Има дискриминация, но вярвам, че в младите, по-младите, които са, няма дискриминация, защото аз тука в Симитли се познавам с доста младежи и досега не съм усетил от тях никаква дискриминация, абсолютно никаква. Ядем... по-точно да се каже така „Ядем, пием на една маса и сме братя и сестри“ Това е...

Няма дискриминация тук в нашия град. В другите градове виждал съм, има доста дискриминация. Мисля че се дължи на възпитанието, от човека и от медиите, главно от медиите. Защото медиите показват неща, които не са чак толкова за всички, смисъл такъв те показват най-лошото, не показват това, което трябва. Защо примерно не дойдат тук в Симитли? Те са идвали, но са

идвали много малко и да видят как се разбираме българи, турци и т.н. Аз мразя това некой да ми каже ром, ром за мене е вид алкохол, напитка. Циганин - то като идеш в друга държава, не ти казват... примерно в Италия „Ту сей зингаро“ не ти казват „Ту сей ром“, щото ром е вид алкохол, просто... и така. Езици знам, пиша добре английски език, също разговаряемо добре. В чужбина съм бил, в Италия съм бил, в Германия съм бил. В Италия бях една година, в Германия четири. Работех предимно в складове, но се получиха малко нещата така, че трябваше да се прибера. След това не можех да се върна, защото работата ми беше вземана от друг. Ми нямаше как да се върна, затова предпочетох тук да си остана. Да запиша, да следвам и да видя какво ще се получи в България. Откакто съм тук, може би две години, постоянно имам работа и ходя на лекции. Редовно, едната половина от семестъра си плащам аз, а за другата половина баща ми ми помага. През свободното си време помагам и на баща ми, защото има доста сега работа тези два месеца три и не само те. Помагам му, защото де факто няма кой, аз съм... сестра ми е женена в Дупница така че... Той е дърводелец, дърводелец цял живот, но не само, не само. Може да направи ел-инсталация, в строителството пак може, дърводелец какво още, мога да го кажа, че почти всичко му разбира главата, почти всичко. Той със сестра ми сам ни изгледа, абсолютно сам, майка ми тя просто... нямам думи.

Общо взето имам доста приятели, от които и българи приятели, които са от Благоевград. Организацията, в която съм, се казва „Младежка мрежа за развитие“. Тя не знам точно кога е създадена, аз членувам в нея от три или четири години, точно не съм сигурен колко. А-а, събираме се, организаторката, която ни е Маряна, която се казва, тя се обажда на всеки един или само на един зависи от кой е, кой човек е тука. Казва ни кога трябва да се съберем, събираме се и почваме да обсъждаме нещата, нещата от изминалите месеци, година или по проблемите, които са и в нашата община.

А-а, тя ни кара, и не само тя, и още двама, трима има организатори, ни карат да се държим с хората винаги, винаги по-добре, смисъл такъв, когато някой ни напада или нещо от тоя сорт, да се държим добре с тях, да няма нищо отмъстително, да няма нещо като расистки обиди или нещо от тоя сорт. Благодарен съм и доста на нея, на тази организация, защото доста научих от тази организация, защото сме ходели... Имаше наскоро, мисля че беше семинарът, точно кога не си спомням, в София имаше семинар. Семинарът беше на тема

„Проблеми в ромските махали“. Точно тогава малко поспорихме за това ром - циганин и т.н. Проблемите какви са, защо не учат, какво трябва, какво не трябва и т.н. Доста научих от този семинар и не само от този, а и от другите, които са били.

А-а-а друго за мен... най-тежкият, който мога да кажа за мен момент, е това, когато се разведоха баща ми и майка ми, това беше най-тежко за мене, защото бях много близък с майка си. Това беше най-тежкият. Щастливите моменти са много, не мога да ги изброя. Да не се изхвърлям много, преживял съм доста хубави моменти, само това мога да кажа, че съм преживял доста хубави моменти и не само в България. И не само в България. Насоката ми е да вървя напред, възможно най-напред, само напред, назад да не гледам, да се стремя повече, да съм малко по-упорит и от доста време съм малко мързелив, ма и това ще го оправим, това се оправя с времето. От обучението ми остава още три години, но след това мисля да запиша още едно, ако имам възможност, а-а мисля да е нещо пак свързано със сигурността. „Национална сигурност“ вече я записах или ще е „Право“ или „Международни отношения“, нещо, де да знам... не мисля да е в Благоевград, не мисля вече да е в Благоевград или тук в България или може би по чужбина, но сигурно ще е по чужбина. С тази специалност, която уча в момента, мога да работя в ДАНС - Държавна агенция национална сигурност, тя повече се стреми към точно тази агенция към ДАНС, но все пак можеш да работиш и в НСО, можеш да работиш и в ДАР и в ДАТО, във Военното разузнаване, но все пак можеш да работиш. Повече се учи за националната ни сигурност, как да опазим границите вътре в държавата и извън територията на нашата държава, да се справяме с проблемите на границата вътре, както в последно време има терористични актове и т.н. ние трябва да ги предотвратим, все пак ние отговаряме за сигурността на жителите на страната. Харесва ми, доста ми харесва, смисъл не искам да... аз го уча не за да седя на бюро и да нареждам на този, на онзи какво да прави и какво да не прави, просто искам да съм в час с нещата, да съм така, където трябва, а не да съм в кабинета си и да ми се обаждат и да ми кажат „Абе там има така и така...“ това не искам, искам на терен. Направо на терена да се разрешават тия проблеми, ако не става вече с политика да се разрешават, вече се стига до физически разправи, но надявам се до там да не се стига, но... повече за сега проблемите съм си разрешавал по политически начин.

А-а-а когато разговаряш с хората, когато разговаряш с дадени хора за някакъв проблем, така разговаряш с всеки един и виждаш какви са проблемите, а не както сега в момента правят повечето полицаи и другите, които са, отиват, не те питат дали си направил нещо или не, направо започват да те бият, да те трепят. Да, има проблеми, физическото решаване на саморазправа трябва да е, но те прекаляват със своите права, в последно време прекаляват доста със своите права. Имам доста наблюдения.

След десет години не мога да кажа как се виждам, защото всичко оставям на времето да реши и на съдбата, аз не мога да кажа сега утре какво ще стане или... Просто искам да завърша и да остана да работя тук в България, не ми се работи в чужбина, трябва да ида да слугувам на някой друг, да... примерно, както ходят някои хора да мият с извинение на някой старец гъза, и защо трябва това да го правя, като може да съм си тука в България, да си работя в моята си държава. Защо да работя в друга държава? Защо трябва са слугувам на други? Като България е една от най-хубавите страни, смисъл страни от... може и на почивка, може и на море. Имаш планини, всичко имаш. Всякакъв туризъм имаш, не можеш да се оплачеш, все пак работа... работа...

Според мене политиците доста играят роля в това. Според мене трябва да се махнат всички оттам, аз съм на това мнение, политиците да се махнат оттам публично, за да може да се мисли за бъдещето на тези млади хора, които сме, а не, имам двама-трима познати, от десет години те не са се връщали тук в България и нямат намерение да се връщат. България не им дава това, което искат, в другите държави го дават.

Губат много, но им го дават, а тук в България... Аз се надявам това да се оправи, което малко е съмнително, но дано да се оправи.

Аз още от детските си години мечтая да ходя в Индия

Боцелин, р. 1992

Здравейте, казвам се Боцелин от град Кюстендил съм, роден съм през не толкова далечната 1992 година, на 20 юни. Живея в старата част на квартал „Изток“, в който квартал живеят предимно роми.

Това, което знам за квартала е, че преди време имаше и българи и мюсюлмани, но с течение на времето са изчезнали поради някакви причини. Улицата, на която живея, по данни на по-възрастни хора се счита за първата улица, в която са били населени ромите. Тоест преди кварталът беше в покраинните на града сред българите, но поради ред причини днешният квартал, в който живеят предимно роми, е започнал от улицата, на която аз съм живял и съм роден.

Аз съм второ дете в семейството, семейството ми се състои от общо четири човека. Имам по-голям брат, който към днешния момент е семеен с едно дете. От детските ми спомени това, което са работили майка ми и баща ми, са майка ми предимно се е занимавала с обувки, работила е в обувната промишленост, а пък баща ми е работил в някакъв цех за хляб, като цяло това е ин-формация, която са ми разказвали, като постоянна работа.

След като спряха да работят там, баща ми като цяло работеше по строителните обекти, като общ работник, в някои случаи като хамалин. Майка ми поради заболяване трябваше да приключи работата си в обувната фирма, и до ден днешен си е вкъщи. Включвала се е в някои от програмите на Дирекция „Бюро по труда“, но те са краткосрочни, след определен период приключват. Та като цяло с това са се занимавали нашите и един вид това бяха доходите, с които се поддържаше семейството.

Цялото семейство с изключение на мен са с основно образование, баща ми е завършил през далечните години... Интересното, което може би е интересно да спомена е, че баща ми е с основно образование, обаче той не знае да чете и да пише, но знае да смята. Не го споменавам просто ей така, просто заради това, че се е казвало, че преди време образователната система беше съвсем различна. Смисъл много се е държало децата да учат, имало е някаква дисциплина, имаше някакви стандарти норми, които се следваха, и че образо-

ванието сравнение от днес е било много по-строго. Но въпреки това ето баща ми е доказателство, че дори по това време учениците са завършвали основно образование, въпреки че не са овладяли определните знания и умения, които да подкрепят дипломата, която имат. Майка ми също е с основно образование, тя знае да чете и да пише основните неща, които би трябвало да знае един човек, който завършва основно образование. Главно майка ми ми е помагала в първи клас при домашните, но като цяло аз сам съм се подготвял за училище.

Брат ми имаше желание да продължи образованието си, но тъй като беше много слаб ученик едва завърши 8 клас и нашите решиха, че по добре да не продължи да учи, защото неговият главен мотив беше да се запише в гимназия, в която ще му издадат шофьорска книжка, така и не се записа.

Аз бях първенец в основното училище, завърших в кварталното училище с отличие. Бях отличен с награда и с грамота за ученик с най-високи учебни постижения. Завърших основното си образование с успех отличен 5.88, единствената ми петица беше по математика. Интересното, което се случи точно в този период, беше дали ще продължа да уча или не. Аз принципно бях много свит и много скромен и нашите много се притесняваха да ме пуснат да продължа образованието си в града сред българите и така нататък, защото си мислеха, че по един или друг начин ще ме притесняват, няма да мога да се справя и имаше нотка на подценяване, може би, като се замисля в днешно време. Или пък, може би, нормално родителско притеснение и честно казано те не бяха „ЗА“ аз да продължа да уча. Обаче аз осъзнах, че образованието е много ценно. Въпреки че не си спомням родителите ми да са ми го казвали всъщност, като се замисля.

Винаги съм бил заобиколен от хора, които си казват, че образованието не е ценност, говоря за времето, в което съм бил в основното си образование. Но не знам, може би беше Божията воля, аз да проумея и да осъзная, че образованието ми трябва.

Аз бях твърдо решен, че ще запиша да уча, въпреки че няхах много информация относно гимназиите, в които мога да продължа. Принципно, точно когато дойде момента да избира дали да продължа или не, се появи така мечтаната, да кажа, от мен специалност, в която аз се виждах. До момента тя от доста дълги години не беше се появила, смисъл нямаше я, беше закрыта, говоря за специалността фризьорство. И тогава вече проведох разговор с нашите,

и те ми поставиха ултиматум, че ако ме приемат в тази паралелка по фризьорство, ще продължа да уча, ако пък ли не, няма. Нали, при което аз просто си знаех, дори да не ме приемат там, аз пак ще си продължа да уча, въпреки че те, нали, ми поставиха това като ултиматум.

Това, което ме зарадва и ми даде хъс да продължа, беше, когато отидох да кандидатствам в гимназията, да си подам документите, когато видях учителките, които приемаха заявленията. Когато видяха дипломата ми, те казаха „Считай, че ти вече си приет“. Нали, при което аз много се учудих, защото учителите от основното казваха, че там борбата ще е жестока, че там трябва да си пълен отличник. При което аз може би не осъзнавах, че аз съм отличник и аз ще бъда там. Имаше доста притеснение в мен дали ще бъда приет или не. Но още при кандидатстването ми казаха, че ще бъда приет, няма да участвам в класирания и да знам, че от 15-ти септември започвам. При което аз много се зарадвах, защото благодарение на средното си образование, аз осъществих една от детските си мечети, а именно да бъда фризьор.

Може би преди да спомена за висшето си образование е хубаво да спомена, как стигнах до решението да продължа висшето си образование.

Когато бях 11-ти клас в гимназията се появи господин Стефан Лазаров, който е познат сред ромската общност в квартал „Изток“, той работеше в сдружение „Ларго“, за което въобще не съм чувал до тогавашния момент. Отиде, срещна се с директорката, като я помоли да насочи към него младежи от ромски произход, които да станат доброволци. До момента нито знех какво е доброволец, нито знаех, какво е неправителствена организация и така нататък. За мой късмет директорката на гимназията излъчи мен като човек който, нали, има най-високи учебни постижения, с най-висок успех, със самодисциплина и така нататък.

Започнах да доброволствам в тази организация, аз дори в най-смелите си мечети не мислех, че ще продължа да уча за висше образование поради простата причина, че нашите бяха много зле финансово. Аз си мислех, че за да си студент това са разходи, които са непосилни за семейството ми. И дори не си мечтаех да стана студент, пък другата причина беше, че аз дори се притеснявах да се движа сам из града и пък камо ли да пътувам сам по автобусите, и там сред непознати хора и така нататък.

Обаче работата ми като доброволец, общуването ми с хора като Сашо Ковачев, други неправителствени организации, които са ме канели на различни обучения, допринесоха за осъзнаването на важноста аз да продължа да следвам във висше учебно заведение. Хората, с които бях обграден, виждаха в мен потенциал, който трябва да се развива, и който, нали, трябва да излезе извън ромската махала. Но трябва и да призная важноста на един много специален за мен лагер през 2009 година, който се организира към днешна дата от фондация „АРЕТЕ“, но тогава се организираше от една пазарджишка организация, ромска, която организираше ромски лагери за младежи от ромски произход. На тези лагери участваха предимно младежи от ромски произход, които са в гимназиална възраст. Кандидатства се и ако си одобрен, тези лагери продължават в рамките на седем дни, като за всеки един ден има определена тема, която се засяга. През 2009 година аз бях участник и лагера се проведе в град Царево. Теми, които се засягат на тези лагери, са теми, свързани с историята, бита и културата на ромите. Откъде идваме, кои са нашите прадеди, традиции, обичаи и така нататък. Образователни възможности, запознавах ни с възможности за стипендии, които са в сферата на средното образование, за висшето образование. За възможността за отпускане на безплатни учебни помагала, учебници и курсове, които да подготвят за успешно дипломиране, за кандидат студентски изпити и все такива възможности, които аз си мислех, че никога няма да имам, защото трябва аз да си ги осигуря. Теми като предразсъдъци, стереотипи и дискриминация, подготовка за пазара на труда, като тема, която ни учеха, как да пишем автобиография, мотивационно писмо. Интересно на този лагер беше, че всички теми, които се засягаха, бяха разигравани в ролеви игри. И те ни даваха възможността се потопим в различни ситуации, в които ние самите да извлечем поука от тях. Също така много важно беше запознаването ни с ролеви модели от общността. Тогава ни запознаха с хора, които са роми, и въпреки това, че са роми, това не им пречи да следват мечтите си, да ги реализират и да работят на такъв пост, на който може да работи дори ром, говоря като министерство, говоря като директор в училище. Докато в детските ми години съм бил заобиколен от противоположното на това, което казвам, дори родителите казват нали „ти няма да станеш депутат, ти няма да станеш директор“ и така нататък.

По време на този лагер аз осъзнах, че една мечта може да се реализира на практика, да трудно обаче, но има ли желание, когато човек си поставя цели и се бори да ги постигне, вдъхват такава, всъщност, мечтите са реализиреми.

Участието ми там, ако мога да го кажа, ме промени, смисъл вдъхна ми толкова голяма вяра, че мога да успея, че не съм по-раличен от останалите. Въпреки че съм попадал в случаи, в които съм бил дискриминиран, обаче тези лагери ти вдъхват такава самоувереност, че можеш, че не си по-различен, че имаш своята история, че имаш своите възможности, че имаш своите мечти, на практика можеш да ги осъществиш. Работата ми като доброволец и главно от този лагер доринесоха за по-силната ми мотивация да продължа образованието си.

Кандидаването всъщност стана като на шега в университета, защото когато завърших средното си образование след успешно издържани държавни изпити и матурите, ми предложиха работа в сдружение „Ларго“, където бях доброволец. Започнах работа там, като желанието ми за кандидастване често казано от 2009 до 2010 година по един или по друг начин се понижи, въпреки че пак исках, не събирах пак смелост, не ми стигаше смелост да тръгна сам. Даже имахме уговорки с една друга доброволка, която беше 2 години по-малка от мен, и си казах, аз ще изчакам теб и когато завършиш, ще отидем заедно и ще се запишем в университет. Но докато тя завърши, аз започнах работа, обаче шефът ми държеше хората, които започнат работа или са доброволци, да се запишат да учат висше образование. Той много държеше и каза „Ако не кандидатстваш сега, по натам в годините ще ти бъде много трудно.“

Тръгнахме с един колега да се запишем, явихме се на предварителни изпити. Първият път се подготвих доста нали и пак, като на шега тръгнахме, явихме се. Първият път изкарах добра оценка обаче си казах, че нали мога повече и че ще трябва да се явя на втори изпит. Изкарах и втория изпит, обаче за съжаление тогава колегата ми беше скъсан и той просто прецени, че, нали, няма да продължи, защото не изкара изпитите. Останах сам, тогава вече осъзнах каква крачка правя всъщност. То започнаха едни поздравления от страна на колеги, на приятели, че съм студент, че се реших и така нататък. Имаше доста голяма доза притеснение както от моя страна, така и от страна на родителите ми, затова че ще трябва да живея в друг град, затова че ще се искат много пари и така нататък.

Обаче, както казах, на лагера, на който участвах, на семинарите, на обученията, на които ходех, аз бях запознат, че има ромски стипендии. Кандидатствах, бях одобрен и благодарение на тази стипендия, която получавах в рамките на цялото си обучение, завърших, но тя не стигаше и затова на мен ми се наложи да работя едновременно, докато уча. И общо взето бакалавърската си степен я изкарах така - пътуване, лекции, работа - и като цяло не мога да се похваля с така наречния студентски живот, който, нали, когато кажат студентски живот, всички си представят дискотеките и кръчмите и така нататък. Защото на мен в действителност ми беше отнета тази възможност да изживея тези моменти. Завърших успешно бакалавърската си степен, като защитих с дипломна работа на тема „Образователната интеграция през погледа на студенти от ромски произход“. Получих отлична оценка, разбира се. След като завърших бакалавърската си степен вече, като човек, който е в пълното си съзнание, който вижда каква е конкуренцията на пазара на труда, каква е борбата за едно работно място и така натък, си казах, че бакалавърската степен няма да ми свърши работа. Затова реших да запиша магистърска програма, която е пак в същата сфера. Записах специалността „Социална превенция и консултиране“. Изкарах още една година. Бакалавърската си степен завърших през 2015 година, магистърската – 2016 година. Сега през пролетта ми предстои официално дипломиране и смятам, че на този етап приключвам с академичното образование.

Връщам се малко по назад. След като завърших средното си образование, дойде моментът, в който си направих една равностетка, казах си, хубаво аз завърших, ще мога да практикувам специалността, която искам, обаче пред мен се появи проблемът с помещение, необходими способности и инструменти, с които наистина да се чувствам пълноценен фризьор, който свободно може да практикува специалността си. Проблемите, които срещнах, бяха финансови, както винаги. Нашите нямаха възможност да ми направят салон, а пък аз мечтаех за собствен салон. Благодарение на сдружение „Ларго“, в което доброволствах и тогава работех, всъщност през 2010 година, ме запознаха с една програма, която е на една Пловдивска организация „Земята източник на доходи“ се казва организацията, която подкрепяше главно земеделци и хора, които искат да стартират малък бизнес. Отпусках се заеми, като кандидатът, който кандидатства, трябва да има личен принос от 30%. Събрах определена сума от рабо-

тата, кандидаствах, одобриха ме, закупух си оборудване, намерих си помещение, което ми отдадоха под наем. И в края на 2012 през ноември си открих собствен салон. И оттам вече се убедих, че мечтите наистина се сбъдват.

От 2012 година до настоящия момент си работя като фризьор, като собствен бизнес, въпреки че той е на по-заден план, защото работя и в неправителствена организация „Ларго“ и работя по различни програми, които целят да подпомогнат хората в нужда, било то здравно неосигурени хора, които да им осигурим достъп до болнично лечение, било то здравно неосигурени бременни жени, на които да осигурим безплатни прегледи, безплатни изследвания и безплатни медикаменти за тези, които се нуждаят. Било то за повишаване на здравната култура, провеждане на различни лекции, кампании.

Благодарение на неправителствения сектор имах възможността да пътувам извън България. Първото ми пътуване не си спомням точно през коя година беше. Първото ми пътуване беше в Унгария, пак ходех по една програма. И второто ми пътуване беше за Полша, всъщност бях и в Италия. Аз още от детските си години мечтаех да ходя в Индия, не знам то може би ме влече натам, нали, както знаем историята ни показва, че сме тръгнали някъде оттам, и може би си ме влече натам. И една от желаните дестинации, на които искам да се насладя лично, е Индия. Като цяло обичам да пътувам, искам да пътувам в различни страни. Обаче, като цяло до този момент искам в Индия, напоследък нашумя Дубай и може би Турция като по близка дестинация, смятам, че скоро време след атентатите може и там.

Ставал съм много често обект на дискриминация, ако трябва да бъда честен. Докато учех в кварталното училище дискриминация не съм усещал, или може би не осъзнавах, какво всъщност е дискриминация.

Обаче за пътви път с дискриминация съм се сблъскал в гимназията, когато не от учителите, а от самите ми съученички и съученици, усещах малко по различно отношение към нас. Водеше се някаква война между мен и една българка, която война аз всъщност не осъзнавах, тя водеше война с мен, защото аз съм циганче и имам еднакви оценки с нейните. Но това може би бяха по леки нотки на това явление. Имаше някакви подмятания на обидни думи, които може би ние бяхме свикнали „мангали“, „каруцари“ и когато сме вътре, те винаги си намириха някакви оправдания да отворят прозорци, защото много

им е мерилело и не знам си какво. Обаче, нали, ние не обръщаме чак толкова голямо внимание.

Обаче същинската дискриминация всъщност я усетих в студентските си години. Още при откриването на учебната година, когато застнах пред толкова много хора, бях сам, дори усещах неприязън в погледите на хората. Всички ме оглеждаха така, че съм все едно изпаднал от „Марс“. Смисъл това по един или по друг начин допринесе и все още допринася върху мисленето, но може би съм свикнал вече с тези погледи. А дискриминация усетих и от една преподавателка. Трябваше да се представяме и когато стигна до мен, смисъл, тя едно че си промени изражението, втори че си промени интонацията и тона, смисъл самото и отношение беше съвсем различно до момента, в които не си признах всъщност, че съм ром. Защото аз бях с пълното съзнание, че аз няма от какво да се срамувам, няма защо да крия етническия си произход. Когато се представих, тя ококори очи, казах от каква гимназия идвам, какво завърших, че в момента работя и работя за подобряване на стандарта на ромската общност, и тя застана и започнаха усмивки, започва да разпитва надълго и нашироко, и другите хора останаха в обкръжението и ни слушаха, след като, нали, тя каза „Поздравлявам те за това, че си тук сред нас“.

Други негативни опити бяха, че в нашия град ромите не се считат за нищо!!! Не са допускани на обществени места, като дискотеки, кафета, обществени басейни. Аз лично имам много негативни опити. В момента се сещам за случая, в който не бяхме допуснати в обществения плаж под предтекста, че имат частно парти, това беше първият път. Вторият път посещаваме, пак има частно парти, при което, нали, други наши съквартилци, на които въобще не им личи, че са от квартала, те са вътре в плажа, и няма никакво частно парти и ние знем, защото ние сме приятели. При което нали ние възразихме, казахме, че те лъжат. Те казаха, че шефът просто им казал да не допускат хора от квартала, при което благодарение пак на активни младежи, които бяха доброволци към „Ларго“ събрахме подписка от хората в квартала, подадохме жалба до „Комисията за защита от дискриминация“, към омбудсмана, към кмета, към всевъзможни институции, министерства дори, които би трябвало да вземат някаква позиция по този въпрос. За съжаление достта се забавиха нещата, комисията излезе със становище, че трябва да докажем по един или по друг

начин, че сме били дискриминирани. По едно време имаше съдебно дело и това е.

Колкото и клиширано да звучи аз съм човек, който си поставя цели за даден период. Всяка година или към края или в началото си правя няколко цели. А целите, които съм си поставил за тази година, са да науча английски език, който ми трябва, наистина осъзнавам, че е важен. Да търся активно работа по специалността ми, и дай Боже да се реализирам в някоя институция. Защото според мен човек, който завършва и който не практикува, губи се смисълът изобщо на ученето и като цяло на доброволчеството. Другите ми цели са свързани с пътувания, имам си мои любими дестинации, за които споменах преди малко, които бих искал да посетя. И като цяло са това моите цели.

За какво мечтая, мечтая за един по-сигурен живот, в който ще бъда, не че не съм сега финансово независим от нашите. Обаче живот, в който ще имам собствен апартамент, собствена кола, постоянна работа, и ще съм човек, които може да си задоволи нуждите, всъщност за това мечтая.

АРХИВНИ ДОКУМЕНТИ

Молба от Ахмед Хасанов Хюсеинов от гр. Варна до председателя на Президиума на Народното събрание да им се разреши да възстановят турските си имена, променени под натиск

София, 3 март 1961 г.

Другарю Председател,

Роден съм в гр. Варна, на 13 ноември 1919 година от родители Хасан Хюсеинов – баща и Фатма Хасанова – майка, които са по народност турци. Като такъв съм таксуван и аз до последният момент, като всички мои документи са издадени на това име и в тях ясно пише, че съм по народност турчин. Такива издадени ми документи са уволнителният ми билет издаден от 8-мо военно окръжие в гр. Варна под № 1-19-779 от 1940 година, както и здравната ми книжка под №1344 / 23.3.1950 година от ТНС гр. Варна. Така също и децата ми са се водили от рождението им по народност турци, за което на детето ми е издадено удостоверение за завършено училище, в което също така е посочена народност – туркиня.

Брат ми Мехмед Хасанов Юсеинов също така се води по народност турчин и за това има издаден самоличен паспорт серия ЖК № 244018 от 10.5.1953 год. на МВР в гр. Варна. Също така и в издаденият ми паспорт за самоличност пише, че съм по народност турчин.

След излизане, обаче на указа за сменяване на имената на лицата от цигански произход аз бях поканен да си сменя името, като си избира друго подходящо име за което аз се противопоставих. От градския съвет в град Варна, обаче бях повикан и ми се каза, че задължително следва да подам декларация. Освен това съпругата ми която работеше в отдел „Чистота” към ГНС в гр. Варна, също така е била викана и заставена да си промени името и когато тя не се е съгласила и е било казано, че ще бъде отстранена от работа. Тя е продължила да отказва и е била върната в продължение на три дни от работа за които отсъствия не и е било начислена и надница. Под така упражнения върху мен и съпругата ми натиск, аз е видях принуден да подам декларация пред ГНС в гр. Варна, че съм съгласен да си променя името, поради което и на мен и на съпругата ми, ни бяха отнети паспортите за да се издадат нови, след като се установим на името, което ще си изберем.

Предвид на всичко гореизложено, Другарю Председател, моля нареждането Ви да се проведе анкета и след като се установи, че действително ние сме от турски произход и, че ние сме подписали декларация за промяна на имената ни под указаното ни давление, да наредите да ни се върнат паспортите и ние останем да се именуваме със същите имена както и до сега, тъй като не сме от цигански произход както ни таксува ГНС в гр. Варна.

При провеждане на анкетата ще представя и описаните от мен по-горе в жалбата ми документи от които ще се види, че никога не съм бил таксуван като циганин от органите та ГНС в гр. Варна.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а.е. 23, л. 20

* * *

Молба от Ахмед Алишев Неджибов от с.Търновци, Силистренски окръг до председателя на Президиума на Народното събрание да не се променят имената на семейството му

София, 19 април 1961 г.

Др.Председател,

У нас има издаден правилник за водене на регистрите за гражданско състояние.

Същият този правилник е изменен в чл.16 и чл.56 което изменение е публикувано в „известия” бр.2 от 5.I.1960 г.

С това изменение е поставено че, ако желаят родителите могат да запишат малките си новородени деца с нови български имена, а не старите от чужд произход.

Поставено е още с това изменение, че и възрастните от чужд произход, ако желаят могат да изменят личните си имена.

Поставено е още, че и за големи и за малки може да се прави промени на личните имена, фамилните имена, бащини имена и пр. и за всичко това е нужно само една молба, без да се подкрепя същата от решение на народния съд.

Това е една прекрасна идея, защото се създават особено големи улеснения за всички, които желаят да правят някакви промени във връзка и около имената, вероизповеданията си и пр.

Аз съм от турски произход, вероизповеданието ми е мохамеданско. Жена ми е също мохамеданка и имаме дете което е също мохамеданин по име и по вяра.

Аз съм по професия бръснар, но от два-три месеца съм колар в местното ТКЗС. Жена ми също е член и работи в местното ТКЗС и сега се прехранваме от това ТКЗС.

Ние поддържаме народната власт, ние сме с тая власт, защото тя е наша власт. До сега нямам никакви разправии и неприятности с народната власт.

Доволен съм и живея свободно и необезпокояван от никого.

От известно време насам обаче, вероятно някакво недоразумение или пък някаква грешка става около мен, около моето семейство във връзка и около нашите имена. На няколко пъти ме викаха в общината и любезно ми предложиха да си изменя името и вярата, като възприема българско име, а така също да е изменят имената на жена ми, детето ми и пр. Позовават се на наредбата която Ви цитирам по-горе. Понеже аз видях че в изменението на Правилника чл.16 и 56 изрично е казано, ако желаем, за това смятам че законодателната власт на народното ни управление е предоставило тоя въпрос на нас, ако желаем. Тук всякакво внушение за насилие или предумване, увещание и пр. е изключено.

Право да Ви кажа аз не мога да си обясня как съм подал молба в Съвета за промяна на моето име и личните имена на жена и дете. Ние с жена ми и с детето ми не сме съгласни на такава промяна. Аз поисках да ми се върне тая молба, от Съвета ми се отказа връщането. За да не влизам в никакви разправии или недоразумения, аз реших да се обърна към Вас да Ви помоля да интервюирате и наредите до управляющите в селото ни следното:

1. Да ми се върнат всички молби, отнасящи се за промяна на личното мое име и тия на жена ми и детето ми обратно и да е счита, че не е подавана такава молба, не е искана промяна на името, защото за сега ние не желаем да си променяме името и вярата.
2. Да разпоредите пак до местните управляющи да не повдигат повече тоя въпрос пред мене и семейството ми за промяна на име и вяра, защото когато аз душевно се подготвя за това, аз сам ще ги подирия.

За резултата, моля да бъда уведомен писмено, за да зная дали сте уважили молбата ми или я оставате без последствие.

Моля обаче, да имате предвид, че аз не съм съгласен да сменям името си с българско произношение, а желая да си остана и занапред Ахмед Алишев Неджибов. Също така, със същите имена от турско наименование да си остане и жена ми и детето ми.

За тая Ваша услуга аз заедно със семейството ми ще Ви останем вечно признателни.

С другарски поздрав:

ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а.е. 23, л. 22-23

* * *

Молба от Реджеб Кадиров Зехириев от с.Търновци, Силистренски окръг до председателя на Президиума на Народното събрание да не се променят имената на семейството му

София, 19 април 1961 г.

Другарю Председател,

Макар и сравнително млад аз съм възприел реда да не се оплаквам за каквото трябвало и нетрябвало, а да търся и намирам начин да уреждам сам своите работи и нужди.

Роден съм и живея в с.Търновци – Силистренски окръг. Съм на около 25 годишна възраст. Имам жена и едно дете на около 1,5 години.

Съм от турски произход и непрекъснато живея в родното си село Търновци, където се занимавам със земеделие.

През 1956 г., когато се създаде ТКЗС в селото ни, аз доброволно влязох като редник и работник в това ТКЗС. Успоредно с това аз и по идея съм с днешната народна власт и по тая причина членувам в разни обществени, политически организации. Местното население имайки предвид и това ме е поставило като и като секретар на ДКМС, която служба върша от 1950 г. до днес. Аз съм още и секретар-заместник на БКП при ТКЗС-то и съм председател на комисия по партиен контрол. Изобщо аз съм убеден привърженик и последовател на днешната народна власт и с желание и лекота вземам участие във всичките нейни начинания.

Лично аз работя в местното ТКЗС където върша службата фуражир. Жена ми е също така редовен член работник на местното ТКЗС. И за да не изброявам всичко нека Ви съобщя това, че къде и каквото стане нужда аз съм готов да е отзовавам и да подпомагам както мога и както разбирам работите на народната власт.

Няма да бъде нещо невярно, няма да бъде и демагогия ако Ви съобщя, че днешната народна власт е наша власт и днешната народна власт е очакваната от всички ни като наша народна власт.

Нямам и никакви недоразумения ръководещите ни органи и длъжностни лица в селото ни.

Изобщо аз заедно със семейството си е чувствам много добре, доволен и щастлив. Аз съм сигурен и моето убеждение на голяма висота, че както днес, така и утре ние ще бъдем от добре по-добре.

Имам обаче аз заедно със семейството и една малка неприятност, която тормози лично мен, родителите ми и жена ми.

Аз имам убеждението, че за да ми се сервира тая неприятност причината е някакво недоразумение, но не ми е ясно защо не искат и не желаят да уредят и да изгладят това недоразумение.

Касае се въпроса за приложението на чл.16 от Правилника за водене регистрите за гражданското състояние и чл.56 от същия правилник относно техните изменения, отразени в два пункта и публикувани в Известия бр.2 от 5.I.1960 г.

В тези изменения, които се отнасят към чл.16 и чл.56 на поменатия правилник е изразено че родители, трудещи се от небългарски произход, с писмена молба до народния съвет, АКО ЖЕЛАЯТ, МОГАТ ДА РЕГИСТРИРАТ БИЛО СВОИТЕ ДЕЦА ПРИ РАЖДАНЕ, БИЛО ВЪЗРАСТНИТЕ, КАКВИТО СМЕ НИЕ РОДИТЕЛИТЕ, като се впишат вместо с досегашните ни турски имена, да се впишат новоизбрани и одобрени от нас нови български имена.

Това, като идея е много добро, е прекрасно, Ние и лично аз, не правим никаква критика за това законно положение, но ние заявяваме, че поне за сега НЕ ЖЕЛАЕМ ДА ИЗМЕНЯВАМЕ, КАКТО ИМЕНАТА СИ, ТАКА И РЕЛИГИЯТА И, ВЯРАТА СИ РАЗНИТЕ АДЕТИ, КОИТО ИМАМЕ И, КОИТО СА НИ ОСТАНАЛИ ОТ НАШИТЕ РОДИТЕЛИ, ДЕДИ И ПРАДЕДИ.

Ние искаме, аз заедно със семейството си, особено много желаем и особено много държим да си останем с традициите на родители, деди и прадеди и така да приключим нашия живот.

Местната общинска управа, изпаднала в една грешка, изпаднала в едно прибързано решаване на един въпрос, който е свързан, както с вяра, с минало, така и с традиция иска да подадем молби и да сменим и вероизповедание и имената си.

Самата законодателна власт на народна република България, имайки предвид именно това, че и вяра и традиция и имена и народност се менят бавно, затова изрично законният текст казва „ако желаят”. Понеже ние психически не сме още подготвени да изменим имена и религия, затова не сме съгласни за сега да правим това изменяване.

Аз, заедно с моето семейство, желаем да си останем и занаят със същите имена и молим да ни се позволи и занаят да си служим с тия имена и да си служим с вероизповеданието.

ОСОБЕНО ИСКАНЕ:

Предвид това, че подетата акция в селото ни от страна на местната управа се проведе прибързано и от мен се получи една молба, която засяга изменяването на моето лично име, а така също се получи пак от мен молба за изменяване на имената на жена ми и на баща ми, за което аз не съм съгласен, за което не са съгласни жена ми и баща ми.

Затова моля да разпоредите да ми бъдат върнати всички тези молби обратно и да се счита, че не съм подавал такива за изменяване на имена и вероизповедание.

Моля още да разпоредите по спешност до местните управляващи среди да не поставят повече въпроса пред мен и семейството ми да си изменяме имената и вероизповеданието.

Тук му е мястото да изразя пред почитаемия Президиум под формата на декларация, че аз лично и заедно със семейството си ние нямаме абсолютно нищо против това разпореждане за изменяване на имената и вероизповеданията, но за сега не желаем да става тая промяна и второ нека се има предвид и това, че ние макар и така поставени на едно особено положение и сме поканени да си сменим имената, с нищо не съм аз и семейството си изменил доброто си отношение към народната власт.

Както до сега, така и а напред ще и служа и съм готов да и служа навсякъде, където бъда поканен и навсякъде, където има нужда от мен.

С другарски поздрав:

ЩДА, ф. 1Б, оп. 28, а.е. 23, л. 16-18

* * *

**Строго секретна справка за състоянието на оперативния отчет в ДС
по линия на циганското малцинство**

[1950]

През периода на 1949 година по линията на циганското малцинство е работено много слабо и няма установени никакви вражески прояви сред същото. Обаче в началото на 1950 година се разкриха някои вражески прояви в средите на циганското малцинство.

Така например, като особено характерно явление на вражеските елементи всред циганското малцинство е психозата за изселване в Турция. Голяма част от циганите в Пловдивски, Старозагорски, Бургаски, Русенски, Плевенски и др. окръзи, наравно с турците са подали заявление за изселване увлечени от общата психоза за заминаване в Турция. В това отношение им помага действието на турските учители, които ги агитират да заминават за Турция.

Това желание на част от циганите е характерно за мюсюлманските цигани. Като характерно за отбелязване напоследък всред циганското малцинство е, че бившият народен представител Шакир Махмудов Пашов, създава групи от няколко души цигани и с тях е започнал фракционна борба против по добрите членове на ЦИК на циганското малцинство в България. Това положение на враждуване между циганите се използва добре от реакционните елементи за да злепоставят БКП и Народната власт. Предвид на това, че по линията на циганското малцинство е отпочнато от скоро да се работи в София се води само едно отчетно наблюдателно досие. Характерът на вражеската дейност се заключава в това, че обекта е от групата на Шакир Пашов и има отрицателно отношение спрямо Народната власт. В София е заведена една активна разработка. Характера на вражеската и дейност се заключава в създаване на фракционна

група и водене борба против прогресивните елементи от циганското малцинство, а така също е бил сътрудник на полицията преди 9 септември 1944 година. На помощен отчет по линията на циганското малцинство засечени лица във вражеската дейност се водят 10 души.

Обектът на агентурно обслужване по линията на циганското малцинство не е обезпечен с агентура. ЦИК на циганското малцинство, спортното дружество „Наангле“ и вестник „Нево Дром“ се обслужват с 1 агент, който е крайно недостатъчен. В тази насока се работи за увеличение броя на агентурата на цялостно обхващане на обекта.

АКРДОПБГДСРСБНА

ф. 13 оп. 1 , а.е. 759, л. 73

* * *

Доклад от Шакир Пашов от Културния комитет на циганското население в кв. „Емил Марков“ София до ЦК на БКП за подобряване на социално-битовото и културно издигане на циганското население

София, 21 юни 1959 г.

ДРАГИ СЪНАРОДНИЦИ И СЪНАРОДНИЧКИ

Културният комитет на Циганското население в квартал “Емил Марков” обсъди Министерското постановление № 238 от 17 декември 1958 година за уреждане въпросите на циганското население в България, разгледа обстойно постановлението, в което са набелязани мероприятията, които сериозно ще подпомогнат за социално-битовото и културно издигане на циганското население в София.

Цигани в квартал “Емил Марков”, където живеят около 130 семейства със закупени парцели от 1928/1930 год., от които повечето са трудово устроени с многодетни семейства и отседнали в София от времето на Освобождението на България заварени са да живеят в следните квартали на София:

1/ София

2/ Славейков

3/ Възраждане

Тогавашните управници бяха ни отредили “свобода”, не искаха да ни „обременяват” с училище, нито да ни “мъчат ” с някое изкуство или наука.

Под напора на народната воля катурна се в бездънна пропаст буржоазния строй, а заедно с него и неговата "свобода" -измамна грижа за човека. Остана далеч мрачното минало. Сега народната власт непрекъснато следи с жив интерес и безкористно подпомага културно-просветния развой на циганското население. Тази загриженост на Партията и Правителството ярко личат и от решенията на СГНС, в които са набелязани мероприятията за битовото и културно издигане на циганското население. Открива се небивал до сега широк терен за културно-просветна дейност. Предоставя се на циганското население сумата 100 000 лева за по-нататъшното укрепване и заздравяване на художествената самодейност - обстоителство, което предполага да се създаде прекрасно условия за много младежи, заети в производството, свободното си от работа време да посветят на изучаване на пиеси, песни, танци, които ще помогнат културното издигане на своите сънародници, ще разнообразят трудовото си ежедневие и сами ще повдигнат своята култура на по-високо ниво.

Друг пункт в решението на СГНС предвижда създаване на оркестър прототип на унгарските цигански оркестри, на когото ще се възложи задача да оправдае славата на циганската народност в областта на музиката и чрез системно изнасяне на художествени и идейно-издържани концерти да подпомогне културното издигане на циганското население. Гласувана е от СГНС сумата 50,000 лева за създаване на детска музикална школа за децата на циганското население в София, които според наклонността си ще изберат някой инструмент: пиано, акордеон, цигулка, кларнет, тромпет и под надзора на преподаватели -специалисти ще усвоят музикалното изкуство. В резултат на тия решени само след няколко години ще израсне цигански детски симфоничен оркестър ще израсне школуван кадър, който ще бъде гордост както на нас, така и на народната власт за нови трудови победи и във възнаграждението на социализма в нашата прекрасна Родина.

До преди 9 септември 1944 година, на циганското малцинство се гледаше с едно презрение, което бе поставено при крайно неблагоприятни икономически и културно-битови условия. Те бяха напълно изолирани от стопанския и обществено-политическия живот на страната.

Благодарение на ОФ власт, която даде пълна свобода на целия български народ, включително и циганите, позволи им да разгърнат творческите си сили в музикално направление.

По-рано една част от циганите водеха скитнически живот /катунари, а друга част отседнали всенародници като ковачи, подковачи, калайджии и пр. улесняваха селски и градски граждани със своите произведения.

Днес, когато в нашата страна кипи небивал трудов ентузиазъм, ние виждаме, че циганите наред с целия български народ се включват в тоя общ трудов ентузиазъм. Те навлизат масово в производството - във фабрики, заводи и работилници. Създадоха се благоприятни условия за прекратяване на техния скитнически живот и ориентирането им към земеделски и занаятчийски труд. С преустрояването на нашето земеделие и циганското население се включи масово в това преустройство. Много от тях са само занаятчийски -ковачи и земеделски работници.

Съзнавайки голямото значение и благоденствие на ТКЗС в страната ни има ТКЗС в България, където да не е включена здравата работна ръка на циганина - занаятчийски и трудово-земеделски работници.

Днес ние се радваме на правителството на Отечествения фронт, което даде възможност да завършат техникуми, занаятчийски училища, педагогически и висши учебни заведения и вече имаме инженери, учители, агрономи, лекари, фармацевти и др.

Ежегодно расте нашият кадър, който ще издигне нашия народ, не като цигани, а вече равномерни граждани на НРБ.

ДРАГИ СЪНАРОДНИЦИ,

Нашето отблагодаряване към народната власт ще бъде, като всеки от нас работи неуморно за изкореняване на всички порочни склонности и предразсъждения, които до сега спъваха културно-просветно издигане и превъзпитание на нашия народ. Приобщим ли трудът си в социалистическото строителство, ние ще направим всичко, което сме били длъжни да направим, както към народната власт, така и към нашия народ.

Наред с това, ние трябва да обърнем голямо внимание и за нашето превъзпитание, за да бъдем годни за това човешко съществуване, което ни се гарантира от новите условия на живот. В нашия народ се крие бисерни заложи, и наш дълг е да извадим от калта, за да могат да блеснат със своята чистота и

да осветлят пътя на по-нататък към културен и стопански възход. Това е наш повелителен дълг и ние трябва с цената на всички усилия да го изпълним, защото само така ще докажем, че сме достойни за правата, които сега имаме.

И за това ние имаме повелителен дълг да пазим острожно честта на Партията и народната власт. На всички Ви е известно, че наши сънародници, особено деца, ходят из центъра на Столицата боси, дрипави и нечисти. Вие знаете, че нашата Столица особено сега през лятото е пълна с чужденци от целият свят. Не бива нашите сънародници да дават повод на тези чужденци, виждайки по улиците на София боси и окъсани деца за злословят срещу народната власт.

Тези деца ходят така неспретнато затова, че майките им нямат усет към чистотата и спретнатостта, не си дават труд да ги операт, закръпят и контролират да не скитат на улиците без контрол.

Всеки здрав родител има възможност да си изкара прехраната на семейството си със честен труд, пък и многодетните семейства имат добри условия, тъй като народната власт ги подпомага със специални добавъчни възнаграждения за всяко дете, щом родителите са на държавна служба.

Няма квартал в София, който да няма баня, следователно нашите деца могат да подържат чистотата си, стига да бъде всадено в тях чувството към това. Таксите в баните са нищожни и всеки гражданин може да ги плаща, така че нищо не оправдава майките да пускат децата си да ходят нечисти, техен дълг е да подържат чисто децата и мъжете си, както в жилищата си, за да имат по-приличен вид, да не висят парцали.

Ние трябва да изоставим старите си навици - да не се пазим чисти, да не поддържаме хигиена в жилищата си и да ходим скъсани защото с това причиняваме неприятности на народната власт и Партията към които имаме само едно задължение - да сме дълбоко признателни, да докажем, че имаме съзнанието, че без Партията народната власт, ние и сега бихме били в онази оскърбителна дискриминация, която ни потискаше до 9 септември 1944 година.

АПЕЛИРАМЕ КЪМ ВСИЧКИ ЖЕНИ НАШИ СЪНАРОДНИЧКИ

Поддържайте чисти и спретнати децата и съпрузите си, изкоренявайте от ранна възраст, ако забележите склонност у вашите деца към кражба, лъжа и мързел, сами вие майките давайце личен пример на децата си за трудолюбие, чистоплътност, почтеност в обноските ви с всички, изкореняване на поро-

дите кражба и лъжа, за да докажете че сте истински майки и съпруги. Така, вашите деца от година на година ще растат под вашето възпитание и под ръководството на учителите си в народните училища и ще станат достойни граждани на социалистическата ни вещина. Това е ваш повелителен дълг, който трябва добре да се разбере.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а.е. 6, л. 5-9

* * *

**Докладна записка към проекто-решение за работата
с циганското население**

2 август 1952 г.

В България живеят около 160 000 цигани. От тях около 50% живеят в градовете, като по-значителни групи има в София, Кюстендил, Пловдив, Сливен, Видин, Сталин, Бургас, Благоевград, Димитрово и Котел. Останалата част живее в селата. Наред с отседналите цигани има и цигани-скитници, които възлизат на повече от 10 000 души. Същите се делят на няколко групи: катунари-кошничари, занимаващи се с кошничарство, гребенарство, калайджийство, катунари-калдараши, занимаващи се с кражба на коне, врачуване и просия, и хърцари – изработващи вретена, лъжици, корита и пр.

Към 80% от циганското население говори като свой майчин език – цигански език, останалите турски и български.

Преди 9 септември 1944 година циганското население в България бе поставено в положение на икономическо и политическо безправие, което е довело до извънредното му изоставане в материално и културно-битово отношение. Повече от 90% от циганите бяха неграмотни. След 9 септември, част от циганите, бяха включени в социалистическото производство по предприятия, мини, транспорта и др. В Сливен в производството работят към 6 000 души, в мина Димитрово 850 души и т.н. Повече от 40% от циганите са вече ограмотени и могат да четат и пишат на български език.

Независимо от тези успехи, огромното болшинство от циганското население още не е включено в производството. Голяма част от децата, които

подлежат на задължително обучение не се учат. Малко младежи се учат в гимназията и университета. Голяма част от циганите младежи не членуват в ДСНМ.

Партийните комитети, Народните съвети, отечествено-фронтовските организации и ДНСМ не полагат достатъчни грижи за привличане на всички трудоспособни цигани в производството, за подобряване на хигиенно-битовите условия на циганите и подобряване и разширяване на просветната работа сред тях.

За да се подобри работата сред циганското население, предлагам да е приеме приложеното проекто-решение за работата сред циганското население.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 27, а.е. 20, л. 1

* * *

Насоки от Политбюро на ЦК на БКП за работа на различни институции „Против турчеченето на цигани, татари и българи с мохамеданско вероизповедание“

София, 21 ноември 1961 г.

В своята политика към националните малцинства Българската комунистическа партия винаги се е ръководила от марксистко-ленинското учение по националния въпрос. Осигурявайки пълно политическо и социално равнопоставяне на всички трудещи се в нашата страна, без разлика на език, религиозни вярвания и народностна принадлежност, Партията и народната власт взеха редица специални мерки за бързо ликвидиране на голямата икономическа и културна изостаналост на турското и циганското население. Победата на 9 септември 1944 г. откри светли перспективи за икономическо и културно развитие и на българите, изповядващи мохамеданска вяра. Тази правилна политика на Партията даде своите положителни резултати.

Но в процеса на успешното осъществяване на културната революция се забелязват и някои отрицателни тенденции, които затрудняват нейното развитие, пречат за укрепване на морално-политическото единство на народа и служат за проводник на вражеската пропаганда. Значителна част от циганите,

татарите и българите с мохамеданска вяра под различни форми все още се турчечат, за което особено много допринасят мохамеданската религия и турско-арабските имена. Подтиквани от турската реакционна пропаганда и религиозния фанатизъм, и улеснени от неправилните действия на редица органи на народната власт, над 130 хиляди цигани и десетки против реакционната турска шовинистическа пропаганда и нейните пантюристски и панислямстски стремежи и цели.

Нужно е убедително да се разяснява, че религията и личните имена не са признак за национална и народностна принадлежност, да се подчертава липсата на основание за турчееие и вредата от тази тенденция. Сред онези татари, цигани и българи, изповядващи мохамеданска вяра, които са регистрирани като турци да се води широка разяснителна работа с оглед същите да се регистрират съобразно действителната им народност.

Политическата работа сред тези слоеве от населението да съдейства за широко популяризиране и спазване на законите и разпоредбите, които уреждат въпроса за националната принадлежност на трудещите се в нашата страна. Министерството на правосъдието да издаде инструкцията, в която да се разясни приложението на тези закони и разпоредби. В борбата срещу тенденцията за турчееие в никакъв случай да не се допуска под каквато и да е форма насилие и администриране.

Освен това Политбюро смята, че не е целесъобразно деца на цигани, татари и българи, изповядващи мохамеданска вяра да изучават турски език. Следва да се вземат мерки по линията на Министерството на просветата за премахване на условията, които съдействат за турчееенето на тези деца.

В поделенията на народната армия и трудовата повинност е нужно да се осигуряват благоприятни условия за правилното възпитание на младежите-българи, изповядващи мохамеданска вяра, цигани и татари, а Главното политическо управление при МНО и политотдела при Главното управление на трудовата повинност да засилят масово-политическата и възпитателна работа за националното осъзнаване, комунистическото и патриотичното възпитание на тези младежи.

Комитетът по въпросите на българската православна църква и религиозните култове при Министерството на външните работи да организира разясняването сред духовните лица на мохамеданската религия въпроса за национал-

ната и народностна принадлежност на българите, изповядващи мохамеданска вяра, циганите и татарите и да вземе мерки за пресичане на пропагандната за турчеене сред това население.

Българската академия на науките да организира изучаването на етническия произход и народностните особености на татарите и циганите, живеещи в България, а така също да продължи изучаването на историческото минало на българите, изповядващи мохамеданска вяра и с публикациите си да съдейства за повишаване националното самосъзнание на това население.

Към Института по българска история при БАН да се създаде секция за проучване на историческото минало на българите с мохамеданската вяра.

При отдел „Пропаганда и агитация“ при ЦК на БКП да се създаде комисия, която да изучава проблемите и разработва мероприятия за националното осъзнаване и комунистическото възпитание на българите, изповядващи мохамеданска вяра.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 4749, л. 7-10

* * *

Доклад от зам.зав. отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП до Секретариата на ЦК на БКП във връзка с получени сигнали за процес на турцизиране и асимилиране на българи-мохамедани, цигани и татари по политически подбуди

София, 7 юли 1961 г.

Другари, в отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП и в Министерството на просветата и културата се получиха сигнали от редица райони на страната за извършващ се процес на асимилиране на българи-мохамедани, цигани и татари от турцизма, с политически подбуди, прикрити зад религията.

След насилствените помохамеданчвания от турските поробители асимилаторският процес е продължил през целия буржоазен период и в периода след 9 септември 1944 година. За това говорят и данните от преброяванията на населението. Татарите например в 1910 година са били 18 228. А в 1956 година, вместо да са два пъти повече, в резултат на естествения прираст, те са останали само 6 000. Явно е, че по-голямата част от тях са погълнати от турцизма.

Техните деца и през годините на народната власт се учат на турски език, което е облекчило тяхното асимилиране.

Особено силен е асимилаторският процес сред циганското население главно в градовете Пазарджик, Пловдив, Стара Загора, Кърджали, Попово, Разград, Русе, Силистра и другаде. Само от 1947 година насам, под въздействието на турската пропаганда, като турци са се регистрирали на 130 000 цигани.

Асимилаторският процес както в миналото, така и сега продължава сред българите-мохамедани в Кърджалийски, Смолянски, Старозагорски, Ловчански, Врачански окръзи и в гр. Пловдив.

В Смолянски окръг, главно в селата Борино, Змеица, Лъки и др. този процес се извършва чрез смесени бракове на турци с българки-мохамеданки, които след брака се регистрират като туркини. Такава е съдбата и на техните деца. В Кърджалийски окръг асимилаторският процес в селата Диамандово, Костариново, Стрижба, Чубрика, Бенковски и др. се е извършил и се извършва чрез изучаване на турски език в общите училища с турските деца, а сред възрастното население – чрез организирани от ходжите кръжоци до преди няколко години, чрез смесени бракове на турци с българки-мохамеданки и т.н. Това до известна степен обективно се подпомага и от неправилните разбирания у ръководителите на окръга за интернационалното възпитание на българо-мохамеданското и турското население, които на практика са довели до създаване на общи пансионни за турски и българо-мохамедански ученици, на общи паралелки в училищата за тях и пр. По такъв начин българчетата попадат под силното влияние на исляма и турцизма, принудени са да изучават турски език. Много българо-мохамедански семейства се преместват в райони с турско население, където се регистрират като турци и се загубват като членове на българската нация.

Оказа се непроучен и замразен въпросът за наличие на българо-мохамедани в редица други райони на страната. Така например, в гр. Бяла Слатина до 1910 година не е имало турци, а сега там са регистрирани към 1 200 „турци“, които не знаят турски език, имат български фамилни имена, а изповядват мохамеданска религия. Битът им не се отличава от бита на останалото население в града. Ходжата се именува Трънски – работник в пренос-превоз. В Окръжния съвет на профсъюзите-Враца работи като библиотекар

другарката Зуберска, с висше философско образование - „туркиня“. В разговор с нея се установява, че нейните родители са българо-мохамедани от с.Буковец. Такива „турци“, говорещи български език, има и в други селища на окръга – Кнежа, с. Попица и др. Съмнителен е турският произход и принадлежност и на турците в селата Александрово и Лазар Станево, Ловешки окръг, с.Крън-Старозагорски окръг и другаде. Тези и други факти говорят, че една значителна част от сегашното турско население у нас, което според преброяването в 1956 година е 656 025 души, са асимилирани, или на път да бъдат асимилирани българи, цигани и татари. За това свидетелства и факта, че въпреки многократните масови изселвания в Турция, особено през 1912 година, 1929-1933г., 1935-1940 г. и 1949-1951 г., турското население е нараснало с близо 200 хиляди души. А само през 1949-1951 година са се изселили 155 558 души.

Местните партийни и държавни органи не са вземали мерки за разясняване на истината във връзка с народностната принадлежност на това население и за прекратяване на асимилаторския процес.

Някои исторически, етнографски, демографски и други данни говорят за българска национална и етнографска принадлежност на част от сегашното турско население от Търговишки окръг - Герловската долина, в Айтоско и Лудогорието. Има исторически данни, които доказват, че в края на 18 и началото на 19 век в Герловската долина са били заселени еничери от разпуснатите корпуси и са се оженили за българки. Следователно, много от днешните турци от този район са потомци на асимилирани българи. Освен това известно е, че от 16 до 18 век в Герлово и в някои други райони на Югоизточна България са извършени насилствени помохамеданчвания и асимилиране на поробеното население със същите жестокости и по същите причини, както в Родопите. Академията на науките разполага с документи, които говорят за многобройни единични насилствени помохамеданчвания на български семейства в Силистренски, Русенски и др. окръзи, извършвани в продължение на две-три столетия. И до сега са запазени данни, говорещи за извършеното от асимилаторите дело. Много хора от турското село Дъбрава-Търговишки окръг имат роднински връзки с българите от с. Вердун. Доскоро са ставали и женитби между младежите от тези села. Село Дъбрава е носело до неотдавна името Черковна. При спорове българите от Вердун наричали черковчани „потурнаци“, а не турци, а черковчани наричали вердунчани „кавури“, както българите-мохамедани на-

ричат българите-християни в Родопите. Много от местностите винаги са носили български наименования.

Битът на турското население в Герлово и Айтоско е проучван от експедиции на Етнографския институт и констатациите са, че той има много общи черти с бита на останалото българско население в тези райони.

Неизясненото положение на народностната принадлежност на онази част от населението в нашата страна, изповядващо мохамеданска религия, води до неправилни разпореждания и действия на някои държавни органи. Дават се указания за изучаване на турски език в училищата и от тези ученици, които не са турци и не бива да го изучават. Неправилно се третират и регистрират като турци граждани и техните деца от български, цигански и татарски произход, но изповядващи мохамеданска вяра и носещи турски и арабски имена; в едни и същи поделения на Народната армия се събират турци и българимохамедани; все още се изпращат учители-турци за възпитатели в пансиони с деца от българо-мохамедански произход или в училища с деца от цигански и татарски произход. С това обективно се облекчава асимилаторския процес, така упорито поддържан и поощряван от фанатизираните туркофилски елементи и от външната вражеска пропаганда.

Неизясняването на българо-мохамеданския и националния въпрос сред по-широк кръг от нашата общественост пречи за по-бързото културно издигане, политическо възпитание и трудово активизиране на онази част от населението, която все още живее в плен на религиозния фанатизъм и е с неизбистрено национално съзнание. А тук се крие един от резервите за трудовото и политическото активизиране на една част от нашия народ. Налага се следователно да се пресече един от най-опасните канали на чуждото вражеско влияние в страната.

Като имаме предвид важността на въпроса и необходимостта да се спрат асимилаторските тенденции, предлагаме:

1. Да се възложи на Академията на науките да организира комплексни експедиции от историци, етнографи археолози, филолози и др. за всестранично проучване на демографския състав и произход на населението в онези райони на страната, за които има данни за извършена или извършваща се асимилация. Това ще ни даде изобилен материал за изясняване на историческата истина за произхода и националната принадлежност на онези групи

от нашето население, които са вече потурчени или сега са изложени на потурчване.

2. Министерството на вътрешните работи и народните съвети да осигурят правилно регистриране на гражданите по национален признак и там, където е нужно да извършват разяснителна работа, като потърсят помощта на обществените организации.

3. Министерството на просветата и културата и окръжните народни съвети да вземат мерки за изучаване на турски език само от ученици-турчета, да не изпращат за учители и възпитатели турци в училища пансионни с ученици от български, цигански или татарски произход.

4. Министерството на народната отбрана да не събира в едни и същи подразделения младежи-турци с българи-мохамедани и цигани.

5. Настоящата информация да се изпрати за сведение на всички окръжни партийни комитети.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 40, а.е. 477, л. 1-6

* * *

Докладна записка от зав. отдел „Пропаганда и агитация“ и от зав. Отдел „за работа с националните малцинства“ при ЦК на БКП до Политбюро на ЦК на БКП във връзка с проекторешението на Политбюро на ЦК на БКП за преодоляване турчеенето на българи-мохамедани, цигани и татари

София, 21 ноември 1961 г.

Другари,

На основата на решенията на ЦК на БКП за работата сред турското и циганското население и сред българите изповядващи мохамеданска вяра, се осъществиха много мероприятия, които дадоха и дават положителни резултати. Почти всички работоспособни трудещи се от тях са включени в социалистическото строителство и бързо се подобрява материалното им положение. Повишава се културата на тези групи от нашето население, създава се местна интелигенция, децата са обхванати в училищната мрежа, почти всички привикнаха да се ползват от безплатната медицинска помощ и т.н. Но въпреки

безспорните успехи в материалното и културното издигане на тези части от нашия народ, в тяхното развитие се забелязват някои отрицателни тенденции, за отстраняването на които са необходими допълнителни мерки.

В отделите „Пропаганда и агитация“ и „За работа сред националните малцинства“ на ЦК на БКП, както и в Министерството на Просветата и културата се получават сигнали от редица райони на страната за асимилирани или турчеещи се цигани, татари и българи мохамедани. Тази тенденция има определен политически характер, поощрява се от реакционната турска пропаганда и от остатъците на буржоазно-националистическите панаторетки и панислямистки елементи от прикритието на мохамеданската религия.

Статистическите данни от преброяванията на населението показват, че след насилствените помохамеданчвания, извършени от турските поробители, претопяването и приемането на турска народност от татари, цигани и българи мохамедани е продължило и след Освобождаването на България от турско робство. Поради недооценяване политическото значение на този въпрос от наши държавни органи под въздействието на религиозния фанатизъм и вражеската пропаганда тенденцията на турчееене не прекратява и след 9.09.1944 г. Типичен в това отношение е примерът с татарите. При преброяването през 1910 г. в България са регистрирани 18, 228 татари вместо да се утроят, в резултат на естествения прираст, те са останали само 5, 993 според преброяването през 1956 г. В много населени места, където в миналото са живеели татари като Плевен, Пловдив, Разград и др., сега те са изчезнали. Явно е, че по-голямата част от това население неправилно е регистрирано като турско. В североизточна България има села, които се смятат за „турски“, а фактически те са татарски. Децата на татарите до скоро се обучаваха на турски език, което спомагаше за тяхното приобщаване към турцизма. Въпросът за татарско национално малцинство у нас до сега не е поставен от никой орган.

Най-много случаи на приемане на турска народност има сред циганското население. Под въздействието на турската пропаганда, религиозния фанатизъм и други подбуди, както в миналото, така и в наше време, хиляди цигани са регистрирани като турци. От статистическата справка на ЦСУ за националния състав на населението в някои градове се вижда, че за периода от 1910 до 1956 г. циганското население в градовете Пловдив, Русе, Разград, Търново, Кърджали и др. въпреки бързото му размножаване, бележи тенденция на намаля-

ване или изчезване, докато броят на турците в тези градове независимо от масовите изселвания в Турция расте или се запазва на същото равнище. В градовете като Пловдив, Пазарджик, Бургас, Търново и др. фактически има само по няколко турски семейства, а по регистрите на населението се водят хиляди турци. Явно е, че това е резултат на неправилното регистриране на циганите като турци от местните народни съвети по неотговарящи на действителността и на марксисткото-ленинското учение признаци за национална принадлежност. Само през периода от 1947 г. насам са се записали като турци над 130 000 цигани. За тази масова „промяна“ на народността на циганите до голяма степен е спомогнало писмо № 5-434 от 11.05.1950 г. на отдел „Гражданско състояние“ на МВР, което гласи, че всеки гражданин след като удостовери с двама свидетели, че изповядва мохамеданска вяра и говори турски език може с молба до местния народен съвет да се запише като турчин. Това ненаучна и вредна постановка за определяне народността и националната принадлежност.

Това писмо през юни 1955 г. е отменено от Министерския съвет, но извършеното въз основа на него дело си остава. Турчепенето на част от циганското население на някои места като Бургас и други, се облекчаваше и от обучението на децата циганчета и турчета в общи паралелки на турски език.

В резултат на извършващата се културна революция и сред циганите, много от тях се приобщават към българската нация. Около 107 хил. цигани, от които 45 хил. турчеещи се до скоро, приеха български имена и българска национална принадлежност. Но на редица места все още се подценява политическото значение на това движение и не се противодейства достатъчно на тенденциите на турчееене.

Стремежът за приемане на турска народностна принадлежност все още не е преодолян и сред българите мохамедани в Кърджалийски, Смолянски, Старо загорски, Ловчански, Врачански окръзи и в гр. Пловдив.

Смолянски окръг, главно в селата Борово, Змеица, Белица и др. това става главно чрез смесени бракове на турци с българки мохамеданки, които след брака се регистрират като туркини. Такава е съдбата и на техните деца. В Кърджалийски окръг турчепенето в селата Диамандово, Костариново, Срижба, Чубрика, Бенковски и др. обективно се подпомага от изучаването на турски език в общите училища с турските деца, а сред възрастното население – чрез

организирана от ходжите кръжоци до преди няколко години, чрез смесени бракове на турци с българки мохамеданки и т.н.

Друга форма на претопяване на българи- мохамедани в турското малцинство е преселването на такива семейства в села с турско население в Коларовградски и други окръзи, където се регистрират като турци. Местните власти, незапознати с този въпрос, дори не подозират, че с това вършат незаконни и политически вредни дела. Известно е, че в гр. Пловдив са се преселили хиляди българи мохамедани от Родопската област, а преброяването в 1956 г. е отбелязало само 184 души.

Оказа се непроучен и занемарен въпросът за наличие на българи мохамедани в редица други райони на страната освен в Родопите и Тетевенско. В гр. Бяла Слатина до 1910 г. е имало само 28 турци и 330 българи мохамедани, а сега там са регистрирани към 1200 „турци“, които на знаят турски език, имат български фамилни имена, а изповядват мохамеданска религия. Битът им не се отличава от бита на останалото население в града. Ходжата се именува Трънски – работник в пренос-превоз. В окръжния съвет на профсъюзите-Враца работи като библиотекарка другарката Зуберска, с висше философско образование-„туркиня“. В разговор с нея се установява, че нейните родители са българи мохамедани. Такива „турци“ има и в други селища на Врачански окръг-Кнежа, село Попица и др. съмнителен е турският произход и принадлежност и на турците в селата Александрово и Лазар Станево, Ловешки окръг, село Крън-Старо Загорски окръг и другаде.

Тези и други факти говорят, че една значителна част от сегашното турско население у нас, което според преброяването в 1956 г. е 656 025 души, включва в себе си много българи, цигани и татари, неправилно регистрирани като турци. За това свидетелства и фактът, че въпреки многократните масови изселвания в Турция особено през 1912 г., 1929-33 г., 1935-40 г. и 1949-51 г., турското население е нараснало с повече от 200 000 души в сравнение с 1910 г. Само през 1949-51 г. са се изселили в Турция 155 558 души.

Някои исторически, етнографски, демографски и други данни говорят за български етнически произход на част т сегашното турско население от Търговищки окръг-Герлово, в Айтоски район на Бургаски окръг и в Лудогорието. Известни са някои исторически данни, които говоря, че в края на 18 и началото на 19 век в Герловската долина са били заселени еничери от разпуснатите

корпуси, които са се оженили за българки. Освен това, известни е, че от 16 до 18 век в Герлово и в някои други райони на Североизток на България са извършени насилствени помохамеданчвания и асимилиране на поробеното население със същите жестокости и по същите причини, както в Родопите. Академията на науките разполага с документи, които говорят за многобройни единични насилствени помохамеданчвания на български семейства в Силистренски, Русенски, Разградски и други окръзи, извършени в продължение на 2-3 столетия. И до сега са запазени данни, говорещи за извършените от асимилаторите дела.

Битът на Турското население в Герлово и Айтоско е проучван от експедиции на Етнографския институт на БАН и е констатирано, че той има много общи черти с бита на останалото българско население в тези райони.

Неизясненото положение на народностната принадлежност не онази част от населението в нашата страна, изповядващо мохамеданска религия, води до неправилни разпореждания и действия на някои държавни органи. Така например указанията за изучаване на турски език от ученици турчета в много случаи засягат и деца от нетурски произход. Неправилно се третират и регистрират като турци граждани и техните деца от български, цигански и татарски произход, само за това че изповядват мохамеданска вяра и имат турски и арабски имена. Съвсем произволно и незаконно се променя в документите и регистрите националността на жени и мъже при смесени бракове. В народната армия и Трудовата повинност понякога неправилно се събират заедно да служат в общи роти и взводове турци с татари, цигани или българи мохамедани. Все още се изпращат учители - турци за възпитатели в пансион с деца от българо – мохамедански произход или в училища с деца от цигански и татарски произход.

Всичко това обективно облекчава турчезенето.

Изясняването на българо-мохамеданския и националния въпроси сред по-широк кръг от нашата общественост, както и разобличаването на буржоазно-националистическите пантюристски и панислямистки елементи, спекулиращи с религиозната принадлежност и турско-арабските имена ще съдейства за по-бързото културно издигане, политическо възпитание и трудово активизиране на онази част от населението, която все още живее в плен на религиозния фанатизъм и е с неизбистрено национално съзнание. Налага се следова-

телно да се разяснят тези въпроси с цел да се пресече един от каналите на чуждото влияние върху тези слоеве от нашия народ.

Като имаме предвид допуснатите неотдавна извращения на някои места при работата сред българите мохамедани и циганите, предлаганото проекторешение изрично е подчертано, че всички мероприятия против тучеенето трябва да се провеждат на основата на широка политическа и разяснителна работа, по пътя на убеждението и доброволността.

Настоящата докладна записка и проекторешението бяха обсъдени в идеологическата комисия на Политбюро на ЦК на Партията, която смята, че е правилно да се внесат за разглеждане и утвърждаване в Политбюро.

Зав.отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП:

(В. Иванов)

Зав.отдел „За работа с националните малцинства“ при ЦК на БКП:

(Ив.Господинов)

ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 4749, л. 18-24

* * *

Проект на решение на Политбюро на ЦК на БКП за преодоляване на отрицателните тенденции по турчеене на българи-мохамедани, цигани и татари

София, 27 март 1962 г.

В своята политика към националните малцинства Българската комунистическа партия винаги се е ръководила от марксистко-ленинското учение по националния въпрос. Осигурявайки пълно политическо и социално равноправие на всички трудещи се в нашата страна, без разлика на език, религиозни вярвания и народностна принадлежност, партията и народната власт взеха редица специални мерки за бързо ликвидиране на голямата икономическа и културна изостаналост на турското и циганското население. Победата на 9 септември 1944 г. откри светли перспективи за икономическо и културно развитие и на българските мохамедани. Тази правилна политика на Партията даде своите положителни резултати. Почти всички работоспособни трудещи се от

тези части на нашия народ участват в социалистическото строителство, тяхното материално положение бързо се подобрява, повишава се културата им, създава се местна интелигенция, децата са обхванати в училищната мрежа, те се ползват от безплатна медицинска помощ и т.н.

Но в процеса на успешното осъществяване на културната революция се забелязват и някои отрицателни тенденции, които затрудняват нейното развитие, пречат за укрепване на морално-политическото единство на народа и служат за проводник на вражеската пропаганда. Значителна част от циганите, татарите и българските мохамедани под различни форми все още се турчечат, за което особено много допринасят мохамеданската религия и турско-арабските имена. Подтиквани от турската реакционна пропаганда и религиозен фанатизъм, и улеснявани от неправилните действия на редица органи на народната власт, над 130 хиляди цигани и десетки хиляди татари и българи мохамедани в много райони на страната са се регистрирали като турци.

Семейства на българи мохамедани се преселват от Родопската област в селища с турско население и там се регистрират като турци. Смесените бракове на българки мохамеданки с турци и обратно също се използват за „придобиване“ на турска националност както на съпрузите, така и на децата.

Това турчееие обективно се подпомагаше в някои селища посредством изучаването на турски език от децата на татари, българи мохамедани и цигани в общи паралелки и пансионни съвместно с турчета.

Религиозното обслужване на вярващите цигани и татари от ходжи и турци също помага за засилване на тенденцията на турчееие.

Неблагоприятно се отразява върху националното и патриотичното възпитание на младежите цигани, татари и българи мохамедани също така събирането им с младежи турци в общи роти и взводове на армията и Трудовата повинност.

За да се пресекат тези отрицателни тенденции на турчееие, които по същество водят до асимилиране на българи мохамедани, цигани и татари от турцизма и за да се засили още повече патриотичното им възпитание, Политбюро на ЦК на БКП

РЕШАВА:

1. Партийните комитети и организации, комитетите и организациите на Отечественият фронт, Димитровският комунистически младежки съюз, Про-

фесионалните съюзи и другите обществени организации, органите на министерствата и ведомствата, народните съвети и стопанските организации в населените места с цигани, татари и българи мохамедани да смятат за една от главните задачи в своята идеологическа и политическа работа сред това население системната и упорита дейност за повишаване на неговата политическа съзнателност и трудова активност и издигане на културата му, за постепенно преодоляване на тенденцията за турчеене, като водят системна идейно-политическа борба против реакционната турска шовинистическа пропаганда и нейните пантюристички и панислямистички стремежи и цели.

2. Министерството на правосъдието съвместно с отдел „Народни съвети“ при Министерския съвет, на основата на Конституцията и законите в страната, да изработят инструкция за приложение на чл.16 от Правилника за водене регистрите за гражданско състояние, в която да се дадат подробни указания за начина на регистрацията на населението. В инструкцията специално да се посочи, че религията и личните имена не са призна за национална и народностна принадлежност. Да се разясни също, че сключването на смесени бракове не води до промяна на националността на съпрузите. При пълна доброволност и изрично съгласие на съпрузите родени от смесените бракове деца могат да се регистрират като българи.

В инструкцията да се разяснят и правата на гражданите от не български произход, които при пълно вътрешно убеждение и открито изразено собствено желание могат да регистрират себе си и своите деца като българи, да променят своите собствени, бащини и фамилни имена без решение на народния съд, а само с писмена молба до съответните народни съвети. Да се впише, че същото право на опростена процедура за промяна на имената се дава и на българите-мохамедани.

Приложението на инструкцията да се съпровожда с широка и системна разяснителна работа, която в никакъв случай не се допуска под каквато и да е форма насилие и администриране. Окръжните комитети на Партията и другите партийни ръководства и организации, както и държавните органи, които се занимават с тези въпроси, да вземат всички необходими мерки против нарушаването на законните разпоредби и възможните извращения при регистрирането на гражданите от не български произход и българите мохамедани.

3. Партийните комитети и организации и народните съвети да проведат широка разяснителна работа сред татарите, циганите и българските мохамедани, регистрирани като турци, по силата на писмо № 5-434 от 11 май 1950 година на отдел „Гражданско състояние“ при МВР или по други причини, с оглед същите да се регистрират по действителната им народностна и национална принадлежност съгласно Закона за гражданското състояние и регистрирани вече като българи. При това да се вземат мерки, за да не се допускат каквито и да е било извращения, натиск и администриране.
4. Народните съвети да не допускат преселването на българи мохамедани и цигани в населените места с компактно турско население.
5. Министерството на просветата и културата и окръжните народни съвети да вземат мерки турски език да не се изучава от деца на цигани, татари и българи мохамедани.

Същите да се учат на български език. Да се избягва назначаването на учители и възпитатели-турци в училища, където преобладават деца цигани, татари и българи мохамедани. Там където е възможно, да не се допуска деца на българи мохамедани и цигани да живеят в общежитията и да учат в паралелки заедно с турчета.

6. Министерството на народната отбрана и Главното управление на трудовата повинност да осигурят благоприятни условия за правилното възпитание на младежите българи мохамедани, цигани и татари. Главното политическо управление при МНО и политотдела при Главното управление на трудовата повинност да засилят масово-политическата и възпитателна работа за националното осъзнаване, комунистическото и патриотичното възпитание на младежи военно и трудослужещи от цигански, татарски и български произход, които се турчечат.
7. Комитетът по въпросите на българската православна църква и религиозните култове при министерството на външните работи да вземе мерки за правилно изясняване на българо-мохамеданския, циганския и татарския въпроси сред духовните лица на мохамеданската църква; да се следи за спазването на социалистическата законност от страна на ходжите и мюфтиите и да несе позволява провеждането от тяхна страна на каквито и да било реакционна обреди; да не допуска назначаването на религиозни служители

турци в селата с компактно циганско и татарско население и сред българите мохамедани.

8. Българската академия на науките да изпрати комплексни експедиции от историци, етнографи, филолози и други за всестранно проучване на народността произход и принадлежност на населението в съответните райони на страната, които да установят етническия произход и народностните особености по-специално на турци, татари, цигани, живеещи в България. Да продължи проучването на историческото минало на българите мохамедани в Родопите, Ловешки окръг и други райони на страната, с оглед да се разкрие още по-добре историческата истина за резултатите от асимилаторската политика на турските поробители, за масовите и единични помохамеданчвания.

Към Института по българска история при Българската академия на науките да се създаде секция за проучване на историческото минало на българите мохамедани.

9. При отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП да се създаде комисия, която да изучава проблемите и разработва мероприятия за националното осъзнаване и комунистическото възпитание на българите мохамедани. За тази цел в отдела да се назначи инструктор за работата сред българите мохамедани.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 4749, л. 11-17

* * *

Строго секретна справка от началника на Шесто отделение на ДС за националистически прояви сред населението от цигански произход

5 март 1973 г.

Понастоящем в НРБ живеят около 320 000 български граждани от цигански произход, една част от които около 120 000 са подменили циганските си имена с български. Това население е разпръснато из цялата страна, но в поголеми компактни маси живее в Шуменски, Сливенски, Врачански, Пловдивски и Пазарджишки окръзи и градовете Лом и София. Значителна част от рабо-

тоспособното циганско население в НРБ не се занимават с постоянен обществено-полезен труд, не държи за здравината на семейството и не полага необходимите грижи за образованието и възпитанието на децата си.

В изпълнение на своя план за „тотално настъпление“ срещу социалистическия лагер, империалистическите подривни центрове проявяват жив интерес и към циганите живущи в социалистическите страни, в това число и към тези, живущи в нашата страна. През последните години това население стана обект на изучаване от страна на разни противникови емисари, професори и журналисти, които по различни поводи посещават НРБ или чрез кореспонденция със свои познати се стремят да събират сведения за положението на циганите в страната.

Във Франция са изградени две подривни организации, които се занимават с проблемите на циганите „Интернационален комитет на циганите“ и „Дружество за проучване живота на циганите“. Комитетът издава вестник „Световен цигански глас“, а дружеството тримесечен бюлетин „Цигански проучвания“. Тези организации поддържат връзки с циганите, живущи в различните страни, в това число и с тези живущи в нашата страна. Целта е чрез различни средства да организират циганите на националистическа основа, като се отправят искания за отделни училища, организации и т. н. Комитетът има свои секции в Англия и СФРЮ и поддържа официални връзки с ЮНЕСКО и Комитета за репатриране на хората без националност и поданство при ООН. Чрез ЮНЕСКО се осъществяват редица културно-просветни мероприятия сред циганите и се отпуска известен бюджет на комитета.

Организацията на циганите в Англия издава отделен бюлетин и вестник „Нов Живот“. Някои от ръководителите са силно религиозни, предимно евангелисти. В контакти с наши граждани от цигански произход, представителите на задграничните цигански комитети изучават бита на циганите у нас, снабдяват ги с „циганска азбука“, книги, вестници, и списания, третиращи произхода им и ги подтикват към извършване на националистическа, антибългарска дейност.

През ноември 1970 г. представители на западногерманската телевизия договарят с агенция „София-прес“ да заснемат два късометражни филма за живота на циганите в НРБ. Искали във филмите да бъдат отразени: социалното положение на циганите, жилищата, в които живеят, има ли цигани лекари,

агрономи, офицери, учени, хора на изкуството, народни представители, представяват ли циганите компактна маса, водят ли борба за създаване на свои дружества, имат ли свой вестник и пр.

През последните години повишен интерес към циганското население в НРБ проявяват и някои задгранични религиозни организации. При лични контакти или чрез кореспонденция те се стремят да изучават положението на циганите у нас и да вербуват из техните среди свои представители.

В югославския печат била проведена дискусия за циганското население, „което осезателно търсело национално утвърждаване в югославянската организация“. През декември 1971 г. парламентът на Социалистическа република Македония гласувал решение за конституционни права на циганите. Според това решение циганите се определят като етническа група с право на интеграция в СРМ. Това положение им давало право да имат своя програма по радиото и телевизията и свои вестник. Тези програми щели да се водят на цигански диалект и ще можели да се слушат от един милион цигани, живущи в Югославия, Гърция, България и една част на Турция, Унгария и Румъния. Отличителен белег на подривната дейност на тези задгранични организации е откритата агитация с циганите да се организират в комитет или културно-просветни организации. Тази подривна дейност на противника зад граница инспирира националистически прояви на наши граждани от цигански произход. Дейността им се характеризира с действия, насочени към изграждане на легални културно-просветни организации. Целта на тези организации е чрез легални форми да се работи за повдигане националното чувство у циганите, а в по-далечна перспектива предявяване искания за автономия и създаване на циганска държава. Непосредствените задачи се свеждат до подпомагане в образованието на циганските деца, подготовката на лектори цигани за изнасяне на беседи сред циганското население, развиване на художествена самодейност, изграждане културен дом за циганите, разпространяване на циганска литература и изучаване на циганската азбука.

Така например, през 1968 г. в гр. Шумен беше изградена циганска просветна организация „Арома“, в която членуваха около 200 души. Същата служеше като прикритие за насаждане на националистическо съзнание сред населението от цигански произход. В резултат на проведените мероприятия организацията беше разтурена, а инициаторите ѝ разселени в други окръзи.

Една от формите на легални цигански организации са така наречените „лонджи“- сдружения. Само на територията на Димитровския район и София съществуват около 12 лонджи, а такива има и в други райони на столицата и страната, където са съсредоточени компактни маси цигани. В тях се приемат всички желаещи, без разлика на политически и религиозни убеждения, включително и членове на БКП. Членуващите в лонджите били заклевани от ходжата, избирали свое ръководство, внасяли определени вноски и могли да получават парични заеми. Нямаше данни лонджите да провеждат подривна дейност, но в действителност те спомагат за обособяване и откъсване на такива наши граждани от останалата част на българския народ. Условия за съществуването на лонджите се създават косвено и от ДКС , която не отпуска заеми на циганите.

През 1971 г. във Врачански окръг е забелязан стремеж в част от циганското население да се организира в самостоятелни художествени и спортни колективи. Изграждането на отделни цигански колективи и техните изяви спомагат за организиране на циганите и за тяхното национално обособяване.

Марин Стоянов Паскулев от гр. Оряхово, циганин, написал пиеса с тематика от съпротивата, с главен герой циганин, което не отговаря на действителността и влияе отрицателно върху патриотичното възпитание на това население.

Лилко Нацолов от гр. Пловдив, адвокат, организирал група от около 15 цигани, които се събирали в дома му и разисквали върху въпроси, свързани с положението на циганското население у нас.

Найден Миленков от гр. Лом, циганин, член на БКП, националистически настроен, като кореспондент на циганско списание, издавано в Париж, изпращал дописки и по нелегален път получавал материали, третиращи циганския въпрос.

През последните години са получени данни, че около 60 000 души от българските граждани от цигански произход се турчечат. Така например, от циганското население в Старозагорски и Пловдивски окръзи което наброява около 35 000, половината се турчее, а в Търговишки окръг се турчечат над 70%. В Разградски окръг сред част от това население съществуват изселнически настроения и искат да бъдат записани в регистрите на населението като турци.

В Русенски окръг около 20 % говорят на турски език и провеждат мюсюлмански религиозни обреди.

През 1972 г. в Пловдивски окръг била подета кампания сред част от циганите с български имена да си възвърнат старите имена.

Израз на турчеене е и писането на анонимни материали, третиращи въпроса за имената им. През ноември 1971 г. в Карнобат бил написан позив: „Цигани, деца на мащеха България, възвърнете си имената“. Установено е, че авторът е циганин, със средно образование, член на ДКМС, произхождащ от работническо семейство.

В гр. Карлово, квартал „Изток“, е констатирано масово извършване на сунети (обрязване) на циганските деца по турски обичаи. Те се правели от турчин, бръснар, който ходел по къщите и масово обрязвал циганските деца срещу заплащане.

Причините за турчеене на български граждани от цигански произход са най-различни. Преди всичко те се коренят в провеждането на враждебна дейност от националистически настроени цигани, наличието на българско население от турски произход, живеещо в близост и тясно контактуващо с циганите; извършването на мюсюлмански религиозни обреди; въздействието на идеологическата диверсия, провеждана от задграничните цигански комитети, турската пропаганда и някои грешки, допуснати от службите за гражданско състояние при народните съвети.

Така например в гр. Пловдив една значителна част от това население е успяло да се запише по народност турци. Окръжният съвет във Видин пак възнамерявал да отпусне 10 000 лева за създаване на цигански ансамбъл в квартала, населен с цигани, но благодарение на намесата на Окръжния комитет на ОФ това е било предотвратено.

Някои редактори и дописници на изданията от НС на ОФ за циганското население вестник „Нов път“ стоят на националистически позиции и вместо да работят за приобщаване на това население към българския народ и включването му в строителството на социализма изказват мнения, че вестникът трябвало да се списва на цигански език, а редакторите и дописниците му трябвало да бъдат само лица от цигански произход. Установени са и опити за нелегална дейност, изразяваща се в опити за изграждане на нелегални организации и групи за борба за създаване на „автономна циганска държава“. Инициаторите

са предимно цигани интелигенти, националистически настроени и свързани със задграничните цигански организации, водещи подривна дейност срещу нашата страна.

Органите на ДС провеждат мероприятия за разкриване и пресичане подривната дейност на задграничните центрове, а така също и по отделни лица български граждани от цигански произход, за които има данни, че провеждат националистическа дейност.

Считаме за целесъобразно да бъдат решени следните въпроси:

1. Народните съвети да вземат необходимите мерки за устройване на работа на всички лица от цигански произход, които не се занимават със системен общественно-полезен труд.
2. Службите за гражданско състояние при народните съвети да не допускат за в бъдеще лица от цигански произход да се записват в регистрите по народност като турци.
3. Да се забранят лонджите, като БНБ за в бъдеще отпуска заеми на циганите при същите условия, както на всеки български гражданин.
4. Недопускане изграждането на обособени цигански художествени, спортни и други колективи.
5. На работа в редакцията на в. „Нов път“ като редактори и дописници да се допускат само закалени и идейно и политическо отношение лица, които ще съдействат за при обявяването на това население към българския народ в строителството на социализма.
6. Търсене на най-строга отговорност от лицата, които извършват сунети.

АКРДОПБГДСРСБНА

ф. 22, оп. 1 , а.е. 20, л. 1-7

* * *

Строго поверителна справка за отговорите на поставените въпроси на срещата със секретарите на изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и на Столичния народен съвет по смяната на турско-арабските имена на останалите български цигани и потомци на помохамеданчените българи

София, 8 октомври 1981 г.

1. ВЪПРОС: Как да се постъпва в случаите, когато на родителите все още името не е променено, а сега им се ражда дете? Какво име ще се определя на новороденото?

ОТГОВОР: В срока за съставяне на акта за раждане на новороденото дете да се

разговаря и предлага на родителите да определят българското име. Ако бащата в този срок все още не е променил името си, бащиното и фамилното име на детето могат да останат турско-арабски, а личното име – българско. При извършване промяната на името на бащата, не последва промяна в тези случаи и на бащиното и фамилното име на детето в акта за раждане.

2. ВЪПРОС: Кои бракове да се третират смесени? Няма нормативно регламентиране на този въпрос, като се изключат случаите на граждански бракове между български граждани с чужди граждани?

ОТГОВОР: За сега нормативно са регламентирани само смесените бракове между български и чужди граждани със съответна инструкция.

Понятието смесен брак се е наложило от самия живот и между българските граждани от различни етнически произход. Всеки случай на брак между български турчин и българска циганка или потомка на помохамеданчените българи се третира условно като смесен брак. Децата от тези бракове да се записват с български имена.

3. ВЪПРОС: Ако бащата е български турчин, а майката е българска циганка или потомка на помохамеданчени българи, името на детето трябва да е смесено. Ще се допускат ли смесени имена, като личното име е българско, а бащиното и фамилното е турско-арабско?

ОТГОВОР: Името може да бъде смесено, като собственото се определи като българско, а бащиното и фамилното могат по желание на родителите – може да останат арабски.

4. ВЪПРОС: За да не се загуби връзката със старите имена при издирване на някои лица от органите на МВР и др. за известно време допустимо ли е турско-арабските имена да се записват на гърба на картоната по ЕСГРАОН, съставен с новото българско име на лицето? Картоните не са достъпни за гражданите.

ОТГОВОР: Няма пречка с молив на гърба на личния регистрационен картон да се отбележи името преди промяната.

5. ВЪПРОС: При издаване на паспорти за първи път на навършващите сега 16 годишна възраст български цигани и потомци на помохамеданчените българи с променени имена, следва ли и те да се издават безплатно?

ОТГОВОР: На навършилите 16-годишна възраст български цигани и потомци на помохамеданчени българи с променени имена паспортите да се издават безплатно.

ДА-Кюстендил, ф. 1Б, оп.6, а.е. 224, л. 12-14

* * *

Информация за работата на ОК на БКП Кюстендил по изпълнение решението на Секретариата на ЦК на БКП във връзка с преименуването на българските граждани от цигански произход

Кюстендил, 13 август 1981 г.

Непосредствено след решението на Секретариата на ЦК на БКП за заменянето на арабско-турските имена на българските граждани от цигански произход, на провежданата месечна среща първите секретари на общинските партийни комитети и е поставена задачата за конкретна работа с бюрата на първичните партийни организации в колективите, в които има български граждани от цигански и друг произход.

Под ръководството на секретаря на ОК на БКП по идеологическите въпроси към ОК на БКП е създадена комисия, в която са включени представители на ОУ на МВР, на ОНС, Дирекция „Народна просвета“, на масовите и политически организации. Комисията работи по утвърден работен план, като членовете ѝ са разпределени да отговарят за отделни общински партийни комитети.

Направените предварителни проучвания по регистрите за населението в общините показаха, че общо в окръга има 1119 български граждани от цигански произход с арабско-турски имена. По селищни системи те се разпределят, както следва: Станке Димитров – 214; Кюстендил – 12; Бобов дол – 21; Кочериново – 30; Рила – 8; Невестино – 8.

Извършените конкретни проверки по селищни системи показаха, че в някои общински народни съвети при издирването на гражданите с арабско-турски имена са допуснати някои грешки. Така например в ОБНС – Станке Димитров много български граждани с цигански произход са си вече сменили имената при периодичната подмяна на паспортите в МВР, но това не е отразено в регистъра за населението в ОБНС. По този начин техният брой е значително по-малък /по предварителни данни не повече от 300/. Поставена е задача на общинския народен съвет в най-кратък срок да установи точния им брой.

Селищните системи, в които има български граждани с арабско-турски имена, под ръководството на общинските партийни комитети се извършва конкретна работа в трудовите колективи, като бюрата на ППО поставят поръчения на комунистите за непосредствена индивидуална политическа работа с тази част от работниците. На Окръжния и общинските комитети на ОФ е поставена задачата да установят контакти по местоживееене с пенсионерите и неработещите граждани от цигански произход. Полагат се усилия да бъдат убедени преди всичко главите на семействата, като са поставени поръчения и на българските граждани от цигански произход, които са членове на БКП. Най-напред се работи с ония квартали, махали и семейства, които са сравнително готови да заменят имената си.

В общинските народни съвети са проведени разговори със служителите, които се занимават със заменянето на паспортите и са им дадени указания за внимателна, търпелива и акуратна работа с българските граждани от цигански произход, които си заменят паспортите с предимство и без бюрокрамични затруднения.

Извършените проверки в общинските партийни комитети и общинските народни съвети от членовете на комисията показват, че на сегашния етап не се срещат български граждани от цигански произход, които да не желаят, да откажат да заменят имената си.

На Окръжния народен съвет е поставена задачата за издирване на неработещите български цигани и за постепенното им настаняване на работа. Предвиждат се някои неотложни благоустройствени мероприятия в обособените квартали, населени с български граждани от цигански произход, като за целта Окръжният народен съвет ще направи точни разчети за допълнителни средства, които ще бъдат поискани от Министерството на финансите. Предс-

тои да се разработят конкретни мерки за разсредоточаването на това население и постепенното премахване на обособените квартали и махали в градовете и по-големите села.

Поставена е задача на Дирекция „Народна просвета“ през м. септември да проведе разговори и да се предприемат конкретни мерки за работа с родителите и децата на българските граждани с арабско-турски имена.

ОК на ДКМС също разработва свой конкретен план за работа с младите хора в предприятията и кварталите, които все още не са си сменили имената.

Цялата възпитателна дейност на този етап се ръководи от Окръжния и общинските комитети на БКП, от първичните партийни организации в трудовите колективи и по местоживееене. Усилията сега са насочени предимно чрез формите на индивидуалната политическа работа в отделните семейства, със всеки български гражданин от цигански произход. В бъдеще е поставена задачата за провеждането на масови мероприятия за възпитателно въздействие, за издигане на социалното и културното равнище на тази част от населението, за популяризиране на положителните моменти от работата и живота на българските цигани.

ДА-Кюстендил, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 224, л. 4-7

* * *

Работен план на Комисията за извършване на паспортизация на населението от Кюстендилски окръг

Кюстендил, 13 август 1981 г.

СЪСТАВ НА КОМИСИЯТА

1. Миланка Грозданова – председател
2. Данаил Величков – заместник председател
3. Кирил Динев – член
4. Димитрина Сотирова – член
5. Валери Христов – член
6. Ангел Шопов – член
7. Камен Дончев – член
8. Георги Михов – член

9. Димитър Давидков – член

Да оказваме помощ на ОПК и ОБНС членовете на комисията се разпределят какво следва:

ОПК – Кюстендил – Димитър Давидков

ОПК – Станке Димитров – Данаил Величков и Димитрина Сотирова

ОПК – Бобов дол – Кирил Динев

ОПК – Кочериново – Ангел Шопов

ОПК – Рила – Валери Христов и Камен Дончев

ОПК – Невестино – Георги Михов

1. Със съдействието на ОБПК да се издирят трудовите колективи, в които има граждани с арабско-турски имена и под ръководството на ППО да започне конкретна индивидуална работа с тях за заменянето на паспортите им.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: ОБПК и отговорниците от комисията

2. Да се проведат разговори със секретарите на ППО, в които има български граждани с арабско-турски имена за конкретно изясняване на задачата.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: ОБПК и отговорниците от комисията

3. По селищни системи да се инструктират със задачата по паспортизацията на населението и изискванията за заменянето на арабско-турски имена всички служители, които се занимават с тази дейност.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: Димитър Давидков

4. ППО, в които има български граждани с арабско-турски имена да поставят конкретни поръчения на комунистите за конкретна индивидуална работа с тях.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: ОБПК и секретарите на ППО

5. Дирекция „НП“ при ОНС да проведе конкретни разговори с бюрата на ППО в училищата, в които има деца и родители с арабско-турски имена и да постави конкретни поръчения на учителите-комунисти.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: Димитрина Сотирова

6. Под ръководството на ОК на ДКМБ, общинските комитети на Комсомола да поставят конкретни поръчения на комсомолските активисти за индивидуална работа с младежите с арабско-турски имена.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: Валери Христов

7. ОНС да направи конкретно предложение до Министерството на финансите за отпускане на допълнителни средства за провеждане на благоустройствени, социално-битови и културни мероприятия сред българските граждани от цигански произход, които живеят компактно в някои махали.

Срок: м. септември 1981 г.

Отг.: За Стоименов

8. Комисията за извършване паспортизация на населението периодически да отчита изпълнението на задачите по селищни системи.

Срок: периодически

Отг.: Данаил Величков

ДА-Кюстендил, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 224, л. 1-3

* * *

Информация за работата на ОК на БКП-Кюстендил по изпълнение решенията на Секретариата на ЦК на БКП във връзка с паспортизацията и преименуването на българските граждани от цигански и друг произход

Кюстендил, октомври 1981 г.

Под ръководството на ОК на БКП в окръга са създадени необходимите организационни предпоставки за паспортизацията и заменянето на арабско-турските имена на българските граждани от цигански и друг произход, за изпълнение на задачите, произтичащи от решението на Секретариата. Цялата дейност на Окръжния и общинските народни съвети се ръководи от изградената комисия към ОК на БКП.

В общинските народни съвети са уточнени списъците с имената на българските граждани от цигански произход, като техният брой общо за окръга е 541. По селищни системи се разпределят както следва: Станке Димитров – 294, Кюстендил – 188, Кочериново – 30, Бобов дол – 21, Рила – 8, Невестино – 8. Извършените проверки показаха, че независимо от положените усилия от общинските народни съвети, поради невключването на някои български граждани от цигански произход със смесени имена все още в списъците съществуват някои неточности. На заседание на комисията е поставена задачата в срок до 10.X.1981 г. Да се издирят всички имена и да се уточни окончателно по селищни системи броят на българските граждани от цигански и друг произход с небългарски и смесени имена.

Всички служители, които се занимават с паспортизацията на населението са запознати със задачите, произтичащи от решението на Секретариата и работят за неговото реализиране при спокойна обстановка. Новите имена се приемат без да се създават трудности. От месец август досега са получили нови паспорти и са си заменили имената 79 български граждани от цигански произход. В конкретната индивидуална политическа работа с хората за изпълнение решението на Секретариата се включват активно ППО в предприятията и тези в кварталите, населени компактно с български граждани от цигански произход.

В помощ на партийните организации в трудовите колективи участват профсъюзните активисти и отечествено-фронтовските организации по местоживееене.

ОК на ДКМС има разработени свои мероприятия за работа с младежите, които все още не са си заменили имената, като в разяснителната дейност се включват комсомолските активисти. Предвиждат се мерки за подобряване на материалната база в обособените квартали, за да се създават по-добри условия за разгръщане на по-активна културно-масова работа с младите хора и приобщаването им към българските граждани и ритуали.

На своите заседания комисията разглежда и въпросите, свързани с някои неотложни благоустройствени и други мероприятия, като възникналите проблеми се отправят з решаване до съответните органи.

Извършената практическа работа и направените проверки показаха и някои слабости.

Все още на този етап се заменят преди всичко паспортите на българските граждани от цигански произход и се изпращат писма до съответните органи за заменянето на останалите документи, без да се иска обратна информация за извършеното от тях.

Необходима е по-решителната намеса на общинските народни съвети за спешното решаване на някои благоустройствени мероприятия, жилищни, комунално-битови, търговски и други проблеми. Окръжният народен съвет целево ежегодно ще заделя определен брой апартаменти за такива граждани.

Предстои още един път да се направи преглед на списъците н българските граждани от цигански и друг произход по селищни системи, за да се уточни техният брой.

Комисията и органите, които се занимават с паспортизацията на населението не срещат трудности в своята работа от страна на българските граждани от цигански произход и считат, че в окръга поставената задача ще бъде изпълнена.

ДА-Кюстендил, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 224, л. 8-10

* * *

Информация от Общинския народен съвет гр. Станке Димитров за изпълнение на програмата „За по-нататъшно подобряване работата сред българските цигани за тяхното все по-активно включване в изграждането на Развитото социалистическо общество“ в Кюстендилски окръг

Ст.Димитров, 1981 г.

Изминаха почти две години от приемането от ИК на ОНС гр. Кюстендил Програма за подобряване на работата сред българските цигани. Програмата има дългосрочен характер и нейното поетапно изпълнение включва редица основни дейности, засягащи и Станкедимитровската селищна система до края на 1990 година.

Общинският народен съвет и неговият изпълнителен комитет извършиха необходимата организация и създадоха условия за постепенно реализиране на

Програмата. За целта още в началото на 1979 година беше извършено подробно проучване на някои основни въпроси, а именно:

- разположение на контингента български цигани по райони и квартали на града и селищната система.
- задоволеност с жилище и състояние на жилищния фонд ползван от българските цигани.
- възможност за предоставяне право на строеж, предоставяне на безплатни парцели и включване в строителство по стопански начин.
- състояние на търговското, медицинско и транспортно обслужване и пътища за тяхното подобряване хигиенизиране и благоустрояване на кварталите и улиците, в които са населени български цигани.
- разширяване формите на обхват за социално подпомагане на българските цигани.
- възможности за настаняване на работа на незаета трудоспособна работна ръка от циганското население.

На основата на тези проучвания още през 1979 година се пристъпи към решаване на основните задачи, залегнали в Програмата.

Във връзка с Решението на Секретариата на ЦК на БКП и Програмата на ОНС за разсредоточаване на българските цигани Общинският народен съвет определи около 60 парцели в близките села Пиперево и Блатино, които бяха предложени срещу минимално заплащане на циганските семейства, живущи над ж.п. спирката в кв. „Спартак“. Освен това в същия квартал бяха предоставени терени за строеж на жилища на семейства от циганското малцинство – на улица „Люляк“ – 32 бр., кв. 350-16 броя, отстъпено право на строеж – 3 броя. В местността „Гаушаница“ – кв. „Спартак“ – 1 бяха включени за строителство 8 семейства, в кв. „Братя Ценеви“ – 8 семейства, които бяха построени по стопански начин. По реда на продажбите по ЗСГ бяха дадени с предимство две жилища на млади семейства. И през настоящата 1981 год. Ще продължава процесът на разсредоточаването на семействата на българските цигани под различни форми.

Едновременно с подобряване на жилищния въпрос Общинския народен съвет предприема мерки и за благоустрояване и хигиенизиране на крайните квартали. В кв. „Г. Муструков“-Гиздова махала се извърши разширение на канализацията, на водопроводната мрежа, направиха се 45 бетонови жилищни

тоалетни /сглобяеми/. Същите подобрения се извършиха и в квартал „Братя Ценеви“, кв. „Спартак“ и в кв. „Христо Ботев“. Бяха благоустроени улиците „Бузлуджа“, „Пионерска“, „Железничар“, „Боян Тенев“.

С оглед включване на българските цигани в общественополезен труд с помощта на Бюро „Работна сила“ и със съдействието на ОФ, МВР и ЦВР бяха издирени всички неработещи, а след това настанени на работа. През 1979 година бяха регистрирани 147 младежи на възраст от 15 до 30 г. възраст и 117 души на възраст над 30 години. От тях настанени на работа в различни предприятия 138 младежи и 110 души от тези на 30 години. През 1980 г. съответно издирени и регистрирани бяха 163 човека, от 15 до 30 годишна възраст и 126 човека на 30 години, настанени на работа 179 и 113. Настанените на работа от 15 до 30 години през 1980 година надвишава броя на регистрираните, защото една част са постъпили на работа без да са регистрирани в Бюро „Работна сила“. Общо за двете години са настанени на работа 536 души от малцинството.

Повечето от постъпилите на работа са в КФ „Рилска Малина“, СП „БКС“, Тютюнева промишленост, Асансьорен завод, Булгарплод и др. Характерно за тях е, че почти всички се задържат на работа с изключение на сезонните работници.

Важни мерки се предприемат от Общинския народен съвет за подобряване на медицинското, търговското и транспортно обслужване. Под редовно наблюдение са бременните майки, малките деца, хронично болните. Циганското малцинство е разпределено към различни терапевтични участъкови лекари, обхванати са в широка профилактична дейност. Особено внимание се отделя за борба срещу партизаните.

В крайните квартали през последните една-две години бяха разкрити нови магазини за хранителни стоки, хлебопродавници, павилиони и други търговски обекти. Населението е обезпечено с редовен транспорт.

Обект на специално внимание и грижи са българските цигани по отношение на социалното подпомагане.

През 1979 година около 276 лица – нетрудоспособни, самотни майки, социално затруднени, сираци, самотни стари хора и други са получили помощ от Общинския народен съвет в размер на 33 240 лева. През 1980 год. Около 284 лица са били обект на социално подпомагане, за които са изразходвани 50 940 лева.

От общия брой на социално подпомагани лица 18% се падат на циганското малцинство. Този факт, както и сумите за социално подпомагане говорят за твърде широк обхват на циганското население в тази положителна дейност на Общинския народен съвет.

Трябва да се отбележат и постиженията по обхвата на децата-циганчета в детските заведения. В кв. „Спартак“, „Г. Мустурков“, „Христо Ботев“ и „Братя Ценеви“ са приети децата на всички работещи родители от цигански произход. При най-ниски такси техните деца се отглеждат и възпитават при еднакви условия с другите деца. Най-много деца на родители от цигански произход сега има приети в седмичната детска ясла в село Бистрица, в детска градина №6, в детска градина „Хо Ши Мин“ и др.

Наред с успехите изброени по-горе има и редица нерешени проблеми, които ще стоят на вниманието на Общинския народен съвет и през следващите няколко години. На първо място все още бавно се решава въпроса с изнасянето на циганските семейства, живеещи в близост до магистралата. Много от тях вече имат готовност за строителство, но трябва да рушат сравнително добре запазени и годни жилища. Друга част не желаят да се преселват в близките села и правят постъпки да останат по места. Това се отнася за живущите над ж.п. спирката – кв. „Спартак“.

Недостатъчни са търговските обекти в този квартал. Особено необходимо да се разкрият повече сладкарници, закувални, хлебопродавници, пунктове за битови услуги, магазини за домашни потреби и др.

Би трябвало да се ускори и благоустрояването и хигиенизирането на Гиздова махала – оформяне на нови улици, обаластряване, асфалтиране, водоснабдяване, улично осветление и др. Важен проблем си остава и борбата срещу незаконното строителство сред малцинството.

Общият извод, който се налага е, че общинският народен съвет в основни линии изпълнява Програмата на ОНС и в унисон е с Решението на Секретариата на ЦК на БКП за подобряване работата сред българските цигани и тяхното постепенно разсредоточаване ще продължи в тази насока още по-настоятелно изпълнението на задачите. За целта предлагам ИК на ОНС да вземе следните,

РЕШЕНИЯ:

1. ИК на ОНС дава положителна оценка на ОБНС гр. Станке Димитров по изпълнение на Окръжната програма за подобряване на работата с българските цигани.
2. При изготвяне на разпределението на ново довършващите се жилища ОНС да задели ежегодно по 3% за настаняване на цигани от български произход.

Отг.: Председателя на ОНС

Внася – Предс. на ИК на ОБНС

гр. Ст. Димитров:

/Й. Смилянов/

ДА-Кюстендил, ф. 642, оп. 1 а.е. 117

* * *

Поверителна информация от Кирил Войнов, зав.отдел „Патриотично възпитание“ в Окръжния комитет на БКП „За работата по документацията и обстановката сред българските цигани в Благоевградски окръг към 25 септември 1981 г.“

Благоевград, 25 септември 1981

Съгласно оперативната отчетност, водена в Окръжния народен съвет, на територията на Благоевградски окръг живеят 15 816 души български цигани. Те са предимно в общинските центрове - Благоевград, Сандански, Петрич, Гоце Велчев, Разлог и някои съставни села.

Големите социално-икономически, просветни и културни постижения в окръга доведоха до чувствителни положителни изменения в целокупния живот и на българските цигани, Сред значителна част от тях налице е стремежът да скъсат с примитивния начин на ниската култура на живот. Създаден е определен актив из средата на това население - членове на БКП и партийни бюра, включени са в ръководствата на ОФ, профсъюзите и ДКМС; по-широко е представителството и участието им в държавните органи. Коренно се изменя отношението към труда, Редица млади хора постъпиха и работят в заводите с

най-прогресивно производство, увеличава се броят на заетите в духовната сфера. Подлежащите на обучение са обхванати почти сто процента. С предимство се приемат децата на изявилите желание родители в детските ясли, градини, в пансиони и интернати. Народните съвети осъществиха редица благоустройствени и хигиенна мероприятия.

Всичко това е сериозна предпоставка за успешно изпълнение указанията на ЦК на БКП за подмяната на паспортите и другата документация на тази част от българските цигани, които имат турско-арабски имена.

Непосредствено след съвещанието в централния комитет, първият секретар на Окръжния комитет - др. Владимир Сандев подробно инструктира първите секретари на общинските партийни комитети и постави конкретните задачи за изпълнение. Към окръжния комитет на партията се изгради Оперативно бюро за „контрол и оказване помощ по места. Досега Оперативното бюро под ръководството на първия секретар е провело три контролно-разяснителни съвещания със секретарите на общинските партийни комитети. Освен това за всяка селищна система е определен отговорник от Окръжния комитет на БКП. От м. октомври т.г. към всяко първо число, първите секретари на общинските комитети ще се отчитат по тези проблем пред Оперативното бюро на Окръжния комитет.

От своя страна общинските партийни комитети извършиха необходимата организаторска и разяснителна работа при стриктно спазване на индивидуалния метод. За целта към общинските комитети са сформирани работни групи с представители на народните съвети, общественно-политическите организации и други органи, имащи задължения по въпроса. Такива работни групи са изградени в кварталите и някои предприятия, членове на които са разпределени по отделни семейства и отделни хора. Така например на комунисти от Тютюнева промишленост, комунални услуги и строителната организация в гр. Гоце Делчев в III-ти квартал, ТК "Пирин" и Текстилният комбинат в Благоевград; с. Микрево и други са поставени поръчения за индивидуална работа като се отчитат в началото на всяка седмица.

Всички партийни комитети са направили срещи с ръководителите из предприятията и учрежденията където работи контингент от български цигани и са изяснени задълженията им. Конкретни задачи са поставени на отечественофронтовския актив в кварталите.

Окръжният и общинските народни съвети навреме извършиха необходимата организационно-техническа работа, произтичаща от указанията на ЦК. Длъжностните лица, които работят по подмяната на документите са подбрани и всички са със средно образование. С тях, както и със секретарите и началниците на Отделите "Комплексно-административно обслужване" при общинските не се проведе инструктаж с изясняване на всички въпроси по организацията и практическото изпълнение на задачата.

Изтеклият период се използва главно за създаване на организация, поради което както е видно от приложената справка резултатите са незначителни - през първото шестмесечие на 1981 година са издадени 437 паспорта, а от 1. VII до 25. IX. - 545. През това време отклонения от утвърдените постановки не са допуснати. Строго се спазва положението - подмяната на документите да става по местоживееене, да се извършва след изявена доброволност и да обхваща целите семейства, а не негови отделни членове. Отчитаме обстановката за нормална. Сред българските цигани не се наблюдават прояви на турчеене, нито пък са установени опити за влияние на турското население върху тях.

За да се подсили темпа са необходими още по-действени и резултатни мероприятия от страна на партийните и държавни органи. Не навсякъде е изградена препоръчаната организация за индивидуална работа. Все още недостатъчно в това дело са заели място Отечественият Фронт, ДКМС и Профсъюзите.

Паралелно с подмяната на документите още повече е наложително да продължат грижите от ръководствата на окръга и селищните системи за осигуряване работни места за незаетите, решаване на нуждаещите се на жилищния проблем, ускоряване на благоустройствените мероприятия - там, където това не все още е направено, по-нататъшното активизиране и подобряване съдържанието на просветната и културната дейност. Впрочем това са основните въпроси, поставени на срещите, при индивидуалните разговори с българските цигани.

Приложение: Справка за първите резултати по подмяната на паспортите и имената на българските цигани.

Отпечатано в 3 екз.

№ 1 за ЦК на БКП

№ 2 и 3 за ОК ма БКП

Изп.: *Ст.Шопов*

Нап.: *Р. Китанова*

ДА-Благоевград, ф. 2Б, оп. 12, а.е. 41, л. 129-132

* * *

Секретна справка от Окръжния комитет на БКП Благоевград за извършеното по подмяната на имената на българските цигани в Благоевградски окръг

Благоевград, 15 март 1982 г.

По данни от последното преброяване на населението в Благоевградски окръг живеят 16 292 български цигани. От тях в селищните системи Банско, Белица, Якоруда. Гоце Делчев, Гърмен, Хаджидимово и Сатовча живеят 5 422, като всички са с подменени турско-арабски имена и издадени паспорти.

Съгласно решението на Секретариата на ЦК на БКП и 171 Решение на Бюрото на Министерския съвет от 1. VII. 1981 година започна процеса на подмяна на турско-арабските имена и съответните документи на българските цигани. Картината към 1.VIII. 1981 г. бе следната:

От общо 16 292 към този момент бяха подменени имената на 7763-ма души или оставаха за подмяна 8 529 имена. Те се разпределиха по селищните системи, както следва:

- Благоевград 1 496
- Симитли 954
- Кресна 148
- Струмьяни 637
- Сандански 2 907
- Катунци 81
- Петрич 1 888
- Първомай 291
- Разлог 120

Данните сочат, че в 5 селищни системи - Благоевград, Симитли, Струмяни, Сандански и Петрич са съсредоточени основния брой български цигани, на които е необходимо да се подменят имената. Към настоящия момент две селищни системи Първомай с 294 и Катунци с 81 броя български цигани докладваха, че са приключили с подмяната на турско-арабските имена.

Средният темп на подмяната на имената към края на м. февруари 1982 година бе 143 човека седмично.

Съгласно указанията на ЦК на БКП от м. март този процес се активизира, вследствие на което през изтеклата седмица са подменени имената на 322 човека.

Най-голям е броят на подменените имена в селищната система - 176 и Симитли - 92.

В селищни системи Струмяни, Петрич и Благоевград през тази седмица са подменени съответно 20, 18 и 4 имена.

Към днешна дата на 5 634 български цигани турско-арабските имена са сменени, което представлява 63 % от общия брой на подлежащите на преименуване.

Остават още 2 985 човека, разпределени по селищни системи, както следва:

- Сандански - 1332;
- Петрич - 533;
- Благоевград - 488;
- Струмяни - 335;
- Симитли - 123;

Ритмично се извършва и паспортизацията на преименуваните се. На 80% от тях са издадени паспорти по новия образец.

При тези темпове, може да се счита, че първия етап - подмяната на имената и паспортите на българските цигани не може в основни линии да приключи към 31.ІІІ. 1982 година.

ДА-Благоевград, ф. 2Б, оп. 12, а.е. 41, л. 133-134

Справка за резултатите от проверката в Благоевградски окръг за проблемите, свързани с циганите от български произход

Благоевград, [1983 г.]

Решението на Секретариата на ЦК на БКП от 27.IX.1983 г. остави един твърде важен проблем - ускоряване обновителния процес сред българските цигани. Изхождайки от поставените задачи в тях, общинските народни съвети в градовете Петрич, Сандански, Благоевград и Симитли разработиха свои мероприятия и програми. Дейността бе насочена в няколко основни направления:

- благоустрояване, хигиенизиране и подобряване търговското обслужване - решително подобряване трудово-възпитателната работа.
- Класово - партийното, патриотично и интернационално възпитание.
- издигане образователното равнище, бита, културата и социалистическата съзнателност.

В нашия окръг компактни маси от цигани от български произход има в Благоевград - 1900 души, Петрич - 2166 д., Сандански - 3000 и Симитли - 1015 души.

Имайки предвид тези данни общинските народни съвети положиха усилия за отпочване процеса на премахване компактността на това население за удовлетворяване нуждите от жилища на нуждаещи се семейства.

В Благоевград през миналата 1982 г. са картотекирани 14 семейства, 3 от тях са настанени. За първото тримесечие на т.г. са подадени 14 молби, но още не са предвижени. Три семейства са пожелал да закупят жилища. Ведомствени жилища са раздадени на три семейства от Тютюневия комбинат.

В община Симитли са подадени около 60 молби за жилища. Има частично удовлетворяване в стария регулационен план. Ведомствени жилища не са раздавани. През м.април т.г. ще се утвърди новият регулационен план на гр.Симитли и тогава ще се потърсят възможности за решаване на част от молбите.

В Петрич са взети 15 парцела от ПАК "Беласица", които ще се дадат на цигани от български произход. Освен това, вътре в самия квартал, се дава възможност за още 8 парцела. Подадени са всичко 28 молби. Досега са закупени апартаменти от три семейства. Очертава се тенденция сред това население да не излизат от квартала, за запазване на компактността.

В община Сандански през 1982 г. има подадени 46 молби за строеж, настаняване под наем и покупка - от тях 15 са разрешени.

Семейно-битовите празници и обреди, макар бавно и трудно, все повече навлизат в бита на циганите от български произход. По-значителен пробив е направено при внедряването на гражданските бракове. Значителна част от тях се сключват в почивните и празнични дни и в ритуалните зали / Сандански, Петрич/. Въпреки всичко не можем да кажем, че работата по внедряване на ритуалите е на добро ниво. Все още съществува практика част от браковете да се сключват в делнични дни и в работните канцеларии (Симитли, Благоевград).

По-трудно си пробива път другият весел и жизнерадостен празник "Именуване на новородено дете". През миналата година, с изключение на Симитли, където е именувано едно дете, няма други случаи на именуване на циганчета от български произход.

В програмата на ОбНС - Сандански, приета на сесия по проблемите на празнично - обредната дейност се предвижда по време на селищните събори да се обхванат и деца от малцинството. Нашата препоръка е обредните домове в Петрич, Сандански, Симитли и Благоевград да активизират дейността си по разширяване обхвата на децата от цигански произход при именуването. Недостатъчна е работата за внедряване на тъжните обреди /погребения и възпоменания/. Гробищата са общи, ограбени са, като предстои да се парцелират и благоустроят. В гр.Сандански в момента се работи за тяхното обединяване.

Покойниците се погребват в повечето случаи по гражданския ритуал, но не са редки случаите, когато се прибягва до религиозно и мюсюлманско погребение.

Относно преименуването на циганите от български произход проблеми няма. Въпросът е приключен, с изключение на едно семейство от Сандански и още 10, които по съдебен ред са доказали, че са от турски произход, в Петрич - 2 семейства са с неподменени имена.

Относно паспортизацията трябва да отбележим, че въпросът е също почти приключен - в Петрич - 43 паспорта остават за подмяна и в Симитли - 39.

* * *

Някои въпроси за работата с българските цигани

София, 17 октомври 1989 г.

В България има значителна група българско население от цигански произход. Нашата партия винаги е полагала грижи и внимание към това население. Последните години има редица партийни и държавни документи за работата сред българските цигани. След решението на Секретариата на ЦК на БКП №1360 от октомври 1978г. „За по-нататъшното подобряване на работата сред българските цигани, за тяхното още по-активно включване в изграждането на развитото социалистическо общество” и след подмяната на турско-арабските имена, се извърши не малко работа и се постигнаха значителни изменения сред това българско население. Но изминатият период и десет годишен опит показва, че темповете на измененията са много бавни, трудни и в болшинството случаи имат локален и частичен характер. Причините за това състояние имат обективен и субективен характер. Известно е, че проблемите и въпросите за работата и бъдещото развитие и приобщаване на това население имат исторически, комплексен, сложен, конкретен и противоречив характер. Те са свързани не само с особеностите на историческото развитие на нашата страна и това население, но и с техните социални, демографски и психически особености. Социално-битовата изостаналост, демографската и производствена концентрираност и насоченост, битовият консерватизъм и други фактори и предпоставки са обективни и реални бариери за задържането и затормозяването на процеса на приобщаването им към българския народ и за формирането у тях на национално българско съзнание. Това население по своя характер, психическа, демографска и производствена и религиозна определеност и насоченост не е хомогенно, което създава много трудности и определености в това отношение. Независимо от проведените мероприятия през последните 10 г. все още в една не малка част от българското население у отделни кадри и ръководители не е преодоляно пренебрежителното, а в някои случаи и остро отрицателно отношение към българските цигани и задачите, които трябва да решаваме. В последните години голямата и сложна работа по възродителния процес се отрази неблагоприятно в работата на партията с българските цигани, в сми-

съл, че цялото ни внимание беше насочено към потомците на ислямизираните българи и практически с циганите престанахме да работим. Все още се работи с бавни темпове, не е разработват и решават конкретно и ефективно основните задачи поставени в решението на Секретариата и разпореждането на Министерския съвет. Допуснаха се много съществени слабости при конкретното изясняване и решаване на някои от основните постановки и въпроси от решението, от местните планове и концепции, които бяха приети. Проблемите и въпросите за приобщаването към българската нация на българските цигани имат важно национално значение и всяко едно подценяване и забавяне при тяхното решаване може да ни създаде много сериозни допълнителни трудности. Ние сега не можем, нито си поставяме за задача да даваме цялостна оценка, и изводи за досегашната работа по изпълнението на решението, вероятно и това ще стане, може би по-късно. Сега при новите условия и постановки за единението на българския народ искаме да напомним за някои важни проблеми и задачи, които имаме да решаваме и с тази част от българското население.

Необходимо е срочно всички партийни, обществени, държавни и стопански органи и организации да направят оценка по изпълнение на собствените си решения и мероприятия приети след решението на Секретариата на ЦК на БКП и набележат допълнителни мерки във връзка с новите условия и изисквания.

Смятаме, че областните комитети на партията трябва да направят и изпратят в ЦК до края на тази година оценка на извършената работа по изпълнение на Решението на Секретариата и конкретни предложения, мнения и препоръки за подобряването на работата сред българските цигани в страната и съответните населени места.

През последните години над 80% от това работоспособно население в страната е включено в материалното производство, което е един значителен успех. Но голяма част от него все още работят в отделни обособени групи предимно в сферата на комунално-битовите услуги, спомагателно производство и други, където преобладава ръчен труд и не се изисква определена специализация и по-висока професионална квалификация. Друга част се стреми към полък и паразитен начин на живот и получаването на нетрудови доходи. Необходимо е партийните комитети, народните съвети и стопански органи да вземат

допълнителни мерки за още по-активно включване на българските цигани в обществено полезен труд, за пресичане получаване на нетрудови доходи.

Особено внимание трябва да се обърне за постепенно премахване на обособените производствени групи в материалното производство, които оказват негативно отношение и фактически задържат въздействието на приобщителния процес и формирането на ново българско съзнание в това население и особено в младежта. Необходимо е стопанските ръководства, профорганизациите и комсомолските дружества да вземат срочни мерки за премахването на обособените производствени групи в материалното производство.

По-големи системни грижи трябва да се полагат за повишаването на професионалната им квалификация и преквалификация – за сега те работят най-често като спомагателни работници.

Досегашният опит, че реално не може близките 10-15 години, както е посочено в Решението на Секретариата да се ликвидират обособените квартали и махали в страната. Но по този процес и подход трябва да продължава да се работи конкретно, целенасочено и ефективно, като се търсят по-ефективни форми, методи, подходи и отношение за постепенното разсъсредоточаване на тези квартали и махали, за решителното пресичане на опитите за изграждане на нови махали, за подобряването на социално-битовите условия в сега съществуващите квартали и махали, където все още живее компактно население. Много внимателно трябва да се следи процесът на разсъсредоточаване от партийните и държавни органи, като не се допуска отделни нови квартали, жилищни блокове и входи да се „циганизират“.

Много грижи се полагат от органите на народната просвета в центъра и по места за решаване един основен въпрос в работата ни с българските цигани – обучението и възпитанието на децата. Постигнати са добри успехи.

Независимо от това все още проблемът за обхвата, задържането и успешното завършване на децата на българските цигани в страната не е решен. Все още е голям процентът на необхватите и отпадащите деца от учебните заведения, детските градини, училищата и интернатите. Не е малък процентът на неграмотните и полуграмотните български граждани. Ето защо, тези въпроси трябва да се вземат на пряк и непосредствен отчет и ръководството от съответните органи и институти в страната и по места.

Под ръководството на партийните комитети и ППО срочно е необходимо да се прегледа и оцени досегашната идейно-възпитателна работа в обособените квартал, махали и групи и се набележат допълнителни конкретни и ефективни мерки в това отношение.

Сега е необходимо главно по линия на кварталните ОФ-организации и читалища да се полагат по-големи грижи и внимание за подобряване на идейно-възпитателната работа с това население в обособените квартали като се увеличи броя на просветените, културните, физкултурните, здравните и други форми на масова, групова и индивидуална работа.

Да се провежда по-системна, конкретна и целенасочена идейно-възпитателна и организационна дейност за формиране на правилно обществено мнение, нагласа, отношение и социално-психически климат против подценяването на тези проблеми и пренебрежителното отношение на една част от населението към българските цигани и задачите, които провеждаме и решаваме с тях.

С тревога следва да се отбележи, че много държавни и партийни организации в центъра и по места недооценяват проблема с българските цигани. В решението на ПБ на ЦК на БКП за единението на българската нация въпросът за циганите има своето място. Той не може и не бива да се заобикаля. Той е сложен въпрос и с всяка измината година все повече ще се усложнява, защото броят на това население непрекъснато и бързо расте. Преди 10 години българските цигани бяха 6% от цялото население, а сега са над 7%.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 55, а.е. 1351, л. 1-5

Архивни документи за историята на ромите в системата на българските държавни архиви

Марияна Пискова

Изгражданата в годините инфраструктура на българската архивна система отразява тенденции към частична децентрализация, като още в самото начало допуска запазването на съществуващи от преди Указ 515 от 1951 г. архиви (на Българската академия на науките, Ръкописно-документалния център в Народната библиотека). Следва обособяването на самостоятелни архиви към Министерството на външните работи, Министерството на вътрешните работи, Военното министерство и др. В резултат на това като основни звена в архивната система се утвърждават централни³ и 27 териториални държавни архиви, документите между които се разпределят според принципа за национална или местна значимост и по хронологичен принцип. Така доскоро структурата на архивната система обхващаше Централния държавен архив (София) и Държавния военноисторически архив (Велико Търново) на национално ниво и 27-те териториални държавни архиви, които съвпадат с административно определените области, на местно ниво. Едва с новите законодателни промени (1993, 2007 г.) се предвижда паралелното съществуване на частни и други архиви и архивни сбирки, включени в регистъра на Националния архивен фонд. По-точно се разграничават и компетенциите на архивните институции по отношение на документите, които са част от Националния архивен фонд, но не

³ В годините броят на централните архиви е променян както следва: първоначално според указа от 1951 и ПМС от 18 април 1952 г. се изграждат два централни архива – Централен държавен исторически архив и Централен държавен архив на НРБ, националнозначимите документи между които се разделят от 9.9.1944 г. През 1974 г. непосредствено преди публикуването на Закона за ДАФ е основан и третият централен архив – Централен държавен технически архив, предопределен за научно-техническите документи с национално значение и от периода след 9.9.1944 г. В края на 1992 г. трите централни архива се обединяват в един Централен държавен архив (национален по същност), в състава на който влизат и по-специфични комплекси като фондовете на бившия Централен партийен архив, както и фотодокументалното наследство от национално значение, пазено до края на 90-те г. в Държавния фотоархив (Националната фотографска агенция). От края на 1999 г. със статут на централен архив се определя и Военно-историческият архив във Велико Търново.

са държавна собственост, включително и по отношение на документите от личен произход.

Към тази относително устойчива структура на централни архиви и архиви в края на 2009 г. се приложиха разпоредбите на Закона за регионалното развитие и се преустанови в административно отношение самостоятелното функциониране на 21 от държавните архиви с местнозначима документация, а други 6 (в градовете Монтана, Велико Търново, Варна, Бургас, Пловдив и София) се определиха като регионални държавни архиви⁴.

Разпределение на документите според профила на архивите и достъп до тях

Приемането, съхранението и разпределението на документи за малцинства в мрежата на българските архиви, формирането на техните архивни комплекси се осъществява по силата на общовалидните принципи и правила за изграждането и функционирането на архивната система. Затова те, както и всички други документи, попадат в един или друг държавен архив съобразно националното или местно значение на техните създатели – институции или лица. В самите архиви те са организирани по архивни фондове – учреденски и лични, по-рядко и като колекции и временно като частични постъпления. Разновидности на личните фондове на лица от малцинствен произход също както и при останалите документи са семейните и родовите архивни фондове.

Като изключим класическите случаи, при които от самото наименование на конкретния архивен фонд (бил той учреденски или личен) проличава, че в него са съсредоточени документи на и за малцинства (фонд на Цигански театър „Рома“ или личен фонд на Шакир Пашов), във всички останали архивни фондове също е възможно да се съдържат, макар и не компактно, документи по интересувашата ни тема. Тяхното издирване изисква дългогодишни проучвания и координирането на усилията на цели екипи от архивисти и изследователи в по-обхватни проекти и изследвания. Потенциалната възможност почти

⁴ Тези промени в Закона за Националния архивен фонд от 2009 г. са оспорвани и обявени за противоконституционни с Решение №8 от 27 май 2010 г. на Конституционния съд по к.д. №2 от 2010 г. (поради нарушение на процедурните правила по приемането му).

във всеки един архивен фонд да бъдат намерени следи от архивно наследство, което отразява живота и дейността на малцинства или е израз на политики и нагласи към тях, превръща това издирване в задача, която ще е сравнително успешна единствено, ако се обхване *цялостно* архивно-документалния масив в *цялата* архивна система.

Организирането на архивите според принципа на произхода зачита естествено създадените исторически взаимовръзки между документите и ги запазва в архивните им фондове. Този принцип, въведен още в първата половина на 19 век във Франция е общопризнат, теоретически обоснован и с доказани предимства при архивирането на документалното наследство. Чрез него освен запазването на целостта на исторически създадените документални комплекси се постига и изключително благодатна основа за историческите изследвания и особено за изследване на историята на институциите (или както се обозначават в архивната терминология - фондообразувателите). За всяко изследване обаче задължително се налага да се издирват и да се проучват задълбочено и документи в много повече и различни архивни фондове. Издирването се подпомага от архивните справочници, вкл. и съвременните информационни системи⁵. Този трудоемък, продължителен и практически неограничен, безкраен процес на издирване засилва усещането, че документите в архивите са „скрити“ и често служи като повод и основание да се коментира достъпът до тях като ограничен, или затрудняващ изследвателя. Логиката обаче е друга и тя може да бъде разбрана единствено в контекста на естественоисторическия процес на формиране на архивните фондове.

Политики на архивиране и достъп до документите на малцинства в българските архиви

Предписанията на архивната институция към архивните документи на малцинства са част от общата архивна политика, от общите правила и в този

⁵ За методиката и спецификите на научно-справочния апарат и за достъпа до архиви на малцинства виж Пискова, М. Предписанията на паметта: Архивни политики към документалното наследство на жени и малцинства в българските архиви през втората половина на XX век и началото на XXI век, В: Архиви на жени и малцинства, Бл., 2011, с. 14-37

смисъл резултатите от тях не правят изключение от останалите архивни фондове и комплекси от документи в състава на Националния архивен фонд.

По отношение на личните фондове, общата за всички документи политика е ориентирана към събиране, съхранение и популяризиране на наследството на *“видните личности”* и тя е довела до преповтаряне на предпочитанията към по-тесен кръг от дейци, техни семейства и близки и т.н. и е стеснила тематичните полета, извън които са останали по-малко познати или вече забравени личности, включително и представители на малцинствата. Проблемът е именно в това, че системата се характеризира със сравнително слаба гъвкавост, защото обществената памет е диалог (игра) между паметта и забравата в многообразието на техните носители. В същото време не бива да забравяме, че архивните политики не биха могли да бъдат отдалечени от заявените потребителски теми и интереси, както и от самата историография, която през десетилетията е била в плен по-скоро на политическата история, а обикновените хора и техните истории са изтласквани някъде в периферията.

И учрежденските и личните архивни фондове на малцинства, както и тяхното присъствие в българските архиви в смет вид представят мястото, което те имат в обществено-политическия, стопански и културен живот. Като симетрично отражение и в резултат на маргинализирането на малцинствата в живота, броят на техните архивни фондове в държавните архиви е относително по-малък отколкото другите фондове.

Как са издирени „скритите“ архивни документи за ромите⁶?

С помощта на Информационната система на държавните архиви (ИСДА) се проведе издирване на документи за роми, съхранявани в българските държавни архиви. Проучването приключи на 30 октомври 2016 г. и затова данните, които с които разполагаме са според наличните описания в системата към

⁶ Издирването на документи за историята на ромите се осъществи в изпълнение на проект „Изграждане на дигитален ромски архив за Югозападна България – демократична публичност чрез право на история“, осъществен с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на студентски иновации на Институт „Отворено общество“ - София и Фондация Микрофонд - София. За целта беше създадена методика, а резултатите от проучването са публикувани на сайта по проекта: <http://romaswu.weebly.com/> Съставени бяха и два справочника във формата на опис-указатели с исквите данни за съхраняваните документи в държавните архиви. <http://romaswu.weebly.com/spravochnik.html>

тази дата. Проучваха се едновременно всички нива на описание и всички държавни архиви в страната. Резултатите достигнаха до намирането на информация по въпроси и теми за ромите в конкретните архивни единици и дори в отделни документи.⁷

Оказа се, че в 436 лични и учреденски архивни фонда от държавните архиви⁸ се съхраняват различни документи, отразяващи предимно политиките на държавата, на властта към ромите в България, и по-рядко техния личен живот и тяхната дейност. Броят на архивните единици, в които се намират документи за ромите е 691. Тези данни не могат да бъдат приети като окончателни и представителни по много причини, едната от които както вече беше отбелязано е, че проучването е приключено през октомври 2016 г. Тъй като самата ИСДА е в процес на изграждане и допълване, то и включените данни от държавните архиви към посочената дата са само частични и не позволяват да се правят по-обхватни обобщения. Друго обстоятелство, което следва да се има предвид е спецификата и различните равнища на описание. А това означава, че не винаги в описанието (на което и да е равнище) е включена думата „ром“, „циганин“, от което също следва, че картината е непълна. Списъкът с обстоятелства, които не ни позволяват да правим достатъчно обосновани количествени преценки за обема на документите за ромска история в държавните архиви може да бъде продължен и допълнен още и с други условия. Затова мо-

⁷ При търсене с ключова дума „циган“ в ИСДА бяха открити 571 заглавия на архивни единици и документи, свързани с изследваната тема в общо 355 архивни фонда (лични и учреденски). Тази разлика се дължи на обстоятелството, че в някои от фондовете има повече от една архивна единица с документи за циганското малцинство. С ключова дума „ром“ информационната система на държавните архиви се намериха 236 резултата, от които само 81 описания (с повече от 120 архивни единици) могат да бъдат определени като непосредствено свързани с темата за ромската история. Останалите са или повторения на вече отразени данни, или т.нар. „шум“ при търсенето. Например: имена на хора (Ром Лебедев, Михаил Ром), наименования на институции (заводите "Гном-Ром), напитката ром ("Ром негрита"), институции от Рим и Италия (Камерен оркестър "Виртуози ди Рома", "Банко ди Рома") и т.н. Друг показател, който дава известна представа за темата е броят на отговорите на системата при търсене с ключови думи „ром“ и „циган“, който достига цифрата 888.

⁸ Ако отнесем тази цифра към броя на архивните фондове в държавните архиви, които по това време са над 65 000 (59 171 учреденски и 5 443 лични) може да се направи извод, че в изключително малко фондове се намират документи по темата за ромската история. Но тъй като проучването не е всеобхватно и се базира единствено на данните от ИСДА към края на октомври 2016 г., то такъв извод не би бил окончателен и напълно обоснован.

же би по-реалистична би могла да бъде представата, която създава обобщената характеристика на видовете документи, темите и проблемите, които се решават или поставят в тях. За целта ще се потърси отговор на въпроса:

Какви документи за ромската история се пазят в държавните архиви?

С цел по-обобщено представяне на документите за ромската история, които бяха издирени с помощта на информационната система на държавните архиви, те ще бъдат охарактеризирани чрез институциите (фондообразователите), в които са създадени или в които те се пазят.

Преобладаващата част от тези документи се съхраняват във фондовете на различните органи на власт и управление и предимно в органите на местната власт и самоуправление. Без да е възможно, а и не е необходимо, да се изброяват всички те, ще маркираме някои от тях: градски, околийски, селски народни съвети, околийски, градски общински управления (преди 9 септември 1944 г.); окръжни, общински, градски, районни народни съвети (след 9 септември 1944 г.). В архивните фондове на тези институции се намират документи, отразяващи политиката към ромското население, провеждана от централната и местна власт в съответния времеви период. Като примери могат да послужат, както създадени от самите институции документи, така и получени от висшестоящи органи:

- Нормативи, циркуляри, отчети за работа с циганското население и за населяването им на определени за циганите места; протоколи за прекратяване на скитничеството на циганите; разпореждания за изместване на циганите от заеманите от тях места и отхвърляне молбата на цигани-чергари да си направят жилища в района на Боклук капия; кореспонденция, списъци, нареждания, телеграми от МВРНЗ, Министерството на търговията, промишлеността и труда, кметове по въдворяване циганите по местожителство; списъци, молби и др. за изселени цигани от Балчик и заселени в съставните села на съвета; протоколни решения на Градско общинско управление Кюстендил за определяне на места за заселването на лица от цигански произход 1907;
- списъци и молби във връзка с преименуване на циганското население;
- сведения за раждания, женитби, умирация, естествен прираст на насел

нието; сведения за издирени и регистрирани български цигани и брой на картотекираните цигани;

- таблици за социално-битовото положение на циганите; протоколи с приложени материали от заседания на Изпълнителния комитет на Общински народен съвет гр. Каварна за изпълнение на Програмата за решаване социално-битовите и др. въпроси на българските цигани в селищната система през 1984 г.; сведение за брой, професии и образование на българските цигани в село; доклад за настаняване на работа и професионално обучение на българските цигани в Габровски окръг;
- Програма за подобряване работата с децата на българските цигани в Габровски окръг; предложения, мероприятия, прогнози, информации и други за по-нататъшното подобряване работата сред българските цигани за тяхното по-активно включване в изграждането на развито социалистическо общество, в изпълнение решенията на Секретариата на ЦК на БКП от месец септември 1978 г. и Разпореждане № 7 на МС от 26 ян. 1979 г.; планове от ръководството на Районен народен съвет гр. Толбухин (Добрич), за подобряване работата сред българските цигани в Толбухински окръг (Добричка област) през 1979 г.;
- Протоколна книга от заседания на Градския общински съвет Лом със сведения за отделяне на парцела за циганите в гробищния парк;
- Информация за работата на Общинска комисия за борба с противообществени прояви на малолетни, непълнолетни, състояние на детската престъпност и образованието на циганите; решения за забрана на циганите да колят едър добитък по домовете си с цел продажба на месо и т.н.

Единственият документ по темата, открит чрез ИСДА към момента на проучването в архивния фонд на Министерския съвет е Разпореждане № 17 на МС от 02.08.1991 г. за отмяна на Разпореждане № 7 на Бюрото на Министерския съвет от 1979 г. за по-нататъшно подобряване на работата сред българските цигани. Дори и само този пример е достатъчен, за да се подчертае за пореден път, че издирването е ограничено от редица обстоятелства и в никакъв случай не претендира за пълнота, изчерпателност и широк обхват на приведените документи по темата за историята на ромите.

Друга голяма група документи за ромите произлиза от фондовете на различни религиозни институции - църковни настоятелства; мюфтийства и мюф-

тийски наместничества. В техните архивни фондове се откриха следните документи, които отразяват политиките към ромите:

- статистически данни за броя на циганите-мюсюлмани в енориите;
- удостоверения за броя на циганите, изповядващи мохамеданската религия;
- молби от цигани-мохамедани за кръщаване; молби от цигани-мюсюлмани за покръстване; указания за масовото покръстване на цигани и мохамедани; кореспонденция с Врачанската Митрополия относно покръстване на цигани-мохамедани срещу оземляване и за изселване на някои от тях в Турция;
- сведения за религиозно-просветната работа сред циганите и др.

Институциите на БКП са изключително богат източник на архивни документи за провежданата партийна политика към ромите. Сред издирените документи от фондовете на комунистическите органи и структури са:

- Решение № 1085 от 27 окт. 1950 г. и приложения към тях за приемане обратно в България на изселилите се в Турция цигани;
- Писма от Президиума на Народното събрание, ГК на БКП в Пазарджик и изложения от турци, цигани и българомохамедани до ЦК на БКП във връзка с промяната на турските им имена с български 1961 г.;
- Мероприятия на сектор "Представителни органи", сектор "Здравеопазване" за изпълнение решението на Секретариата на ЦК на БКП за по-нататъшно подобряване на работата сред българските цигани 1979 г.;
- Писмо от ГК на БКП в Коларовград (Шумен) до ЦК на БКП за откриване общежитие-пансион за деца на материално затруднени турци и цигани;
- Преписки на отдела с цигани от с. Драганово, Търновски окръг и с. Устрем, Ямболски окръг и доклад от Културния комитет на циганското население в квартал "Емил Марков" в София до ЦК на БКП за подобряване социално-битовото и културно издигане на циганското население;
- Преписки на отдела с група цигани от с. Изворско, Варненски окръг и др., изложения от ГК на БКП и ГНС в Нова Загора, цигански ансамбъл "Рома" в София и др. до ЦК на БКП за трудоустрояването, въз-

питанието и образованието на циганското население в България 1958 г.;

- писма до висшестоящи инстанции за броя на циганите;
- Информация за изпълнение на указанието на Секретариата на ЦК на БКП за подмяната на паспортите на българските цигани, които имат турско-арабски имена 1981 г.;
- протоколи от заседания на Бюрото на ОК на БКП – Толбухин, с приложени материали за работата на окръжната комсомолска организация сред българските цигани;
- протоколи от заседания на Бюрото на ОБК на БКП - Шабла, с приложени материали за преименуване на българските цигани в селищната система и т.н.

Отечественият фронт и неговите поделения, профсъюзите и синдикатите несъмнено се нареждат сред институциите, които пазят немалко документи за изселването на цигани, както и за работата им с циганското население. Тук следва да се добави, намиращата се в архивния фонд на Министерството на външните работи преписка с НС на ОФ "Малцинствената комисия" във връзка молбата на циганското малцинство в България за издаване нов вестник, а също и молба от цигани във връзка влизането им в университета от 1949 г.

Обособена група от институции-фондообразуватели биха могли да образуват предприятия, в които работят цигани. Примери в този смисъл са Стопанско предприятие „Благоустройство и комунално стопанство“ Бургас с документите си за работата с българските цигани; ДСО „Български тютюни“ – също със справки за работата с българските цигани.

Планове за подобряване на работата с българските цигани се пазят читалищата, а в детски градини се намират планове от провеждани проверки и информации за овладяването на български език от цигани и турци. В болниците и санаториумите документалните следи свидетелстват за разработвани мероприятия за подобряване на медицинското обслужване и за намаляване детската смъртност сред българските цигани; възпитаването на циганите във филиала на санаториума; ведомости за ваксинираните деца и възрастни, окръжни за ваксиниране на циганите и др. Срещат се и снимки на момент от дезинсекция, обезвъшляване на цигани и обезпаразитяване на цигански семейства от с. Беломорци Поповско, от с. Пчелник 1938 г и др.

Във фондовете на затворите се намират документи със статистически данни за броя на затворниците-цигани, настанени в затворническо общежитие и др.

В институциите, осъществяващи държавен и народен контрол, преобладават документални свидетелства за политиките по подмяната на имената българските цигани.

Голям обем, включително и еднотипна, повтаряща се документация, се пази в архивните фондове на училища в цялата страна:

- Списък на именуваните ученици от основните и средни училища в града от малцинствен произход (цигани, турци и др.); сведения за броя учениците – цигани и турци; списъци на циганите с данни за броя на домакинствата, обхват на децата в училищни заведения, трудовата заетост и др. показатели;
- информации, програми, справки за подобряване на работата с училищата, детските градини и българските цигани; информации за работата на учителския колектив по организацията на труда, за усъвършенстване формите и методите на учебния процес за работата с децата на българските цигани; Комплексна програма на Дирекция "Народна просвета" при Окръжен народен съвет - гр. Толбухин (Добрич) за подобряване работата с българските цигани; програма за усъвършенстване работата с децата на българските цигани през IX петилетка (1986-1990);
- писма, информации, списъци и др.относно изучаването на български език от турци и цигани от района на училището "Иван Вазов" – Шумен 1959, 1963;
- Снимка на сградата, в която се е помещавало Народно начално училище – циганско "Кирил и Методий" в Пазарджик;
- Доклад "Съвместни практически мерки на Община Сливен с учебните заведения и ромските организации по обхвата, задържането в училище и успешното обучение на учениците-роми" (1993) и т.н.

Съвременна група от документи за ромската история представляват документите на възникналите след края на 20 век ромски организации, съвети и политически партии на ромите, както и за участието им в избори. Като примери биха могли да се споменат:

- Учредителен протокол на Обществен съвет на ромите в община Павликени и програма за интеграция на малцинствата в общината през 2006 г.;
- протоколи от учредителни събрания на Обединен ромски съюз в Община - Видин, (7 ян. 1992 - 25 ноем. 1994 г.);
- Заявления от ръководства на ПП "Рома" за издигнати от тях кандидати във Врачанския регион (2003 г.);
- колекции с предизборни плакати, кандидатски листи, дипляни, листовки и други на партия "Рома") - Кюстендил; Ловеч; Монтана; Перник; Разград; Стара Загора и др.;
- Решение № 159 от 06.02.2003 г. за вписване на промени в статута на Сдружение с нестопанска цел „О романо дром” (Път за ромите) – Перник;
- Устав на сдружението с данни за дейността и Управителния съвет, удостоверение от ПОС с данни за учредяването му през 2000 г. и настъпилите промени до 2003 г.;
- информации за образователната интеграция на учениците от етническите малцинства и писмо до Председателя на Фондация "Рома" за подпомагане на училище "Паисий Хилендарски" – Стралджа и др.

Относително компактно са запазени и документите на Театър „Рома“. В Държавен архив София са приети общо 14 архивни единици (с хронологични граници 1948-1951 г.) и те образуват самостоятелния архивен фонд на театъра „Цигански театър Рома“ (ДА София, ф. 1304).

- Протоколна книга на театъра (1948-1949); Партидна книга-движимости (1949); Бюджети на театъра (1949-1951); Инвентарна книга (1951); Материална книга (1950-1951); Книга за движението на театралните билети (1951); Библиотечна книга на циганския музикален естраден колектив (1951); Ведомости за заплатите, надниците и възнагражденията на работниците и служителите при циганския театър "Рома" (1949-1951).

И в други държавни архиви се срещат документални следи от дейността на театъра – например в ДА Хасково се намират фотографии на бивши колеги на Ал. Манолов, участвали в представления в Берлин, в Свободен театър "Одеон"- София и Централен цигански театър "Рома"-София; групова снимка на Ал. Манолов и негова колежка като танцьори в Централен цигански театър "Рома"- София.

Също така във фондове на Централния държавен архив се пазят: ревизионен акт по приходите и разходите на театър "Рома", бюджет на циганския театър "Рома" за 1949 г; преписка по работата на Циганския театър "Рома" (1951); Решение № 389 от 25 окт. 1949 г. и приложения към него за подобряване на състава и идейно-художественото равнище на циганския театър "Рома". (15 ноем. 1948 - 25 окт. 1949).

Свое място в характеристиката на документите за историята на ромите имат и личните фондове в системата на държавните архиви, въпреки, че според проучването досега не беше открит нито един личен фонд на видна личност от ромски произход.

Обикновено личните фондове съдържат ръкописи, публикувани текстове на изследвания за живота на ромите⁹. Автори на тези текстове най-често са краеведи, етнографи, но се срещат и текстове на български политици, каквато е например статията от Димо Казасов "Циганите и изборите". Запазен е и докладът на Пенка Цокова "Идеологическата работа с българските цигани в Общинската организация на ОФ - Пазарджик". По изключение в тези личните фондове са попаднали и документи от профила на институции и техните учреденски фондове, по-често втори екземпляри или чернови, каквито са например молби и изложения до сливения кмет и до началника на инспекцията по труда от група сливения цигани, текстилни работници, по повод лишаването им от купони за храна и облекло и от детски добавки. Особено ценни са текстовете на законите за войниците от времето на султан Сюлейман (1520–1566), за масларите от 1581, за циганите от вилаета Румели, за Скопие и Солун от 1566 и др., преведени от Димитър Я. Шалев. Не липсват и най-характерните за личните фондове фотодокументи, каквито са намиращите се във фонда на

⁹ Вж. Приложения списък на лицата, в чиито лични фондове се намират документи за ромите, съставен с ИСДА

проф. Христо Вакарелски снимки на цигани от различни райони в България, на цигани-ковачи, на едноделна циганска къща и др.

В заключение

Предписанията на архивната институция към издирването и опазването на документи за историята на ромите, определяни като малцинство, са част от общата архивна политика, от общите правила и в този смисъл резултатите от тях не правят изключение от останалите архивни фондове и комплекси от документи в състава на Националния архивен фонд.

Малкият брой на учреденски фондове на ромски институции в държавните архиви е резултат от малкия брой такива институции в България. Липсата на лични архивни фондове на роми е отражение както на тяхното маргинализиране в обществото, така и в резултат от политиката на държавните архиви да приемат за постоянно запазване личните фондове на определяните като *видни* личности.

В целостта си документите за ромите, които бяха издирени и проучени за целите на проекта от българските държавни архиви, отразяват държавната политика към ромите, а в периода от 9.9.1944 до края на 1989 г. свидетелстват и за политиката на БКП по отношение на живота и съдбата на ромите в България. По-задълбоченото проучване на документалните следи за ромите, както и допълване на страниците от тяхната история предстои.

Първите стъпки при издирването на архивите за историята на ромите в системата на държавните архиви вече дадоха резултати за улесняване на достъпа до тях. Проучваха се едновременно всички нива на описание и всички държавни архиви в страната (включително и архивите от Югозападна България). Те доведоха до намирането на информация по въпроси и теми за ромите в конкретните архивни единици и дори в отделни документи. Въз основа на тях се съставиха два отделни тематични справочника: опис-указател на архивни документи и сведения за цигани в българските архиви (<http://romaswu.weebly.com/spravochnik.html>). Заедно с описанията на документи и архивни единици, в тематичния справочник за ромите попаднаха и много описания от характеристиките на фондообразувателите и на самите фондове, които са част от пътеводителите на архивите или от други архивни справочници. Въпреки, че не съдържат пълните искиви данни за документи или архивни едини-

ци по темата, те намират място в двата справочника. Включени са, защото осветляват темата за ромите и (по-рядко) за циганите, по начина по който тя е интерпретирана от архивистите и от самите институции, в които се пазят документи за роми. Езикът на институциите е важен при изследването и анализването на темата за ромите и позволява по-задълбоченото ѝ изследване чрез характеристиките от съответните архивни справочници. Поради това и в настоящия текст, при посочването на видовете документи и тяхната характеристика е запазена употребата на „ром“ или „циганин“ така, както е в самия архивен документ. От друга страна, включените описания целят да подпомогнат по-нататъшното издирване на информация в рамките на конкретния фонд, за който те се отнасят и така да допринесат също за откриване на повече архивни извори за историята на ромите.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Списък на лицата, в чиито лични фондове се намират документи за роми

Абаджиеви, Димитър Николов Димитров (1910–), Амалия Димитрова Абаджиева Семейен фонд, **Димитър Николов** е художествен ръководител на читалище “Просвета” – Суходол и читалище “Рома” – Филиповци

Антонова, Йоана и Николай Тодоров (1947–), Семейен фонд, Книга “Народни обичаи при българи, власи и роми във Видинско” от Николай Тодоров

Арnaudов, Георги Петров (1903-1995) - Молби и изложения до министъра на войната, министъра на вътрешните работи и народното здраве, сливения кмет, началника на инспекцията по труда и други от група сливения цигани, текстилни работници, по повод лишаването им от купони за храна и облекло и от детски добавки, 1942-1943;

Байнов, Павел Марков (1870-1943) - Писмо от Иван Радославов - преводач от В. Търново до Павел Байнов с предложение за издаване "Сцени от живота на парижките цигани".

Байов, Йордан Стоицов (1924 - Изказване на Окръжно съвещание с актива в гр. Симишли по работата с българските цигани. 1980

Вакарелски, Христо (1896-1979) - Снимки на цигани от различни райони в България; Снимка на цигани-ковачи, Снимка на едноделна циганска къща

Вацев, Цветко Йосифов (1932–2008) Автор на книги и статии: „Ромите (циганите) от Раковица”, „Ромската Нова година: Нати, Банго Васил, гъска!”, „И тази година ромите празнуваха своята Нова година”, „Живеещи чрез песни и музика”, „Ромската Нова година”, „Раковица – Берковския квартал на ромите”, „Традициите на ромската Нова година

Владков, Нейко Христов (1896-1974) краевед - Правил опити за проучване произхода на циганите. Проучил и написал родословното дърво на всички родове в с. Михалци. Писма от общественици и краеведи по написване историята на с. Михалци (1955-1963) и за произхода на циганите (1959-1960).

Георгиев, Борислав Николов - Писмо от Борислав Георгиев до Демир Алиев Салиев за отношението си към циганите и с молба да му помага в изучаването на цигански език, 1950, Писмо от Борислав Георгиев до Мурад Сюлейманов Мурадов по въпроса за "циганите и циганския въпрос" по книга на Димо Казасов и др. София. Копие. Машинопис. 1959; Писмо от Борислав Георгиев до Директора на Дирекция на статистиката в София с молба да му съобщят броя на циганите в България; Писмо от Адриана Гюндурова до директора на Българска национална филмотека с молба за справка за заглавията на филми за живота на циганите. 1977 ;

Груев, Нинко (Нинков, Нинко Груев) - Информации и съобщения от Нинко Груев за създаването на Обединен съюз на ромите във Видин

Груев, Стоян Николов (1907- 1998)- Изказване на Пенка Цокова - "Идеологическата работа с българските цигани в Общинската организация на ОФ - Пазарджик", изнесен на семинар на обмяна на опит. 1982; Писма от Михайл в Шумен до Стоян Н. Груев във Върбица за тържеството по откриване читалището във Върбица, написване статия за Петър Златев Груев, битката при Върбишкия проход, историята на върбишките цигани и др.

Гълъбов, Гълъб Димитров, (1892 - Закони за войниците от времето на султан Сюлейман (1920–1566), за масларите от 1581, за циганите от вилаета Румели, за Скопие и Солун от 1566 и др., преведени от Димитър Я. Шалев.

Делирадев, Павел Димитров (1879-1957) -Статии от Ат. Маджаров, М. Михайлова и други за бита и обичаите на циганите и турците в България.

Днев, Бърни Бончев д-р, - "Проблемата за циганите". Изследване върху живота, миналото, езика на циганите, анекдоти за тях, препис от постановление на Министерския съвет за уреждане въпросите на циганското население в България, изрезки от видински вестник с публикувана статия на Бончев "Из миналото на циганите" и други.

Димо Казасов, (1886-1980 г.) "Циганите и изборите". Политическа статия за гражданските и политически права на циганите у нас.

Истатков, Мато Матов (1903-1965) - Снимка на бригадири-цигани на работа по корекция коритото на р. Огоста, 1954

Йорданов, Васил Денчев (1914-1977) - Биографии, статии, научни доклади и съобщения за овцевъдството, водоснабдяването в Шуменско, народни приказки, песни, пословици и поговорки в Шуменско и Поповско, духовната култура на циганите в Шуменско, фотодокументи и др. "Битът и духовната култура на коларовградските цигани"; "Духовната култура на циганите, отразена в народното им творчество", "Някои литературно-исторически особености на циганския фолклор", "Обществено-възпитателна функция на циганските народни песни".. "Циганските народни обичаи през комсомолски поглед". "Из съвременния бит и култура на циганите в гр. Шумен"

Киров, Гено (Генадий Кирилович Демянич) (1867-1944) - Тефтерче с бележки за земеделието в България, за влашките цигани в страната, за руската литература и др. 1895 г.

Михайлов-Мачков, Александър Благоев, (1914 - Статии в печата с отзиви за дейността на циганския театър "Рома" - София (21 май 1948-20 апр. 1965)

Неделев, Бойчо (1883–1935) - Търговски тефтери и тефтери за длъжници (1883-1917), сметки за вложения труд и средства, приходите от розопроизводството и тютюна; сметки на цигани-чергари, зимували в Стрелча (1898-1905).

Ненчовски, Тодор Горанов (1924 - Чернови на статии: „Думата на младите цигани”, 1960

Овесянин Богдан (Тодор Кръстев Натов) (1908-1948) автор на "Циганите от крайната кръчма"

Петров, Стефан Цветков (1924-, Справка от Стефан Цветков за циганите в с. Радовене, Врачанско

Пундев, Васил Маринов (1893-1930) - Разбор и бележки върху произведенията на Пушкин "Каменният гост", "Цигани", "Моцарт и Салиери".

Симеонов Трайко Стоянов - Народни приказки за циганите, събрани от Трайко Симеонов

Цокова, Пенка Атанасова (1932- - Изказване на Пенка Цокова - "Идеологическата работа с българските цигани в Общинската организация на ОФ - Пазарджик", изнесен на семинар на обмяна на опит. 1982;

Чилингиров, Добромир (1909-1974) - Статии, разкази, апел, библиографски фишове и бележки и други със сведения за нравите и бита на циганите в България, 1932, 1948

РОМСКИ АРХИВ

Демократична публичност чрез право на история

Съставителки: Анастасия Пашова, Нурие Муратова

Езикова редакция: Петър Воденичаров

Формат: 70/100/16

Тираж: 300

Предпечат: Нурие Муратова

ISBN 978-954-00-0119-7

Университетско издателство “Неофит Рилски” – Благоевград

2700 Благоевград, ул. Иван Михайлов 66

Печатница: Печатна база при БПС ООД,

София, Студентски град, ул. Акад. Стефан Младенов, №2, партер

Разпространява се безплатно!

DocWoment